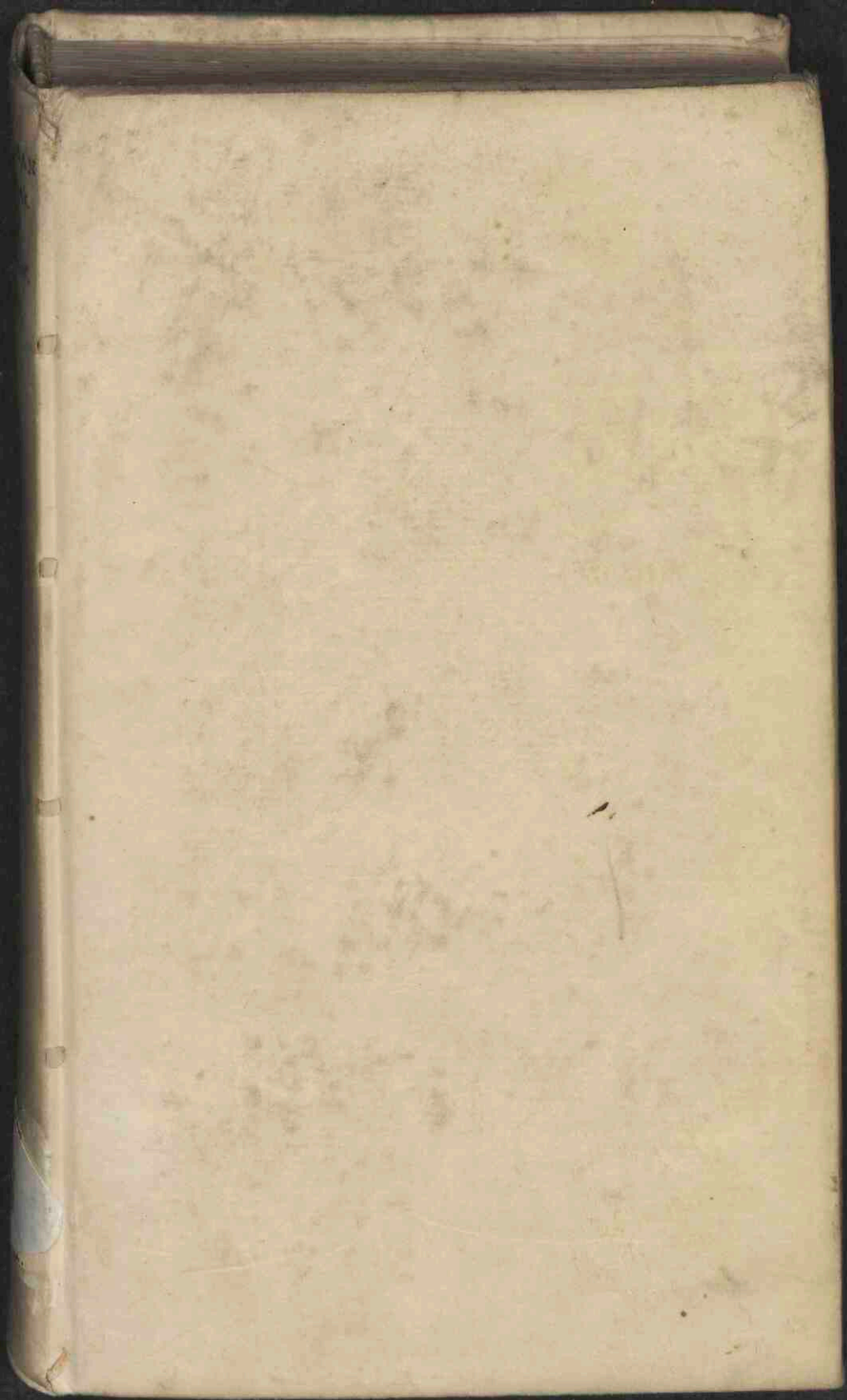

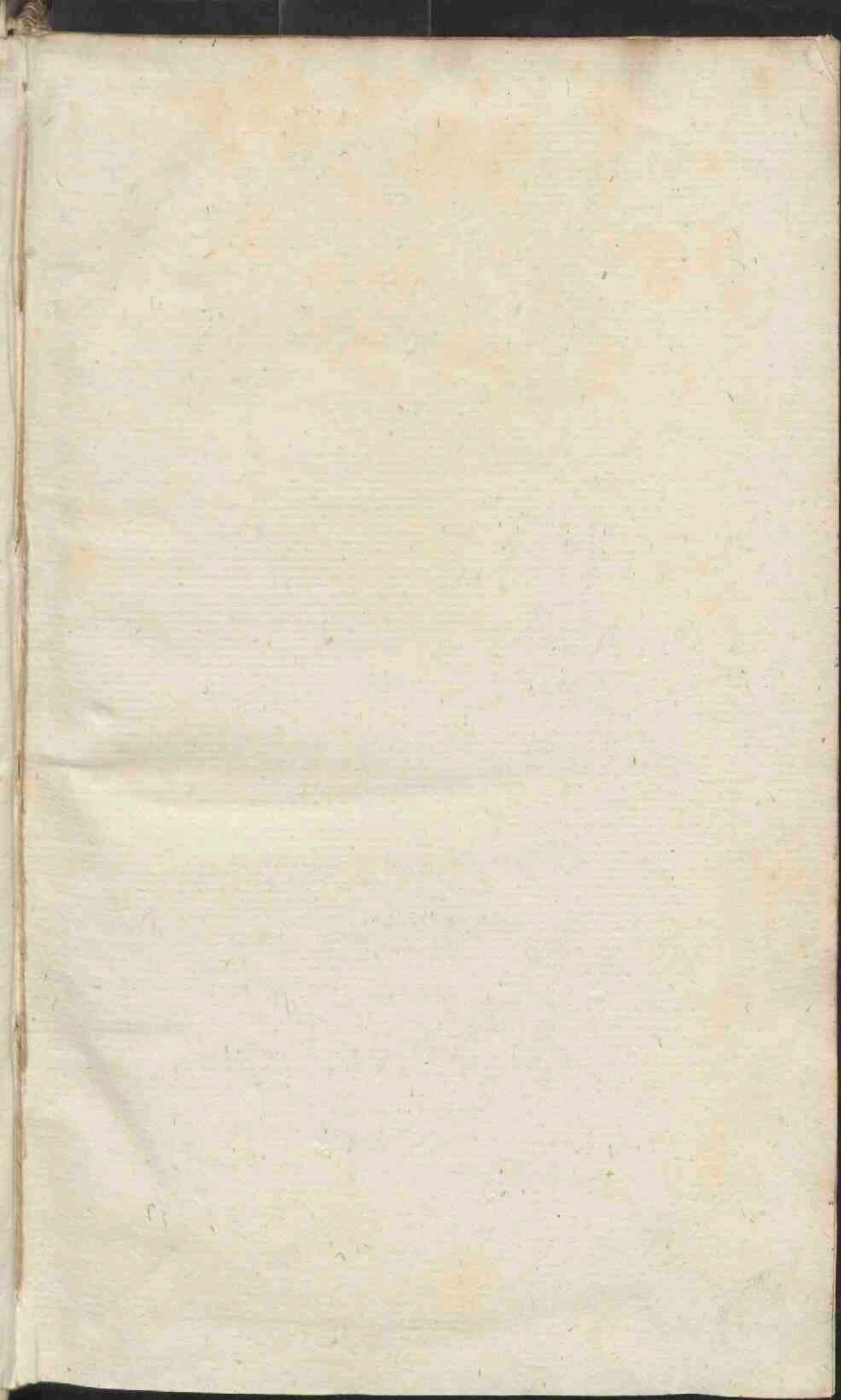
Reis-boek door Italiën, vervattende eene nauwkeurige beschryving zoo van het land zelve, desselfs zeden en gebruiken, regeerings-wyze, handel, huishoudelyk wezen, oudheden, enz. als byzonder van den tegenwoordigen staat der weetenschappen, voornamentlyk der schoone konsten

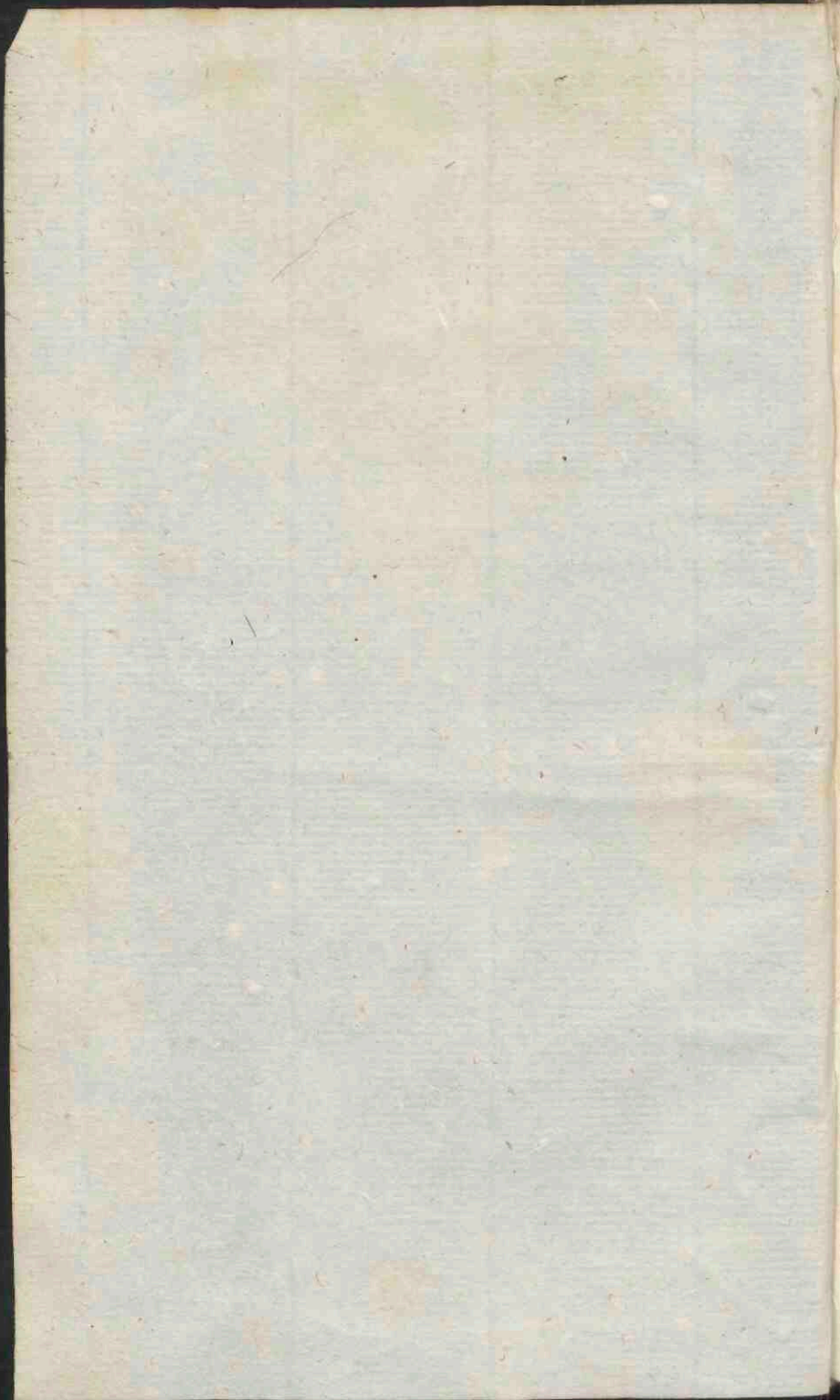
<https://hdl.handle.net/1874/363591>

Geographi et Itinerares

Octavo n°. 144.

REIS-BOEK

ITALIEN

van de reis van de heer J. van der ...
in het jaar 1812

FRANCKRYK

van de reis van de heer J. van der ...
in het jaar 1812

SCOTONE KONSTEN

van de reis van de heer J. van der ...
in het jaar 1812

DE IYB-KRAN

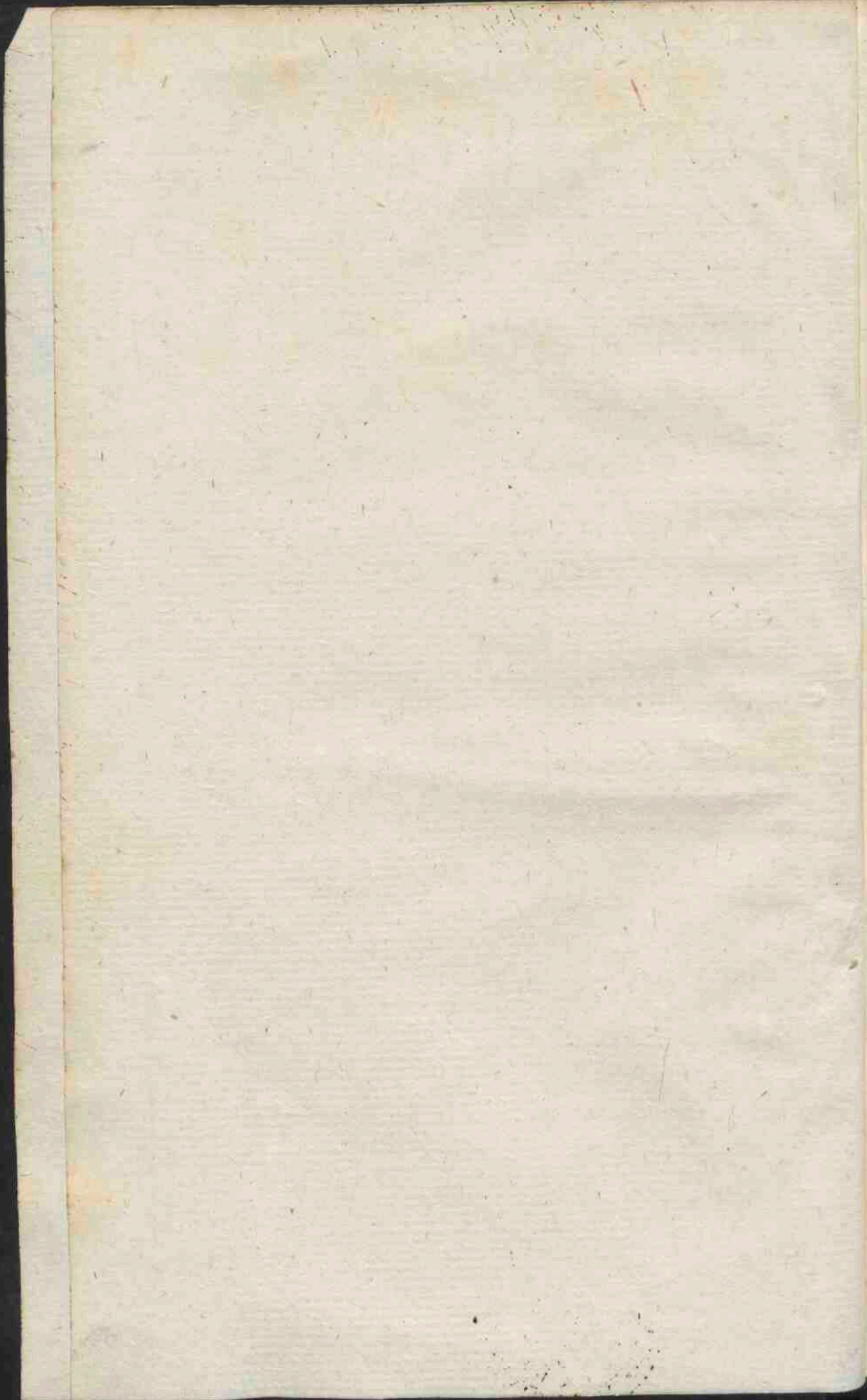
van de reis van de heer J. van der ...
in het jaar 1812

DE IYB-KRAN

van de reis van de heer J. van der ...
in het jaar 1812

DE IYB-KRAN

van de reis van de heer J. van der ...
in het jaar 1812

REIS-BOEK

DOOR

ITALIEN,

vervattende eene naauwkeurige beschryving
zoo van het land zelve, deszelfs zeden en
gebruiken, regeerings-wyze, handel, huis-
houdelyk wezen, oudheden, enz. als by-
zonder van den tegenwoordigen staat

DER

WEETENSCHAPPEN,

Voornamentlyk

DER

SCHOONE KONSTEN.

*Uit de nieuwste Reis-Beschryvingen en eigene
aanmerkingen v'zamengefeld*

DOOR

D. J. VOLKMAN.

*Nu ten dienste der Hollanderen uit het
Hoogduitsch vertaald.*

DERDE DEEL.

Te UTRECHT,
By J. VAN SCHOONHOVEN, & Comp^t

MDCCLXXIV.

REIS-BOEK

DOOR

J. A. L. I. E. N.

Verzorgde en tevens herzien door de
Afdeling van den Koninklijken
Landbouw, en de Afdeling van
den Landbouw, en de Afdeling van
den Landbouw, en de Afdeling van

WETENSCHAPEL

SCHONNOE KONSTEN

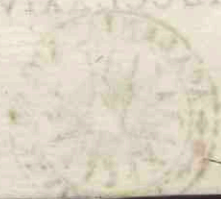
J. A. V. O. L. K. M. A. N.

DE DEDE DEDE

T. U. T. R. E. N. T.

DE J. VAN SCHONNOEVEN & Co.

MDCCLXXIV

I N H O U D

DES

DERDEN DEELS.

Bladz.

<i>Inleiding tot de beschryving van ROMEN.</i>	I
<i>Volkrykheid en grootte van Romén.</i>	3
<i>Lyst der Pauzen sedert 1417.</i>	10
<i>Pauzen die Romén het meest verfraaid hebben.</i>	14
<i>Menigte van opschriften.</i>	15
<i>Standbeelden.</i>	17
<i>Ciceroni.</i>	18
<i>Aanwyzing der voornaamste boeken en printen aangaande Romén.</i>	21
<i>Beschryving der stad Romén.</i>	29
<i>De PIETERSKERK.</i>	31
<i>Historie der Pieterskerk.</i>	31
<i>Beschryvingen dier kerk.</i>	33
<i>Ligging der Pieterskerk en haare bouwmeesters.</i>	34
<i>De Plaats, de colonnade, en de gallery voor de Pieterskerk.</i>	40

<i>De obelisk op de Plaats.</i>	Bladz. 41
<i>De trap der kerk.</i>	44
<i>Het binnenste der kerk.</i>	49
<i>Grootte der kerk.</i>	50
<i>Het hoofdaltaar enz.</i>	53
<i>Het dak, en de groote koepeel.</i>	75
<i>De Grotten.</i>	80
<i>Het Vatikaan.</i>	83
<i>Schilderyenzaal van Raphaël.</i>	96
<i>Standbeelden op 't Belvedere.</i>	111
<i>Vatikaansche bibliotheek.</i>	121
<i>Poorten en bruggen van Romén, de Tiber, en waterleidingen.</i>	128
<i>Eerste wyk van Romén. RIONE</i>	
<i>DE' MONTI.</i>	
<i>Trajaansche zuil. S. Maria di Loreto. Fonteyn</i>	
<i>Nerva & Neronis. S. Francesca Romana.</i>	
<i>Triomfboog van Titus.</i>	134
<i>Coliseo. Meta sudans. Boog van Konstantyn.</i>	
<i>Villa Mattei. S. Stefano rotondo. Villa Ca-</i>	
<i>sali.</i>	143
<i>S. Giovanni di Laterano. Villa Giustiniani. S.</i>	
<i>Croce. S. Lorenzo fuor della Mura. S. Bi-</i>	
<i>biana. Boog van Gallienus. Tuinen van Mæ-</i>	
<i>cenas.</i>	152
	S.

I N H O U D. V

- S. Maria maggiore. S. Prassede. S. Pudenziana. Theater van Flora. S. Pietro in vincoli. Baden van Titus. Sette Sale. S. Domenico e Sisto.* Bladz. 173
- S. Catarina di Siena. Villa Pamfili. S. Silvestro in Monte Cavallo. Palazzo Rospigliosi. Paleis der Consulta. S. Andrea de' Gesuiti. S. Carlo alle quattro fontane. Circus Florae. Palazzo Albani. Villa Negroni.* 184
- S. Maria degli Angeli. Fontein di Termine. S. Agnese fuor di Porta pia. S. Costanza.* 199
- Tweede wyk van Romen. RIONE DI TREVI. Fontein di Trevi. S. Giovanni de' Maroniti. S. Concezione de Capucini. Villa Ludovisi. Tuinen van Sallustius.* 219
- Madonna della Vittoria. S. Susanna. Palazzo Barberini.* 221
- Het Quirinaal op 't Paleis op Monte Cavallo.* 233
- Palazzo Colonna. Kerk der Apostelen. Palazzo Bracciano. S. Romualdo.* 241
- Het Corso. Fransche schilderakademie. Palazzo Pamfili al Corso. Palazzo Verospi. S. Maria in Via lata. S. Marcello.* 251
- Derde wyk van Romen. RIONE DI COLONNA.*

- Porta Pinciana. Tuinen van Lucullus. La Propaganda. Palazzo Bernini. S. Andrea della Fratte. S. Silvestro in Capite. S. Maria Maddalena al Corso.* Bladz. 258
- Paleizen Verospi en Conti. S. Maria in Trivio. Piazza Colonna. Antonynsche zuil. Palazzo Chigi. Curia Innocenziana. Monte Citorio, en het piedestal.* 262
- Piazza di Pietra, met de Dogana. Seminario Romano. Piazza Capranica met het theater. Piazza della Rotonda en het Panttheon. S. Maria Maddalena de P. Ministri degl' Infermi.* 271
- Vierde Wyk van Romen. RIONE DI CAMPO MARZO.*
- Campus Martius. Obeliscus borarius. Conzezzione in Campo Marzo. S. Lorenzo in Lucina. S. Carlo al Corso. Mausoleum Augusti.* 279
- Palazzo Ruspoli. Piazza di Spagna. S. Trinita de' Monti. Villa Medicis. S. Atanasio de' Greci. Gesu e Maria al Corso. Teatro Alberti.* 285
- Porta del Popolo en de obelisk. Madonna del Popolo. Piazza del Popolo. S. Maria de' Miracoli. S. Maria di Monte Santo. S. Giacomo degl' Incurabili. S. Rocco.* 299

<i>S. Girolamo degli Schiavoni. Porto di Ripetta.</i>	
<i>Palazzo Borghese. Collegio Clementino.</i>	Bl. 306
<i>Vyfde wyk van Romen.</i>	RIONE DI PONTE. 315
<i>Banco di S. Spirito. S. Giovanni Battista de'</i>	
<i>Fiorentini. Paleizen Gabrieli, Sacchetti, en</i>	
<i>Lancellotti. S. Maria della Pace. S. Maria</i>	
<i>dell' Anima.</i>	315
<i>S. Nicolo de Lorenesi. Paleis Altems. S. Apol-</i>	
<i>linare. Collegio Germanico. S. Agostino. Li-</i>	
<i>breria Angelica.</i>	323
<i>Zesde wyk van Romen.</i>	RIONE DI PARIONE.
<i>Campo di Fiore. Theater en Raadhuis van Pom-</i>	
<i>pejus. Palazzo Pio. S. Lorenzo in Damaso. La</i>	
<i>Cancellaria. Chiesa nuova. Pasquino.</i>	327
<i>Piazza Navona. S. Agnese. Paleizen Pamfili</i>	
<i>en Santobuono. S. Pantaleo. Paleis Massimi.</i>	334
<i>Zevende wyk van Romen.</i>	RIONE
	DELLA REGOLA.
	344
<i>S. Carlo a Catinari. Palazzo S. Croce. S. Tri-</i>	
<i>nita de' Pellegrini. Fonteinen by Ponte Sisto.</i>	
<i>Palazzo Falconieri. Carceri nuove.</i>	344
<i>Maria di Monserrato. S. Girolamo della Carita.</i>	
<i>Palazzo Farnese. De gallery. Toro Farne</i>	
<i>se. Paleizen Picchini en Spada. Monte di</i>	
<i>Pieta.</i>	349
	<i>Agtste</i>

<i>Agtste wyk van Romē.</i>	RIONE DI	3
	S. EUSTACHIO.	376
<i>S. Eustachio. Paleizen Lante en Giustiniani. S. Luigi de' Francese. Governo nuovo of Palazzo Madama.</i>		370
<i>S. Giacomo de' Spagnuoli. La Sapienza. S. Andrea della Valle. Teatro Argentina. Teatro Valle.</i>		377

REIS-BOEK

DOOR

I T A L I E N.

INLEIDING TOT DE BESCHRYVING

VAN

R O M E N.

De redenaar Aristides, wiens geheugenis nog he-
den ten dage door zyn standbeeld in de Va-
tikaansche Bibliotheek bewaard wordt, heeft
der stad Romens buitenspoorige lofsuitingen
gegeeven. Hy noemt ze niet alleen een algemeene stad
voor de geheele wereld, waar zig gantsche volken hebben
nedergezet, maar beweert ook, dat zy zo groot was,
dat, waar men ook stond, men altyd in 't middelpunt was.
Ovidius zegt,

*Centibus est aliis tellus data limine certo,
Romanae spatium est Urbis & Orbis idem.*

Claudianus geeft ons even zo hoogdraavende denkbeelden

*Qua nihil in terris compleditur altius aether
— — — — —
Armorum legumque parens, quae fundit in omnes
Imperium, primique dedit canabula juris.*

Inleiding
van Ro-
men.

*Hæc est exiguis quæ finibus orta, tetendit
In geminos axes, parvaque a sede profecta,
Dispersit cum sole manus.*

De grootheid des Roomschen Ryks gaf den digteren gelegenheid tot zo buitenspoorige gedagten. De toeneemende magt en het kryggeluk der Romeinen deed in de oude tyden gelooven, dat Romen onder de bescherming eener byzondere Godheid stond, die men openlyk vereerde, en ter welker eere men tempels en altaaren stigte. Vreemde volken volgden dit voorbeeld naar. Deeze Godheid had reeds byzondere tempels in Asien, toen Karthago nog in haar grootsten bloei was. Wy leezen by TACITUS *Annal.* l. 4. *se (Smirnaei) primos templum urbis statuisse M. Porcio Consule, magnis quidem jam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe, & validis per Asiam regibus.* Dit was in 't jaar 559. na het bouwen der Stad, en gevolglyk vyftig jaar voor 't verwoesten van Karthago. Dertig jaaren laater deden andere Asiatifche volken het zelve ten bewyze hunner agting voor het Gemeenebest. *Alabandenses templum urbis Roma se fecisse commemoraverunt, ludosque anniversarios ei Divæ insituisse.* LIVIUS l. 43. *ad ann.* 582. Deeze Godheid werd daar zelfs even statig vereerd als Venus.

— — — *Colitur nam sanguine & ipsa
More Deæ, nomenque loci ceu numen habetur,
Atque Urbis Venerisque pari se culmine tollunt
Templa, simul geminis adolentur thura Deabus.*

PRUDENTIUS. l. v.

Deeze en andere hoogdraavende berigten van de heerlykheid van Romen hebben veroorzaakt, dat zig veele geleer-

leerden en oudheidminnaars van de grootte der oude stad *Inleiding*
 Romē zo buiten de maat gaande denkbeelden gemaakt *van Ro-*
 hebben, schoon zy hadden moeten bedenken, dat de be- *men.*
 rigten der Ouden in dit stuk even zo buitenspoorig zyn,
 als wanneer Ammianus Marcellinus van het amphitheater
 van Keizer Vespasiaan verzekert, dat men deszelfs hoogte
 nauwlyks met het oog bereiken kon, daar zy niet boven
 de zeventig of tagtig eilen ging. Het zou ons te ver ver-
 voeren alle de dwaalingen, welken de geleerden, door dit
 vooroordeel misleid, begaan hebben, opte haalen, wy
 zullen alleenlyk eenige aanmerkingen over de volkrykheid
 van 't oude Romē maaken.

Isaak Vossius, die veel over de uitgestrektheid van Ro- *Volkryk-*
 men heeft geschreeven, wist daar vermoedelyk zeer weinig *heid.*
 van, wyl hy in allen ernst beweert, dat Romē alleen
 voor Syllaas tyden half zo veel inwoonders gehad heeft,
 als geheel Europa in dien tyd; dat het twintigmaal grooter
 geweest is dan Parys en Londen t'zamen in zynen tyd
 waren; dat het paleis van Nero eene grootere uitgestrekt-
 heid heeft gehad dan de grootste der hedendaagsche steden,
 en diergelyke ongerymde dingen meer, die even zo ver
 van de waarheid afzyn, als een Colossus van honderd voet
 van de gemeene grootte der menschen. Nog onverstandi-
 ger gaat een zekere Rolefinkius te werk, die geen zwan-
 tigheid maakt, Romē in zyn beste tyden zevenentwintig
 millioenen inwoonders te geeven. Voor den tyd van Sylla
 had Romē nog den zelve omtrek, welken de laatste Ko-
 ningen der stad gegeeven hadden, toen haar gebied zig
 nog niet boven de vyf uren in de rondte uitstreckte. Al-
 leen de zeven heuvelen, en een deel van den Janiculus
 aan geene zyde den Tiber behoorden tot de stad, en in
 dien omtrek stonden een meenigte tempels, renbaanen,
 baden, en andere openbaare gebouwen, die eene groote
 ruimte

*Inleiding
van Ro-
men.*

ruimte besloegen. Is het niet belacchelyk staande te houden, dat in die uitgestrektheid vier millioenen borgers en agt millioenen slaaven zouden gewoond hebben? Zeker, sommige geleerden hebben zo verbaazende vooroordeelen voor Rome opgevat, dat zy meenden, die stad niet groot genoeg te kunnen maaken: zy neemen alle de Roomsche borgers in 't algemeen, waarvan de schryvers gewaagen, ook in andere steden woonende, t'zamen, en willen, dat die binnen de muuren der stad Rome gewoond hebben.

*Grootte
van Ro-
men.*

Plinius (*) stelt den omtrek van Rome in Vespasiaans tyd op 13200 schreeden. Sedert dien tyd is het onmogelyk, dat onder de gruuzaame regeeringen van veele Keizers de omtrek van Rome zo schrikkelyk uitgezet zy geworden, dat die omtrent 180. jaaren laater 50000. schreeden, gelyk Vopiscus in *Aureliano* beweert, bedraagen hebbe, gezwegen dat men heden eenige spooen of oude overblyffels van zulk eene vergroting zou moeten vinden. Dat Heliogabalus, volgens Lampridius, in Rome 10000. pond spinnenwebben verzameld heeft, is meer een bewys van morsigheid, en dat 'er veel beestenstallen en verlaten gebouwen geweest zyn, dan van de volkrykheid der stad. Lipsius behoort ook onder die onverstandige vergrooters van Rome, en verandert deswegens, om aan zyn oogmerk te voldoen, verscheiden plaatsen uit de Ouden. Hy betreft den gantschen oord tot Ostia toe tot de stad, schoon geen oude schryver dus rekent; het welk even zo goed is, als of men Versailles voor een stuk van Parys houden wilde. Ten tyde van den ouden Plinius eindigde de stad, gelyk nog heden, naar het oosten tegens den *Agger Tarquini*, aan de andere zyde tegens het graf van Cestius, wyl

(*) Hist. Nat. l. 3. c. 5.

wyl de dooden buiten de stad moesten begraven worden. *Inleiding.*
 De *Mons Vaticanus* was toen onbewoond, en tegen *Pontevan Rom-*
Molle lag een onbebouwde vlakke, waar Keizer Constanti-
 nus zyn heir in slagorder stelde.

Men begroot den omtrek der stad hedendaags op omtrent
 dertien Italiaansche mylen, en kan ze in drie of vier uren
 rondgaan, daar men ten minsten zes of zeven uren nood-
 dig heeft tot het omwandelen van Parys. Nu weet men
 uit de historien, dat de muuren van Rom en grooten deels
 nog de ouden zyn, of ten minsten aan de meeste oorden
 op de zelve plaats staan. Daar ligt, 't is waar, heden-
 daags een ruime plaats onbebouwd binnen de muuren, of
 wordt tot wynbergen, tuinen, en velden gebruikt, gelyk
 de grondtekeningen uitwyzen, om van de ontelbaare me-
 nigte kloosters, kerken, kapellen, gasthuizen, en dierge-
 lyken, niet te spreken: maar, al wierd alles nog zo be-
 bouwd, zou 'er egter op verre na geen ruimte genoeg
 weezen, om zo veele millioenen inwoonders te bevatten.

Die, terwyl hy zig te Rom en ophoudt, kennis maakt
 te krygen van de stad en de oude ruinen, zal geheel ande-
 re begrippen van de menigte der voormaelige inwoonders
 opvatten. De ryke borgers van Rom en hadden, 't is
 waar, een groot getal slaaven, maar die waaren op derzel-
 ver landgoederen verdeeld, waar zy allerlei huis- en ak-
 kerwerk doen moesten. Als de geleerden spreken van mil-
 lioenen van slaaven in Rom en, is het besluit even zo valsch,
 als wanneer men hedendaags de op het land verdeelde hofhoo-
 rigen van den ryken adel in veele landen, die zig gemeenlyk
 in de hoofdstad ophoudt, ook tot de inwoonders derzelve
 rekenen wilde. Op de landgoederen waaren huizen, waar
 de slaaven des magts werden opgesloten. Aan de noord-
 zyde van Frascati ziet men nog in de ruinen van de *Villa*
Porcia, welke aan Cato toebehoorde, eenige overblyffels van

*Inleiding
van Ro-
men.*

de uitgestrekte gebouwen, waar die strenge Cenfor zyn heir van slaaven, dat sommigen op 6000. begrooten, be- waaren deed. In de stad hield elke voornaame Romein slegts zo veete slaaven als hy van nooden had, welker aan- taal zeker niet gering was, dewyl ieder onder zyne slaaven allerlei ambagtslieden had, welken alles, wat men dagelyks noodig had, moesten vervaardigen. Men zag geene andere winkels dan van boekverkoopers, goudsmeden en slagters.

De huizen waren in de oude tyden maar eene verdie- ping hoog, gelyk in 't oosten. Naderhand bouwde men zo hoog, dat de opzigtters over de gebouwen daar by- zondere verordeningen omtrent maaken moesten. Keizer Augustus bepaalde de hoogte op zeventig, dog Trajanus bragt die maar op zestig voet. De verdiepingen werden van hout gemaakt, 't welk oorzaak was, dat 'er zo dik- wyls en met zo veel gevaars brand ontstond.

Hoewel nu in de vyfde en zesde eeuw na de bouwing der stad de huizen laag, en de omtrek der stads muuren niet zeer groot waren, geeven nogthans eenige geleerden het getal der inwoonders als onmaatig groot op. Dit was het tydftip van de groote welvaart des Gemeenenbests, toen goede zeden hoog geagt werden, en de Romeinen de grootste voorbeelden van deugd en dapperheid gaven. Na de verwoesting van Numantia en Karthago, wanneer de pragt en weelde uit Afien inkroopen, nam de volkrykheid oogfchylyk af.

— — — *Savior armis*

Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.

Het aanzien van Romer bleef nog wel eenige tyd heer- lyk, en de stad scheen ongemeen bevolkt te zyn; dog dit wierd meer door de menigte van vreemdelingen, die zig daar ter verrigting hunner bezigheden moesten ophouden;

dan

dan door 't toeneemen der bevolking veroorzaakt. Uit de *Inleiding*
lysten der Róomfche Keizeren kan men zien, hoe fpoedig *van Ro-*
de geflagten uitfierven. De minften lieten kinderen na. *men.*
Het oude Rómen bleef dan genoegzaam op die zelve wy-
ze in ftand als het hedendaagfche, naamelyk door den toe-
vloed van vreemden.

Eene andere oorzaak van de groote leevendigheid, en
den fchyn van eene fterke volkrykheid in de ftad, was de
menigte van menfchen, die in de nabuurfchap van Rómen
woonden, dog niet eigenlyk onder de inwoonders der ftad
konden gerekend worden.

Wie derhalven de zaak verftandiglyk en zonder voor-
oordeel overweegt, zal bevinden, dat de omtrek van 't
oude en nieuwe Rómen, het getal der tempels en dat der
hedendaagfche kerken, de menigte der inwoonders onder
de Keizers en die der regenwoordigen, malkander zeer
naby komen, vooral als men bedenkt, dat Keizer Aurelia-
nus de tegenwoordige muuren omtrent het jaar 270. na
Christus geboorte grootendeels heeft doen bouwen.

De zeeden waren in de laafte tyden des Gemeenenbefls
en onder de Keizers zo fchrikkelyk bedorven, dat het den
hedendaagfchen Romeinen fchandelyk zyn zoude, indien
men eene vergelyking van de oude zeeden met de heden-
daagfchen maaken wilde. Egrer fchynen 'er eenige alge-
meene trekken in 't karakter der oude en der hedendaag-
fche Romeinen te zyn die overeenkomen, waartoe de ver-
beelding van hun eigen grootheid, de geneigdheid tot
fchouwfpelen, ledig gaan, en de daaruit voortspruitende
afkeer van alles wat flegts den fchyn van beweging heeft,
behooren. De Romeinfche Prinzen kennen, gelyk de ou-
de Patricii, de jagt in 't geheel niet, welke by den adel
van andere landen een der hoofdvermaaken uitmaakt. Zy
zien ze aan als eene laage bezigheid, die maar voordeels-

Inleiding van Rome. halven moet waargenomen worden. Om die reden wordt ook nergens zo weinig werks van het regt der jagt gemaakt als in den Kerkelyken staat.

Getal der inwoonders van Rome. Om egter eenigermaate een vergelyking van 't getal der voormalige met dat der tegenwoordige inwoonders van Rome te maaken, zullen wy eerst eenige plaatsen uit de Ouden aanvoeren. Alvoorens is aantemerken, dat als Livius en andere schryvers van het tellen der borgers spreken, daaronder niet blootelyk die verstaan worden, welken werkelyk toen ter tyd binnen Rome waren, maar alle die geenen, welken in de nabuurschap van Rome en de omstreeks liggende steden woonden, en met het burgerregt beschonken waren. Onder Servius Tullius beliep het getal der Roomsche borgers op 80000. (*) Onder den Burgermeester Quinctius op 124214. (**). Onder den Dictator Quintus Fabius Maximus was hun getal tot 224000. aangewassen, (***) waaronder 'er zig egter veelen uit de wingewesten bevonden. Voor de burgerlyke oorlogen beliep het hoogste getal der Roomsche borgers op 450000. (+) dog het wierd door dezelve op 150000. gebragt. (§) Het is onmoogelyk, dat in zo korten tyd, als van Julius Cæsar tot op Claudius, het getal der borgers tot by de zeven milloenen zou aangegroeid zyn, gelyk Tacitus (§§) wil. Het moet dan een misflag in de handschriften zyn, of Tacitus

(*) Liv. I. 42.   (**) Liv. III. 3.   (***) Liv. XXIX. 37.

(+) Flor. Ep. Liv. I. 98.

(§) Zo veel werden 'er volgens Florus Ep. Liv. I. 50. onder Julius Cæsar geteld, met wien Plutarchus en Appianus overeenstemmen. Want als Suetonius en Dio berigten, dat Cæsar aan 320000. menschen koorn deed uitdeelen, zyn daaronder niet alleen burgers, maar allerlei arme en geringe lieden te verstaan.

(§§) Annal. XI, 25.

citus verstaat daaronder mischien alle de Roomsche on-^{Inleiding}derdaanen in 't gemeen. Want waren 'er zeven millioenen ^{van Ro-}alleen in de stad Romen geweest, zo behoeft Suetonius (*) ^{men.}niet als iets buitengemeens optegeeven, dat in eenen herfst 30000. menschen aan de pest gestorven waren. Uit de doodenlysten welken Süßmitch, in zyne *Goddelyke schikking in de behoortens en het sterven van 't menschelyke geslagt*, zo zorgvuldig verzameld heeft, blykt, dat in groote volkryke steden jaarlyks een van de dertig menschen sterft; gevolgelyk moeten in een vierde deel jaars over de 56000. menschen, dat is byna eens zo veel, sterven, als 'er toen door de pest werden weggerukt.

Uit dit alles blykt, dat Romen in haaren bloei eene zeer volkryke stad geweest is, dog geensins een zo ongehoorde menigte menschen bevat heeft, als zig eenige geleerden verbeeld hebben. Ondertusfchen blyft het een uitgemaakte waarheid, dat het ongelyk meer bevolkt was, dan heedaags. Uit de nieuwste doodenlysten en de tellingen der inwoonders, welken de Pauzen in deeze eeuw hebben laten doen, volgt, dat tegenwoordig tusfchen de 160000 en 170000 menschen in Romen wonen.

De beroemde Petrarca behoort onder de geenen die het nieuwe Romen met veragtelyke oogen aanzien. Wy willen onze aanmerkingen over de bevolking dier stad met zyne schoone vaarzen besluiten, 'er alleen byvoegende dat hy, als digter, in zyne vergelyking ten nadeele van 't nieuwe Romen te ver gaat.

*Qui fu quella di imperio antica sede,
Temuta in pace, e triomfante in guerra.
Fu! perch' altro che il loco or non si vede.
Quella che Roma fu giace, s'attera.*

(*) In Nerone c. 39.

Inleiding
van Ro-
men.

*Queste, cui l'herba copre e calca il piede,
Fur moli al ciel vicine, & bor son terra.
Roma, che 'l mondo vinse, al tempo cede,
Che i piani inalza, e ch'è l'altrezza atterra.*

*Roma in Roma non è. Vulcano e Marte
La grandezza di Roma a Roma han tolta.
Struggendo l'opre e di Natura e di Arte
Volto flossopra il mondo e'n polve è volta,
E fra queste rovine a terra sparte
In se stessa cadea morta e sepolta.*

Tot verschooning van Petrarca kan men egter zeggen, dat Romen sedert 400. jaaren oncindig fraayer geworden is. Hy zou het heden ten dage naauwlyks kennen, en veelligt in verscheiden stukken met eenen zekeren Digtcr, die ter eere van het hedendaagsche Romcn de vier volgende vaarzen gemaakt heeft, zeggen,

*Qui miseranda videt veteris vestigia Romæ,
Hic poterit merito dicere, Roma fuit.
At qui celsa novæ spectat palatia Romæ,
Hic poterit merito dicere, Roma viget.*

Lyft der
Pauzen se-
dert 300.
jaaren.

Dewyl wy dikwyls van de Pauzen, die veel ter verbetering en versiering der stad Romcn, sedert het herstel der konsten, hebben toegebracht, zullen moeten spreken, en men daarom dikwyls weeten wil, uit welk een huis deeze en geene Paus afkomstig is, hebben wy, ten dienste des leezers, noodig geagt, de volgende lyft hier te plaatsen. Sedert de tyden van Paulus II. tot op Benedictus XIV. is de gedaante van Romcn geheel veranderd. Een menigte ker-

kerken en paleizen zyn 'er aangebouwd, nieuwe plaatfen
 aangelegd, openlyke gedenkreken opgerigt, fonteinen ge- *Inleiding*
 maakt, en een oneindig geral van aller kostbaarste standbeel- *van Ro-*
 den en oudheden uit de puinhoopen te voorschyn gebragt.
 De konsten kwamen in dien tusschentyd in den grootsten
 bloei, en de Pauzen gebruikten ze tot verfraaying van Ro-
 men. Gevolglyk is het voor de historie der konsten nood-
 zaaklyk, den tyd, waarop elke Paus den Roomschen stoel
 bekleed heeft, te weeten. De grootste en magtigste fa-
 milien te Romem moeten haar aanzien en haaren ryk-
 dom den Pauzen, die uit haar geregeerd hebben, dan-
 ken, en uit dien hoofde is het ook aangenaam voor een
 vreemdeling te Romem zig onthoudende, te weeten, wel-
 ke Pauzen uit elke familie sedert de laatste 300. jaaren ge-
 koren zyn.

L T S T D E R P A U Z E N

SEDE RT

DE KERKVERGADERING VAN KONSTANS

tot den tegenwoordigen tyd.

MARTINUS V. *Otto Colonna*. Uit het oude beroemde
 huis van Colonna te Romem, verkooren den 11. Nov. 1417.
 overleden den 20. Febr. 1431.

EUGENIUS IV. *Gabriel Condolmieri*, een Venetiaan.
 4. Maart 1431. — 23. Febr. 1447.

NICOLAUS V. *Thomas van Sarzana*, uit het Toskaan-
 sche. 6. Maart 1447. — 24. Maart 1455.

CALIXTUS III. *Alphonfus Borgia*, een Spanjaard. 8. April
 1455. — 6. Aug. 1458.

PIUS II.

*Inleiding
van Ro-
men.*

- PIUS II. *Aeneas Sylvius Piccolomini*, van Siena. 27. Aug. 1458. — 14. Aug. 1464.
- PAULUS II. *Petrus Barbo*, een Venetiaan. 31. Aug. 1464. — 29. Juli 1471.
- SIXTUS IV. *Franciscus della Rovere*, een Genuces. 9. Aug. 1471. — 13. Aug. 1484.
- INNOCENTIUS VIII. *Joannes Baptista Cibo*, een Genuces. 29. Aug. 1484. — 25. Juli 1492.
- ALEXANDER VI. *Rodrigo Borgia*, een Spanjaard. 11. Aug. 1492. — 18. Aug. 1503.
- PIUS III. *Franciscus Piccolomini*, van Siena. 23. Sept. 1503. — 18. Oct. 1503.
- JULIUS II. *Della Rovere*. 1. Nov. 1503. — 12. Feb. 1513.
- LEO X. *Julianus de Medicis*. 11. Maart 1513. — 1. Dec. 1521.
- ADRIANUS VI. *Adriaan Floriszoon*, van Utrecht. 9. Jan. 1522. — 24. Sept. 1523.
- CLEMENS VII. *Julius de Medicis*. 19. Nov. 1523. — 25. Sept. 1534.
- PAULUS III. *Alexander Farnese*. 13. Oct. 1534. — 10. Nov. 1549.
- JULIUS III. *Del Monte*. 8 Febr. 1550. — 23. Maart 1555.
- MARCELLUS, II. *Cervinus*, regeerde maar 21. dagen.
- PAULUS IV. *Joannes Petrus Caraffa*, een Napolitaan. 23. Mai 1555. — 18. Aug. 1559.
- PIUS IV. *Joannes Angelus de Medicis*. 29. Dec. 1559. — 9. Dec. 1565.
- PIUS V. *Michael Gbiseri*, een Milanees. 7 Jan. 1566. — 1. Mai 1572.
- GREGORIUS XIII. *Hugo Buoncompagni*, van Bologne. 13. Mai 1572. — 7. Apr. 1585.

SIXTUS V.

SIXTUS V. *Felix Peretti*. 24. Apr. 1585. — 27. Aug. Inleiding
1590. van Ro-

URBANUS VII. *Cassagna*, regeerde maar 13. dagen. men.

GREGORIUS XIV. *Nicolaus Sfondrate*. 5. Dec. 1590. —
15. Oct. 1591.

INNOCENTIUS IX. *Joannes Antonius Fachinetti*, regeerde
maar twee maanden.

CLEMENS VIII. *Hippolitus Aldrobrandini*, een Venetiaan.
29. Jan. 1592. — 3. Maart 1605.

LEO XI. *Alexander Octavianus de Medicis*, regeerde
maar 27. dagen.

PAULUS V. *Camillus Borghese*. 16. Mai 1605. —
21. Jan. 1621.

GREGORIUS XV. *Alexander Ludovisi*. 9. Feb. 1621.
— 8. Juli 1623.

URBANUS VIII. *Maffeo Barberini*. 6 Aug. 1623. —
29. Juli 1644.

INNOCENTIUS X. *Joannes Baptista Pamfili*. 15. Sept.
1644. — 7. Jan. 1655.

ALEXANDER VII. *Fabius Chigi*. 7. Aug. 1655. — 22.
Mai 1667.

CLEMENS IX. *Julius Rospigliosi*. 20. Juni 1667. —
9 Dec. 1669.

CLEMENS X. *Aemilius Altieri*. 29. Apr. 1670. —
22 Juli 1676.

INNOCENTIUS XI. *Benedictus Odescalchi*. 21. Sept. 1676.
— 12. Aug. 1689.

ALEXANDER VIII. *Petrus Ottoboni*. 6 Oct. 1689. —
1. Feb. 1691.

INNOCENTIUS XII. *Antonius Pignatelli*. 12. Juli 1691.
12. Juli 1700.

CLEMENS XI. *Joannes Franciscus Albani*. 23. Nov. 1700.
— 19. Maart 1721.

- Inleiding van Rome.* INNOCENTIUS XIII. *Michael Angelus Conti.* 7. Mai 1721.
 — 7. Maart 1724.
 CLEMENS XII. *Laurentius Corsini.* 12. Juli 1730. —
 6 Febr. 1740.
 BENEDICTUS XIV. *Prosper Lambertini.* 17. Aug. 1740.
 — 15. April 1758.
 CLEMENS XIII. *Carolus Rezzonico.* 6. Juli 1758. —
 2. Febr. 1769.
 CLEMENS XIV. *Laurentius Franciscus Ganganelli.*
 1769.

*Pauzen,
 die Romen
 't meest
 verbeterd
 hebben.*

Paus Paulus II. liet zig het eerst de verfraaying van Romen ter harte gaan. Op zyn bevel wierd de kerk en 't paleis van St Marco gebouwd, de straat del Corso aangelegd, en het op dezelve nu gewoone paardenrennen op de laatste dagen des carnevals ingevoerd. Platina, de bekende historiefchryver der Pauzen, fchynt het leeven van deezen Paus, dat zeer merkwaardig is, wel te hebben beschreeven. Julius II. bezat groote eigenschappen, sehoon hy meer een krygsmans dan een priesters hart had. De Fransche fchryvers spreekken wel niet met lof van hem, wyl hy der party van Frankryk in de oorlogen in Italien altyd tegen was; dog men moet hem het regt doen van te bekennen, dat hy 't staatkundig zamenstel van Italien grondig kende. Hy zag dat Italien niet anders in rust en gelukkig zyn kondé, ten zy men Franschen, Duitschers en Spanjaards, die hy, naar 't voorbeeld der oude Romeinen, barbaaren noemde, geheel ten lande uit joeg. Hy stelde zig het meest tegen de party der Franschen, wyl hy die voor de magtigste en gevaarlyksten hield. Zyn inzigten waren inderdaad goed, en bedoelden alleen het gemeene welzyn.

Het is bekend hoe veel de weetenschappen en vrye kon-

konften aan Leo X. te denken hebben. Sixtus V. had, *Inleiding*
 fchoon op een andere wys, even veel verdienfte. Zynen *van Ro-*
 verftandigen inftellingen, en zynere ftandvaftigheid, is Ro-
 men, en de gantsche Kerkelyke ftaat, al hun ruft, zeker-
 heid en borgerlyke inrigting fchuldig. Het willekeurige ge-
 zag van 't monnikendom, waaraan hy gewoon was, gaf
 hem zulke gronden van regeeringsvorm en borgerlyke in-
 rigting in, welken toen hoogft noodig waren. Jammer
 was het maar, dat dees voortreffelyke Paus te korten tyd
 regeerde, om zyne groote inzigten uittevoeren, en het
 begonnen werk op een goeden voet te veftigen. Hy frem-
 dede de wanorders, zocht de bandieten uiteroeyen, en on-
 derdrukte de ondeugden, die ten hoogften top geftegen
 waren. Deeze eigenschappen eens kloeken en regtfchape-
 nen vorften zullen hem even zo zeer het aandenken der
 nakomelingschap bewaaren, als de koepel der Pieterskerk
 en de uit de ruinen voor den dag gehaalde obelifken, met
 de welken hy de ftad, wier zeeden hy verbeterd had, ver-
 fieren deed.

Paul V. Urban VIII. Alexander VII. Clemens XII. heb-
 ben hunne kragten vereenigd, om de laaifte hand aan 't ver-
 fraayen van Romem te leggen. Hun opvolgers hebben al-
 leen op die wyze voorttevaaren. Aan verfeidenen van
 die laaiften heeft de vleyery, waarmede men te Romem
 even zo verkwiftend is als op andere plaatfen, en de mo-
 de van opfchriften over allerlei wijewasjes te maaken,
 onverdiende gedenktekenen en lofzuingen gegeeven, zo
 dat men moete heeft de waare bevorderaars der fiernaaden
 van 't nieuwe Romem, van hun, die 'er weinig of niets *Belacche-*
 toe hebben bygebragt, te onderscheiden. *lyke ge-*

Deeze zugt tot opfchriften, welken te Romem ontelbaar *woonte van*
 zyn, en waardoor de geringfte kleinigheden in marmer en *op alles op-*
 ets vereeuwigd worden, zal den oudheidminnaaren der *fchriften te*
maken.

*Inleiding
van Ro-
men.*

volgende eeuwen vry wat moeite baaren. Wat verbaazende verzamelingen zullen zy niet uit de tyden van 't nieuwe Rome der geleerde wereld mededeelen kunnen! Het geheele Capitolium is 'er vol van. De *Conservatori*, die zig zelve niet minder dan de oude *Tribuni plebis* agten, doen alle zes maanden hun naamen in marmere uithouwen, om te gelyk de gedagtenis van hun groote daaden den nakomeling overtelaaten. Wanneer zyne Pauslyke Heilichheid een paar steenen in 't een of ander gebouw verleggen, of het met eenig snywerk opschikken laat; wanneer eene Eminentie bevel geeft in de kerk, waarvan zy den titel voert, de schilderyen in fresco hier en daar een weinig optepectsen; in een woord, wat ieder Prior in zyn klooster, wat ieder Priester in zyn kerk, onderneemt, wordt, met hoogdraavende woorden, door een opschrift vereeuwigd. Men doe hierby, alle de opschriften van byzondere perfoonen by allerlei gewigtige voorvallen, de menigvuldige graffschriften, welken den voorbygaanden wandelaar beveelen stil te staan, zonder te weten waarom, zo kan men zig eenigermate een begrip van de ongehoorde menigte van opschriften maaken, die in Rome te vinden zyn. In de stad spreekten, als ware het, alle de muuren. De burgerlyke reglementen zonder jaartal zullen den toekomenden Gruterussen en Muratorien het meeste hoofdbreekens kosten: zy zullen niet weten, onder welken Paus zyne Excellentie *Monsignor Presidente delle Strade of della Gracia* bevolen heeft, de straaten van vuilnis te zuiveren, en de olie tot deezen of geenen prys te verkoopen.

Deeze gewoonte heerscht niet alleen in Rome, maar ook daar buiten. Op de landhuizen, de groote wegen, by de grenspaalen, op de bruggen, in alle de steden van het Pauslyk gebied, vindt men overal, waar men 't oog slaat, opschriften. In dit stuk gaan de hedendaagschen
nog

nog verder dan de ouden. Dog als men de zaak onparty-^{Inleiding} dig onderzocht, zou men vinden, dat het grooter getal der ^{van Ro-} oude Romeinsche opschriften, welker uitlegging den ge-^{men.} leerden dikwyls zo veel werks maakt, even zo weinig als de nieuwen verdient bewaard te worden. Wy hebben van de opschriften niet dan spaarzaam gewaagd, en gezogt uit dezelve eene goede keus te doen, wyl de minste leezers daar groote liefhebbers van zyn.

Dit gedeelte van ons werk is het uitvoerigste en gewigtigste. Daar de fraaye konsten ter versiering der kerken, en andere openbaare en byzondere gebouwen, zo veel toebrengeu, en Romeu nog hedendaags tot de merkwaardigste stad van Europa maaken, hebben wy hier eenigzins omstandiger moeten zyn. Egter hebben wy alles in langena niet aangeroord: 't is genoeg uit een zo groote menigte maar het beste te kiezen.

Het getal der standbeelden is zo groot, dat eenigen het op 60000. schatten. In 't oude Romeu was het vermoedelyk nog aanzienlyker, en maakte als een tweede volk uit. (*) Dat gebruik kwam uit Griekenland naar Romeu, dewyl de Romeinen hunne verwaantheit op die wys verzadigen konden. Veele bemiddelde amptelooze borgers deeden zig standbeelden oprigten, houdende het harde marmer voor 't zekerste middel om hunne naamen onsterfelyk te maaken. Maar wat de oorzak dier menigte van standbeelden anders ook zy, men zou byna kunnen beweeren, dat de oudheden, die altyd een fieraad van Romeu geweest zyn, nog hedendaags der stad meer voordeels aanbrengeu als een groot deel van haar borgers, wyl zy een menigte vreemdelingen daar heen trekken, die deeze meester-

(*) *Roma tantam legimus fuisse statuarum copiam, ut aliter adesse populum lapideum discrevit,*

*Inleiding van Rome-
men.* meesterstukken nergens anders dan hier kunnen te zien krygen. Het zelve kan men ook van de schilderyen zeggen. Het is zeker te beklagen, dat deeze heerlyke werken van genie, die nog van meer gewigt als de standbeelden zyn, niet even die duurzaamheid hebben, en zo veel door den tyd lyden. Dog de konst geeft in onzen tyd in het mozaiek werk een voortreffelyk middel aan de hand ter bewaaring dier meesterstukken, welken daardoor op 't volmaaktste gekopieerd, en van eeuwige duurzaamheid gemaakt worden.

*De Cicero-
ni.* Veele ryke reizigers, vooral Engelschen, neemen by hun aankomst te Rome een zogenaamden *Cicerone* of *Antiquario* aan, om zig al het merkwaardige te doen aanwyzen. Is dat noodig of niet? zou men kunnen vraagen. Wy zullen 'er onze gedagte over zeggen. De meesten deezer *Antiquarii* zyn abten, welken dit voor een kostwinning houden. Zonder veel kennis of smaak te bezitten, hebben zy zo wat van buiten geleerd, en vertellen omtrent het geen in Nardini staat, doopen de standbeelden naar believen, en geeven den schildersstukken zeer dikwils valsche naamen. Eenigen, die vlytiger geweest zyn, weeten 'er meer van, en geeven beter ondertrigting. De meeste stukken zyn by hun zonder onderscheid *case stupende*; dog zy kunnen den liefhebber zelden het waare schoone aantoonen; of veel tot formeering zyns smaaks toebrengen. Men moer hun voor een *Cursus*, of voor de eer van door hun alle de wyken van Rome rond gevoerd te worden, van 20. tot 40. en meer dukaaten betaalen, naar dat daar twee, drie of meer maanden toe genomen worden. Veele eischen daarenboven de vrye tafel, en altyd in een rytuig rond te ryden. Anderen brengen de reizigers, die 'er op gesteld zyn, voor geld en goede

de woorden, meer by de leevendige Nymfen, dan by de oude standbeelden in kennis. (*) *Inleiding van Romanen.*
 Eenem vreemdeling, die zig maar kort blyven Romens ophoudt, met een oppervlakkige kennis te vreedt is, en zelf de zaaken nazoecken kan nog wil, raaden wy een Antiquario te neemen, als hy de kosten niet ontziet. Dog by de keus moet men voorzigtig zyn, en den besten kiezen. Maar wie zig zelf eenige moeite geeven wil, dien is zulk een geleider meer hinderlyk. Hy moet maar kennis van de ligging der stad uit een goede grondtekening maaken te krygen, en den eenen oord na den anderen bezoeken, gelyk onze beschryving die aan de hand geeft. Als hy van te vooren zorgvuldig leest het geen 'er over geschreeven is, zal hem weinig onbemerkt ontsnappen. Wil men nog nauwkeuriger zyn, zo leze men Venuti, en andere van ons aangewezen schryvers. Wy veronderstellen, dat men een genoegzaame kennis van de Mythologie medebrenge, om de standbeelden te kennen. Winkelmans *Historie der konst* zou zekerlyk het beste boek zyn, als reizigers zig met meer boeken betaaden konden. Die de hoofden der Keizers nog uit *gemme* nog uit munten heeft leeren kennen, kan eenige maalen in 't Capitolium, waar hy een reeks van alle hunne borstbeelden vindt, gaan, en 'er kennis mede maaken. Op deeze wys kunnen wy uit eigen ondervinding verzekeren, dat men Romens zonder leidsman nauwkeurig kan leeren kennen, en dat men de zaaken veel dieper in 't geheugen prenten zal, dan door een Antiquario. Voor de schilderyen raaden wy, dat men ken-

(*) Voor diergelyke gevaarlyke kennisfen waarschouwt een nieuwe Hollandfche Digtet zynen jongen naar Romens reizenden vriend.

*In veterum statuas, Veneremque e marmore spectans,
 A minus egregia non captare genae.*

*Inleiding
van Ro-
men.*

kennis met een bekwaam schilder zoekte te krygen, en met hem in de voornaamste galleryen te gaan. Op die wys zal men in twee dagen meer leeren dan in twee maanden van een Antiquario. Blyft 'er hier of daar ten opzichte der oudheden eenige twyffel, zo zal men ligtelyk aan den eenen of anderen des kundigen geleerden kennis hebben, wien men om opheldering verzoeken kan.

De vraag, hoe veel tyds men noodig hebbe, om de merkwaardigheden van Romem te bezien, kan even zo weinig bepaaldelyk worden beantwoord als de voorgaande. Veele reizigers zyn in zes weeken, en somtyds eerder klaar, maar loopen de stad slegts door, en zien veel dingen in 't geheel niet, of ten minsten zo schielyk, dat hun hoofd met onrype denkbeelden vervuld wordt. Als zy heen gaan weeten zy zo veel als toen zy kwamen. Die Romem met nut bezoeken, zelf naleezen, gelyk wy gezegd hebben, en de merkwaardigste kerken en paleizen, gelyk noodwendig vereischt wordt, meer dan eens bezien wil, kan onmoogelyk in minder dan drie maanden gedaan hebben. Heeft hy tyd om een half jaar te besteeden, zo zal hy 'er des te meer nuts van hebben, en te gelyk het vermaak genieten, die merkwaardige stad in verscheiden jaargetyden te leeren kennen, welken hem, in aanzien der naaurschap van Romem zo wel als der levenswyze, zeer verscheiden tafereelen zullen opleveren.

Tot slot deezer Inleiding, willen wy ter ondergrigting van liefhebbers der konst, en reizigers, die verlangen zig van boeken en printen raakende de merkwaardigste zaaken van Romem te voorzien, de beste werken aanwyzyn. Romem verdient dit vooral. De menigte der printen is zeer groot; dog 'er is zo veel middelmaatigs onder, dat het noodig is, een korte lyst der beste stukken te geeven, op dat men zig niet door onkunde of misleiding met slegte stukken be-
laade.

laade. Wy spreken hier maar van het geen Romen in 't *Inleiding* algemeen betreft; het geen byzondere plaatsen raakt *van Ro-* wordt by de beschryving derzelven gemeld. *men.*

AANWYZING DER VOORNAAMSTE BOEKEN EN
PRINTEN AANGAANDE ROMEN.

Toen men in de vyftiende eeuw begon de konsten en wetenschappen te waardeeren, waren de geleerden ook spoedig bedagt op het onderzoeken en verklaren der oude gedenkstukken. Fulvio, Boiffardo, Biondo, Marliano, Ligorio, deden zig hierin op: de laatste zegt inzonderheid veele dwaalende meeningen, waarin men toen omtrent veele oudheden was, te verbeteren. Alexander Donati gaf een aanzienlyk een geleerd werk over oud en nieuw Romen in 't Latyn uit, waarin veel onderwerpen grondig behandeld worden.

Nardini Roma antica kwam na des Schryvers dood, in *Nardini*. 't jaar 1666. in quarto, uit. De schryver gaat volgens de wyken van Romen te werk, zoekt elk monument zyn regte oude plaats aantewyzen, en het zekere van 't onzekere te onderscheiden. Dit werk blyft nog in waarde, schoon verscheiden dingen sedert nader zyn opgehelderd geworden. Het is bruikbaar, en 't beste dat men te Romen by 't onderzoeken der oudheden nazien konne. (*)

De Abt Ridolfino Venuti, voormaals President der oud-*Venuti*. heden te Romen, heeft zig in deeze eeuw door zyne beschryving van Romen by de geleerde wereld lofwaardig gemaakt. Hy had altoorens een berigt van oud en nieuw Romen in twee deelen uitgegeven. Dog also hem dit niet
vol-

(*) Grævius heeft het, in 't Latyn vertaald, volgens de nieuwe uitgaaf van 1704. in zyn *Theaurus Antiquitatum inglyfd.*

*Inleiding
van Ro-
men.*

voldoende schein, stelde hy een vollediger beschryving der stad op, die egter na zyn overlyden, en in verschillende jaaren, eerst te voorschyn kwam. Het eerste deel had ten titel, *Accurata e succinta Descrizione topografica delle Antichità di Roma dell' Abbate R. Venuti*, 1763. in quarto, twee deelen, die gevoeglyk t'zamen kunnen gebonden worden. De plaatsen der ouden zyn vlytig daarin aangehaald, en maaken het boek van gebruik, gelyk ook de menigvuldige printverbeeldingen, welken de voornaamste overblyffelen in 't kleine voorstellen. (*) Het andere deel bevat 548. bladzyden in quarto, en voert den titel: *Accurata Descrizione Topografica e Istoricà di Roma moderna, opera postuma dell' Abbate R. Venuti* 1766. Hierin vindt men de paleizen, kerken, en andere merkwaardigheden, volgens derzelver tegenwoordigen toestand beschreeven. De 54. platen, die by deeze beschryving behooren, zyn meest van de bekwaame hand van Piranesi, en stellen de voornaamste gezigten van de plaatsen en kerken in Romem voor.

Den vreemdelingen pleegt men by hun aankomst gemeenlyk twee boeken aantebeveelen, het eene genaamd, *Roma antica e moderna, ossia nuova descrizione di tutti gl' edifizii antichi e moderni, tanto sagri quanto profani*, in drie deelen.

(*) Een ander gewigtig en kostbaar werk over de oudheden van de nabuuschap van Romem zyn wy den zelve Venuti schuldich. Het kwam eerst in 't jaer 1769. te Romem in folio uit, onder den titel: *Veteris Latii Antiquitatum amplissima Collectio, in qua, praeter ea quae hactenus vulgata sunt, urbes, villa, templa, balnea, pontes, piscinae, sepulchra, sterna, aut saltem rudera & fragmenta describuntur, & plus quam CXL. tabb. aen. exhibentur, duobus voluminibus, quorum primo continentur monumenta vetusta Tiburtina, Tusculana & Setia; altera vero Laurentina, Ostiense, Veliterna, Corana, Nerbana, Albana, Aricinia, Laviniense, & Antistina.*

deelen in octavo, met printen, welken een dukaat kosten. *Inleiding*
 In de nieuwste uitgaaf van 1765. zyn veele fouten van de *van Ro-*
 voorrige van 1750. verbeterd, dog ook veelen overgeble- *men-*
 ven, 't welk by werken van dien aart niet anders zyn kan.
 Op den titel staan een menigte van de beste schryvers, uit wel-
 ken deeze berigten genomen zyn. Het heeft het gebrek der
 meesten, naamlyk dat alle schilderyen in de kerken aange-
 weezen, en de historien van de kerken zelven dikwyls te
 wydloopig zyn. Egter blyven de twee eerste deelen een
 bruikbaar werk. Het derde betreft de oude gebruiken van
 Romen, en bevat zo wel de *Fasti consulares* als de Keizers
 en Pauzen.

Het andere heet, *La Descrizione delle pitture e sculture*
di Roma, di Filippo Titi. 1763. Buiten deezen zyn 'er
 nog eenige beschryvingen van Romen, die van minder ge-
 wigts zyn, als:

Il Mercurio errante delle grandezze di Roma, tanto an-
tiche che moderne, di Pietro Rossini 1750. in 12. Dit werk
 is te kort en onvoldoende.

Trattato delle cose piu memorabili di Roma da G. P. Pi-
navoli. 1725. 3. vol. in 12. Ten dienste der geenen, die
 niets dan Fransch kennen, heeft men 'er een overzetting
 bygevoegd.

Roma antica distinta per Regioni. 1741. 2 deelen in 8.
 Daar zyn nog meer beschryvingen van Romen, by voor-
 beeld eene Fransche, onder den titel, *Rome moderne*, in
 7 deelen, welken wy voorbygaan.

Wy vleyen ons, dat onze berigten van meer gebruik zul-
 len wezen dan alle de opgenoemde werken, wyl zy het
 beste en merkwaardigste behelzen, en buiten dat oordeel-
 kundige aanmerkingen over de werken der konst opgeeven,
 die in sommigen geheel ontbreeken, in anderen alleen uit-
 louter lofsuitingen bestaan. Door zulke oordeelskundige

*Inleiding
van Ro-
men.*

aanmerkingen wordt de liefhebber gewend tot oordeelen en na denken over het geen hem voorkomt, in plaats dat hy anders by een oppervlakkige beschouwing het schoonste niet bemerkt, of in de war gebragt wordt.

Het eerste waarop een reiziger gedurende zyn verblyf te Rom en moet bedagt wezen, is het verkrygen van eene goede landkaart van den omtrek dier stad, en een grondtekening van de stad zelve.

Zodanig eene kaart is de zogenaamde *Topografia geometrica dell'agro Romano, da Giov. Batt. Cingolani*, op 6 vellen. *Il Patrimonio di S. Pietro*, en *Il Lazio*, elk van twee bladen, met de oude naamen 'er by, zyn zeer bruikbaar. Benedictus XIV. heeft van den geheelen Kerkeleyken staat een voortreffelyke kaart op drie vellen laten maaken, die ten titel voert, *Nuova Carta geografica di tutto lo stato del Papa, delineata del Padre C. Maire, nella quale tutti i luoghi sono determinati con osservazioni trigonometriche e astronomiche, del P. Boscovich*. (*)

Jan Baptist Nolli heeft een meesterstuk, in opzigt der etfing en der naauwkeurigheid, geleverd, in een schoone grondtekening van Rom en. Zy beftaar uit 17 vellen, nevens een verkleinde kaart op een vel van 't nieuwe, en een andere van 't oude Rom en, om het groote plan des te beter te kunnen nazien. Wien het groote beftek te kostbaar

(*) Vaders Le Maire en Boscovich hebben van deeze kaart verflag gedaan in een schoon werk, *de litteraria expeditione per Pontificianam aedionem, ad dimetiendos duos Meridiani gradus*, Romæ 1755, in 4. Een grondig werk, zo wel voor de geografie van geheel Italien als van den Kerkeleyken staat in 't byzonder, is de *Analyse géographique de l'Italie*, door den bekwaamen Franschen aardrykskundigen D'Anville, nevens een kaart waarin de kusten en de ligging des ganschen lands, nevens die der steden in 't byzonder, zorgvuldig verbeterd zyn, Paris 1744, in 4.

baar is kan zig met de twee laatsten alleen behelpen. Men heeft twee plans van Falda, het eene van 12. vellen, en het andere van 2. vellen, in de voorige eeuw gemaakt, insgelyks een perspectief plan van Antonio Tempesta, op 12. vellen, en veele anderen meer: dog zy zyn te oud, en bygevolg gebrekig, schoon zy zo veel niet als het plan van Nolli kosten.

De gezigten, of *Vedute di Roma*, van Piranesi zyn uitmuntend. Zy verbeelden de schoonste kerken, paleizen, fonteinen, en oude gedenkstukken. De geheele verzameling bestaat ongeveer uit 70. bladen. Zy zyn wel niet fyn, dog op een zeer meesterlyke en stoute manier gegraveerd, en met fraai bywerk verciert. De prys is zeer redelyk, en men kan alle de overigen ontbeeren. Barbault, een Franschman, heeft in 't jaar 1763. een werk in twee folio deelen uitgegeven, genaamd, *Les plus beaux monumens de Rome ancienne & moderne*, en 189. planches, avec leur description historique. Dog het evenaart het werk van Piranesi op verre na niet. *Bonaventura Overbeke Stampe degli avanzi dell' antica Roma*, met 109. platen, Londen 1739. in groot folio 3. deelen, zyn meer wegens de zeldzaamheid dan de konst voor een liefhebber merkwaardig. De schoonste verzameling van gezigten van ruinen en oude monumenten, niet alleen te Romem, maar door geheel Italien, zal ongetwyffeld worden, die thans op kosten eeniger Engelschen op 't grootste folioformaat uitkomt. Zy zyn van Clerisseau getekend, van Zucchi met figuren verciert, en van Cunego te Romem gesneden. Beter gezigten kan de konst niet wel aanwyzem. Zy vertoonem of nog niet in koper gebragte monumenten, of stellen wel bekenden, dog uit een ander gezigtspunt getekend, voor. In 't jaar 1767. waren 'er 12. bladen van klaar.

Tot de oude gezigten van Romem behooren die van

*Inleiding
van Ro-
mien.*

Perelle in klein formaat, de *Vedute delle Fabriche, Piazze, e Strade de Giov. Giac. Rossi* 1655. en *Teatro de Palazzi in prospettiva di Roma moderna, designato ed intagliato da Aless. Specchi, con direzione di Domen. Rossi* 1699. fol. Deeze gezigten maaken 142 bladen uit.

Della magnificenza di Roma antica e moderna da Gius. Vasi, con una spiegazione istorica del G. Bianchini. 1748. — 1754. in 10. liggingen.

Le vestigie e rarità di Roma antica da Franc. Ficoroni, in klein folio, met veel figuren van oude monumenten.

De ruinen der oude tempels, graffteden, en wat van de oude bouwkunst tot heden toe is overgebleven, heeft de reeds genoemde Piranesi, in een kostbaar werk, onder den titel, *Le Antichità di Roma*, uitgegeven. Het bestaat uit vier deelen in groot folio; en de platen zyn in zyn kragtige manier, gelyk de boven gewaagde gezigten, uigewerkt. De *Romanæ magnitudinis monumenta*, welken *Bartoli* op 138. vellen langwerpig folio gesneeden heeft, behelzen niet alleen waarlyk bestaande gebouwen, maar ook veele tempels, renbaanen, theaters en diergelyken, welken de kunstenaar uit zyn hoofd heeft uitgevonden en afgemaald.

Van de nieuwe Roomsche openbaare en byzondere gebouwen heeft men verscheiden geheele werken, als:

1. *Insignium Romæ templorum prospectus, exteriores interioresque.* 72. bladen.
2. *Disegni di varii Altari e Capelle de piu celebri Architetti.* 50. bladen.
3. *Palazzi di Roma de piu celebri Architetti disegnati da Ferrerio, libro I.* 44. bladen. *libro II.* 61. bladen.
4. *Il nuovo Teatro delle Fabriche di Roma, intagliate da*

G. B. Falda, *libro I.* 35 bladen, *libro II.* 17 bladen, *Inleiding*
libro III. 38 bladen, *libro IV.* 52 bladen, *libro V. van Ro-*
 30 bladen. *men.*

5. *Fontane di Roma nelle piazze publiche, intagl. da*
 G. B. Falda, *libro I.* 33 bladen. Het tweede deel
 verbeeldt de fonteinen te Frascati op 18 bladen; het
 derde die der paleizen en tuinen, 28 bladen; het
 vierde die van Tivoli, 29 bladen.

6. *Giardini di Roma da G. B. Falda, colle loro piante,*
alzate e vedute. 21 bladen. (*)

Een byzonder, dog bruikbaar werk voor de beminnaars
 der bouwkunst, is het volgende: *Studio d'Architettura*
civile sopra gli ornamenti di porte e finestre tratti da alcu-
ne fabbriche di Roma con le misure &c. da Domenico Ross.
 1702. Het tweede deel verbeeldt de grafsteden, kapellen,
 en andere gedeeltens van kerken, gelyk ook het derde,
 't welk eerst in 1721. is uitgekomen.

Van de beste oude en hedendaagsche standbeelden van
 Rome heeft men een voortreffelyke verzameling in prin-
 ten onder den titel, *Raccolta di statue antiche e moderne,*
intagliata in acqua forte e abulino, colle spofizioni del Ca-
val. P. A. Maffei pubblicata l'anno 1704. 165 bladen. Wat
 verders van ouden, munten, standbeelden, gebouwen,
 en de voornaamste schilderyen, alleen, of in verzamelin-
 gen, is in print gebragt, zal in 't vervolg op zyn plaats ge-
 dagt worden. Wy merken alleen nog aan, dat de jonge
 Frey de afdrukken der schoone bladen, die zyn beroemde
 vader,

(*) Sandrart heeft de hier opgegeeven werken, uitgenomen No. 4.
 meest laten nasnyden, en op zyn kosten uitgegeven; als No. 1. 2. 3.
 en 6. geheel, van No. 5. maar een deel. De liefhebbers kunnen
 die allen, nevens Bellori *Admiranda Roman. Antiquit.* in het 1. 2.
 3 en 5. deel van de door den schryver verzorgde nieuwe uitgaaf van
 alle de werken van Sandrart, vinden.

*Inleiding
van Ro-
men.*

vader, naar de beste schilderyen van Romem gesneeden heeft, verkoopt. Men vindt ook by hem veele stukken van Audenard, een leerling van den ouden Frey, gedaan naar de werken van Karel Maratti. Een menigte van landkaarten, geheele printenboeken, en enkele platen naar de schilderstukken der grootste meesters in en buiten Romem, boeken over de oudheden, enz. welken gedeeltelyk van Rossi afkomstig, gedeeltelyk naderhand gemaakt zyn, vinden de liefhebbers in de *Calcografia papale*, waarvan een breede lyst gedrukt is, onder den titel, *Indice delle Stampe che si trovano nella Calcografia papale*. Dog men moet op zyn hoeden in 't koopen weezen, wyl veele platen geheel afgesleten, of anders slegt gesteld zyn. Veelen zyn opgehaald, of van nieuwe meesters zeer middelmaatig op nieuws gesneeden.

By Chracas worden jaarlyks *Notizie per l'anno* gedrukt, welken lysten der ovelredenen, van de hooge kollegies, professoren, en veele eenen vreemdeling aangename dingen om te weteen behelzen, en te gelyk de staatsalmanak van Romem zyn.

BESCHRYVING DER STAD ROMEN.

Het denkbeeld, dat men zig op de plaats bevindt, waar voorheen de grootste mannen en helden van Romem gewoond hebben, maakt op alle reizigers, die denken en gevoelen, eenen zonderlingen indruk. Men beschouwt de overblyffelen der gebouwen, welken de overheerschers der wereld hebben opgerigt, met een soort van eerbied, en crinnert zig by de vervallen brokken de plaats waar voormaals menige heldendaad bedreven is. Onder die gedagte zwerft men herom, gelyk de nieuwsgierige Trojaanen by Virgilius:

Juvat ire, & Dorica castra,
Desertosque videre locos, litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles.

Wie gewoon is de schoone schriften der Ouden met ver-
 maak te leezen, ondervindt dit genoeg tien dubbeld, als
 hy met Horatius, Virgilius, of Juvenalis in de hand, langs
 die rivieren of op die velden wandelen gaat, waar zy voor-
 maals gezongen hebben, en waar de schoone natuur hun
 zo veel verrukkelyke denkbeelden heeft ingeblazen. Li-
 vius, Tacitus, en Cicero, leeft men met veel meer begrip,
 als men de oorden betreedt waar zy schreeven. Veele
 plaatsen uit de Ouden worden klaarder, en van anderen
 ziet men nog meer hoe schoon zy zyn, wanneer men ze
 naar de omftandigheden in den oord zelyen onderzoekt.

Het genoeg, ten opzigte van het gedenken aan de ou-
 de Romeinen, is egter niet het eenige, 't welk men te
 Romem geniet. Het wordt daardoor oneindiglyk vermeer-
 derd, dat een liefhebber der konften, en een man van
 fmaak, hier de merkwaardigfte stad van de geheele wereld
 voor zig ziet. De Pieterskerk heeft haars gelyke niet. De
 pragt der overige kerken, de paleizen verfiert met de
 fchatten der oude en nieuwe konst, de beste modellen der
 bouwkunde, maaken het verblyf te Romem nuttig en aan-
 genaam.

De oorsprong der stad Romem, de gefchiedenis van haa-
 ren fpoedigen wasdom tot op de tyden van haare verbaa-
 zende magt, welke eindelyk den ondergang van 't Ryk
 veroorzaakte, is te bekend, dan dat wy 'er ons by zouden
 ophouden. Zy onderging, fints de rykszetel naar Konftan-
 tinopolen verplaatst was, veele verwoefingen, die een
 onherftelbaar verlies aan de konften toebagten. Die van

Romen. Attila in 't jaar 546. was de verschrikkelykste. Sedert dien tyd konden zy zig niet weder herstellen, en zoude zig veelligt, indien de zetel der Pauzen te Avignon gebleven was, ook nooit weder uit de middelmaatigheid en de armoede hebben opgebeurd. Dog toen de Pauzen hun verblyf bestendig te Romen bleeven houden, en de invloed van 't Roomsche hof in die tyden op alle de koningryken der Christen wereld veele menschen naar Romen trok, begon de stad als van nieuws weder te leeven. Verscheiden Pauzen beyverden zig om stryd tot het verfraayen hunner verblyfsplaats; waartoe de in die tyden weder herstelde konsten veel toebragten. Van tyd tot tyd bragt men geheele schatten uit de puinhoopen voor den dag, welken, nevens de werken der nieuwe konstenaaren, Romen voor de tweede reis tot de eerste stad van Europa maakten. In dat opzigt kan men nog met Propertius zeggen:

Omnia Romanae cedunt miracula terrae,

Natura hic posuit quidquid ubique fuit.

De veertien wyken der stad.

Het hedendaagsche Romen wordt in veertien wyken, of *Rioni* verdeeld. Voor den tyd van Sixtus V. telde men 'er maar dertien: hy deed 'er de veertiende by, om juist even zo veel wyken te hebben, als 'er ten tyde van Augustus waren. Onder de regeering van Benedictus XIV. wierd de uitgestrektheid van elke wyk slyptelyk bepaald. Onze beschryving is naar de wyken ingerigt. Mischien zou men een order kiezen kunnen meer geschikt voor vreemdelingen; dog, zo wel Venutius beschryving van Romen, als de verklaring van het groote plan van Nolli, welken men vermoedelyk te Romen zynde raadpleegen zal, zyn naar de wyken ingerigt, en, behalven dat, heeft deeze order nog andere voordeelen, die ons bewogen hebben, ze

te volgen. De naamen der wyken zyn, *Rione 1. de Mon-Romen*, *2. di Trevi*, *3. di Colonna*, *4. di Campo Marzo*, *5. di Ponte*, *6. di Parione*, *7. della Regola*, *8. di Sant Eustabio*, *9. della Pigna*, *10. di Campitelli*, *11. di Sant Angelo*, *12. di Ripa*, *13. di Trastevere*, *14. di Borgo*.

De Pieterskerk, en het daarby gelegen Vatikaansch Paleis, zyn gemeenlyk de eerste stukken, welke de nieuwgierigheid eens reizigers gaande maaken. Wy wyken dan van onze order af, en beginnen met de beschryving daarvan, eer wy de overige merkwaardigheden naar de order der wyken beschouwen.

HISTORIE DER PIETERSKERK.

De Pieterskerk is de schoonste en grootste kerk der wereld. Zy is het meesterstuk van geheel Italien, dat alleen de reis waardig is, wyl men nergens een gebouw aantrefsen zal, waarin zulk een pragt met den edelsten smaak gepaard is. Men zou ze veelligt met meerder regt een wonderwerk noemen kunnen, dan veelen die in de historien als zodanigen worden opgegeeven; ten minsten is het zeker, dat nog de tempel te Efezen, nog die van den Olympischen, of van den Kapitolynschen Jupiter, zo pragtig geweest zyn. Alle konsten hebben om stryd t'zamen gespannen om ze heerlyk te maaken. Waar men 't oog heen wende ziet men meesterstukken van schilderkonst, beeldhouwery, bouwkunde, mozaïsch werk, stukadoorsel, bronswerk, en verguldsel. De beste meesters in allerlei konsten hebben om stryd getragt malkander voorby te streeven. Op de Pieterskerk kan men de vaarzen, die Ariosto op een verdigten tempel toepast, zonder buiten de maat te gaan, overbrengen.

De Pieterskerk te Rome.

Siede un tempio, il piu bello e meglio adorno.

Che veggia il sol, fra quanto gira intorno.

Een kleine vernedering voor de Italiaanen, die denken alleen de konsten te bezitten, is, dat hier ook buitenlanders bewonderd worden. Men ziet de standbeelden van François Quesnoi of Il Fiamingo, van Le Gros, en Stodz, nevens die van Algardi en Bernini, en vindt de schilderyen van Pousin en Vivien schoon, al hangen zy naast die van Guercino en Domenichino. Om deeze konststukken wel te onderhouden wordt groote zorg gedragen. De opzienders houden 't alles rein en zuiver, (*) en geeven daardoor deezer kerke een verrukkelyk aanzien. Dit alles t'zamen genomen wekt by elk die binnen treedt een soort van heiligen eerbied. De met smaak gebruikte kleine sieraden verliezen zig door de grootte van 't gebouw, en wekken eene stille bewondering. Het oog vindt te gelyk eenige rust by de menigte der konststukken, en wordt nog door overbodige fraaiheden in verwarring gebragt, nog door nuttelooze verguldfelen verblind. En hierin bestaat de verborgen kragt van bekooring, waardoor dit gebouw by allen, die het eens gezien hebben, een verlangen opwekt om het weder te bezoeken, en hun het eenstemmig getuigenis afperft, dat men het op nieuws bezien- de niet denkt de Pieterskerk weder te beschouwen, dewyl men telkens nieuwe schoonheden ontdekt.

De
 (*) Veele menschen zyn gestadig bezig alles schoon te maaken. Dit maakt dat men nergens onreinheden bemerkt, en alles 'er uitziet als of het nieuw was. Langs de muuren en naar de gewelven worden de menschen in machines opgetrokken.

De voortreffelykheid van dit gebouw is oorzaak dat men 'er verscheiden beschryvingen van heeft. De wydloopigste voert ten titel, *Il tempio Vaticano e sua origine, da Carlo Fontana, Architetto del Papa Innocenzio XII. 1694.* in fol. met plaaten, Latyn en Italiaansch, byna 500 bladzyden dik. In dit boek wordt alleen van de bouwkunst dezer kerk gesproken, en dezelve met die van het Pantheon en den Dom te Florenceen vergeleken. Fontana wilde in een ander werk het binnenste en de konststukken beschryven, dog bragt het niet ten einde. De Jesuïet Filip Bonanni nam dien arbeid op zig, en gaf een wydloopige beschryving, nevens de praalgraaven in plaat gebragt, en een geleerde historie van den oorsprong en 't toeneemen deezer kerke uit, onder den titel, *Templi Vaticani Historia, Romæ 1700.* (*) Van de altaaren en reliquien heeft men een afzonderlyk berigt, genaamd *Altarium & Reliquiarum Basilicæ Vaticanæ descriptio historica 1744.* De onderaardsche gewelven heeft Torrigio onder den titel, *Le sagre Grotte Vaticane*, beschreeven. Eindeelyk heeft men een werk over de geheele kerk van *R. Sindone* en *A. Martineti*, dat tot een klein begrip van de voorigen dienen kan, getiteld, *della Basilica di S. Pietro in Vaticano libri duo, in Roma 1750.* 2 deelen in 8. Het nieuwste werk is dat van Petrus Chartard, *Nuova descrizione della Basilica & del Palazzo Vaticano 1762.* in oct. met plaaten. Van een zo merkwaardig gebouw zyn 'er verscheiden plans, gezigten, profils, gelyk men ligt begrypen kan, welken ten deele afzonderlyk gedrukt zyn. Van de laatsten zyn 'er veel in de Pauslyke *Calcografia* te vinden. Zeer naauwkeurige

(*) In 't jaar 1723. kwamen in Frankryk 13 vellen met tekeningen uit, genaamd *Desseins de toutes les parties de St. Pierre à Rome par Jacq. de Tarade.* Zy waren egter al in 1659. getekend.

De Pieterskerk.

rige afmetingen in alle deelen heeft de Fransche Architect Dumont voor eenige jaaren te Parys in een vervolg van bladen uitgegeeven. Van de werktuigen, die by het bouwen der Pieterskerk gebruikt zyn geworden, handelt het werk van den beroemden Zabaglia, van wien in 't vervolg meer zal gesproken worden, onder den titel van *Contignationes & Pontes*, met platen, te Romem 1743. in fol. uitgegeeven. Het gevaar 't welk van de scheur in de koepel met den tyd te wagten is heeft den beroemden wiskundigen, den Marquis Poleni, gelegenheid gegeven, zyne *Memorie istoriche della grand Cuppola di S. Pietro* 1748. in fol. met met platen uit te geeven, waarvan wy breeder in 't vervolg handelen zullen.

De berigten aangaande de volgende kerken zullen zo breedvoerig niet zyn, dog de Pieterskerk verdient wat naauwkeuriger gekend te worden. Het is goed ter formeering des smaaks deeze kerk met vlyt te bezoeken, alles oplettend te beschouwen, en 'er een studie van maaken; ten dien einde is het ook noodig, dat een vreemdeling by ons van alles een kort begrip vinde, om niet te behoeven de aangehaalde wydloopige werken raad te pleegen, ten zy hy over 't een of ander stuk byzonderlyk onderrigt wil zyn.

Ligging der kerk.

De Pieterskerk ligt aan 't noordwestelyke eind van Romem, of in de zogenaamde Leonische stad, gindszyde den Tiber, aan den Vatikaanschen berg. In oud Romem vond men hier de tuinen van Nero en de *Via triumphalis*.

Constantinus de groote deed op deeze plaats, toen hy den Christelyken godsdienst had aangenomen, een aanzienlyke kerk, van over de 300 voeten langte, bouwen. In 't begin der zestiende eeuw zag men 'er nog de overblyffels van. Het zuiderdeel stond gedeeltelyk op de muuren van de renbaan van Caligula en Nero. In 't jaar 1447. wanneer deeze

deze kerk begon bouwvallig te worden, nam Paus Niko-*De Pieters-*
laas V. het besluit, eene nieuwe te bouwen. Hy raadpleeg-*kerk.*
de den Architect J. B. Alberti over het door Rosellini op-
gegeven-ontwerp, dog overleed toen de muuren pas twee
voet hoog waren. Zyn opvolgers zetteden den bouw
traaglyk voort, tot dat Julius II. de Pauslyken zetel, met
eenen geest tot groote onderneemingen geschikt, besteede.

Deeze wilde zig door een groot werk vereeuwigen, en
hield den bouw der Pieterskerk voor een daartoe ge-
schikt middel. Hy besloot het ontwerp van Lazaro Bra-
mante te volgen. (*) Men ziet het nog in 't werk van
Bonanni. De kerk moest veel grooter worden dan de ou-
de, om een deel van 't nabuurige kerkhof, dat als een hei-
lige plaats beschouwd werd, daar mede in te sluiten. Ver-
ders moest zy de gedaante van een Latynsch kruis, (**)
met drie schepen, en aan elken hoek der voorzyde een
toren, dog in 't midden een groote koepel met drie co-
lonnades boven malkander, hebben. Men verwyt Bramante,
van door allerlei listen den Paus tot het goedkeuren van zyn
ontwerp gebragt te hebben: ten minsten ging hy by 't om-
verhaalen van de oude kerk met zo een drift te werk, dat
veel oude mozaïeken en marmeren monumenten, wier ver-
lies

(*) Bramante was de grootste bouwmeester van zyn tyd, en te ge-
lyk een goed digter. Hy werd in 1443. te Castel Durante geboren.

(**) Men noemt een Latynsch kruis dat ongelyke armen heeft,
om 't van het Griekische te onderscheiden, welks armen gelyk zyn.
Over den aanleg der Pieterskerk, zo wel als over de gedaante der
oude en nieuwe kerken, verdient de schoone verhandeling van Le
Roi gelezen te worden. Zy heeft ten titel, *Histoire de la disposition*
& des formes différentes que les Chrétiens ont données à leurs temples.
Zy is als een aanhangsel by de overzetting van de *Nieuwe aanmer-*
kingen des Abts Langier over de Bouwkunst gevoegd.

De Pieterskerk. lies Michaël Angelo naderhand beklagde, gebroken werden. Egter bleeven de oude tribunen, (*) de zogenaamde *Confessione di S. Pietro*, en de vloer der oude kerke, welke sedert veele jaaren als een heiligdom was aangezien, staan.

Julius II. lag in 't jaar 1506. den grond tot het nieuwe gebouw, en zettede het werk zo yverig voort, dat vier zeer zwaare pilaars onder de koepel tot aan de kroon gereed waren, en in vier groote boogen, waarop de koepel rust, konden gesteld worden. Naderhand heeft men deezzen spoed berispt, en daaraan de zwakheid der pilaaren, en het verzakken der boogen toegeschreeven. Bramante ving ook aan de nieuwe tribune te bouwen, en bekleedde de muuren van buiten met gehouwen steenen, Peperino genoemd. Door het overlyden des Pauzen in 't jaar 1513. en van Bramante in 't volgende jaar, geraakte het werk een weinig aan 't verslappen. Dog Leo X. sloeg 'er de hand met nieuwen yver weder aan. Giuliano van San Gallo werd van Florencen ontboden, en hem, beneffens Giocondo van Verona, een Dominikaan, en den beroemden schilder Raphaël, de voortzetting van den bouw aanbevolen. Zy hielden den grondslag der pilaaren voor den last van zulk een gewelf te zwak, en versterkten dien door zwaare muuren en vaste boogen. San Gallo stierf in 't jaar 1517. Raphaël in 1520. en Pater Giocondo verliet Rommen. Balthasar Peruzzi werd toen bouwmeester, die Bramantes ontwerp, wyl de uitvoering daarvan te veel tyds en kosten vorderde, anders inrigtete, en in een Grieksch kruis, met behouding van Bramantes koepel, veranderde. De dood van Leo X. de onlusten, en plondering van
Ro-

(*) Tribune is in Italiën de plaats agter in de kerk, waar gemeenlyk het hoofdaltaar staat.

Romen onder Clemens VII. veroorzaakten een stilstand in *De Pieterskerk.* het bouwen, en Peruzzi kon onder dien Paus niet meer dan de van Bramante begonnen tribune ten einde brengen. Paulus III. greep het werk met grooter yver aan, nam Antoni van San Gallo, den broeders zoon van Giuliano, tot bouwmeester. Deeze veranderde het plan op nieuws, vervaardigde een model daartoe, dat alleen 4000. daalders kostte, en vervolgde het bouwen tot in 't jaar 1546. wanneer hy overleed.

Toen verscheen de groote bouwmeester *Michaël Angelo Buonarotta.* dien de eer bewaard was, een ontwerp te geven, dat geen verdere verandering noodig had. Hy vond in het voorige te veel pilaaren en zuilen, welken deels te kostbaar waren, deels tegens de edele eenvoudigheid, welke zulk een gebouw vorderde, aanliepen, deels der kerke haar noodig ligt benamen. Hy maakte dan binnen den tyd van veertien dagen een plan, waarin het Grieksche kruis behouden, en de groote tribune, zo wel als de beide zytribunen, welken de twee armen van 't kruis maakten, meer verwyderd werden. In plaats der dubbelde pilasters boven elkander, gaf hy der kerke door een enkelde ry van pilasters een veel grootfcher aanzien, en lag in elke tribune drie nissen voor even zo veel altaaren aan. Hy zocht te gelyk de veelvuldige hoeken in het ontwerp zyns voorgangers te verbergen, en bragt het door een eenvoudiger schikking zo ver, dat alles veel beter in 't oog viel, en niets verborgen bleef, maar met een opslag overzien worden kon. De kœpel zettede hy niet op zuilen, gelyk Bramante en San Gallo, maar op een stevigen muur, die bekwaam was dien ontzaglyken last te draagen. Het geheele gebouw gaf hy een voorzyde in den smaak van 't Pantheon. De Paus keurde het geheele ontwerp van *Michaël Angelo* goed, en benoemde hem tot bouwmeester, met een onbe-

De Pieterskerk. paalde magt om alles naar zyn goedduncken te beftieren.

De architect misbruikte deeze magt niet. Hy deed de muuren van buiten met flukken van fchoon travertino bekleeden, zettede den bouw onder vyf pauzen voort, en liet voor zynen dood, in 't jaar 1564. een model van hout vervaardigen, op dat zyn opvolgers geen verandering in 't beftek maaken mogten.

Pius V. benoemde Baroccio da Vignola en Pietro Ligorio, welken Michaël Angelo reeds gebruikt had, om denzeiven optevolgen, dog met laft van niets aan 't plan diens grooten konftenaars te veranderen. Ligorio, die eene kleine verandering had willen maaken, verloor kort daarop zyn ampt. Dus bleef Vignola alleen, dog kon niet veel tot ftand brengen, wyl de Paus van wegen den oorlog met de Turken tot te zwaare uitgaaven gedwongen werd.

Na den dood van Vignola, in 't jaar 1573. droeg Gregorius XIII. de plaats van bouwmeester aan Giacomo della Porta op, en deed door hem de fchoone Gregoriaanfche kapel, nevens de daartoe behoorende koepel bouwen. Zyn opvolger Sixtus V. had den roem, door della Porta, die verbaazende koepel, de grootfte in de geheele wereld, binnen twee en twintig maanden, te voltooyen. De zelve Paus deed in 1586. den grooten obelisk voor de Pieterskerk oprigten.

Clemens VIII. deed de kerk van binnen met mozaifch werk bekleeden, het gewelf met verguld ftukadoorfel verftieren, de vloer verhooggen, en met marmer bedekken. Eindelyk werd de tribune der oude kerke, die tot nog toe was blyven ftaan, in 't jaar 1592. afgebroken. Deze Paus bouwde de Klementynfche kapel tegens over de Gregoriaanfche. Della Porta had 'er 't opzigt over tot in 't jaar 1604.

Paulus V. heeft geen gering aandeel in dit heerlyke gebouw

houw gehad. Dewyl men 'er byna een eeuw aan had gear- *De Pieters-*
 beid, wenschte hy, dat ten minsten het muurwerk tot stand *kerk.*
 kwam voor dat de honderd jaaren vol waren. Wat 'er nog van
 de oude kerk van Konstantyn over was werd omvergehaald,
 en het gebouw oostwaards langer gemaakt, om nog eenige
 heilige grafsteden of grotten daar binnen te bevangen. Ten
 dien einde maakte Carlo Maratti een nog grooter plan dan
 dat van Michaël Angelo. De oude muuren werden in ge-
 volge, van de plaats af waar de kapellen van het koor en
 't heilige sakrament staan, afgebroken, een grondslag van
 veertig voet diep gegraven, en de eerste steen tot deezen
 nieuwen aanleg in 't jaar 1607. en van de voorzyde in
 1608. gelegd. Deeze zwaare bouw werd zo yverig voort-
 gezet, dat in 1614. alles klaar was. Alleen ontbraken
 nog de twee torens op de hoeken der voorzyde. Daartoe
 lag men in 1618. den grondslag, dat met zwaare kosten ter
 diepte van zeventig voet moest geschieden. Paulus V. had
 het genoegén vóór zyn einde, in 't jaar 1621. het muur-
 werk der beide torens in gereedheid te zien.

Toen Bernini naderhand, onder Urbaan VIII. de spits
 op de muuren van den eenen toren zetten wilde, gaf de
 grond toe. Eenigen tyd daarna ontdekte men scheuren in
 de muuren. Of nu schoon Bernini, met andere bekwaame
 bouwmeesters, beweerde, dat dit geen kwaad kon, wilde
 het egter Innocentius X. niet waagen, en liever den toren
 weder doen afbreeken.

Uit de langheid van tyd en de menigte van pauzen dat
 men bezig is geweest met bouwen, kan men van de groot-
 te en kostbaarheid des werks oordeelen. Volgens Fonta-
 naas rekening beliepen de kosten reeds ten zynen tyde op
 47000000. scudi, of 64000000. daalders, zonder den to-
 ren te rekenen, die Paus Urbaan VIII. 100000. scudi van
 bouwen, en Innocentius X. 12000. van afbreeken gekost
 heeft.

De Pieterskerk. heeft. Welke sommen zyn niet aan de veelvuldige modellen, veranderingen, verbeteringen na Fontanaas tyd, en mozaïeken verspild, en wat kost het gebouw nog niet jaarlyks! Clemens VIII. heeft een byzondere kongregatie van kardinaalen en prelaaten ingesteld, die 't opzigt over den bouw, 't onderhoud der kerk, en de daartoe geschikte maakingen hebben moesten.

VAN DE PLAATS, DE COLONNADE, EN DE GALLERY VOOR DE PIETERSKERK.

Voor de eigenlyke Plaats der Pieterskerk is een ruim plein, dat verdiende met betere gebouwen omgeeven te worden. Het was te wenschen, dat, om de kerk des te pragtiger te maaken, volgens het oude ontwerp, van de brug St. Angelo tot aan de plaats der kerke, een lynregte, met schoone huizen bebouwde straat getrokken werd', zo dat by 't inkomen van de straat men dit majestueus gebouw ten eersten in 't oog kon krygen, en het geduurig daarin behield, tot dat men 'er bykwam.

De zo genoemde Plaats van St. Pieter bestaat uit twee deelen, het voorste is een eirond, het andere een langwerpig vierkant. Het eironde heeft tegen de kerk over een groote opening, welke ten ingang op de Plaats dient. Het andere is met een prachtige colonnade, welke haars gelijke niet heeft, omgeeven. Van het eironde gedeelte der Plaats heeft de groote middellyn, zonder de colonnade, 606. en met de colonnade 712. voet, en de kleine middellyn, als men naamelyk veronderstelt, dat de colonnade toeloopt, 550. voet. De daaraan paalende vierkante Plaats is 296. voet lang en 353. breed. De geheele lengte des eironds tot aan de agterste ronding der kerkmuuren, bedraagt 1690. voet. Benedictus XIII. deed de Plaats in 't jaar

't jaar 1725. plaveyen, 't welk alleen 88000. scudi *De Pieterskerk.*
 kostte.

Op het midden der Plaats verheft zig de prachtige Egypti. *De Obelisk.*
 sche obelisk, die uit een enkeld stuk Oosterfch granier be-
 staat, 74. voet hoog is, en, volgens Fontana, byna een
 millioen Roomsche ponden weegt. Zyn geheele hoogte,
 nevens het voetstuk, en het metaalen kruis boven op, be-
 draagt 124. voet.

Sixtus de V. deed dit verschrikkelyke gevaarte door den *Zyn oprig-*
 beroemden Domenico Fontana (*) oprigten, die al zyn *ting.*
 konst in de werktuigkunde daarby te hulp roepen moest.
 Egter verhaalt men, dat hy zig zo zeer op zyn rekeningen
 verliet, en niet op het uittrekken der touwen dagt, dat het
 mislukt, en de obelisk niet vlak op zyn voet gekomen zou
 zyn, had niet iemand uit de aanschouwers geraaden, de tou-
 wen nat te maaken, waardoor die korter geworden, en de
 obelisk in zyn regte stelling gekomen zouden zyn. De werk-
 tuigen waren zeer eenvoudig, en bestonden uit 41. katrol-
 len, waaraan 800. menschen en 160. paarden arbeidden.
 Het teken werd elke reis met een klok gegeven, en den
 10. september 1586. kwam de obelisk, onder 't losbranden
 van 't geschut, en 't luiden van alle de klokken, tot
 stand, waartoe 52. hoofdbewegingen gevorderd werden.
 De obelisk lag voor dien tyd in de aarde begraven, agt
 dagen had men werk om hem uit zyn ligging opteheffen, en
 vier

(*) Fontana heeft daarover een byzonder werk uitgegeven, waarin
 alle de werktuigen beschreeven zyn, *Della Trasportazione dell'Obelisco
 Vaticano dal Cavaliere D. Fontana, Architetto di Sisto V. Rom. 1590.*
 in fol. met platen. Wyl het boek zeldzaam geworden was, is het
 in dat van Zabaglia over de werktuigen, 't welk wy boven onder
 de boeken van de Pieterskerk hebben opgegeven, als een aanhangsel,
 gedrukt. In 't boek de *Obelisks* van Mercati vindt men 'er ook een
 uitvoerig bericht van.

De Pieters kerk. vier maanden om hem, 300. schreeden ver, tot aan 't voetstuk voor hem geschikt, te brengen. Het geheele werk kwam binnen 't jaar in order, en kostte den Paus, naar Fontanaas rekening, byna 38000. scudi, behalven het metaal van het kruis, en de vier leeuwen, welken de Pauslyke Kamer tot een geschenk gaf. De marmeren balustrade om denzelven, en de andere sieraaden, heeft Innocentius XIII. in 1713. daarby laten maaken. Het fundament is zeer breed en diep. Het bestaat uit louter kleine keizel- en baksteen, die met een harden kalk verbonden zyn. Op het voetstuk liggen de gedagte vier leeuwen van brons, op de welken de obelisk zonder eenige andere vastigheid dan zyn eigen zwaarte rust. Het metaalen kruis op de spits des obelisks, in het welk wat van het hout van Christus kruis bewaard word, is 7. voet hoog.

Voorheen was deeze obelisk aan Keizer Augustus en Tiberius gewyd, waarom men nog op de eene zyde boven aan de spits leest:

Divo Cesari D. Julii F. Augusto

Tiberio Cesari D. Augusti F. Augusto sacrum.

Paus Sixtus V. liet daaronder zetten:

Santissimæ Cruci

Sixtus V. Pont. Max.

consecravit.

E priori sede avulsam

Et Ces. Aug. ac Tib.

J. L. ablatam

MDLXXXVI. (*)

Wy

(*) Op deeze verscheiden toewyningen ziet het distichon:

Aegyptus Soli, biuis me Roma dicavit

Augustis, sacra tu pie Sixte Cruci.

Wy gaan de opschriften op de vier zyden van 't voetstuk voorby. *De Pieterskerk.*

Op elke zyde des obelisks ziet men een prachtige fontein, die dag en nacht springen, en, onder een aange- *Fontein.*
naam geruisch, een-groote menigte waters uitgeeven; waar-
door de Plaats van St. Pieter des zomers zeer ververscht
wordt. De sieraaden van de zelve zyn door Bernini op-
gegeven. Van den zelve bouwmeester is ook het plan
der colonnade, welke de Plaats omgeeft. Alexander VII.
lag in 't jaar 1661. den grondslag 'er van, en onder Cle-
mens XI. bragt Bernini ze tot stand.

Deeze heerlyke Colonnade maakt een pragtigen over- *De Colonnade.*
dekten gang, 56 voet breed, die aan beide zyden der
Plaats tot aan de kerk loopt. Aan den ingang, die met
drie treden opgaat, is op elken kant een paar eenvoudige
gevels gebragt, welken op vier zuilen van dorische or-
der rusten. Deeze vier zuilen maaken ook drie gangen,
welker middelste de breedste is. Zy staan in de geheele langte
der colonnade viervoudig, en zyn in getal 320. Zy zyn
van travertino, 40 voet hoog, en van onderen zo dik, dat
twee mans ze naauwlyks omvademen kunnen. Het dak dee-
zer colonnade is plat, en met een balustrade omgeeven,
waarop 88 standbeelden, ieder met het voetstuk 16 voet
hoog, staan. Zy verbeelden martelaars, stigters van orders,
en heiligen, en zyn naar Berninies tekeningen vervaardigd.
De zuilen nevens de standbeelden geeven deezer gallerye
een hoogte van 65. voet.

Ten einde der colonnade, waar de vierkante plaats een
aanvang neemt, zyn twee lange gangen met gekoppelde
pilaaren, welken tot in 't portaal of de gallery der kerke
zelf loopen. De deuren zyn met mozaïsch werk versierd.
Clemens XI. heeft de balustrade op deeze galleryen insgelyks
met 48 standbeelden, van de hoogte der boven gedagten, laa-
ten bezetten.

Pater

De Pieterskerk.

Pater Bonanni rekent de kosten deezer colonnade met de galleryen op 850000 Scudi. Men zou het pragtige voorkomen der Pieterskerk op geen voortreffelyker wyze kunnen vergrooten, dan door deeze Plaats, die elken vreemdeling, die 'er voor 't eerst komt, verbaaftheid en verwondering inboezent.

Het einde deezer Plaats neemt de geheele breedte van de voorzyde der kerk in. Men klimt naar dezelve van drie zyden langs een breedten trap. De voorzyde heeft groote korinthische zuilen, met een attiek of kleine zuilenorder, waarover de koepel op eenigen afstand heen kykt. Alexander VII. deed dien kostbaaren marmeren trap maaken. De treden worden *limina Apostolorum* genaamd, en zyn meest uit een piramide, welke men voor de tombe van Scipio uitgaf, en die by 't vergrooten der kerk moest weggenomen worden, gehouwen. Beneden aan den trap staan de beelden van Petrus en Paulus. Boven op den zelve is een bordes, of groote rustplaats, 194 voet breed, en 99. lang, waar de pauzen en gekroonde hoofden, als zy in ceremonie de kerk bezoeken, ontvangen worden. Terwyl men den trap opklimt ziet men de grootfche voorzyde der kerk, 366 voet breed, voor zig. De grootte maakt dat de deelen derzelve in 't eerst lang zo groot niet schynen als men ze werlyk bevindt, wanneer men nader toetreedt. Dan wordt men eerst de verbaazende hoogte der zuilen gewaar, welke met het voetsruk en 't hoofdstel 86 voet beloopt. Het hoofdstel bedraagt 18. de attiek of tweede order 32. de balustrade 5. de standbeelden 16 voet; gevolglyk heeft de geheele voorzyde een hoogte van 157 voet. Deeze hoogte schynt in evenredigheid van een breedte van 366. wat klein; dog Maderni wilde de onderste ronding der koepel, die zig pragtig daar over heen verheeft, niet voor het oog verbergen, wyl zy der geheele kerke een edel aanzien geeft.

De

De voorzyde is met vyf groote openingen en schoone *De Pieters-*nissen voorzien. In 't midden ziet men Christus den Apostel *kerk.* Petrus den sleutel overgeevende, in basrelief. Over het onderste portaal gaat een tweede gallery met balkons en nissen, dan komt de attiek of tweede order nevens de balustrade, waarop de beelden van Christus en de Apostelen staan.

Men berispt op het portaal der kerk van Maderni, dat het van wegen de veelvuldige risalieten niet eenvoudig genoeg is; de menigte der verdeelingen beneemen het grootfche van 't geheel, en geeven een mager aanzien. De middelste gallery of de tribune, waarvan de Paus den zegen uitdeelt, is te veel verborgen. De kolommen behoorden niet in nissen te staan, het hoofdstel is te zwak, en springt niet genoeg uit. Het valt niet genoeg in 't oog, wyl de kranslyft te hoog is, niet genoeg uitfpringt, en onder zig een menigte kleine deelen heeft, die men van verre niet onderscheiden kan. De attiefsche order is te hoog, en heeft te kleine karnis: de daarboven staande balustrade is, naar evenredigheid van de geheele hoogte der voorzyde, te laag. De daarop geplaatste standbeelden hebben iets plomps. Het breede risaliet met zuilen heeft een tweede risaliet, waarop de gevel rust. Het zou veel eenvoudiger en edeler geweest zyn, als de gevel over het geheele breede risaliet der zes schoone kolommen, die twaalf palmen in de middellyn houden, gelopen had, waardoor men de menigvuldige kleine en magere verdeelingen van het portaal had kunnen vermyden, en een grooten, met de koepel beter geëvenredigden gevel, verkrygen. De nissen aan de voorzyde worden wegens de goede evenredigheid, door Michaël Angelo opgegeven, geroemd. In 't algemeen zyn in de geheele buitenste architectuur der kerk te veel risalieten gebragt, waaruit een mengelmoes van eenvoudigheid

De Pieterskerk. heid en konst ontstaat, 't welk het grootſche aanzien van het geheel benadeelt. De voet, welke rondom gaat, en waarop de korinthiſche pilafers ſtaan, doet een voortreffelyke uitwerking, en heeft een goede evenredigheid. De venſterlyſten in de attiek zyn te klein, en vallen niet wel in 't oog.

De Koepel. Schoon de groote koepel agterwaards ſtaat, brengt zy egter veel tot ſieraad van de voorzyde toe. Zy heeft eerst een hoekigen, dan een ronden voet, met een ſterke karnis, de welke van boven zo veel uitſpringt, dat men op de ronding, of gelyk het de Franſche architecten noemen, op den trommel, met een koets met zes paarden ryden kan. Op deezen tweeden voet verheft zig de trommel met een korinthiſche zuilenorder, daarop ſtaat een attiek, welke de eigenlyke koepel draagt. Op de koepel ruſt de lantaarn, waarop men een piramide, die met een grooten kogel, en een daarop geplaatſt kruis, verſierd is, geſteld heeft. Dit geheele deel der Pieterskerk is een meesterſtuk voor de evenredigheden. De breedte is tot de hoogte wel geëvenredigd, dog zy zou nog beter uitwerking gedaan hebben, als men het hoofdgeſtel boven de gekoppelde zuilen geen riſaliet gegeven had. De attiek daarboven is van een goede evenredigheid, en met ſmaak verſierd. De kromme linie der koepel kon van geen edeler gedaante zyn. De drie ryen openingen rondom de koepel doen een goede uitwerking, alleen ſchynt de middelſte ry wat te groot. De lantaarn ruſt onmiddelyk op de koepel zonder piedestal, en is met gekoppelde ioniſche zuilen, en een kleine attiek, verſierd. De piramide op dezelve is van een goede gedaante, en de kogel ſchynt niet te groot, ſchoon hy zeven voet in de middelſten heeft.

Aan beide zyden der groote koepel ſtaat een kleine. Zy zyn agthoekig, en met korinthiſche zuilen en pilafers verſierd.

sierd. De gedaante is fraai, en naar de grootte welgeëven- *De Pieters-*
redigd. Vignola heeft 'er 't bestek van gemaakt. *kerk.*

Men komt in 't grootte portaal der kerk door vyfdeuren, *Het Por-*
van de welken drie vierhoekig met ionische zuilen, en *taal.*
twee met arcades zyn. Het portaal is breed, en van een
schoone evenredigheid, misschien wat te lang. Aan des-
zeifs beide hoeken stooten de twee galleryen aan, waar-
door men van de grootte colonnade der Plaats komt. Het
portaal is 219 voet, en met beide grootte openingen aan
elk eind 447 voet lang, 39 voet breed, en 98 hoog.
Aan 't gewelf ziet men ryke sieraaden in basrelief en ver-
guld stukadoorsel. Daar zyn twee fonteinen in, die die-
nen om alle vuiligheid wegtevoeren. Aan beide de bui-
tenste einden des portaa's staan de beelden van Konstantyn
en van Karel de grooten, welken de kerk zo veel te dan-
ken heeft. Zy worden te paard zittende verbeeld. Karel
de grootte is van Cornaccini gemaakt, dog niet wel uitge-
vallen. Het beeld van Konstantyn door Bernini verdient
niet meer lofs. Daar is wel veel handeling in, dog alles is
buitenspoorig. De Keizer wordt verbeeld als toen hem
het kruis, gelyk men vertelt, verscheen, 't welk, tegens
het beeld over, op een arcade zig vertoont, met het op-
schrift, *Ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in*
splendore. By dit standbeeld is een trap, die naar de bo-
venste gallery of tribune leidt, en te gelyk in 't Vatikaan-
sche Paleis. Bernini is 'er de uitvinder van, en heeft 'er
de ionische order by gebruikt.

De vloer van 't grootte portaal is marmer van verscheiden
kleuren. Clemens X. deed ze door Bernini maaken. De
tzwintig zuilen aan de hoofdingangen versieren het portaal
ook zeer van binnen. Men ziet hier de standbeelden
van verscheiden pauzen door Bonvicino. Boven de mid-
delste deur vindt men de beroemde Mozaïek van Giotto,

De Pieterskerk. gemeenlyk *la Navicella* of *la Nave del Giotto* genaamd, om dat zy Petrus verbeeldt, geduurende den storm op de zee wandelende. (*) Benedictus IX. liet ze vervaardigen, Paulus V. herstellen, en Alexander VII. hier plaatsen. Zo wel van wegen de konst als den ouderdom is het een schoon stuk.

Van deeze gallery gaan vyf deuren, naamelyk even zo veel als de oude Basilica had, in de kerk. Een kleindere, behalven deeze vyf, is altyd toegemetseld. Zy heet de Heilige deur, wyl zy sedert de zestiende eeuw alleen alle vyfentwintig jaaren eens, by den aanvang van 't jubeljaar, geopend, en ten einde van 't zelve weer toegemetseld wordt. De pelgrims zyn dan gewoon de brokken kalk en steen als heiligdommen opteraapen. Aan den muur van deeze deur is een kruis van verguld brons, en de posten der deuren zyn van violet marmer, welke kleur van marmer daarom *Marmo di Porta santa* heet.

Drie van deeze vyf deuren hebben schoone marmeren zuilen. De slagdeuren der middelste zyn van brons, onder Eugenius IV. door Antonio Filareto van Florenzen, en Simon, Donatelloos broeder, gemaakt; zy verbeelden het leeven van den genoemden Paus. Geduurende het jubeljaar komen 'er ook bronzen slagdeuren in de heilige deur. Tusschen de groote deuren staan drie lange opschriften, waaronder het middelste uit vaarzen, door Karel den grooten ter eere van Paus Hadriaan gemaakt, bestaat. Boven de middelste deur, tegen over het sloopje van Giotto, heeft Bernini in een basrelief Christus afgebeeld, daar hy tot zyn Apostelen zegt, *weidt myne schaapen.*

De

(*) Hierop zinspeelde Innocentius IX. toen hy deeze stoute vaarzen aan Keizer Frederik II. zond.

Niteris incassum navem submergere Petri,

Fluctuat, ast nunquam mergitur illa ratia.

De gallery boven dit portaal is met zuilen, pilaffers, en *De Pieters-* balkons verfierd. Het middelste balkon is de *Loggia*, waar*kerk*. de nieuwverkoren pauzen ten aanzien van het volk gekroond worden. Van hetzelfde deelt ook de Paus op wittendonderdag den waren geloovigen den zegen uit, en vervloekt de kettters, na 't uitblaazen en wegwerpen van waschkaarsfen, en 't leezen der bulle *in coena Domini*. (*) Deze gallery wordt tot een conclave gebruikt; dog men mefset dan de vensters en openingen naar de Pietersplaats toe, om alle gemeenschap met de stad voortekomen.

HET BINNENSTE DER PIETERSKERK.

Wy treden nu in de kerk zelve binnen, om daar de grootheid, de pragt, en den edelen fmaak, als de drie stukken welken haar tot het volmaaktste gebouw der wereld maaken, te bewonderen. Als al eenige kleinigheden mogen kunnen berispt worden, zo verliezen zy zig in de groote schoonheden van 't geheel. Deeze kleine mislagen beftaan, of in een gebrek aan fmaak in de bouwkunft zelve, of in de zamenvoegingen, of in de fieraaden. De laaftten bemerkt men naauwlyks uit hoofde van de grootte des gebouws, en, om van 't eerste te oordeelen, worden bekwaaame architecten vereifcht, en die moeten, om zeker te gaan, eerst nog wel hun oordeel grondig onderzoeken, een bewys dat die mislagen weinig in 't oog loopen, en van anderen in 't geheel niet ontdekt worden.

Zonderling is het by 't intreeden in de kerk, dat men over haare schoonheid en grootte niet verbaasd wordt;
zelfs

(*) In het jaar 1770. is deeze merkwaardige bulle niet geleezen geworden.

De Pieterskerk.

zelfs denkt men niet dat zy van binnen 575 voet lang, en tot het gewelf toe 442. hoog is. (*) De groote deelen deezes onzaglyken gebouws hebben een zo natuurlyke evenredigheid, dat niets te lang, te breed, nog te hoog schynt. Men merkt de reusagtige grootte der byzondere deelen niet eer, als wanneer men ze elk op zig zelf, en buiten 't verband met het geheel, beschouwt; dan blykt het eerst, dat verscheiden kapellen zo groot zyn als veele middelmaatige kerken. By 't inkomen in de kerk schynen de marmeren kinderen, die de wywatervaten houden, de gewoone grootte van vyfjarige kinderen te hebben, dog van naby ziet men, met verwondering, dat zy 6 voet lang zyn. De juistheid der evenredigheden maakt ook, dat de groote deelen, in 't geheel beschouwd, van gewoone grootte, en niet buitengemeen schynen. Sommigen zien het als een gebrek aan, dat deeze kerk geen verbaasdheid verwekt. Dog een soort van eensklapsche verwondering verwekken ook veele gothische kerken. Wy staan versteld over de hoogte deezer kerken, om dat de gangen smal, de zuilen zeer dun zyn, en van boven met enge gewelven gesloten worden. Om die zelve redenen staan wy ook versteld over haare langte. Diergelyke aandoeningen verwekt de Pieterskerk by geenen vreemdeling; dog daarin bestaat ook haar volmaaktheid.

Paulskerk te Londen.

De grootste en beroemdste kerk, ten aanzien der bouwkunst, is naast de Pieterskerk, zonder twyffel, die van St. Paul te Londen. (**) Zy heeft in haar aanleg veel over-

(*) De afneetingen hier gebruikt zyn volgens den Paryschen voer. Het zelve heeft plaats omtrent de colonnade en de plaats van St. Pieter.

(**) Zy wierd gebouwd tuschen de jaaren 1675. tot 1725. Men schat de kosten op anderhalf millioenen ponden sterlings.

overeenkomst met de Pieterskerk te Rome; dog haar ont- *De Pieters-*
breekt die edele en natuurlyke smaak, schoon zy altyd een *kerk.*

voortreffelyk gebouw blyft. Ondertusfchen is zy in alles van kleinder evenredigheden. De langte bedraagt maar 469 Paryfche voeten, de breedte 233, en de hoogte 319.

De Pieterskerk daarentegen is met de muuren en het voorportaal 666 voeten lang. Van binnen is de langte, gelyk wy reeds boven zeiden, 575 voet. Het middelste fchip is 84, en de geheele kerk met de muuren 284 voeten breed. De kruisgang is van binnen 410 voeten lang, en 70, breed. Van de Cathedra Petri tot aan het kruis rekenen 170 voet, en van den grond tot aan de fluiting van 't gewelf, dog zonder de koepel, 142.

In 't algemeen zyn de deelen onderling in eene voortreffelyke betrekking. Het middenlichaam, de buik, of zo als *Afmeetin-*
gen der Pie-
terskerk.
't de bouwkundigen noemen, het *fchip*, is wel geëvenredigd, de fchoone groote koepel ftemt met het geheel over-

een; daaragter ligt het koor, 't welk zig naar beide de voorgaande deelen volmaakt wel fchikt. Van agteren loopt het rond, zo wel als de beide einden des kruisgangs, waarvan elke arm zo lang en breed is als het koor. Ter zyde der hoofdkeupel zyn 'er kleinderen, die met de groote wel overeenkomen, dog op haar zelven befchouwd te hoog zyn. Het groote fchip heeft op zyde een paar gangen met kleine koepels, welken veel tot het pragtige aanzien der kerk bybrengen, dog anders wegens de eironde figuur en de groote hoogte niet wel in 't oog vallen. Ook berispt men 'er aan, dat de, van Maderno 'er bygevoegde zydvlugels, te donker zyn, wyl zy geen eigen licht hebben.

De geheele kerk is met groote korinthifche pilafers verfierd, welker voetftukken op de vloer der kerk ftaan; op hun hoofdgeftellen rust het gewelf. Het kapiteel deezer pilafers is niet fchoon, dog hun hoofdgeftel is wel ge-

De Pieterskerk. evenredigd; men had maar de holle lyfsten in de kornis niet moeten weglaten, en de druitels der kornissen zo breed als de kroonlyfsten maaken. Het gewelf is in groote vakken, met verguld stukadoorfel versierd, afgedeeld. De met reusagtige standbeelden bezette nissen in de vier hoofdpilaaren, die de koepel draagen, zyn wel geëvenredigd; daarentegen schynen de galleryen daarboven te hoog, en als of zy van boven neder komen wilden. De ronding van den trommel is met korinthische pilasters omgeeven, en het daaronder liggende hoofdstel is van goede evenredigheid. De koepel, die op de reeds gedagte ronding rust, heeft een uitmuntende gedaante, dog de sieraaden komen van wegen de veele kleine verdeelingen in 't geheel niet wel uit.

Het schip heeft op elke zyde vier groote boogen, welken naar vier kapellen leiden. De groote pilaars tuschen deeze boogen zyn aan de binnenzijden, of onder de boogen, met twee ryen nissen voorzien; in de ondersten ziet men standbeelden van deugden in stukadoorfel. Innocentius X. heeft ze door goede meesters doen maaken. De dekstukken, waarop zy staan, steeken verder uit dan de pilasters, het welk niet wel staat.

De binnenzijde, waarin de kerkdeuren zyn, en welke tegen het hoofdaltaar over is, bevalt, wegens de veele openingen en deuren, byna het minst van de geheele kerk, en zou zig beter tot een woonhuis dan voor een zo pragtig gebouw schikken. Aan veele pilaars van de arcades ziet men kleine kinderen van marmer, houdende medaillons met de beeldtenissen van sommige pausen, tiaraas, sleutels, en andere dingen, tot de Roomsche kerk betrekkelijk. Zy zyn van een der leerlingen van Bernini, volgens zyn manier, dat is de kinderen vleeschig, gemaakt. 'T zou beter staan, als de tuschenruimten der pilaaren eenvouwdig geble-

bleven waren. Het geen men 't meest aan de sieraaden der *De Pieters-* kerk berispt, zyn de hier en daar in de tusschenruimten *kerk.* gebragte bekleedingen van marmer van verscheiden kleuren, waarin over 't algemeen geen goede smaak heerscht.

De vloer der kerk is van ingelegd marmer, en in verscheiden vakken afgedeeld. Della Porta deed onder Clemens VIII. het werk beginnen, en Bernini bragt het onder Innocent X. tot stand.

De reeds gewaagde wywatervaten by 't inkomen in 't *Wywater-* schip der kerke zyn aartig uitgedagt. Vyfjarige kinderen *vaten.* van wit maamer, dog die van naby 6 voeten lang zyn, draagen de vaten, zynde een paar schelpen van antiek geel marmer. De agtergrond verbeeldt een tapyt van blaauw marmer. Zy zyn eenigzins buitenspoorig gearbeid, en van verscheiden nieuwe meesters in 't jaar 1725. tot stand gebragt.

By den ingang liggen ter wederzyde een paar steenen: op dien aan de regterhand zyn, volgens het opschrift, veele martelaars onthoofd, en op den ander' heeft Paus Sylvester de reliquien van Petrus en Paulus, tusschen de beide naar hen genoemde hoofdkerken te Romem, verdeeld. In de laatste nis ter regter hand staat een oud standbeeld van Petrus in brons, 't welk men veel wonderwerken toeschryft. Eer wy de kapellen beschouwen, wenden wy ons naar 't hoofdaltaar, 't welk midden onder de koepel op zig zelf staat, en door zyn heerlyke vertooning de oogen by 't inkomen op zig trekt.

Men noemt gemeenlyk het graf onder het hoofdaltaar, *Het Hoofd-* waarin de overblyffelen der Apostelen bewaard worden, *altaar.* en daarna ook in een ruimen zin het hoofdaltaar zelf, *La confessione di S. Pietro.* De heilige Anacletus, tweede opvolger van Petrus, bewaarde de beenderen deezes Apostels in een onderaardsche kamer, waar de eerste Christe-

*De Pieters-
kerk.*

nen hun godsdienst verrigteden. Onder Paus Sylvester en keizer Konstantyn wierd het graf pragtiger opgebouwd, en daarover heen een kapelle, *la Confessione* genaamd, opgerigt, waar de geloovigen hunne gebeden kwamen doen, en middels een gat in den grond het graf met doeken en andersins konden aanraaken, waarvan zy zonderlinge uitwerkingen verwagten. Op deeze onderaardsche kapel stond het hoofdaltaar, dat Gregorius van Tours reeds beschryft. By den aanleg van het tegenwoordige altaar is de ligging van het oude, zo wel mooglyk, behouden. Men ziet nog onder het altaar een nis met bronzen tralien en een vierkante opening, nevens het beeld des Heilands, dat Innocentius III. omtrent het jaar 1200. maaken deed. Deeze opening heette voorheen *Bilicus* of *Umbilicus Confessionis*. De nieuw gewyde *Pallia* der aardsbischoppen worden 'er nog opgelegd, 't welk men houd even zo kragtig te zyn, als of zy zo van 't lichaam des Apostels gekomen waren. (*) Benedictus XIV. heeft dit voorregt der Pieterskerk door eene bulle in 't jaar 1748. bekragtigd, en bevolen, dat de *Pallia* allen des avonds voor St. Pietersdag, na de vesper, gewyd zouden worden. Bernini gebruikte by de grondlegging der groote zuilen voor dit altaar de grootste zorgvuldigheid, om de graven van Petrus en Paulus, wier gebeente hier rust, niet te stooren.

Men gaat naar de *Confessione* langs een dubbelden marmere trap voor het altaar liggende. Op de leuning daarvan branden dag en nacht honderd zilveren lampen. De kapel zelve is van binnen met kostbaar marmer bekleed. Voor de zelve, of in de eigenlyke *Confessione*, staan vier zuilen van alabaster, die zeer hoog geschat worden. De bronzen standbeelden der beide apostelen zyn van Bonvicino. De sierraaden der kapel heeft Maderni uitgevonden.

Het

(*) *Assipe Pallium de corpore Sancti Petri.*

Het verhemelte des hoofdaltaars is het grootste werk van *De Pieters-*brons dat men heeft. Het bestaat uit vier dikke gewonde-*kerk.* ne zuilen, die op marmeren voetstukken rusten. Een der *Verhemelte* de deel der zuilen is gestreept, de twee anderen met loof-*des Hoofd-*werk en kindertjes versierd. De vinding der piedestals en *altaars.* kapiteelen is fraai, en het hoofdstel heeft eene goede evenredigheid. De engelen, die op de zuilen staan, schikken zig wel naar den eigenlyken hemel van 't verhemelte, die van een andere gedaante en evenredigheid is. Het altaar ligt tuschen de twee voetstukken der voorste zuilen. Urban VIII. uit den huize Barberini, deed dit altaar onder 't opzigt van Bernini, en naar zyn tekening, aanleggen, waarom men hier en daar aan den hemel byen ziet, die uit het wapen van Barberini genomen zyn. Op St. Pieterfeest in 1633. werd de stellaadie weggenomen, en het altaar voor de eerste maal aan de oogen der Romeinen vertoond.

Van den grond der kerke tot aan het bovenste spits van 't kruis bedraagt de gantsche hoogte 122. voet. Het voetstuk houdt 11, de schaft, 48, het hoofdstel 11, de hemel 39, en het kruis 12. voet. Tot het geheele werk zyn, naar Bonanies opgaaf, 129000 ponden brons gebruikt geworden. De kosten beliepen 120000 daalders, zonder het koper, 't welk uit het portaal van 't Pantheon genomen is. ( )

De Paus alleen mag op dit altaar de mis leezen. Als by de

(*) De Paus liet daarenboven nog 20. stukken geschuts daarvan gieten, waardoor hy by de liefhebbers slegten dank behaald heeft. Men leest onder 't portaal van 't Pantheon, niet zonder verdriet, het volgende opschrift. *Urbanus VIII. Pont. Max. votestas enei lacunarie reliquias, in Vaticanas columnas & bellica tormenta consavit, ut decora inuillia & ipsi prope fama ignota, fierent in Vaticano templo Apostoli Sepulcri ornamenta, in Hadriana arce instrumenta publica securitatis.* A. D. MCXXXII. Pontif. IX.

De Pieterskerk. de groote mis doet staan 'er gouden kandelaars op 't altaar. Op witten donderdag wordt een met lampen verligt kruis 'er opgesteld. Van dit altaar overziet men de lengte van den kruisgang, die 410 voet bedraagt. Een opschrift agter het altaar van Simon en Juda zegt, dat de Dom te Milaan, een der grootste kerken in Italië, niet zo lang is als deeze kruisgang.

Koepel. Boven dit altaar staat de koepel, het merkwaardigste deel des gebouws, en het meesterstuk van alle koepels. Bramante nam wel in 't jaar 1506. voor, deeze tot de grootste koepel in de wereld te maaken. Hy lag de ontzaglyke pilaars, die ze draagen, aan, en sloot de vier boogen, waardoor ze onder malkander verbonden worden. Michaël Angelo zette naderhand 'er den trommel of den ronden cilinder op, die van deeze boogen tot aan 't begin van 't gewelf der koepel gaat.

Fontana, na den geheelen bouw beschreeven te hebben, doet 'er by, (*) dat deeze koepel alle ouden en nieuwen overtreft; dat Michaël Angelo byna een meer dan menschelyk verstand daaraan getoond, en dat de konst niets voorgebragt heeft, 't welk met deeze koepel vergeleeken worden konne.

In den binnensten omgang des trommels staan zestien groote pilasters om een rondom loopend piedestal. De koepel is, van de vloer aan gerekend, 340 voet hoog, en de middellyn heeft 132 voet van binnen. Het gewelf zelf is tot aan de lantaarn 168 voet hoog. Clemens VIII. heeft het met mozaïeken doen versieren. Boven in ziet men God den Vader, naar de rekening des Ridders d'Arpino, en onder zyn zes ryen engelen, apostelen en heiligen. Aan de vier hoeken, waar de hoofdpilaars zig met de boogen vereenigen,

(*) Pag. 318, van zyn beschryving der Pieterskerk.

gen, zyn de vier Euangelisten met hunne eigenschappen, *De Pieters-* volgens Cæsar Nebbia, en anderen, in mozaïsch werk. *kerk.* Bonanni noemt alle de meesters die aan de mozaïeken dezer koepel, welke in 1603. tot stand kwam, gearbeid hebben. Ondertuschen is niet te lochenen, dat de mozaïeken aan de gewelven, wegens den glans der gepolyfte steenen, nooit een goed licht bekomen, en by gevolg nooit de vereischte werking doen.

In de vier groote pilaars, welke de koepel draagen, *Vier stand-* zyn tegen het hoofdaltaar vier nissen, in elke welker een *beelden in* reusagtig standbeeld van marmer staat. Het eerst is de hei- *de pilaars.* lige Veronica van Franciscus Moco. Het werk is niet wel *St. Ver-* geslaagd, de drapery en de zweetdoek zien 'er uit, als of *nica.* 'er een sterken wind onder blies. Als Bernini, die Moco niet gunstig was, hem dit, by 't opregten der standbeelden in de Pieterskerk, verweet, antwoordde Moco, dat hy niet ontkende, dat de zweetdoek scheen te verwaayen, en geen wonder, daar boven door de koepel zo veel winds in kwam. Om dit scherpe antwoord te begrypen, moet men weeten, dat deeze schoone koepel een scheur boven in gekreegen heeft, en dat men Bernini beschuldigde, de fondamenten der groote pilaaren door 't aanleggen eens onderaardschen altaars verzwakt te hebben, schoon Bramante en Michaël Angelo hem wel voor de gevolgen gewaarschuwd hadden, toen men de pilaars wilde aanraaken.

Het tweede beeld is van de heilige Helena met het kruis *St. Hele-* van Christus en de nagelen, door Andreas Borgio. Het *na.* is wel gekleed, en in den smaak der Ouden.

Het derde, mischien een van de slegtsten van allen die *St. Longi-* Bernini ooit gemaakt heeft, verbeeldt den heiligen Longi- *nus.* nus. De tekening is vol onnaauwkeurigheden, en de mantel zo wonderlyk gedrapeerd, dat men naauwlyks begrypen konne, hoe de kunstenaar op zulk een inval gekomen is.

De Pieterskerk. Het vierde beeld, verbeeldende den heiligen Andreas, is het schoonste in de geheele kerk. Fiamingo, of Frans Quesnoy, heeft het in een meesteragtige manier uitgevoerd. Bernini, die geenen kunstenaar, en gevolglyk ook deezen niet, gunstig was, had van Fiamingo, die veel kindertjes vervaardigde, gezegd, dat hy voor de Pieterskerk ook niets als een groot kind maaken zou. Dit trof Fiamingo, hy spande zyn geheele genie aan, en leverde een meesterstuk, 't welk Berninjes werk verre overtrof.

De gedagte vier standbeelden zinspeelen op de vier voornaamste reliquien der kerk, welken van de over dezelve geplaatste galleryen, (*) op zekere dagen van 't jaar den volke getoond worden; naamlyk, den heiligen zweetdoek, de speer, waarmede de krygsknegt, of de naderhand heilige Longinus, de zyde van Christus doorstak, een stuk van het kruis, en het hoofd van Andreas.

In veele groote nissen der kerk, vooral in 't middelste schip, zyn marmeren standbeelden van verscheiden orderstigten, uit verschillende oorden, alhier geschonken. Zy zyn van meesters deezer eeuw, en ten deele van Franschen, als de heilige Dominicus van Le Gros, en de heilige Bruno van Michaël Angelo Slodtz, die in 1764. te Parys overleden is. Na de koepel, het lichaam der kerke, en het hoofdaltaar beschouwd te hebben, wenden wy ons nu naar de zydkapellen.

Kapelle des Krucifix. De eerste kapel ter rechterhand van dien ingang door de hoofddeure heeft haar naam van een oud krucifix, 't welk *della Pietà*. sint het begin der veertiende eeuw hier vereerd is geworden,

(*) Op deeze galleryen mogen maar kardinaalen of domheeren van St. Pieter komen. Willen vreemdelingen van groot aanzien deeze eer genieten, zo maakt de Paus hen eerst tot *Canonici honorarii S. Petri*, gelyk in 't jaar 1700. aan den Groothertog Cosmus III geschiedde.

den, dog nu in de naaste kapel is geplaatst. Sedert 1749. *De Pieters-* heeft men uit de kapel van 't koor een voortreffelyke *Ma-kerk.* *donna della Pieta* hier gebragt, van de welke deeze kapel nu haar naam heeft. Dit stuk is een van de eerste proeven van 't groote genie van Michaël Angelo, want hy maakte het toen hy nog maar 25 jaar oud was. De droefdheid is in Maria voortreffelyk uitgedrukt, dog de drapery is zo wel niet geslaagd. De mozaïeken in de kapel, en boven de daarvan daan niet verre verwyderde heilige deur, is van Cibo Ferri's vinding. De freskofchilderyen zyn van Lanfranco. Men ziet daaronder eenige engelen, het kruis van Christus in triomf draagende, 't welk sommigen voor een schoon stuk houden, dog dat inderdaad onder de minsten van deezen meester behoort.

Ter regter hand deezer kapelle ligt een kleindere, waarin thans het boven gemelde kruis staat. Bernini heeft 'er het bouwkunstig plan van gegeven. De mozaïeke verbeeldt den heiligen Nicolaus de Bari. Het stukadoorsel is nieuw.

De zoldering der koepel in den gang voor de kapel is volgens Ciro Ferri in mozaïek gebragt. De oude doopvont der Pieterskerk wordt in deeze kapel bewaard. Probus Anicius heeft 'er voorheen onder begraven gelegen, en zy is met basreliefs versierd, welken de Prelaat Batelli zeer geleerd heeft uitgelegd.

Tusfchen deeze ende andere kapel ziet men het gedenkteken van Innocent XIII. uit het huis van Conti, die in 1721. overleed. Het heeft geen sieraaden, 't welk des te zonderlinger is, om dat hy uit een aanzienlyk huis, of, gelyk men to Romen zegt, uit een *Casa papale* was, en deeze familie gewoon was, den pauzen van haar geslagt pragtige tombes opterigten.

Aan den pilaar daarover is het graf van Koningin Christi-*Graf van*
na, op kosten van den Paus opgerigt. Het basrelief ver-*Koningin*
beeldt, *Christina.*

De Pieters-kerk.

beeldt, hoe zy in 1655. het Luthersch geloof afzwoer, en is, zo wel als haar beeldtenis, van een Franschman, Jean Tendon genaamd, vervaardigd. Daaronder leeft men:

Christina Suecorum Regina

*Ob orthodoxam religionem abdicato regno
abjurata heresi*

*Pie susceptam ac deleta Roma sede eximia
cultam*

*Monumentum ab Innocentio XII. inchoatum
Clemens XI. absolvi curavit.*

MDCCII. (*)

Kapel des heiligen Sebastians.

De tweede kapel is den heiligen Sebastiaan gewyd. Op het altaar ziet men den marteldood van dien heilig, een beroemd stuk van Domenichino, en een der besten in de geheele kerk. (**). Het is voortreffelyk in mozaïsch werk gebragt, en het origineel in 1736. naar de Karthuizers verplaatst. De tekeningen van de andere mozaïeken op de muuren en in de koepel zyn van Pietro di Cortona. De zelve meester is ook de vinder van de mozaïeken in de koepel van den gang voor de kapel.

Graf van Innocent XII.

Tusfchen deeze en de derde kapel zyn nog twee grafsteden te zien. De eerste is van Innocent XII. die in 't jaar 1706. overleed. De kardinaal Petra deed hem in 1746. deeze tombe door Filip Valle maaken. De Paus wordt zittend verbeeld, hebbende de gerechtigheid en liefde aan zyne zyden.

Daar

(*) Koningin Christina overleed in 1689. Dat niet alle de Romeinen van deeze nieuwbekeerde vorstin gunstig geoordeeld hebben, bewyft het oordeel van Pasquin, die openlyk van haar zeide, *Regina senza regno, Christiana senza fede, e Donna senza vergogna.*

(**) Erey heeft het meesterlyk in koper gebragt.

Daar tegen over is het graf van de Graavin Mathilde, die *De Pieters-* groote beschutsvrouw van den Pauslyken stoel. *Urban VIII. kerk.* meende haar gebeente een byzondere eer te bewyzen, als *Graf van* hy 't uit het klooster van St. Benedictus by Mantua, daar *Matbilde.* het sedert 1115. gelegen had, naar de Pieterskerk brengen, en haar tot dankbaarheid een pragtig gedenkteken stellen deed. Bernini heeft het in een edelen en eenvoudigen smaak geordonneerd, en het standbeeld van Mathilde zelf gemaakt. Het staat in een nis, en heeft de sleutels in de hand, en de tiara in den arm, om aantewyzen dat zy een stut der kerk geweest is. Daarover is de tombe in antieken smaak, en met fraaye sieraaden. De beide kleine engelen ter zyde verdienen goedkeuring. Zy zyn, zo wel als de kleine kinderen, van leerlingen van Bernini. Het basrelief van Stefano Speranza aan de tombe is middelmaatig, en verbeeldt, hoe Keizer Hendrik IV. te Canossa, welke plaats Mathilde toebehoorde, voor Paus Gregorius VII. op de knien ligt, en om onthefing van de banblixemen bidt.

De derde kapel is het heilige Sakrament gewyd. *De Kapel del* mozaïeken in de zelve zyn naar de tekeningen van Pietro *Sagramen-* di Cortona door Abbatini gelukkig uitgevoerd; zy heb-^{to.} ben allen betrekking op het avondmaal. De schoone tabernakel met twee engelen van brons is van Bernini getekend. De schildery van de heilige Drieënheld op 't altaar is ook van Pieter van Cortona, en heeft een kragtig koloriet. Ter linkerhad der kapel ligt het altaar van den heiligen Mauritius en zyne gezellen, de martelaars van het Thebaansche Legioen, welken in 't jaar 286. den dood ondergingen. Het schilderstuk op het zelve is volgens sommigen van den Ridder Bernini, volgens anderen van Carlo Pellegrini. Op het altaar staan een paar zuilen van Grieksch

De Pieterskerk. Grieksch marmet. (*) In de oude Pieterskerk werden de keizers by het altaar van Mauritius gewyde, en daarna op het altaar van St. Pieter gekroond. By het altaar in deeze kapel is de tombe van Sixtus IV. van brons met basreliefs. Julius II. liet het in 't jaar 1493. nog Kardinaal zynde, door Antonio Pollajolo vervaardigen. De beenderen van Julius II. werden in 't jaar 1635. ook herwaards gebragt. Met deeze kapel houdt het stuk, dat Paul V. aan het Grieksche kruis zetten deed, waardoor hy de kerk zeer vergrootte, op. Het traliewerk voor deeze kapel van brons en yzer is zeer schoon. Urbaan VIII. heeft het naar de tekeningen van Borromini doen maaken. De koepel in den gang voor de kapel is volgens de tekeningen van Pieter van Cortona in mozaïek gebragt.

Graf van Gregorius XIII.

Voor dat men in de Gregoriaansche kapel komt ziet men aan den pilaar ter linker hand het zeer eenvoudige graf van Gregorius XIV. en ter regter het pragtige van Gregorius XIII. die in 1585. overleed, door Camillo Rusconi. De zark is te klein, en verdwynt byna geheel door de grootte van het standbeeld des Pauzen. Aan de zyden staan de Godsdienst en de Sterkte, de eene houdt de werken van den Paus, de andere ligt het kleed op waarmede de zark bedekt is. De aanleg van het geheel is goed, het vleesch der figuren natuurlyk, de kleederen vallen wel, dog zyn wat zwaar. Het beeld van den Paus is het beste van de drie. Het basrelief verbeeldt de verbetering der jaarrekening door Gregorius XIII. gemaakt.

Capella Gregoriana.

De daarop volgende Gregoriaansche kapel was een van de

(*) Men noemt ze *Columna titinia*, gelyk die aan de bovenste nissen boven de vierstandbeelden aan de pilaaren der groote koepel. Zy stonden voor het hoofaltaar der oude Pieterskerk, en zyn van Konstantyn den grooten uit Griekenland gebragt.

de eersten die onder de regeering van Gregorius XIII. tot stand kwamen. Aan het einde van den gang, als men van *De Pieterskerk.* de drie voorige kapellen afkomt, ziet men, aan den grootsten pilaar der koepel, een mozaïek van Cristofari, 't welk in 't jaar 1733. naar het beroemde schilderstuk van Domenichino van de gemeenschap des heiligen Hieronymus te Girolamo della Carita, vervaardigd werd. Het mozaïek aan de koepel stelt alleen arabesques en loofwerk voor: in de bovenste vier hoeken zyn de vier kerkleeraars, St. Gregorius Magnus en St. Hieronymus voor de Latynsche, nevens St. Basilius en St. Gregorius Nazianzenus, wiens lichaam hier begraven ligt, voor de Grieksche kerk. Het door Jakob della Porta uitgedagte altaar der kapel is zeer ryk aan amethyssen en andere kostbaare gesteentens.

Eer men in de ronding van den kruisgang tegens 't noorden komt, ligt ter linker hand aan den grooten koepelpilaar het altaar van den h. Basilius. Het mozaïek heeft Ghezzi, naar een stuk van Subleyras, gemaakt. Het verbeeldt keizer Valens, die den h. Basilius de mis ziet leezen, en daardoor zo aangedaan wordt, dat hy in onmagt valt.

Nu komen wy in de ronding van den noordlyken kruisgang, die drie altaaren heeft. Op het middelste is het *Kruisgang* mozaïek van Cristofari, naar een stuk van den Franschen *tegen 't noorden.* schilder Valentin. Het heeft een frisch koloriet, en behoort onder de beste mozaïeken der kerk. Het oorspronglyke hangt in 't paleis van Monte Cavallo, en verbeeldt den marteldood des h. Processius en Martinianus, wier overblyffels onder 't altaar rusten. Zy waren de officieren der soldaaten, die Petrus in 't gevangenhuis bewaarden, en door hem gedoopt werden.

Op het altaar ter regter hand ziet men den h. Wenceslaus, Hertog van Bohemen, door Carofelli, een middelmaa-

De Pieters-kerk. maatig stuk, op welks linkerhand zig de marteldood van den h. Erasmus van Pousin vertoont, een schoon werk. Beiden heeft Cristofari in mozaïek gebragt. Het vergulde stukadoorfel aan 't gewelf is in 1750. naar Vanvitelli's tekeningen gemaakt, maar de schildering naar tapyten van Raphaël, die in 't Vatikaan bewaard worden.

Als men van hier in den gang tusfchen de andere groote koepelpilaars gaat, ziet men ter linkerhand het altaar *la Navicella*, 't welk naar de schildery van Lanfranco, waarin Petrus by storm op de zee wandelende verbeeld wordt, zo wordt geheten. Het is een der eerste stukken die Cristofari in 1725. in mozaïek bragt.

Boven het daarop volgende altaar ter regterhand ziet men den h. Michaël, een middelmatig mozaïek naar Giuseppe d'Arpino, 't welk reeds omtrent het jaar 1630. vervaardigd werd, toen Urbanus VIII. het besluit nam, alle de schilderyen in mozaïek te doen brengen. Dat ontwerp bleef egter steeken, en wierd eerst in deeze eeuw weder by de hand gevat. De koepel is naar de tekeningen van Michaël Angelo gemaakt, en stelt verscheiden engelen met medaillons voor.

Het volgende altaar heeft een der fraaïste mozaïeken in de geheele kerk van Cristofari, waarvan het origineel onder de drie beste stukken van Rome gerekend wordt. Het is de beroemde Petronilla van Guercino. Het stuk zelf hangt in 't Pauslyke Paleis van Monte Cavallo.

Eer men in de middelste ronding van 't kruis agter het hoofdaltaar komt, staat ter regter hand het reusagtige standbeeld van den h. Dominicus van Le Gros, met den hond en de brandende sakkel, als het wapen der Inquisitie. In 't gewaad zyn te veel en te styve vouwen. Aan 't hoofd ontbreekt uitdrukking, dog de handen zyn des te schoonder.

De tombe van Clemens X. is van des Ridders Rossi vinding. Het standbeeld des Pauzen is van Ferrata, de standbeeld-kerk vastigheid van Mazzoli, het Geloof van Morelli. Het basrelief op den zark, door Rati, verbeeldt de opening van het jubeljaar 1675. Tegen deeze tombe over ziet men in een altaarstuk, hoe Petrus Tabitha van den dood opwekt. Het is van een nog leevend Roomsch schilder, Placido Constanzi, in mozaïek gebragt.

De tribune of de agterste ronding is naar het plan van Michaël Angelo versierd, dog het stukadoorsel is men verschuldigd aan Vanvitelli. Aan het gewelf zyn drie schilderyen: Petrus die de sleutelen ontvangt, naar een tekening van Raphaël, de kruisiging van Christus, volgens Guido, en het onthoofden van Paulus, naar een basrelief van Algardi. De tribune heeft twee trappen van porfier, welken uit de oude Pieterskerk hier gebragt zyn. Aan het eind staat tegens den kerkmuur het prachtige gedenkteken van den Stoel van Petrus.

Deeze Stoel, of de *Cathedra di S. Pietro*, staat in een *Cateara di S. Pietro* anderen stoel van verguld brons. De vier kerkleeraars, Ambrosius, Augustinus, Athanasius, en Chrysofomus, welken een evenredigheid van 10 voeten hebben, en op marmeren piedestals staan, houden den stoel vast. Boven den troon is de Pauslyke kroon, en nog hooger een glorie van engelen, welken dit heiligdom als vereeren. De glorie wordt van de agterste vensters verligt, waarby de Heilige Geest in de gestalte eener duive eene goede uitwerking doet. Deeze groote machine vult de agterste ronding voortreffelyk, en geeft haar een edel sieraad. De uitvinding is nieuw en gelukkig, dog de uitvoering zo volkomen niet.

Hannibal Caracci had dikwyls gezegd, dat een zo heerlyk gebouw als de Pieterskerk verdiende, dat haar agter-

De Pieterskerk. munt met een prachtig stuk werd aangevuld. Bernini leide deswegens de konst daaraan te koste, wyl Alexander VII. eener zo aanzienlyke reliquie gaarn een byzondere eer bewyzen wilde. Het werk kwam in drie jaaren tot stand, en kostte omtrent 150000 daalders. Volgens Fontana zyn 'er 152000 ponden brons aan gegaan. De vier kerkleeraars alleen weegen 80000 pond. De stoel, die hier zo heilig bewaard wordt, is de zelve waarop de eerste pausen by hun kroning gedragen werden, waarop zy in de eerste kerk gezeten hebben, en van den welken zig Petrus bediend hebben zou. (*)

Graf van Paulus III. Aan beide zyden deezes stoels ziet men een prachtige tombe. Ter linker hand is die van Paulus III. uit den huize Farnese. De Kardinaal Alexander Farnese liet ze hem door Jakob della Porta, onder opzigt van Michaël Angelo, oprigten. Zy wordt voor een der schoonste tombes in Rome gehouden. Men kan dit in 't algemeen met opzigt tot de zamenstelling toestaan. Dog het standbeeld des Pausen is niet gelukkig geslaagd, en de beide liggende beelden, de Wysheid en de Godsdienst, hebben veel fouten in de omtrekken. De laatste is als een jonge schoone vrouw afgebeeld. Voorheen was zy geheel naakt, volgens den smaak der Ouden, dog is, op pauslyk bevel, met een kleed van brons bedekt, om dat 'er een Spanjaard op was verliefd geworden, die vermoedelyk meer door de ontblootte bekoorlykheden aangedaan was geweest, dan hy de mislagen der tekening onderzocht had. Hy had zig in de kerk laten opsluiten, en had voor, onordentelyk met haar

(*) Die lust heeft, kan de geleerde en wydloopige verhandeling van *Franc. Maria Thebei de Identitate Cathedra Romana* daarover nalcezen. Deezen stoel ter eere wordt jaarlyks den 18. Januari een groot feest in deeze kerk gevierd.

haat omtegaan. (*) Het beeld is van Della Porta, en *De Pietas* verbeeldt, volgens sommigen, een natuurlyke dogter van *kerk*. Paulus III. Clelia Farnese genaamd, die hy nog Kardinaal zynde geteeld heeft. Onder aan ziet men de zes lelien uit het wapen van Farnese.

Op de andere zyde van den stoel is het graf van Urbaan *Graf van* VIII. De nis, waarin het staat, is, zo wel als die der voo- *Urbaan* rige monumenten, met marmer uit den Zonnetempel van *VIII.* Hadriaan bekleed. De Paus droeg nog by zyn leeven aan Bernini op, dit grafteken voor hem te vervaardigen; dog het kwam eerst twee jaaren na zyn dood tot stand. Het bronzen standbeeld wordt onder alle de statues van pauzen in deeze kerk voor de schoonste gehouden. De beide beelden van de Liefde en de Gerechtigheid hebben veel bevattigs. Zy gelyken volkomen de vrouwelyke beelden van Rubens, en het vleesch is zeer natuurlyk; inzonderheid is het hoofd en de rug van de Liefde schoon, en de gezwellen boezem misfchien voor de plaats te aantrekelyk. Dat der Gerechtigheid is zo wel niet gellaagd, de kleederen vallen niet wel. De Dood heeft een boek in de hand, en schryft daar den naam van den Paus in. De drie byen uit het Pauslyke wapen, waarvan 'er een op den zark zit, en twee aan 't piedestel van 't Pauslyke beeld kruipen, wil men, dat te gelyk de scheuring van het Barberynsche wapen door den dood des Pauzen aanwyzen, en op de rampen zyns geslachts zinspeelen. De inval zou goedkeuring kunnen verdienen, indien de Paus de laatste van zyn huis geweest was. Bernini heeft met de Barberynsche byen te veel gespeeld, het welk men tegens het hoofdaltaar, door Urbaan VIII. insgelyks aangelegd, met regt inbrengt.

Als

(*) Een diergelyk geval verhaalt Plinius van iemand, die op de Venus van Praxiteles verliefde, waarvan men de bewyzen aan het beeld vond.

De Pieterskerk. Als men de gedenktekens der Pauzen in de Pieterskerk aanziet, zo schynt het als of geen kunstenaar heeft durven onderneemen, eenen Paus staande te vertoonen, daar dog de zittende beelden iets styfs hebben, en te klein schynen. Een staande beeld heeft altyd een veel edeler voorkomen, en een natuurlyker houding. Michaël Angelo zag dit in, en verbeeldde Julius II. te Bologne staande.

Graf van Alexander VIII. Wy wenden ons nu naar den kruisgang tegens't noorden. Het eerste verbeeldt Petrus een lammen aan de deur des tempels geneezende. Daar tegenover staat de tombe van Alexander den VIII. door Angelo Roffi. Het beeld des Pauzen is van brons, en heeft eenige gelykenis naar dat van Urbaan VIII. van Bernini; daarentegen zyn die van de Wysheid en de Godsdienst van marmor. De tombe is in 't algemeen wat plomp, en voor de nis waarin zy staat wat groot. Het onderste basrelief is zo wel in de ordonnantie der beelden als in de kleederen schoon, en veel beter dan het beeld van den Paus geslaagd. Het scheuft een plegtige kanonizatie, die de Paus in 't jaar 1690. deed. In een der hoeken heeft de kunstenaar zig zelve, met een vat dat hy draagt, afgebeeld.

Basrelief van Algardi. Op het volgende altaar staat het beroemde basrelief van Algardi. Het is het schoonste in de geheele kerk. Het model ziet men by de geestelyken der Chiesa nuova. De kunstenaar arbeidde 'er vier jaaren aan, en kreeg 'er van Innocent X. 10000. daalders voor. Het verbeeldt den h. Leo als Paus, waar hy Attila verbiedt naar Romem te gaan, en hem op Petrus en Paulus wyft, die in de lugt verschynen. De andere beelden staan byna geheel vry. De schikking is voortreffelyk; zy is met vuur en overleg gemaakt. In de uitvoering blinken een groote manier en goede tekening, in het hoofd uitdrukking, en in de kleederen een natuurlyke val uit, die te gelyk de vloeyende om-

omtrekken van het naakte doorschynen laar. In de zamen-*De Pieters-*stelling heerscht een wanorder, dog het oog vindt overal*kerk.* rust. De uitdrukking in 't gezigt van Attila is verschriklyk, en niet edel genoeg. De agtergrond des geheelen werks, 't welk voor 't overige in een zeer goed ligt staat, is niet genoegzaam uitgedrukt. Onder dit altaar rusten niet alleen de beenderen van *S. Leone il Grande*, maar ook die van Leo II. III. en IV. welken gekanonizeerd geworden zyn.

Het volgende altaar is van goeden smaak, en van Jakob della Portas vinding. Daar is een wonderdaadig Mariabeeld op. De mozafeken van de gewulven boven deeze beide altaaren zyn van Andreas Sacchi, Lanfranco, en Romanelli ontworpen.

Eer men in den zuidlyken arm van den kruisgang komt, *Graf van* treft men ter regter hand, boven de kleine deur van *S. Alexander VII.* Martha, de tombe van Alexander VII. aan. Als men naar verdienste zou oordeelen, had deeze Paus bezwaarlyk een zo schoon gedenkteken verdiend. De onpartydige historiefchryvers der pausgezinden zelven houden hem voor een slegten paus. Bernini heeft hier zyn zinryk genie getoond, en het met een jeugdig vuur uitgevoerd, alschoon hy reeds jaaren had. De beelden zyn in den styl van Rubens, en byna zo vleeschig. De drie soorten van marmer, die men 'er toe gebruikt heeft, doen een uitmuntende uitwerking, en maaken dit monument te gelyk tot een fraai schilderstuk. De kerkdeur, welke voorheen daar stond, heeft de kunstenaar gelukkig weeten te gebruiken, zo dat zy als de deur des grafs schynt te zyn. Boven dezelve hangt een groot deksel van geel marmer of Siciliaansche jaspis, de Dood kruipt half daaronder uit, en ligt met de eene hand het deksel op, op dat een ieder door de deur konne ingaan. Met de andere houdt hy een uurglas omhoog, om

*De Pieters-
werk.*

te toonen, dat de uur gekomen is. De Paus wordt knielend verbeeld, en heeft de Geregtheid en Wysheid aan zyn zyden. Verder op zyn de beelden der Waarheid, en der Liefde, met een slaapend kind aan haar boezem. De borst is te dik, en mismaakt het geheele beeld.

Het beeld der Waarheid, die gemeenlyk heel naakt verbeeld wordt, heeft Bernini een zo ligt gewaad van geel marmer gegeven, dat het ligtelyk wellustige gedagten konde opwekken. Innocent XI. liet deswegens een andere drapery van brons maaken, welke wit aangestreeken is. Kenners zien dit geheele werk als een schets aan, die met een vuurig genie ontworpen was, en by de uitvoering van verscheiden gebreken had moeten gezuiverd worden. De kleederen zyn buitenspoorig en onnatuurlyk. Men zou zeggen, dat zy op de beelden geplakt waren, en op de minste beweging 'er afvallen zouden.

De schildery, tegens over deeze tombe aan den grooten koepelpilaar, verbeeldt Simon den Toveraar. De meester daarvan is Vanni van Siena.

*Kruisgang
tegen 's
zuiden.*

In den kruisgang tegen 't zuiden ziet men veele biegtstoelen, en het opschrift wyft aan in welk een taal daar de biegt gehoord wordt, als Duitsch, Spaansch, Illyrisch enz. De architectuurberaaden zyn van Michaël Angelo's vinding, en Vanvitelli heeft eerst voor weinig jaaren de tekeningen tot het stukadoorsel geleverd. De mozafeken aan 't gewelf zyn naar de tekeningen van Mancini, en als een navolging van de Vatikaansche tapyten van Raphaël aanzien.

De drie altaaren in deezen kruisgang hebben goedschilderyen. Op den middelsten, waaronder de beenderen der Apostelen Simon en Judas rusten, heeft Ciampelli hen voorgesteld, als in Persien predikende, in 't midden van slangen, door de toveraars om hen heen verzameld. Het altaar

taar van den h. Bisfchop Martialis en van de h. Valeria *De Pieter* ligt ter regterhand. De fchildery van Spadarino vertoon^{kerk.} de wonderbaare gefchiedenis der h. Valeria, die haar afgehouwen hoofd den Bisfchop, de mis doende, brengt. Op het altaar ten flinkerhand is een fchoone fchildery van Paffignani. Wanneer men van den kruisgang in de Klementynfche kapel gaan wil, vertoon^{kerk.} zig op het altaar aan den vierden en laafden grooten koepelpilaar de kruisfiging van Petrus door Subleyras.

Wy naderen nu wederom het fchip der kerke, en tree- *De Capella* den in de kapelle, welke Clement VIII. den h. Gregorius *Clementi-* den Grooten gewyd heeft, welker hoofdfchildery van An- *na.* dreas Sacchi den h. Gregorius verbeeldt, eenen ongeloo- vigen een kelkdoek vertoonende, die rood is van het bloed gekomen uit een gebroken hoflie. De fchikking is fchoon, en het koloriet bevallig. Men houdt dit voor een der befte ftukken van deezen meefter. Het altaar aan den vierden pilaar van de groote koepel, liggende ter flinkerhand als men uit den kruisgang in deeze kapel gaat, wordt de leugenaltaar genoemd, of *della Bugia*, naar de fchildery van Chriftoffel Roncalli, verbeeldende Ananias en Sappira, voor Petrus en Andreas dood nedervallende, om dat zy gelogen hadden. In 1726. heeft Adami dit ftuk in mozaiek gebragt. De koepel deezer kapel is van Michaël Angelo ontworpen, en met arabesques en loofwerk ver- fierd. In den hoek ziet men de vier kerkleeraars. De mozaïeken aan de venfters zyn van Roncalli's vinding.

De volgende drie kapellen behooren tot het ftuk dat *Graf van* Paulus V. by de kerk gevoegd heeft. In den gang, eer *Leo XI.* men in de koorkapelle komt, is de rombe van Leo XI. uit den huize Medicis, die maar 27 dagen regeerde. Het werk is meef van Algardi. De zark heeft een flegte vorm, dog een fchoon basrelief, verbeeldende de afzweering van den

De Pieterskerk.

den hervormden godsdienst door Hendrik IV. en zyn vereeniging met de Roomsche kerk. Dit geschiedde ten tyde dat Leo XI. Nuncius in Frankryk was. Het beeld des Pauzen is te kort, en ziet 'er niet edel uit; die van de Sterkte en de Overvloed zyn van Ferrata en Peroni, twee leerlingen van Algardi. Het ontbreekt hun niet aan bevalligheid, dog de kleederen van de Overvloed hebben ongeregelde plooyen.

Graf van Innocent XI.

Daar tegen over ziet men de tombe van Innocent XI. door een Fransch beeldhouwer, Steven Monot, vervaardigd. De zark en het piedestal zyn niet goed. Twee leeuwen draagen het. De standbeelden hebben veel uitdrukking, en zyn wel gekleed. Het basrelief vertoont het ontzet van Weenen, welks verlossing van de Turken men den gebeden des Pauzen toefchreef. Het gemeen houde deezen Paus voor een halven heilig, en kust zyn graf zeer godvrugtig.

Capella del Cora.

In de koorkapelle, welke ook de Sixtynsche heet, verrijgt het Domkapittel van S. Pieter den dienst. De mozaïeken aan de koepel zyn een zinspeeling op de muziek, welke in de kapel wordt gegeven. Sixtus IV. wydde in 't jaar 1479. de kapel der onbevleete ontvangenis der h. Maagd, en deed drie ryen koorgestoeltens voor het kapittel aanleggen. Urbaan VIII. deed die met basreliefs versieren, en door een traliewerk van verguld brons afsluiten. Het altaarstuk verbeeldt de ontvangenis van Maria, en de h. Franciscus en Antonius van Padua, als de twee hoofdverdedigers van de onbevleetheid dier ontvangenis. Het is volgens Pietro Bianchi in mozaïek gebragt. Het kapittel bestaat uit den Kardinaal Aardspriester, 30 domheeren, 36 vikarissen, 26 *Chierici Benefiziati*, behalven verscheiden kapellannen, en andere tot dienst des koors gevorderde personen. Clemens XI. uit den huize Albani,

ligt

ligt onder deeze kapel begraven. Men heeft hem maat *De Pieters-*
 een gewelfden kelder gemaakt, wyl hy geen monument *kerk.*
 hebben wilde.

In den gang naar de volgende kapel is ter linkerhand de
 tombe van Innocent VIII. geheel uit brons, door Antonio
 Pollaiolo. De kunstenaar is op den zonderlingen inval ge-
 komen van den Paus tweemaal, naamlyk dood en leevend,
 te verbeelden. Het beeld van den leevenden Paus heeft
 een speer in de hand, om dat de Turksche Keizer Bajazet
 gezegd wordt, hem de lans te hebben geschonken, waarmede
 Christus doorstoken is.

In de volgende kapel is het schoone altaarstuk van Ma-
 ria's voorstelling in mozaïek gebragt. Het origineel is op
 lei geschilderd, en hangt in 't Karthuizer klooster. De
 schilder was Francisus Romanelli. De mozaïeken en schil-
 deryen in de kapel, en den gang voor dezelve, zyn mee-
 rendeels naar tekeningen van Karel Maratti gemaakt, en al-
 legorien ter eere van Maria.

Eer men in de laatste kapel komt, is in den gang ter
 regter hand de schoone tombe van Maria Clementina So-
 biesky, gemaalin des Pretendents, of des zogenaamden
 Konings Jakob te zien. Zy overleed in 1735. en de kerk
 heeft haar dit gedenkteken, 't welk 25000. daalders gekost
 heeft, doen stellen. Barigioni heeft 'er de tekening van
 gemaakt. Het is van porfier, gevat in verguld brons, heb-
 bende een deksel van alabaster. Een paar marmereen kin-
 dertjes draagen de koninglyke eertekens. De Liefde en
 een andere Genius houden het borstbeeld der Koningin, in
 mozaïek, vast. Agter het graf verheft zig een piramide, die
 het geheel een edel aanzien geeft. Het graf des Preten-
 dents, in 1767. overleden, zal tegen over dat zynre ge-
 malinne tegen den pilaar komen.

De laatste kapel in deezen gang, of de eerste ter linker-*Doopkapel-*
 hand, *le.*

De Pieterskerk. hand, als men in de kerk komt, is de doopkapel. Alle de mozaïeken aan de koepel doelen daarop, en zyn naar de tekeningen van Karel Maratti Procaccini, en van anderen, uitgevoerd. De prachtige porfieren doopvonte heeft eertyds tot een deksel voor het graf van Keizer Otto II. gediend. In 1610. werd het lichaam in een ander graf gelegd, en beneden in de Pieterskerk gebragt. Deeze vonte is met een soort van piramide uit verguld brons gedekt, en met vier bronzen engelen versierd, waarvan twee een opschrift, en twee een basrelief, de Drieëenheid verbeeldende, vasthouden. De meester, die dit stuk gegoten heeft, heet Giardini. Het hoofdstuk op 't altaar van Karel Maratti verbeeldt den doop van Christus in den Jordaan. Cristofari heeft het voortreffelyk in mozaïek gebragt.

In de eerste eeuwen doopte men alleen in S. Pieter en S. Jan van Lateraan. De priester van S. Pieter heeft nog het regt van kinderen uit al de kerspels van Rome te mogen doopen. Veele Romeinen stellen 'er iets in, dat hun kinderen in een zo vermaarde kerk gedoopt worden.

De Sakristy.

De sakristy der Pieterskerk was eertyds een byzondere kerk, der h. Maria van de koorts gewyd. Zy had dien naam van een Mariabeeld gekregen, waartoe men zig plegt te wenden om van de koorts geneezen te worden, het welk nu staat op de plaats, waar zig de domheeren kleeden om de mis te doen. In de middelste kapel werden de reliquien uit de oude Pieterskerk bewaard, tot dat zy in de nieuwe konden gebragt worden. Boven het inkomen zyn drie schilderyen van Giotto, in de gedaante eener piramide, welken voorheen een enkeld stuk op het hoofdaltaar der oude kerk uitmaakten. De middelste verbeeldt Christus zittende op den troon, en den Kardinaal Stefaneschi, die het heeft laten maaken, voor hem knielende.

Daar

Daar hangen verscheiden goede schilderyen in de fakri-*De Pieters-*
 sty, waaronder het zonderlingste zonder pinceel gemaakt *kerk.*
 is. Men leeft 'er onder, *Per Ugo da Carpi intaiatore fat-*
ta senza penello. Vermoedelyk heeft de meester de top-
 pen zyner vingeren daartoe gebruikt. Het verbeeldt de h.
 Veronica, den zweetdoek vertoonende. Boven de arcade,
 door welke men in de Pieterskerk gaat, hangt de groote
 keten, die Karel V. uit Tunis den h. Petrus ten geschenke
 gezonden heeft, gelyk ook die van de haven van Smyrna,
 welke de Kardinaal Caraffa onder Sixtus IV. op de
 Turken tot buit gemaakt heeft.

Deeze fakristy is aghoekig, en door een byzonderen
 gang met de Pieterskerk verbonden. De ingang is niet
 verre van de Gregoriaansche kapel. Die het boek van
 Fontana, waarvan wy, onder den titel *Il tempio Vaticano*,
 gesproken hebben, koopen wil, moet zig in de fakristy
 aanmelden. In de kleerkamer alhier worden veelerlei kost-
 baare tapyten en diergelyken bewaard. By zekere pleg-
 tigheden wordt de kerk met tapyten van rood damast met
 gouden galons behangen, waartoe omtrent 30000. ellen
 vereischt worden. De grootste ceremonie is ontwyffel-
 baar als de paus nieuwe heiligen maakt. Volgens een
 bulle van Benedictus XIV. van 't jaar 1741. moet dat al-
 tyd in deeze kerk geschieden.

VAN HET DAK, EN DE STRUKTUUR DER GROOTE KOEPEL.

De buitenste struktuur der koepel verdient wel eenige op-
 merking, na de inwendige der kerk beschouwd te hebben.
 Een wenteltrap van 141 treden brengt naar het dak der kerk,
 die zo plat en gemaklyk zyn, dat beladen ezels 'er opgaan,
 en de bouwstoffen naar boven draagen kunnen. Het platte
 dak

De Pieterskerk. dak is met baksteen, op hun kant staande, belegd. Het gewelf der kerk is met een laag op pilaars rustend dak gedekt. Deeze pilaars staan op het gewelf. In den dikken muur, die rondom de kerk gaat, zyn twee ryën gangen boven malkander, dienende om gemeenschap te maaken tusfchen de verscheiden vertrekken en trappen. De muuren zyn zo sterk, dat dit der vastigheid van het gebouw geen nadeel toebrengt.

Vier deuren voeren door den dikken muur van het voetstuk des trommels in het binnenste der koepel, en wel op haar grootste kornis. Hier ziet men van naby de mozaïeken van het voetstuk der koepel, en in een ongewoone grootte, schoon zy beneden in de kerk maar klein schynen. Zy bestaan uit kleine steenen van allerlei kleuren, die niet zo juist aan malkander gevoegd zyn als beneden in de kerk. Ook zyn zy niet gepolyst.

Van het voetstuk klimt men langs een wenteltrap van 190 treden op het hoofdstel der zuilenorder, welke om den trommel der koepel gaat. Een andere trap van 48 treden tusfchen de uit- en inwendige ronding der koepel, leidt tot aan de eerste ry vensters, van waar men 58 treden hooger, welken op den rug der inwendige koepel rusten, tot aan de lantaarn komt.

Als men op de beide voetstukken in de koepel, die zo breed zyn dat men geen gevaar te vreezen heeft, rond gaat, ondervindt men een warme lugt van de uitwaaffingen der menschen beneden in de kerk, die zeer klein schynen te zyn. In tegendeel bespeurt men boven in de lantaarn een koelen wind, welke van den togt der verdunde lugt, die hier een uitgang zoekt, voortkomt.

Het voetgestel der lantaarn is 22 treden hoog, en van daar tot op het gewelf der lantaarn zyn 56 treden. Naar den kogel boven op de lantaarn gaat men langs een ladder van

34 sporten. De kogel houdt 8 voet in de middellyn; het *De Pieters-* daarop staande kruis is 13 voet hoog. De geheele lood *kerk.* rechte hoogte bedraagt van den grond der kerke af 408 voet.

De koepel der Pieterskerk is het schoonste en vermaard- *Struktuur* ste meesterstuk der bouwkunde, dat menschen handen ooit *der koepel.* tot stand gebragt hebben, en, naar de gevolgen, die 'er in onze eeuw uit zyn voortgekomen, te oordeelen, een te vermetele onderneeming. Een gebouw van zulk een ongehoorde zwaarte op een ander, dat reeds door zyn eigen zwaarte zo aanmerkelyk was, te zetten, was iets, daar voor Bramante nog geen architect had durven aan denken. By 't inkomen in het Pantheon staat men verbaasd over den omtrek van 't gewelf, dat op een veel laager muur rust. Men zou het voorheen voor onmooglyk gehouden hebben, een nog grooter gewelf op een veel hooger muur te zetten. (*) Men staat verbaasd op het dak der kerk als een kleine stad aantetrefsen. 'Er zyn een menigte van werkplaatfen voor ambagtslieden, kamers, wooningen, zuilen, kleine koepels, torens, alles dooreen, zo dat men byna verdwaalen zou. Fontana heeft den bouw der koepel naauwkeurig beschreven. Bianchini heeft in 't jaar 1744. 'er een werk van, onder den naam eens mefelaars, *d'un Capomastro Muratore*, en *Marchese Poleni, Memorie istoriche della gran Cuppola* in 't jaar 1749. met platen uitgegeven. Het laatste is een werk waarin veel aartige berigten van de zwaarte derzelve, en de sterkte des gewelfs, te vinden zyn, welken by gelegenheid van de scheur in de koepel zyn byeenverzameld.

De

(*) De middellyn der buitenste koepel der Pieterskerk houdt 204 voet, daar die van 't Pantheon met den muur 'er maar 174 bedraagt.

De Pieterskerk. De trommel der koepel bestaat uit een sterken muur, die van binnen door 16 pilasters, en van buiten door even zo veel schoorpilaaren versterkt wordt. De buitenste rand der koepel wordt van gekoppelde zuilen gedraagen. Boven de schoorpilaaren begint een attiek, waarop men langs vier wenteltrappen, die binnen de pilaaren geplaatst zyn, komt. Boven de attiek beginnen de pilasters zig een weinig te krommen, verbeelden als de ribben van het gewelf, en gaan tot aan de eerste ry der dakvensters, 't welk omtrent een derde van de hoogte des gewelfs uitmaakt. Tot daar toe komt men langs twee trappen in den muur.

Op deeze hoogte verandert de structuur der koepel, het uitwendige gewelf is verhevener, en het inwendige meer gedrukt. Tusschen beiden gaat daar, waar zig de muur by de eerste ry der dakvensters verdeelt, een gemakkelyke gang rondom de koepel. Ieder gewelf heeft zestien ribben, tusschen de welken de drie ryen dakvensters liggen.

De structuur der lantaarn heeft veel overeenkomst met de koepel. Eerst komt een voetstuk, dan schoorpilaaren, een trommel, een attiek, weder een koepel, en daarop staat de piramide die het kruis draagt, 't welk nevens den kogel 21 voet hoog is.

Michaël Angelo heeft den muur met de schoorpilaaren de beste gedaante gegeven, welke vereischt werd om de ontzaggelyke zwaarte van zulk een gewelf te draagen. (*) Het gewelf rust op een attiek, en deeze staat op een sterken trommel, die op een nog veel sterker voetstuk gezet is. Den trommel heeft hy nog door 16 schoorpilaaren, ieder van twee zuilen, versterkt. Men behoeft zig niet te ver-

(*) Men zie de bepaaing van de beste gedaante der verwulven, en de schoorbalken van Aepinus in de schriften der Berlynsche Akademie voor 't jaat 1755.

verwonderen, wanneer men in de kopels van gothifche ge-*De Pieterskerk.*
bouwen, die naar evenredigheid een grooter laft draagen
dan deeze, groote fcheuren van boven tot onderen ont-
dekt; dit komt dat haar fchoorpilaaren, en eengenoegzaam
sterke voet ontbreeken. Inzonderheid vindt men de groot-
fte fcheuren aan zulke gewelven omtrent het derde deel
der geheele hoogte des boogs, wyl de drukking daar het
sterkft is.

De koepel kwam door Jakob della Porta, onder Paus
Sixtus V. binnen 22 maanden, tot ftaande. Agthonderd men-
fchen hadden 'er aan gewerkt. Aan de lantaarn, den ko-
gel, en het kruis, werden 7 maanden befteed.

Om de deelen der koepel des te vaffer te verbinden,
leide men 'er reeds toen twee sterke yzeren ringen om; den
een in den muur zelven, waar de beide rondingen nog niet
verdeeld zyn. De andere ligt binnen in, omtrent op een
derde van de hoogte der koepel.

Men befpeurde reeds in 't jaar 1680. eenige fcheuren in
de koepel, gelyk Poleni verhaalt, dog zy wierden niet ge-
agt, tot dat men onder Benedictus XIV. niet alleen in de
koepel, maar ook in den trommel en de fchoorbalken, 'er
meerder vond, wyl de fchoorbalken met de koepel niet
genoeg verbonden waren. De grootfte bouwmeesters en
wiskundigen, onder anderen de zo aangehaalde Marchefe
Poleni, werden 'er over geraadpleegd, en zy ftemden daar-
in overeen, dat de trommel en de koepel door meer yze-
ren ringen verfterkt moesten worden. Men leide dan in 't
jaar 1744. van den voet der fchoorbalken af tot boven aan
de koepel, waar de lantaarn begint, vyf zeer sterke ringen.
In 't jaar 1747. werd men gewaar, dat de ring, die onder
Sixtus V. binnen in de koepel gelegd was, was gespron-
gen. Men herftelde hem, en leide 'er nog een buiten
onder de eerfte ry dakvenfters. Tot deeze zes ringen is
over

De Pieterskerk. over de 10000 pond yzer gegaan. De tyd zal leeren of deeze pragtige koepel door deeze maatregels voor verdere schade bewaard zal blyven, en of de nakomelingschap dit gedenkteken der konst nog eenige eeuwen bewonderen zal.

VAN DE GROTTEN, OF DE ONDERAARDSCHE VERWULVEN DER PIETERSKERKE.

Onder de grotten wordt de ruimte tuschen den grond der oude Basilica van S. Pieter, en den nieuwen, dien Clemens VIII. zeer aanmerkelyk verhoogd heeft, verstaan. Men zag den ouden grond als heilig aan, die in Konstantyns tyden met het bloed van zo veel martelaars besprengd was, en waar zo veele pauzen en heiligen begraven waren, des men hem niet gaarn omwroeten wilde. Clemens VIII. deed deeze verwulven met marmer versieren, en Paul V. veel monumenten en graven derwaards overbrengen, waarom zy niet alleen in een godsdienstig opzigt, maar ook voor het geschiedkundige, merkwaardig zyn. Men betreedt deeze plaats met een soort van eerbied, als men bedenkt, hoe veele grooten der aarde en beroemde mannen hier hun rustplaats gevonden hebben; men wandelt onder deeze gedenktokens met de zelve nieuwsgierigheid en opmerkzaamheid als in de beroemde Westminster Abdy te Londen. Torrigio heeft een beschryving van de *Sagre Grotte Vaticane* gegeven. Wy zullen 'er kortelyk het merkwaardigste van gewaagen.

Wy hebben aangemerkt, dat onder de vier groote statues van de hoofdpilaaren der koepel vier trappen zyn, welken naar even zo veel met mozaïeken versierde altaaren leiden. De trap by 't beeld der h. Veronica gaat tot in de grotten. Aan den ingang ter regter hand vertoont zig

Chri-

Christus op een altaar, zyn kruis draagende; een schoon *De Pieters-* mozaïek volgens Sacchi. In den gang die om de Confessie *kerk.* van Petrus loopt ziet men verscheiden gothische basreliefs. Van hier gaat men naar de reeds beschreven Confessie. De mozaïeken in de overige kapellen zyn ook volgens Andreas Sacchi.

De grond der grotten is onder Clemens VIII. hersteld, dog zonder dat men hem geheel heeft opgebroken. Eerst komt men by het beeld des h. Jacobus, aan verscheiden opschriften, en daarna aan oude mozaïeken, aan standbeelden van Benedictus XII. en van Petrus den zegen uitdeelende, nevens veel andere stukken, die uit de voorige kerk herwaards gebragt zyn, en ter gedagtenisse bewaard worden. Verder ziet men, het altaar eener wonderdaadige *Maria della partorienti*; een basrelief, verbeeldende Petrus en Paulus, op bevel van Nero omgebragt wordende; twee engelen in mozaïek van Giotto; de beelden der vier euangeliken, en der vier kerkleeraars, en anderen meer.

Daarop gaat men in de oude grotten, welken met de voorige kerk de zelve vloer hebben. Zy bestaan in drie schepen, waarin de volgende dingen het merkwaardigst zyn. Het graf van den Kardinaal Nardini, van Charlotte de Lusignan, Koningin van Cyprus en Jerusalem; een fragment van de schenking der Graavinne Mathilde; de grafzark van Alexander VI.; een meenigte opschriften, daaronder het grafschrift van Amalario Graaf van Montfort, die groote daaden tegen de Saraceenen verrigt heeft, en te Otranto, op de terugreis uit het Heilig Land, in 1241. gestorven is; een basrelief van den zark van Gregorius V. en van Keizer Otto II., die te Romem overleed.

In den middelsten gang is niet veel merkwaardigs. In den derden ziet men een graf van Oosterschen granietsteen, waarin Paus Adriaan IV. ligt. De twee marmeren graven

De Pieterskerk. van Pius II. en Pius III. welker gebeentens naar S. Andrea della Valle gebragt zyn. De monumenten der Kardinaalen Franciscus en Augustus Piccolomini, den eersten een neef van Pius II. en den ander van Pius III. Het marmeren graf van Bonifacius VIII. van Petrus Raimundus Zacoſta, een Spanjaard, van Alphonſus de Vignacourt, Grootmeester van Malta, van den Kardinaal Benedictus Gaëtani, van Nicolaus III. van twee Kardinaalen Orfini, en anderen. De Koningin Chriſtina van Zweden had bevolen hier begraven te worden; haar gedenkteken hebben wy boven in kerk aangewezen. De lichaamen des Pretendents en zyner Gemalin, wier monument wy boven reeds beſchouwd hebben. Het graf van den Kardinaal della Porta den jongen.

Als men in de nieuwe grotten weder terug keert, ziet men, een basrelief, verbeeldende God den Vader, dat van het graf van Paus Paulus II. overleden in 't jaar 1471. herkomstig is; een ander basrelief met Maria, Petrus en Paulus, een Paus en een Kardinaal; twee beelden van Petrus en Paulus; twee basreliefs, Eva met de ſlang in 't paradyſ, en de ſchepping van Eva, ook van het graf van Paulus II.; een groot basrelief met het laaſte oordeel; een met de opſtanding van Chriſtus, van 't graf van Calixtus III.; verſcheiden ſtandbeelden, en drie groote basreliefs van den tabernakel van Paus Sixtus IV.; een graf van Pariſch marmer van Junius Baſſus, Præfeſtus Romæ, overleden in 359.

In de kapel onder het hoofdaltaar, den Apoſtelen Petrus en Paulus gewyd, ziet men een altaar van koſtbaare ſteenen en verguld brons. De Apoſtelen zyn daarop in de geſtalte, waarin zy Keizer Konſtantyna zouden verſcheenen zyn, in zilver verbeeld.

BESCHRYVING VAN HET VATIKAANSCHÉ
PALEIS.*Het Vati-
kaansche
Paleis.*

Het by de Pieterskerk staande Vatikaansche Paleis is de eigenlyke zetel der Pauzen; dog het staat wegens de ongezonde lugt sedert langen tyd ledig, en wordt alleen gedurende het Conclave bewoond. Het is een verbaazend groot gebouw, breed 1080. een diep 720 voet. Men telt 'er over 11000. kamers en vertrekken. Bonanni (*) telt 'er 13000. uit, dog hy rekent 'er kelders en kluisen onder. Of deeze rekening niet te groot is, is moeylik te onderzoeken, vooral dewyl het heerlyke model van dit Paleis, het welk veele duizenden daalders gekoft heeft, om dat het te veel beschadigd is, niet meer vertoond wordt.

Sommigen willen dat Konstantyn de groote den Paus het paleis, van Nero hier ter plaatse gebouwd, geschonken hebbe. De Pauzen onthielden zig in de vroegste tyden by het Lateraan; egter is het zeer waarschynlyk, dat zy sedert veele eeuwen ook een wooning op den Vatikaanschen berg gehad hebben, dog dat het eerst het Paleis van Nero geweest zy, is bezwaarlyk te bewyzen. Karel de Groote werd reeds in 't Vatikaan door den Paus geherbergd. Eugenius III. deed het Paleis nieuw opbouwen, en sedert heeft byna elke Paus 'er iets aan veranderd en het vergroot. Wy willen ons met de historie van dit gebouw niet breedvoerig ophouden, maar alleen aantekenen, dat de grootste bouwmeesters, als Bramante, Raphaël, San Gallo, Ligorio, Fontana, Maderni, Bernini, en anderen meer, enkel-

(*) In de boven aangehaalde *Templi Vaticani Historia*, waar ook de grondtekeningen en schetsen te vinden zyn, Men heeft 'er een bysondere beschryving van in octavo.

*Het Vati-
kaansche
Paleis.*

kelde stukken 'er aan gebouwd hebben. Verscheidenen daarvan zullen by de beschryving zelve opgegeven worden. De ongelijkheid der deelen beneemt het gebouw over 't geheel beschouwd zyne grootste schoonheid. Daar is geen samenhang, geen schoone inrigting, zelfs niet eens een prachtige ingang in te vinden; egter behoort het, deels van wegen de stukken van Raphaël en de beroemde outheden, deels wegens de bibliotheek, onder de grootste merkwaardigheden van Rom.

Door den ingang van de Zwitserwagt komt men op de zogenaamde Plaats *delle Loggie*. (*) Zy is vierhoekig, zeer ruim, en heeft drie ryen arcades boven malkander. De vierde gallery bestaat uit een gang van zuilen. Ongeagt de hoogte en den grooten omtrek van 't gebouw, geeft het deeze architectuur dog geen schoon aanzien. De onderste ry van arcades heeft geen sieraaden, de tweede heeft dorische pilasters met een ionisch hoofdgestel, de derde ionische pilasters, de vierde roomsche zuilen met een vrystaande kornis, waarop niets rust. Deeze arcades sluiten de plaats maar van drie zyden in. De vierde tegens de Plaats van St. Pieter is met laage borgerhuizen bezet, om uit de bovenvertrekken des Paleis het schoone uitzigt van Rom te behouden. Wy zullen het binnenste, volgens de order, die Taja in zyn beschryving houdt, doorgaan, en alleen het merkwaardigste aanroeren.

*Scala Re-
gia.*

Als men den pragtigen van Bernini aangelegden trap, *Scala Regia* genoemd, (**) opklimt, komt men eerst in de

(*) De Italiaanen noemen *Loggia* een gallery op de eerste, tweede of derde verdieping, die ten minsten aan een zyde open, of met arcades voorzien is, waardoor men frische lugt of een vry uitzigt bekommt.

(**) De ingang is by het standbeeld van Konstantyn te paard, van het welk by de beschryving der Pieterskerk melding is gemaakt.

deKoninglyke Zaal, die over't algemeen in een grooten smaak, *Het Vatt-*
 dog in sommige deelen, als aan het gewulf, en aan de *kaansche*
 Iyften der schilderyen, alte zorgvuldig versierd is. Paul III. *Palets.*
 heeft deeze zaal door San Gallo doen aanleggen, waarom
 zy ook *Paolina* genoemd wordt. De eerste versieringen
 maakte Pierin del Vaga; daarna arbeidden Daniel van Vol-
 terre, Salviati, Ligorio, Zucchero, en Vasari, onder
 veel oneenigheden, 'er aan, en dit is oorzaak geweest, dat
 'er geen goede ordonnantie in het geheel is. Onder de
 schilderyen staat haar inhoud te leezen. Die boven de zes
 deuren staan, vertoonen de volgende voorwerpen:

1. De gift van Karel den Grooten aan den Roomschen
 Stoel, door Taddeo Zucchero. De manier is groot, dog
 de ordonnantie onregelmatig, de tekening zwaar, het ko-
 loriet en de houding zwak.
2. Gregorius IX. Keizer Frederik II. in 't jaar 1227. in
 den ban doende. Een sober stuk van Vasari.
3. Pipyn, der Kerke de stad Ravenna overgeevende, na
 dat hy den Koning van Lombardien Aistulphus, dien men
 als een gevangenen ziet, overwonnen had; van Sicciolan-
 te da Sermoneta. De zamenstelling is slegt, en het kolo-
 riet zwak; dog in de tekening heerscht de groote Room-
 sche smaak.
4. Petrus van Arragon, dat koningryk Paus Innocent III.
 onderwerpene. De meester is Livio Agresti. Het heeft
 het goede en 't gebrekige des vorigen. De tekening is
 stout. De soldaaten hebben schoone armen.
5. Otto I. der Kerke de verloren landen weder inruimen-
 de, na het overwinnen van Berengarius. Een slegt stuk
 van Marcus van Siena.
6. Gregorius II. doende de overgift van Ariperto
 door Luitprand bekragigen. Een slegt stuk van Samma-
 ghini.

Het Vati-
kaansche
Paleis.

Behalven deeze zes stukken boven de deuren, zyn 'er nog drie grooten op de wanden geschilderd.

1. Keizer Frederik de Rossie, de absolutie ontvangende van Alexander III. De Keizer ligt op de knien, en de Paus zet hem den rechter voet op de schouder. (*) Cechino Salviati heeft het begonnen, en Josef Porta, zyn leerling, voltrokken. Daar de schilder zoo veel ruimte had, behoorde hy de groepen beter verdeeld, en de hoofden en beelden op den voorgrond niet zo op een gepakt te hebben.

2. De vloot der Venetiaanen, Spanjaards, en des Pausen, op de rede van Messino, door Vasari. De perspektief van de vloot is goed, dog het oogpunt te hoog genomen. De beelden van Spanjen, Venetien, en den Kerkelyken Staat, verdienen geen goedkeuring.

3. De slag by Lepanto op de hoogte van Corinthus, tusfchen den Christenen en Turken, in 't jaar 1571. Vasari gaat voor den meester daaryan, dog weinig tot zyn eer. Over 't geheel heerscht zulk een wanorder, en de beelden zyn zo klein, dat niets zig wel vertoont. De reusagtige groep van de triumfeerende Godsdienst is een wonderlyk bywerk, zo wel als Petrus en Paulus in de lugt, die den Duivel op de vlugt jaagen.

4. De

(*) Men leest daaronder: *Alexander III. Friderici I. Imp. iram & impetum fugiens, abdidit se Venetiis, cognitum & a senatu honorifice susceptum Ottone Imp. filio navali pralio victo a Venetis, captoque, Fridericus pace facta supplicat adorat fidem & obedientiam pollicitus. Ita Pontifici sua dignitas Venetiae Reip. beneficio restituta 1177.* Toen Urban VIII. op de Venetiaanen verstoord was, deed hy, volgens Nanni, een Venetiaansch historiefchryver, dit den Venetiaanen zo roemryk opschrift uidoen, dog Innocent X. die met huu lieden eens was, deed het weder herstellen. Het zou beter wezen, dat diergelyke, voor de hoogheid des Duitschen Keizers zo vernederende gedenkstukken, verdeeld werden.

4. De terugreis van Gregorius XIII. van Avignon naar *Het Vati-*
 Romen in gezelschap van de h. Catharina van Siena, in *kaansche*
 het jaar 1377. Vasari is zig zelven in dit stuk te boven *Paleis.*
 gegaan. De zamenstelling verdient goedkeuring. De vrouw-
 lyke beelden der deugden, die den Paus draagen, zyn zeer
 schoon, en in 't algemeen zyn alle de beelden in een
 groote manier getekend. De begeerte van het volk om
 den pauslyken zegen te ontvangen is meesterlyk uitge-
 drukt.

Boven de deur, die in de Paulynsche Kapel gaat, ziet men
 een schildery in drie stukken afgedeeld, waarvan het eene
 verbeeldt, hoe Gregorius VII. te Canossa in 1077. den ban
 tegen Keizer Hendrik IV. opheft.

Verder ziet men in deeze zaal den moord des braaven
 Admiraals De Coligni, de Parysche bruiloft, en Karel IX.
 in het parlement. Drie slegte stukken door leerlingen van
 Vasari. Voorheen las men 'er onder, *Strages Hugonotto-*
rum, en *Rex Colignii mortem probat*. Men heeft zig
 vermoedlyk over de opschriften by deeze afschuwlyke ver-
 rigtingen geschaamd, en ze uitgedaan. De stukken zelve
 verdienen verdelgd te worden, om een der menschheid
 zo onwaardige daad, zo veel mooglyk, in vergetelheid te
 brengen. (*) Uit deeze zaal leidt een deur in de Sixtyn-
 sche Kapel.

Paus

(*) Gregorius XIII. was ontmenscht genoeg, om zig op 't ontvan-
 gen der tyding van dit bloedbad te verblyden, en zyn onzinnigen
 yver zo ver te dryven, dat hy een stuk, 't welk alle Franschen en
 redelyke Roomschegezinden met afgryzen moeten aanzien, door een
 muurstuk zagt te vereeuwigen. Op de eene zyde staat zyn beeldtenis,
 en op het omgekeerde de moordengel, met het kruis in de eene, en
 een bebloed zwaard in de andere hand. Het omschrift luidt: *Uge-*
notorum strages. 1572.

*De Vati-
kaansche
Paleis.*

*Sixtynsche
Kapel.*

Paus Sixtus IV. deed door Baccio Pintelli de Sixtynsche Kapel aanleggen. Michaël Angelo beschilderde het gewulf, zonder eenige hulp, in twintig maanden. De figuur derzelve bestaat in een langwerpige vierhoekige zaal, welke vloer met marmer ingelegd is. De muuren zyn met kostbaare tapyten, volgens de tekeningen van Raphaël geschilderd, behangen. Boven dezelve ziet men aan beide de lange zyden twaalf Bybelsche historien van Perugino en andere meesters van dien tyd, die niet veel opmerking verdienen. Boven de deur is de Opstanding door Ghirlandajo, en de sryd van den Engel Michaël met den Duivel door Dalecio; twee middelmaatige, dog wel getekende stukken.

*Het laatste
oordeel van
Michaël
Angelo.*

In deeze kapel houden de kardinaalen gedurende het conclave het *Scrutinum*, of de verzameling der stemmen; dog het geen ze nog beroemder maakt, is het laatste oordeel van Michaël Angelo, 't welk den geheelen agtermuur beslaat. Dit stuk, waarvan alle boeken over de kunst vol zyn, is op natten kalk gedaan. In de middelste groep ziet men Christus, ter regter hand de uitverkorenen, en ter linker hand de verdoemden. Boven aan houden de engelen de werktuigen des lydens vast, en aan beide zyden ziet men groepen van heiligen. Beneden zyn engelen, die op bazuinen blaazen, ter regter hand vaaren de uitverkorenen ten hemel, en ter linker de verdoemden ter helle. (*) On-

(*) Men verhaalt daarvan deeze anecdote, dat Michaël Angelo het hoofd van den Pauslyken Ceremoniemeester Cefena, die van dit stuk dit scherp oordeel geveld had, dat het beter voor een bordeel dan voor deeze plaats geschikt was, uit wraak, onder de verdoemden geschilderd heeft. Cefena bad den Paus den schilder te bevelen, dat hoofd nittedoen, dog de Paus antwoordde hem, dat hy de zielen wel uit het vagevuur verlossen kon, dog niet uit de hel. Men wyft dit hoofd nog.

Onder aan op het stuk ziet men Charon, die hier zeer *Het Vati-*
 kwalyk te pas komt, de zielen overzettende. Schoon Michaël *kaansche*
 Angelo eenige jaaren over dit stuk arbeidde, dikwyls *Palais.*
 veel veranderde, en zo yverzigtig op zyn werk was, dat
 hy 'er niemant by toeliet, is 'er dog veel aan te berispen.
 De geheele schikking is niet goed. De groepen hebben
 geen verbindtenis t'zamen, en schynen op den blauwen ag-
 tergrond op haar zelve neergeplakt te zyn. De schildery
 bestaat uit een menigte beelden, die de meester voortref-
 lyk getekend heeft, om zyn kennis in de ontleedkunde te
 toonen, zonder zig om de uitwerking van het geheel, en
 de welvoeglykheid, die ten eenenmaale door de naakte en
 al te natuurlyk geschilderde beelden gekwetst wordt, te
 bekommeren. (*) Men ziet overal dezelve liefde byna
 voor de ontleedkunde, en eenerlei beelden, die maar in
 verschillende houdingen gezet zyn. De manier in de
 tekening is stout, trots, en byna schriklyk. Geen veran-
 dering in de uitdrukking, engelen, menschen, duivelen,
 zyn even eens getekend. Doorgaans ontbreekt de werking
 van het geheel en het koloriet. Men kan het gevoeglykft
 met een schoone tekening, zonder verband der deelen, op
 een donker blauwen grond vergelyken.

Deeze gebreken beletten niet dat dit stuk een der merk-
 waardigste freskoschilderyen, en het aanzienlykste stuk van
 Michaël Angelo blyft, dien men hier als een middelmatig
 schilder, dog als een stout en groot tekenaar leert kennen.

Men

(*) De Pauzen hebben in laater tyden over veel stukken, die te
 ergerlyk waren, door broddelaars kleederen doen schilderen, en het
 geheel daar door bedorven. Beter ware het geweest, gelyk aan an-
 dere muuren, 'er tapyten over heen te hangen, waardoor de cerbaar-
 heid niet gekwetst, en deeze heerlyke stukken, ter bewonderinge
 van kunstenaars en liefhebbers, onbeschadigd gebleven waren. Aan
 zulken had men ze zonder bedenken kunnen vertoonen.

Het Venetiaansche Paleis.

Men ontdekt dit nog meer aan de vermetele en onnatuurlyke beelden in de friezen, die het verwulf draagen. Men staat verbaasd over de kragtige uitdrukking in dezelve, en over de gewaagde verkortingen. Verscheiden konstennaars houden ze voor de schoonsten, die ooit de konst heeft voortgebracht.

Het laatste oordeel heeft de goedkeuring, die 't wegdraagt, ten deele aan de onregelmaatige ordonnantie, die 'er in heerscht, en welke het voorwerp veroorloofde, ten deele zekeren blauwen en rooden tinten der lugt, die niet kwalyk by de verwarring der elementen passen, te danken. In het geheele zamenstel ontdekt men een woeste verwarring onder de beelden, die verbaasd maakt, dog niet bevalt. Dit egter kwam met het karakter van zulk een stuk overeen. (*)

Het gewelf verdient van een kender byna nog meer opmerking. Tot wederzyde zyn agtien schilderyen, allen van Michaël Angelo. De versieringen zyn mager en hard, het koloriet van het geheele gewelf doet geen uitwerking, en valt in 't bruinrood; dog deze gebreken worden door de groote manier der tekening vergoed. De akademische beelden, de Sibyllen en Profeeten zyn voortreffelyk en meesterlyk uitgevoerd, schoon aan de drapery veel te berispen valt. In de schilderyen in de vakken van 't gewelf ziet men eenige reizen God den Vader, en inzonderheid by de schepping van den eersten baayerd, met zulk een waardigheid verbeeld, dat men zig niets edelers kan voorstellen. In het stuk vertoonende den val en de straf onzer eerste ouders, zyn deeze voortreffelyk geslaagd, en de mienen van Eva zyn bevallig, het welk deezen meester anders zelden gelukte. Alleen had hy geen dubbelden handel in 't stuk moeten brengen.

Een

(*) Behalven eenige kleine printen, heeft men van dit vermaarde stuk

stuk

Een andere deur voert uit de Koninglyke Zaal in de Pau-^{Het Vaticaanfche} lynfche Kapel, welke Paulus III. door San Gallo heeft ^{kaanfche} doen aanleggen. Het ftukadoorfel en fchilderwerk aan 't ^{Palais.} gewelf, gelyk alle de fieraaden der kapelle, zyn van geen goeden fmaak. De porfieren zuilen van 't altaar heeft men in een tempel van Romulus gevonden. De ftandbeelden in de hoeken zyn van Prospero Brefciano. In deeze kapel tref men weer twee zeer groote fchilderftukken van Michaël Angelo aan, naamelyk de bekeering van Paulus en de kruisfiging van Petrus. Zy zien 'er uit als of ze met roet gefchilderd waren, en zyn ontwyffelbaar onder zyn flegfte ftukken te rekenen. De overige fchilderyen behooren onder de middelmaatigen, en verdienen niet aangehaald te worden.

In de fakryft by de Sixtynfche Kapel ziet men veel ^{De Sakramenty.} kostbaarheden, als de zeven fakramenten op goud laken geborduurd, veele met paarlen en juwelen rykelyk bezette mifkleederen en mutfen; een groot juweelen kruis, 't welk de paus by zekere plegtigheden draagt; een groote gouden kelk, waarin by 't fcrutinium de ftemmen verzameld worden, veel andere kelken en gouden vaten, en menigte reliquien, als het hoofd van den h. Laurentius, de fpons van Chriftus enz.

In de zogenaamde Kleerkamer worden ryke tapyten, naar Raphaëls tekeningen gewerkt, bewaard. De vertrekken nady de Sala Ducale worden tot het conclave getrokken by 't verkiezen van een paus, gelyk ook de Loggie,

ftuk twee groote werken, elk op elf vellen, geriteld, *Il Giudizio universale dipinto nella Capella di Sisto IV. nel Vaticano.* Van beiden zyn de tegenwoordige afdrucken in de *Calcografia papale* flegt. Het eene heeft Nikolaas Beaticetto, dog het befte Giorgio Mantuano gefneden. Van den laaftten heeft men ook de Profecten en de Sibyllen van het gewelf der kapelle, op 6 vellen,

Het Vati-
kaansche
Paleis.

Sala Du-
cale.

Loges van
Raphaël.

Raphaël.

gie, die Jan van Udine en anderen met loofwerk aan 't gewelf beschilderd hebben.

De *Sala Ducale*, waar de Paus op witten donderdag het voetwascfen verrigt, bestaat uit twee stukken. De opening des scheidmuurs heeft Bernini door een groot voorhangfel van gips, 't welk eenige engelen ophouden, versierd. Het gewelf is met ligte en aartige grotesques, en de fries rondom met allerlei gezigten voorzien.

Wy gaan de zaal van Leo X. voorby, die Jan van Udine versierd heeft, gelyk ook de kleine kapel van Paul V. waarin Vafari het altaarstuk geschilderd heeft, en komen in de onderste gallery, of ry van de *Loggie Vaticane*, waarin niets optemerken is. Van daar loopt een gemakelyke trap, met zo laage treden, dat een ezel hout en anderfins 'er langs naar boven draagen kan, naar de tweede ry, welken men de Loges van Raphaël, en de printen daarvan gemaakt, Raphaëls Bybel, pleegt te noemen. Het gewelf deezer gallery is in vakken verdeeld, die door Raphaël, of zyn leerlingen, dog naar zyn tekeningen, met historien uit het oude en nieuwe testament beschilderd zyn. (*)

De zes eerste stukken, naamlyk de schepping van Adam, Adam landbouwende, (**) Jakob met zyne kudde by den put,

(*) Men heeft verscheiden aanhangfels van deeze schilderstukken, als *Isorie del vecchio & nuovo Testamento nelle Loggie Vaticane, intagliate in acqua forte, da Orazio Borgiani*, op 53. bladen in quarto. Wy gewaagen niet van de anderen, en wyzen alleen de besten aan van allen: *Le Loggie Vaticane col Profeta Esaia, & il deposito di Raffaele inventato da Carlo Maratti, intagliate da Pietro Aquila e Cesare Fantetti*. 55 bladen in folio.

(**) Adam heeft een yzeren spade in de hand, waarover zig Salvator Rosa, in zyn hekeldigt over de schilderkonst, dus uitlaat:

put, de ladder Jakobs, Mozes met de tafelen der wet, en het heilig avondmaal, zyn geheel van Raphaël; de overigen zyn, gelyk gezegd is, naar zyn tekeningen gemaakt, en door hem verbeterd. Zy komen 't naast aan zyn middelste manier. In de ordonnantie en de stellingen der beelden erkent men de hand des meesters, maar de uitvoering en het koloriet zyn middelmatig, en beklappen het ongeoeffende penfeel zyner leerlingen. Sommigen zyn beter, en naar gedagten door de bekwaamsten zyner leerlingen gemaakt. Inzonderheid zyn de hoofden doorgaans niet fraai.

Wy willen eenige aamerkingen over de beste stukken maaken. God de Vader, den baayerd in order brengende, is geheel van Raphaël, en met een poëtischen geest geschilderd. De uitdrukking in het hoofdbeeld is vol deftigheids en bevalligheids. Toen Michaël Angelo ze zag, riep hy uit, Raphaël heeft myn God den Vader in de Sixtynsche Kapel gezien. Hy had het niet mis, want Raphaël had, ongeagt het verbod van Michaël Angelo, middel gevonden, 'er heimelyk in te komen, en het stuk te bezien. Ook is 'er eenige overeenkomst tuschen de twee beelden dier groote meesters. De andere drie stukken van de schepping zyn van Julius Romanus, en komen op verre an niet by 't voortgaande.

Jan Franciscus Penni heeft drie stukken geschilderd. Loth, met zyn dogters uit Sodom gaande. De uitdrukking in het beeld van Loth is voortreffelyk; hy houdt zyn dogters by de hand op, dat ze niet omzien, en schynt haar moed intespreken. Abraham en Abimelech, die malkander

E come compatir, scusar potiamo

Un Rafaël pittor raro e esatto,

For di ferri una zappa in man d'Adamo.

*Het Vati-
kaanſche
Paleis.*

der geſchenken geeven. In beiden is het karakter zeer edel. Jakob met Rachel en Lea by den put. De groep der beide zuſters is wel uitgevallen. Men ziet in haar houding ongeruſtheid, en verlangen om te weeten, wie dees vreemdeling zy.

*Julius Ro-
manus.*

De drie volgende ſtukken heeft Julius Romanus vervaardigd. Joſef zynen broederen zyn droom uitleggende. De groep der drie broeders is uitmuntend, en de opmerkzaamheid der overigen meeſterlyk uitgedrukt. In het ſtuk, waar Joſef van zyne broederen verkocht wordt, zyn de byzondere handelingen in ieder beeld wel gekarakterizeerd. In het derde, waar Joſef aan Farao den droom verklaart, maakt de onruſt van Farao, en het vertrouwen waarmede Joſef ſpreekt, een ſchoone tegenſtelling.

*Pierin del
Vaga.*

Van Pierin del Vaga treft men tien ſtukken aan. De redding van Moſes. De zeven vrouwenhoofden zyn ſchoon, en toonen een medelydende nieuwsgierigheid aan. De dogter van Farao moeſt een weinig meer onderscheiden zyn van de overigen. Moſes de tafelen der wet ontvangende. Het beeld van Moſes is uitmuntend, en het overgeeven der tafelen door God den Vader vol deſtigheids. In het derde, daar Mozes de tafelen aan ſtukken breekt, zyn ſchikking en uitvoering ſchoon. Het denkbeeld by den doortogt des Jordaans is poëtiſch. De rivier ontſtelt op't gezigt der arke, en trekt haar water terug. De uitdrukking in Joſua, met vertrouwen biddende, is gelukkig getroffen. Het zesde is val van Jericho's muuren. Het zevende is Joſua, met de eene hand den loop der zonne, en met de andere dien der maane ſluitende. Een ſchoon batailleſtuk. De drie laaſten verbeelden, de verdeeling des beloofden lands onder de ſtammen, David Goliath den kop afhouwende, en zyn zegenpraal wegens de verovering van Syrien. Onder alle de antieke ſchilderyen zal men bezwaarlyk een ſchoonder triumf vinden.

Pel-

Pellegrino van Modena heeft in deeze gallery drie stuk. *Het Vat-*
 ken volgens Raphaëls vinding geschilderd, Zadok Salomon *kaansche*
 tot koning zalvende. Salomon met de Koningin van Sa- *Paleis.*
 ba. Het stuk is fraai, dog het beeld der Koninginne niet edel *Pellegrino*
 genoeg. In het eerste regt van Salomon is de groep der *van Mode-*
 rigters schoon, dog aan Salomon ontbreekt majesteit. *na.*

In de laatste arcade der gallery zyn twee stukken geheel
 van Raphaël. Het eerste is de doop van Christus, wiens
 beeld onverbeterlyk is. Die der overigen, welken zig ook
 willen doen doopen, zyn niet minder schoon, inzonder-
 heid de man die zyn hembd wil uittrekken. Het andere
 verbeeldt het heilig avondmaal, en doet wegens het frische
 leevendige koloriet een goede uitwerking. De zamen-
 spraak der Apostelen onder malkander is wel uitgedrukt,
 dog de figuur van Christus niet edel genoeg.

Deeze gallery bestaat uit dertien boogen, die, in den
 smaak der antieke baden, met lugtige en aartige grotesques
 zyn versierd. Het stukadoorfel is niet konstig genoeg met
 het schilderwerk vermengd. De meesten van de gestuka-
 doorde basreliefs verbeelden ten deele al te vrye voorwer-
 werpen. Zy zyn antiek, en met genie gemaakt. Men
 heeft ze deels uit de Villa Hadriana, deels uit de baden
 van Caracalla, en andere oude gebouwen genomen. (*)
 Waar antieke stukadoorfels ontbreken, heeft men de plaats
 met nieuw werk van dat soort aangevuld.

Aan de boogen van den anderen arm deezer gallery heb-
 ben Rafaëllino da Reggio, Maffei, Giovanni da Modena,
 Ottavio Mascherini, en anderen, historien uit het nieuwe
 testament geschilderd. De grotesques zyn van Marcus van
 Fa

(*) Van deeze versierfelen allen t'zamen heeft men het volgende
 werk: *Scherzi di figure colorite di rilievo di stucco ne compartimenti delle*
Loggie Vaticane, disegnati e intagliati da Pietro Santi Bartoli, 15 bla-
den in folio.

*Het Vatt-
kaansche
Paleis.*

Faenza. In den derden arm van den gang ziet men insge-lyks historien uit het nieuwe testament, van goede meesters, als Nogari, Cari, en anderen. De grotetqnes zyn van Allegrini en Tedeschi geschilderd. Ten einde van deezē gang liggen de vier beroemde *Stanze di Rafaëlo*, welken door de schoone schilderstukken van deezē grooten meester bekend genoeg zyn. Daar is zo veel van gesproken en geschreven, dat zy geen nauwkeurige beschryving behoeven.

DE ZAAL MET SCHILDERYEN VAN RAPHAËL IN 'T VATIKAAN.

Van de geheele ry kamerē, waaronder 'er vier vol zyn van schilderyen van Raphaël, is 'er geene gemeubiteerd. Men ziet niets dan de muuren, welken van boven tot onderen, en aan de zoldering, van Raphaël en zyn leerlingen beschilderd zyn. De schilderyen zouden de schoonsten der wereld zyn, als ze niet, door eene onvergeeflyke zorgeloosheid, van 't vogt en andere toevallen zo veel geleden hadden. Dog niets heeft ze meer beschadigd dan de inlegering der soldaaten van den Connetable de Bourbon, die, na de verovering van Rome in 't jaar 1528. hier huis hielden, en by gebrek van schoorsteenen midden in de kamer stookten. Het schoone koloriet werd deels door den rook bedorven, deels door de vogtigheid, welke de warmte uit de muuren dreef. Inzonderheid werd de zaal waar men de school van Athenen vindt zeer beschadigd.

Wie maar eenigzins een liefhebber der konst is, eilt, by zyn aankomst te Rome, naar deezē vertrekken. De Piles merkt reeds aan, dat men op 't eerste oogenblik dat gemeenlyk niet ondervindt, het geen men verwacht had. Maar, voor eerst, de vertrekken, zelve zyn gothisch,

tren

treurig, niet ligt, en geheel niet fraai; de gewulven loopen fmaal toe, de vensters zyn klein, hebben slegte raamen, donkere en vuile glazen. Het al te menigvuldige schilderwerk brengt een zekere eenvormigheid voort. De groote stukken zyn rondom van kleinderen omringd, de donkere hoeken, de ruimte rondom de vensters, en alle de plaatsen die ledig behoorden te zyn, zyn beschilderd, en dit maakt dat het oog nergens rust vindt. Eindelyk, het koloriet is bedorven, gevolglyk ontbreekt 'er dat aan, 't geen gemeenlyk op 't eerste bezien eener schildery den grootsten indruk maakt. Als men dan veel van Raphaëls konst verwachtende hier inkomt, is het natuurlyk, dat men op dat oogenblik begint te denken, dat hy geen zo groot meester is. Dog beschouwt men de stukken nauwkeuriger, en weet men de toevallen, waardoor zy buiten zyn schuld zo veel verloren hebben, zo vindt men reden genoeg om Raphaël te bewonderen, en voor een der volmaaktste schilders te houden. (*)

De eerste zaal, die naamlyk van de Zwitserwagt, is met verscheiden deugden versierd, die door haar eigenschappen kenbaar zyn, als het Geloof, de Hoop, de Godsdienst, enz. Zy zyn van verscheiden meesters, als van Paris Nogari, Tempesta, Jakob Stella, en anderen. In de andere zaal zyn de twaalf Apostelen. Zy waren van Raphaëls leerlingen gemaakt, dog door den tyd zo bedorven, dat de Ridder d'Arpino en andere meesters ze hebben moeten overschilderen.

De zaal van Konstantyn den Grooten, de derde in order,

Zaal van
Konstantyn
den Grooten.

(*) Een nauwkeurige beschryving van de schilderyen, die meer naar een lofichrift dan een oordeelkundig werk gelykt, heeft Bellori in 1695. onder den titel, *Descrizione delle imagini dipinte da Raffaello Urbino nelle camere Vaticane* in een klein foliodeel uitgegeven.

*Het Vat-
kaanſche
Paleis.*

is, wat de hiftoriefstukken betreft, geheel van Raphaël getekend, en na zyn dood van zyn leerlingen gekleurd. De ſmaak in de ſieraaden is niet zonderling. De lambris zyn van Polydoor Caravagio, met eenerlei kleur, in een goede manier gedaan, en de kariatieden in den ſmaak der Ouden. De geheele ordonnantie en verſiering des gewulfs is niet gelukkig gevonden, en moet tot geen model dienen. Het eerste ſtuk by de deur vertoont Konſtantyn, voor den ſlag met Maxentius een redenvoering tot zyn heir houdende. Het kruis wordt in de lugt van de engelen gehouden; de ſchilder heeft het oogenblik getroffen dat de Keizer zegt, *in hoc ſigno vinces*. Zyn beeld is niet edel. De kleine dwerg van Paus Julius II. die een helm opzet, is een belacchelyk en kwaalyk te pas gebragt byvoegſel op den voorgrond. De zamenſtelling is goed naar de antieke gewoonte, dog doet geen uitwerking. Het koloriet en de omtrekken zyn hard, anders is alles in een groote manier getekend.

*Slag van
Konſtan-
tyn.*

De ſlag van Konſtantyn tegen Maxentius by Ponte Molle is, onder de groote wydloopige zamenſtellen, een ſtuk van den eerſten rang, zo niet het voornaamſte. Men mag op de netheid der tekening, op de byna ontelbaare menigte van menſchen, op de kragtige beelden, en de veranderingen der ſtellingen, op het vuurige genie in den aanleg en de uitvoering, of op het geheele werk zien, zo verdient deeze veldſlag niet alleen boven de hiftorie van Pſyche, en den Incendio del Borgo van Raphaël zelf, maar ook boven de bruiloft te Kana van Paul Veroneſe, de Barberynſche Zaal van Pieter Cortona, en de gallery van Hannibal Caracci, den voorrang. Raphaël heeft dit ſtuk geheel getekend, en Julius Romanus, geholpen van Pietria del Vaga, Raphaël dal Colle, en Polydoor Caravagio

geſchilderd. (*) De ordonnanſie is voortreffelyk, het *Het Vati-*
 ſlagveld ſchynſt van zeer wyden omtrek te zyn. Het hoofd- *kaanſche*
 figuur valt wel in 't oog. Eenige groepen doen zig by- *Paaleis.*
 zonder bemerken, en zyn van meeſterlyke uitdrukking,
 onder anderen een ſoldaat, die zyn zoon, welke een vaandel
 draagt, en geſneuveld is, wil opbeuren. De uitdrukking in het
 beeld van Maxentius, die van 't paard in 't water gevallen
 is, verdient niet minder bewondering. Le Brun en andere
 bataillieſchilders hebben dat ſtuk viyftig beſtudeerd, en in
 hun werken gezogt te pas te brengen. De hoofdver-
 dienſte deezer ſchildery blyft altyd de tekening. Het ko-
 loriet is niet beter dan in de voorgaande, en veelligt ook
 nooit ſchoonder geweest. De houding ontbreekt allent-
 halven; dog dit kan men dit ſtuk nog het eerſt vergeeven,
 wyl het voorval in 't open veld gebeurt, waar het ligt
 overal zig verſpreidt, en gevolglyk zo ſterke ſchaduwē
 niet kunnen komen. Raphaël wilde de geheele zaal met
 olieverw ſchilderen, en had bereids 'er een begin van, aan
 de Gerechtigheid, gemaakt, dog Julius Romanus gaf het
 ſchilderen op natten kalk den voórang, maar heeft het beeld
 der Gerechtigheid, uit agting voor zyn meeſter, laaten ſtaan.

Het derde ſtuk deezer zaal is het zwakſte van allen, en
 van Fattore, volgens Raphaël, gedaan. Het verbeeldt Paus
 Sylveſter Konſtantyn den grooten doopende. De laaſte
 knielt met een been, en is byna naakt. Het geſchiedt in
 de doopkapel, die de Keizer naderhand heeft doen bou-
 wen, en welke, volgens de gedagte van ſommige oudheid-
 kenders, nog dezelve zou geweest zyn die by 't Lateraan ſtaat.

Het

(*) *Battaglia di Costantino, invenzione di Raffaëlle, colorita di Giulio Romano, disegnata & intagliata in acqua forte da Pietro Aquila; op vier groote bladen. Goede oordeelvellingen over deeze en de volgende ſchilderyen vindt men ook in Richard, Traité de la Peinture, Tom. III, p. 324. & ſuiv.*

Het Vaaikaausche Paleis.

Het vierde stuk vertoont de vermaarde gift van Konstantyn aan den Paus. De zamenvoeging en schikking der groepen is goed, dog de beide hoofdbeelden hebben geen edele houding. Men ontdekt in 't stuk vier gemeene bywerken, die egter een goede werking doen.

Zaal van Heliidoor.

De vierde kamer, (*) welke naar een schildery gemeenlyk de Zaal van Heliidorus genaamd wordt, heeft schilderstukken boven de vensters, kariatieden aan de lambris, welken met de overige versieringen, die uit lustige en aartig getekende grotesques bestaan, zig niet voordeelig vertoonen. Het gewulf is op de zelve wys, en boven dat nog met kleine basreliefs in antieken smaak (**) versierd. Het stuk van Heliidoor, die door de engelen uit den Tempel gejaagd wordt, welken hy berooven wilde, is in alle opzigten schoon, als men het Julius II. slikvlooyende bywerk uitzondert. De schilder moest den smaakloozen inval des Pauzen volgen, schoon hy tegen de eenheid van tyd en plaats aanloopt, en de Paus in hedendaagsche kleeding voorstellen, als wordende in den Tempel gedraagen terwyl het wonderwerk met Heliidoor voorvalt. Deeze pocchende allegorie zou willen te kennen geeven, dat de Paus zyn vyanden even zo uit den Kerkelyken Staat verdree-

(*) Of volgens anderen de tweede, als men naamlyk met de Zaal van Konstantyn begint, waar eigenlyk het eerste werk van Raphaël aantetrefien is.

(**) In 't algemeen was men toen zeer gekeld op grotesques en arabesques, waarmede het gansche Vatikaan vervuld is. Zo fraai als dit soort van versiering is als zy maatig en met een schrandere keus gebruikt wordt, kan zy ligt misbruikt worden. *Vitruvius l. 7. c. 5.* klaagt 'er reeds ten zynen tyde over. Hy zegt, dat het toen opgekomen en in de mode geraakt is, en voegt 'er niet zonder reden by, dat daardoor de zuivere en goede smaak bedorven, en de navolging der eenvoudige en edele natuur verwaarloosd geworden is.

dreven heeft, als de engelen Heliendoor uit den Tempel. *Het Vati-*
 De uitdrukking in Heliodorus is voortreffelyk; hy schynt *kaansche*
 eer te vliegen dan te gaan. Een ander schilder zou het *Paleis.*
 zo ligt niet gewaagd hebben, den tempel ledig te verbeel-
 den, alleen heeft Raphaël den Hoogenpriester biddende op
 den agtergrond gebragt.

Het stuk van 't mirakel by de mis te Bolsena vertoont *Het stuk*
 een priester, die aan de wezenlyke tegenwoordigheid van *van de Mis.*
 Christus by 't avondmaal twyffelt, dog by 't heiligen der
 hostie gewaar wordt, dat de kelkdoek 'er bloedig van ge-
 worden is. Het stuk is voortreffelyk, en des te moeilyker
 te ordonneeren, om dat het half boven het venster is ge-
 bragt. Egter heeft zig de meester daar zeer gelukkig uit
 weten te redden. Julius II. is hier wederom, hoewel
 hy 'er een zeer nutteloos persoon is, ingebragt, als de
 mis aanhoorende. Hy schynt in 't geheel niet verbaasd,
 dewyl het opperhoofd der Kerke ook niet wel aan de te-
 genwoordigheid van Christus twyffelen kon. Uit de ge-
 baarden der overigen, als ook uit die der Pauslyke Zwit-
 fers, leeft men de verwondering, dog by de laatsten ziet
 men, overeenkomstig hun temperament, een koelder bloed.
 De karakters in de hoofden des priesters en der kardinaa-
 len zyn meesterlyk, en zo schoon als de besten van Titiaan.
 Raphaël heeft zig hier als een groot kolorist vertoon-
 den; zyn koloriet is kragtig, en natuurlyk. De kleederen en
 hun verscheiden stoffen zyn naar waarheid uitgedrukt, en
 en de tekening is zulk een meester in dit gedeelte der konst
 waardig.

Het derde stuk vertoont Attila, wien Petrus en Paulus *Schildery*
 in de lugt verschynten, om tegen hem te stryden. De groe- *van Attila.*
 pen in dit stuk zyn, gelyk het geheel, zeer wel geordon-
 neerd. Paus S. Leo, zynde het portrait van den toen lee-
 venden Leo X. komt, op een muilezel zittende, aan ryden,

*Het Vati-
kaanse
Paleis.*

dog Attila ziet minder op hem dan op de Apostelen, wier verschyning van meer belang was. Het beeld van Attila verheft zig niet genoeg. De persoon, die voor den Paus op een wit paard rydt, vertoont Perugino, Raphaëls leermeester. Deeze figuur, zo wel als die van den Paus en de kardinaalen, is schoon, dog die der beide Apostelen in verre na zo goed niet. De houding van 't stuk heeft Raphaël hier niet wel in agt genomen.

*Petrus in
degevan-
genis.*

In het stuk van Petrus, als het vierde in deeze zaal, is een dubbelde handeling voorgesteld. Op de eene zyde ziet men den slaapenden Apostel onder de slaapende wagers, door den engel gewekt wordende, en op de andere, hoe hy hem uit de gevangenis leidt. Veelen schatten dit stuk wegens het ligt zeer hoog. Bellori kan het niet genoeg roemen. De Abt Richard houdt het voor een van de beste stukken der wereld.

*Zaal della
Segnatura.*

Wy komen op de vyfde zaal, *della Segnatura* genoemd, welke in opzigt der schilderyen de voornaamste is. Zy bevat twee merkwaardige stukken. Wie kent de school van

*De School
van Athe-
nen.*

Athenen, ten minsten by naame, niet? Zy heeft wel veel geleden, dog blyft in aanzien der uitvinding, ordonnantie, perspektief, en schoone koppen, een meesterstuk, waaruit de kunstenaars veel leeren kunnen. (*) Men ontdekt 'er nog iets in van Raphaëls eerste drooge manier, dog het denkbeeld en de uitvoering zyn een waar meesterstuk. In elken

(*) Men heeft 'er verscheiden printen van. Filippo Tomasini heeft 'er een op twee vellen gemaakt. Van den zelven heeft men ook de volgende printen, *Disputa sopra il S. Sacramento*, 2 vellen; *Il Parnasso con Apollo*, en *Incendio di Borgo*, elk een vel. Het geheele werk van alle de schilderyen van Raphaël wordt beneden aan 't slot van dit artikel opgegeven. Enkelde bladen naar deeze schilderstukken heeft de vermaarde Marco Antonio gesneden.

elken filosoof ziet men zyn eigen karakter; zyn miene en *Het Vast-*
 stelling drukt zyn systeem uit. Dit was het eerste model, *kaansche*
 hoe men een groot stuk op een edele en konstmaatige wys *Paletis.*
 schikken en uitvoeren zal. Tot dien tyd toe hadden alle
 de stukken van een anmerkelyke grootte nog een styf en
 mager aanzien.

Het toneel des stuks is op een plaats van eenvoudige,
 dog majestueuse bouwkonst. In 't midden ziet men op
 ettelyke trappen Plato en Aristoteles, die met eenige ge-
 leerden over de wysbegeerte spreken. Socrates telt op de
 vingers, en spreekt met een schoon gewapend jongeling,
 naamlyk Alcibiades; Pythagoras schryft op een tafeltje, dat
 een jongeling vast houdt. Een ander in 't wit gekleed
 jongeling is de Hertog van Urbino, en nabestaande van
 Julius II. Diogenes, met een boek in de hand, ligt op eeni-
 gen afstand op de tweede treede. Onder het beeld van Ar-
 chimedes, die een zeshoek beschryft, heeft Raphaël den
 architect Bramante afgebeeld. De knielende jongeling, die
 dit beeld zynen vriend wyft, is Ferdinand II. Hertog
 van Mantua. De eene filosoof met een gouden mantel en
 een kloot in de hand, is Koning Zoroaster; hy heeft twee
 perfoonen by zig, waarvan de een, met een zwarte muts,
 en een zagtaartig voorkomen, Raphaël zelf, en de ander
 zyn meester Perugino is.

De ordonnantie van 't geheele stuk is voortreffelyk, en
 met veel overleg gemaakt. Het was altyd moeilyk zo veel
 portraiten 'er intebrenge, zonder dat 'er de uitdrukking en
 schoonheid der karakters by leeden. Het koloriet is zagt
 en aangenaam, de beelden hebben veel gratie; zy zyn al-
 ternatuurkeurigst getekend, en op een edele manier gedra-
 peerd. De bywerken zyn met het hoofdwerk verbonden, en
 maaken het stuk daardoor van des te meer gewigt. (*)

Bo.

(*) Vafari geeft in de 3de afdeeling van zyn I. deel, een won-
 der:

Het Vati-
kaansche
Paleis.

Boven het venster tegen 't zuiden zyn in een schildery de Wysheid, de Maatigheid, en de Sterkte, als drie deugden tot gezellinnen der Geregtheid geschikt, afgebeeld. De beelden staan te veel op eene linie, en te ver van malkander, en dat maakt dat 'er geen regte zamenhang in 't stuk is. De Sterkte heeft een schoon hoofd, dog geen goede drapery: ook is de voorste voet niet wel gesteld. Het stuk bestaat den geheelen wand niet. De overige plaats heeft Raphaël met een paar stukken van middelmaatige grootte gevuld. Het eene verbeeldt Keizer Justiniaan, aan Tribonianus de Pandekten overgeevende, en het andere, Gregorius IX. onder de gedaante van Julius II., die eenen advokaat de Decretalia ter hand stelt. Deezen zyn de zwaksten van alle de stukken van Raphaël in 't Vatikaan.

Tegen over de Atheensche school is een ander vermaard stuk, naamlyk de *Disputa dei Dottori*, of de twist der Kerkleeraars over het avondmaal. De uitdrukking in dit stuk doet versfeld staan, dog men erkent 'er ook te gelyk de drooge manier in van Perugino's leerling. Men kan niets natuuriykers zien dan den h. Augustinus, een jongeling iets voorzeggende om opteschryven. De zamenstelling van het onderste deel des stuks is fraai, schoon de beelden wat te veel op eene linie staan. Dog het bovenste is niet zo wel gelukt. De glorie heeft wat van den gothischen smaak. De hoofden van de h. Gregorius, Ambrosius, Augusti-

derlyke verklaaring van dit beroemde stuk, naamlyk Raphaël zou daarin de voornaamste leeraars der zeedenkunde en natuurkunde volgens hun systemata hebben willen schetsen. In gevolge van Vasari's meening heeft Thomasin in de plaat van George Mantuanus Plato en Aristoteles een straal om 't hoofd gegeven, en 'er den Apostel Petrus van gemaakt, die met de Stoicynen en Epikureers zintwist.

gullinus, Hieronymus, Dominicus, en Bonaventura zyn *Het Vari-*
voortreffelyk; de vier eersten als kerkvaders zitten aan het *kaansche*
altaar, de anderen staan 'er omheen. De handeling ge- *Palcis.*
beurt op eene plaats waar men begonnen heeft eene kerk
te bouwen.

De Parnassus is het vierde schoone stuk in deeze zaal, *De Zang-*
gelyk het andere, boven 't venster geplaatst. Men ziet 'er *berg.*
de beroemdsten uit de ouden en de Italiaansche dichters in.
Raphaël heeft zig zelve aan Virgilius en Homerus zyden
geschilderd. Homerus is zeer kenbaar. Virgilius wyft
Apollo aan Dante. (*) Horatius bewondert Pindarus.
De Apol met de viool is niet schoon, gezwezen dat dat
instrument zig niet voor hem sehikt. (**) De in 't wit
gekleede Zanggodin is naar antieken smaak gedrapeerd, en
de drie naar agteren toestaande Musen hebben iets zeer
aantreklyks. Het hoofd van Sappho op den voorgrond
wordt hoog geschat.

Beneden deeze schildery zyn twee anderen, in de ma-
nier der antieke basreliefs zo schoon geschilderd, dat het
oog

(*) Raphaël heeft zeker op de vaarzen van Dante gezinspeeld, daar
hy van Virgilius zegt:

Tu sei solo colui, da cui io tolsi

Lo bello stilo, che m'a fatto onore.

(**) Wright wil, in zyne reizen, Raphaël in opzigt van de kostuum
verdedigen, en beroept zig op een antieken Apol met een viool, op
de Villa Negroni. Hy wist niet dat Bernini deezen Apol den arm
eerst 150 jaar geleden nieuw aangezet had. Hy zou ook een steen
by Maffei, Tom. 4. p. 96. hebben kunnen aanhaalen, waarop Or-
pheus met een viool afgebeeld wordt. Zie Winkelmans voorrede
van zyn Historie der Konst. De Ouden kenden de gedaante van onze
vioolen niet. Vermoedelyk heeft Raphaël deezen mislag tegen de ko-
stuum zelf ingezien, want op de beroemde print van Marco Anto-
nio, die volgens een tekening door Raphaël zelve verbeterd gesne-
den is, is de viool in een lier veranderd.

Het Vati- oog bedroogen wordt. Zy verbeelden het vinden der Si-
kaansche bellynsche boeken in 't graf van Numa, en het verbran-
Paleis. den van dezelveu. Onder de groote schilderyen zyn tien
 stukken, als basreliefs van verguld brons, door Polydoor
 Caravagio geschilderd, waaronder de belegering van Syra-
 kuzen, en 't vermoorden van Archimedes, inzonderheid lof
 verdienen.

Aan de zoldering zyn vier ronde en vier hoekige stuk-
 ken; de eersten verbeelden, onder vrouwelyké beelden, de
 Godgeleerdheid, de Wysbegeerte, de Regtsgeleerdheid,
 en de Digtkonst; de vier laatsten, Adam en Eva, de Star-
 renkunde, Apollo en Marfyas, en het Regt van Salomon.
 De zoldering is niet wel verdeeld; de versierselen aan de
 zelve zyn aartig, en in den smaak der voorgaande ver-
 trekken.

Vierde en In de vierde en laatste zaal van Raphaël, of in de zes-
laatste zaal de van deeze ry van zaalen, is de zoldering van Perugino
van Ra- geschilderd, waaraan Raphaël uit agting voor zyn meester
phaël. niets heeft willen veranderen. Men ziet hier een stuk, ver-
 toonende de overwinning van Paus Leo IV. over de Sara-
 ceenen by Ostia. Het is in een groote manier geschilderd,
 dog men sehryft de schildering gemeenlyk aan een leerling
 van Raphaël toe.

Het andere stuk verbeeldt de krooning van Karel den
 Grooten door Paus Leo IV. De zamenstelling is niet in-
 teressant, maar wat onregelmatig. De geharnasste fol-
 daat op den voorgrond is het schoonste beeld van 't ge-
 heele stuk.

Incendio Het derde, *Incendio del Borgo* genaamd, is zeer ver-
del Borgo. waard. Het vertoont Leo IV. door zyn zegen den brand
 in den Burgt van den Heiligen Geest blusschende. Het
 heeft veel geleden, en is door 't herstellen nog meer be-
 dorven. De schikking is volgens de natuur. In den eenen
 hoek

hoek ziet men een dogter haaren vaderwegdraagende; een schoone groep. De man die zig van den muur aflagt, is meesterlyk getekend. De vrouw met den pot op 't hoofd is een uitmuntend beeld. Beneden de tribune van den Paus, ziet men eenige beelden die hem om hulp bidden, waarin een schoone uitdrukking heerscht. (*) Het koloriet valt in 't roode.

Het vierde en laatste stuk verbeeldt Paus Leo IV. om zyne onschuld tegens zekere beschuldigingen te verdedigen, op 't Euangelie zweerende. De zamenvoeging is meesterlyk, en de groepen van bisschoppen zyn wel geordonneerd; aan sommigen bewondert men de uitdrukking aan de koppen, en den natuurlyken val der kleederen. Het koloriet verdient veel goedkeurig, al is het niet zo fyn als in 't Mirakel der mis te Bolsena. (**)

De

(*) Men verhaalt van dit stuk een aartige anecdote, welke het geen wy boven meldden, naamlyk dat deeze stukken van Raphaël op 't eerste gezigt niet zo zeer innemen, bevestigt. Toen Cignani te Rome gekomen was, vroeg hem Karel Maratti, een groot bewonderaar van Raphaël, of hy de vermaarde schilderyen in 't Vatikaan gezien had. Cignani zei ja, en deed 'er met een houding van onverschilligheid by, *sono belle cose*. Maratti liet niet merken dat hem dit antwoord speet, dog verzogt Cignani een zekeren kop in den brand van den burge afte-tekenen, wyl hy daar zelf toen geen tyd toe had. Cignani ging heen, en beproefde het eenige reizen, dog was telkens met zyn kopyen zo kwalyk voldaan; dat hy ze aan stukken scheurde, en zig by Maratti daarinde ontschuldigde, dat Raphaël een onnavolglyk meester is.

Wy voegen 'er by, dat men heden ten dage, tot de beter bewaaring deezer schatten der konst, zeer spaarzaam is, met vryheid te geeven, om ze met kleuren te kopieeren. Enkeide koppen afgetekent worden eerder toegestaan. De laatst gekleurde kopyen zyn veellig die, welken in 't jaar 1740. voor den Koning van Frankryk gemaakt zyn, waar de welken de tapyten van Gobelin zyn vervaardigd.

(**) Een liefhebber, die deeze schoone stukken van Raphaël in een werk by malkander hebben wil, moet maaken het fraaye en getrouwe

*Het Vati-
kaansche
Paleis.*

De kenners geeven van deeze meesterstukken, de een dit, de ander dat, den voorrang. Eenigen pryzen in dat van de mis, en den twist der kerkleeraars over het avondmaal, de fyne uitdrukking, en de veranderingen in de koppen. Zy geeven hun den voorrang boven allen. Anderen in tegendeel vinden 'er te veel eenvormigheid in. De meesten moeten toestaan, dat zy in een edele manier zyn uitgevoerd, en dat de Mis het fynste en behaaglykste koloriet heeft. In Attila bewondert men de schoone uitdrukking, daar hem de Apostelen dreigen, dog nog meer het gebruik dat Raphaël van het licht en schaduw, by Petrus door den Engel verlost, heeft weeten te maaken. De verbinding en afneeming van het licht, het onverbeterlyke beeld des Engels, die geheel licht en als doorschynend is, het zwarte van de yzeren tralien der gevangenis, 't welk den binnensten helderen glans verheft, en een ongelooflyke uitwerking doet, dit alles zou dit stuk tot een der schoonsten van de wereld maaken, was Raphaël niet genoodzaakt geweest, zig naar de figuur van 't venster, en de slegte plaats te schikken. Dog des te grooter is de konst, daar het boven een venster geschilderd is, en, ongeagt het onder

door
grouwlyk gesueeden werk van Francesco Aquila te krygen. Het bestaat uit 22 grootse bladen in folio, en voert ten titel, *Pitture nelle Camere del Palazzo Vaticano di Raffaële Urbino*. De schilderyen aan de zolder, op de behangfels, en de sieraaden, welken ook van deezen grooten meester getekend zyn, vindt men in de volgende werken.

Fregi d'istorie sagre in Araxxi et Pitture delle Camere Vaticane, disegnati da P. S. Bartoli; op 15 bladen.

La Vita di Leone Papa X. ne fregi degli Araxxi, degli Atti, degli Apostoli in Vaticano, disegnata da P. S. Bartoli, 15 bladen.

Scherzi di Putti con festoni e diversi animali negli Araxxi piccoli delle Camere Vaticane, intagliati da G. Buonafone, 5 bladen.

Deezen zyn allen in de *Calcografia Papale* te vinden.

door in de kamer komend ligt, zulk eene uitwerking maakt. *Het Vati-*
 Nog anderen kunnen het vuur en de uitvoering van den *kaansche*
 Heliodoor niet genoeg pryzen. Hoe ligt is het beeld van *Paleis.*
 den ruiter getekend! Hoe vlug zyn de engelen! zy schy-
 nen maar over de aarde te zweeven, zonder zig te verroe-
 ren. Was het overige van dit stuk in zyn foort zo vol-
 maakt, zo zou dit het beste van allen wezen. In den
 Brand van den Burgt is alles in onrust, alles handeling. Een
 storm maakt het nog leevendiger en ontzaglyker. Hier is
 de tekening niet genoeg te bewonderen. Kan men
 schoonder beelden zien als de vrouw met den pot, en den
 naakten ouden man, die zig door 't venster redt? Kortom,
 men vindt in deeze vertrekken louter meesterstukken. Het
 laatste stuk dat men beziet schynt altyd het beste, en als
 men dan by de anderen komt, geeft men die weer den
 voorrang.

In de zevende kamer, of de Zaal van 't Konfistorie, treft
 treft men nog twee schilderyen van Raphaël aan, de kroo-
 ning van Karel den Grooten, en S. Leo, de Saraceenen op
 de vlugt jaagende. Men ziet hier ook perspectieffstukken
 van Balthazer Peruzzi, wien het opgedragen was deeze ry
 kameren te beschilderen, dog die het werk aan Raphaël
 overliet, toen men zyne bekwaamheid leerde kennen.

In de kameren van Graavin Mathilde ziet men een me-
 nigte van frescostukken door Romanelli, die veel goeds
 hebben, dog welker beschryving te wydloopig zou zyn.
 Als de Paus zig tegenwoordig in het Vatikaan ophoudt,
 bewoont hy dat deel, 't welk het Nieuwe Paleis genoemd
 wordt. De geheime kapel aldaar heeft een goed altaarblad
 van Romanelli. De daartegen aankomende Klementynsche *Sala Cle-*
 Zaal heeft Clemens VIII. met marmer doen versieren. *mentina.*
 schilderstukken van Cherubim Alberti, Paul Bril, en ande-
 ren, zyn niet veel byzonders.

*Het Vati-
kaanſche
Paleis.*

De derde verdieping der Loges is aan de muren met gefchilderde landkaarten van Antoni Vareſe, en ſchilderyen van Nikolaas delle Pomerancie voorzien.

In de kamer van Paus S. Pius V. heeft de kapel een begraafnis van Chriſtus door Pieter van Cortona. In een andere kleine kapel is een koepel door Zucchero, die niet zonderling is, dog de wanden zyn onder de beſte ſtukken van Vaſari te tellen. Aan de zoldering van de Zaal des Konſiftories heeft Guido Reni drie ſchoone ſtukken, de zending des Heiligen Geests, de verheerlyking en de hemelvaart van Chriſtus, gefchilderd. Hier is een gallery van 360 ſchreeden lang. De ſchilderyen van Paris Nogari, Maſcherini, en veel andere meesters, beſtaan in allerlei hiſtorien, grotesques enz. Op de muren heeft een Dominikaan, met veel vlyt, groote en naauwkeurige landkaarten van den Kerkelyken Staat getekend. Schoon deeze gallery juift niet volgens den beſten ſmaak verſierd is, valt het geheel dog wel in 't oog.

Ten einde deezer groote gallery komt men in een kleinere, waarin agtien kartons van verſcheiden meesters, en eenige antieke borſtbeelden bewaard worden. Daarop komt de derde, die met vyfentwintig ſchoone kartons van Domenichino verſierd is.

De kamers van Innocent VIII. zyn niet ver van 't Belvedere. Men ziet 'er veel goede ſchilderyen van Julius Romanus en Andreas Mantegna. Toen de laaſte aan dit werk bezig was, en de betaaling niet rigtig volgde, ſchilderde hy de Spaarzaamheid, en hing 'er een kleed over. Kort daarop bezogt hem de Paus, en vroeg wat die bedekte ſchildery wilde zegge. Mantegna zeide het hem, dog de Paus gaf hem ten antwoord, dat hy 'er 't Geduld naaſt ſchilderen moeſt.

DE STANDBEELDEN OP 'T BELVEDERE.

Het Vati-
kaansche
Paleis.

Het Belvedere hangt vermiddels een terras of een gallerij met het Vatikaan t' zamen, en is als een wykplaats voor de pauzen, als zy zig in 't Vatikaan onthouden. Het wordt zo genoemd van wegen het schoone uitzigt, dog heet ook, om dat het zeer voor de winden bloot staat, *Torre de Venti*. In de groote zaal toont men het model der Pieterskerk van San Gallo, dat egter niet van zo grooten smaak is als dat van Bramante, het model van de koepel van Michaël Angelo, met de veranderingen van Della Porta en Fontana, dat van de Colonnade der S. Pietersplaats en van 't Vatikanaansche Paleis. Verders een sakristij volgens het aanleg van Filip Juvara, en een houten model van den S. Pietersstoel in de Pieterskerk.

Op de plaats waar de antieken staan komt men langs een gallery van 500. schreeden lang. Ten halven wege is de yzeren deur, die naar de Vatikanaansche bibliotheek gaat, met het opschrift, *Sixti V. Bibliotheca Vaticana*. Aan 't eind ligt een schoon beeld van de stervende Cleopatra. Winkelman, in het 2de deel zyner *Historie der Konst* bl. 386. geloofst, dat het een slaapende Venus of nymf is, wyl hy de gewaande slang aan den arm, waarom men het beeld tot nog toe voor Cleopatra gehouden heeft, voor een armband aanziet, 't welk wy daar jaaren. Het is altyd een schoon beeld. Een lang opschrift van Balthasar Castiglione, in vaarzen van zes voeten, bevat de historie deezer beroemde Koningin. (*) De fontein onder 't voetstuk, waarop het beeld ligt, komt 'er niet al te wel by te pas.

(*) Aan 't eind daarvan staat een schoon Italiaansch sonnet van Bernardino Baldi.

Het Vat- pas. De digter egter heeft 'er een oorzaak voor in haaf
kaansche traanen gezogt. Na eenige pluinstrykeryen aan Leo X.
Paleis. zegt het beeld tot hem :

*Parva peto. Lachrymas, Pater optime, redde,
 Redde, oro, fletum, fletus mihi muneris instar,
 Improba quando aliud nil jam fortuna reliquit.*

*Adde quod afflicto, nostra jucunda voluptas
 Sunt lachrymae, dulcesque incitant marmore somnos.*

De Plaats der statuen, *il Cortile del Belvedere*, is voor de konst de merkwaardigste plaats in Romén, ja, men mag zeggen, in de geheele wereld, want hier worden de schoonste en volmaaktste statuen, welken ons van de onnavolgbaare konst der Grieken overgebleven zyn, bewaard. Ieder kent de beelden van Laocoon, Apollo, Antinous, *il Torfo*, ten minsten by naam. Zy worden voor de grootste modellen der konst gehouden, en zyn hier te zamen te vinden. De plaats is met agt nissen omgeeven, waarin even zo veel beelden staan, twee daarvan zyn open, de overigen gesloten. Wy wenden ons ter regter hand, waar zig voor eerst vertoont:

Hercules Hercules, Hylas in de armen houdende. Men meent in
Commodus. te gemeen dat Keizer Commodus onder dit beeld wordt voorgesteld. De gissing is egter zeer onzeker, wyl de Romeinsche Raad allen den beeldtenissen van Commodus de koppen heeft doen afstaan. De figuur is schoon getekend, dog de stelling en de geheele houding niet edel.

In de tweede open nis staat een niet te wel geslaagde Watergodheid, welker water gestadig in het daaronder staande vat loopt, waartoe men een antiek graf genomen heeft.

Het beeld van Antinous behoort onder de besten van *Her Vati-*
 deze Plaats. Men ziet hier den schoonen lieveling van *kaansche*
 Hadriaan, van wien men met Aufonius zeggen kan, *Palets.*

Dum dubitat natura marem faceretne puellam,
Factus es, o pulcher, pæne puella, puer.

De Keizer deed hem na zyn dood vergoeden, hem tempels en een menigte van standbeelden oprigten. Men heeft meer statuen van hem, dog deeze is de schoonste. Volgens Nardini werd zy onder Leo X. by S. Martino de Monti, in de streek *Adrianello* geheten, gevonden. De kunstenaars zien dit beeld als een model van een volkomen evenredigheid en de volmaakste natuur aan. Winkelman houdt het niet voor Antinous, maar voor eenen Meleager, of anderen jongen held. Zyn woorden bevattert er de schoonste beschryving van. „Deeze statue wordt onder die der eerste klasse gesteld, gelyk zy ook verdient, meer uit hoofde van de schoonheid der enkelde deelen, als van de volmaaktheid des geheels, want de voeten en beenen, nevens het onderlyf, zyn veel minder in vorm en werk als het overige des beelds. De kop is zonder tegenspraak een der schoonste jonge koppen uit de Oudheid. Het is een beeld van de bevalligheden eener liefstellige jeugd, en van de schoonheid in bloeyende jaaren, met inneemende onschuld en zachte aantrekkelykheid, vergezeld, zonder ergens eenige drift te doen blyken, welke de overeenstemming der deelen, en de jeugdige kalmte der ziele, welke zig hier uitdrukt, flooren konne. In deeze rust, en als in 't genot van zig zelf, met verzamelde én van alle uiterlyke voorwerpen terug geroepen zinnen, is de ganse stand van dit edel beeld gesteld. Het oog, gelyk dat van de Godin der Liefde, dog zonder begeerte, maa-

Het Vati-
kaansche
Paleis.

tiglyk gewelfd, spreekt met inneemende onschuld; de volle mond, in eenen kleinen omtrek, verwekt begeertens, zonder dat hy ze schyne te gevoelen; de met lieflyke volheid gevoede wangen beschryven, met de gewelfde ronding der zagt verhevene kin, den volkomenen en edelen omtrek van 't hoofd deezes edelen jongelings. Op het voorhoofd egter vertoont zig meer dan de jongeling; het kondigt eenen held aan, door de verhevene grootfchheid, met welke het aanwaft, gelyk het voorhoofd van Hercules. De borst is zeer verheven, en de zyden en heupen zyn wonderbaar schoon. Dog de beenen hebben die fchoone vorm niet, welke zulk een lichaam vordert; de voeten zyn grof bewerkt, en de navel is naauwlyks aangewezen. By dit alles is de styl onderscheiden van den styl van Hadriaans tyden." (*)

In de vierde nis, welke open is, staat weder een middelmaatige riviergod, met een ouden grafzark, in plaats van een watervat, gelyk in de andere nis.

Het vyfde beeld is een baadende Venus. Zy is geheel naakt, dog niet zeer schoon. De kunstenaar heeft ze ftaande afgebeeld; haar hembd en een vat ziet men ter zyde.

Het zesde verbeeldt een zegenpraatende Venus. Zy ziet Cupido aan, die by haar staat. Onder leeft men: *Veneri felici sacrum Sallustiae Helpidus DD.*

Laocoon.

Nu komen wy tot den vermaarden Laocoon, welchen het noodlot ter bewonderinge van de geheele wereld gefpaard heeft. (**) Hy is van drie Griekfche meesters,

Age-

(*) Historie der Konft bl. 409. van 't Hoogduitsch.

(**) De groep werd onder Julius II. niet ver van de overblyfsels der baden van Titus gevonden. Men fchatte de ze zo hoog, dat den vinder, Felix de Fredis, een grafchrift gemaakt werd, waarin wordt gezegd: *Qui ob repertum divinum Laocoonis, quod in Vaticano cernis,*

fero

Ageländer, Athenodorus, en Poïdorus gemaakt. Plinius *Het Vall-*
zegt, dat hy uit een stuk beftaan heeft, vermoedlyk was *kaansche*
de zainenvoeging dertwee ftukken, waaruit hy beftaat, toen *Palcis.*
ter tyd niet zichtbaar. Michaël Angelo moest de groep her-
ftellen, en heeft ook den eenen arm gemaakt. Hy onder-
nam 'er een kopy van te maaken, dog liet het fteeken.
Men ziet 'er hier insgelyks het begin van. De armen van
beide de zoonen heeft Cornaccini herfteld. De meefter-
lyke befchryving van Winkelman zal de plaats van alle an-
dere vervullen. (*)

„ Laocoon fcherft de natuur in de zwaarfte fmert, ge-
maakt naar het beeld eens mans, die tegen zyn lyden de
hem bewufte fterkte zyns geelts zoekt te verzamelen; en
terwyl de fmert zyn fpieren doet zwellen, en de zenuwen
fpant, komt de met fterkte gewapende geest op het afge-
matte voorhoofd te voorschyn; de borft verheft zig door
den beklemden adem, en door het terug houden van het
uitbreeken van 't gevoel, om de fmert in zig te verza-
melen en te befuiten. Het bange zugten, 't welk hy be-
dwingt, en de adem dien hy inhoudt, putten het onder-
lyf uit, en maaken de zyden hol, 't welk als over de
beweeging der ingewanden oordeelen laat. Zyn eigen
lyden egter fchynt hem minder te benaauwen, dan de fmert
zyner kinderen, die hun gezigt op hunnen vader wenden,
en

ferè respirans simulacrum, immortalitatem meruit A. D. 1529. De
fchoone befchryving in 't tweede boek der *Aeneis* van Virgilius is
bekend genoeg. Veelen hebben daaruit, en uit het berigt van Plinius,
willen opmaaken, dat deeze niet het van ouds reeds beroemde ori-
gineel is. Dog het is het zonder tegenspraak. Boven de deur, die
naar dit beeld leidt, staat, in plaats van een opschrift, de plaats van
Plinius l. XXXVI. Hift. nat. c. 3. Michaël Angelo noemde het *Per-
tento dell' arte.*

(*) Als bov. bl. 348. van de Fransche vertaaling p. 212.

*Het Vati-
kaansche
Paleis.*

en om hulp schreyen; want het vaderlyke hart openbaart zig in de weemoedige oogen, en het medelyden schynt in een droevigen nevel 'er in te dryven. Zyn gezigt is klaagend, dog niet schreeuwend, zyne oogen wenden zich naar hooger hulp. De mond is vol weemoeds, en de ingevallen onderlip is 'er zwaar van; in de opwaards getrokken bovenlip is de droefheid met pyn vermengd, welke met een aandoening van misnoegen, als over een onverdiend en onwaardig lyden, tot den neus opstyg, dien doet zwellen, en in de verwyde en opgetrokken neusgaten zig openbaart. Onder het voorhoofd is de stryd tuschen smert en wederstand, als in een punt vereenigd, met eene groote wysheid afgebeeld: want terwyl de pyn de wenkbrauwen ont hoog dryft, drukt de wederstand aan de smert het bovenste vleesch nederwaards, en tegens het bovenste ooglid aan, zo dat het door het overhangende vleesch byna geheel bedekt wordt. De natuur, die door den kunstenaar niet schoonder gemaakt worden kon, heeft hy meer ontwikkeld, meer ingespannen, en kragtiger, gezogt te vertoonen: daar waar de zitplaats is van de zwaarste smert, vertoont zig ook de grootste schoonheid. De slinker zyde, waar de slang met woedende beetten haar vergift uitgiet, is het, welke, door de gevoeligheid het naast aan 't hart, het heftigst schynt te lyden, en dit deel des lichaams kan een wonder der konst genaamd worden. Zyne beenen willen zig opligten om zyn lyden te ontloopen; geen deel is in rust, ja, elke beetelgroeve werkt mede om de trekkingen van eene verstramde huid aanteduiden. "

Apollo.

De laatste nis eindelyk bevat een beeld, niet minder beroemd dan de voorgaanden. Het is de Vatikansche Apollo, een stuk van hemelsche schoonheid. De kunstenaar wilde deezen God voorstellen, vertoornd op den Draak Python, en te gelyk hem veragende, als zynde voor een
 God

God ligt te overwinnen. (*) Hy wilde den schoonsten *Heet Vati-*
 der Goden schetsen, en plaatste den toorn alleen in den *kaansche*
 neus, waar, volgens de oude digters, zyn zitplaats is, en *Palais.*
 de veragting op de lippen: deeze heeft hy uitgedrukt door
 het optrekken van de onderlip, waardoor zig de kin ver-
 heft; en beide de aandoeningen vertoonen zig in de opge-
 zwollen neusgaten. Dit heerlyke meesterstuk werd te An-
 tium, thans Nettuno, toen Julius II. nog kardinaal was,
 opgegraven, en is vermoedelyk, nevens den Borghefischen
 Schermer, door Nero uit den Delffischen tempel naar Au-
 lium, zyn beminde geboorteplaats, gebragt, Winkelman
 raakt over dit beeld byna in verrukking. Zyne beschry-
 ving is te schoon, dan dat een liefhebber ze te Romem
 niet met vermaak tegen het oorspronglyke vergelyken
 zou. (**)

„ Het standbeeld van Apollo is het hoogste ideaal der
 konst onder alle de werken der oudheid, welken haarer ver-
 nieling ongaan zyn. De kunstenaar heeft dit stuk enkeld
 op het ideaal gebouwd, en heeft maar even zo veel van
 de stof daartoe gebruikt, als noodzaaklyk was, om zyn oog-
 merk te volvoeren, en zigbaar te maaken. Deeze Apollo
 overtreft alle andere beeldtenissen van dien God, zo ver,
 als de Apollo van Homerus dien, welken de volgende dig-
 ters schilderen. Boven de menschheid verheven is zyn gestalte,
 en zyn stand getuigt van de grootheid die hem vervult. Een
 eeuwige lenté, gelyk in de zalige Elifseefche velden, be-
 kleedt de aanlokkelyke manhaftheid eens voltooiden wasch-
 doms met eene bevallige jeugd, en speelt met zachte tederheid
 op het trots gebouw zyner leden. Gaa met den geest in het
 ryk van onlichaamlyke schoonheden, en tragt de Schepper
 eener

(*) Winkelm. bl. 168. van 't Hoogduitsch, p. 287. van 't Fransch.

(**) Bl. 392.

*Het Vati
kaansche
Paleis.*

eener hemelsche natuur te worden, om den geest met schoonheden, die zig boven de natuur verheffen, te vervullen; want hier is niets sterflyks, niets wat de menschlyke behoefte vordert. Geen aderen of peezen verhitten en roeren dit lichaam, maar een hemelsche geest, die zig als een zachte stroom heeft uitgegoten, vervult als den geheelen omtrek deezes beelds. Hy had den Draak Python, tegens welken hy voor 't eerst zyn boog gebruikte, vervolgd, en zyn magtige tred had hem ingehaald en gevelde. Van de hoogte zynere genoegzaamheid strekt zig zyn verheven oog, als in 't oneindige, ver boven zyne overwinning vooruit. Veragting zit op zyne lippen, en het misnoegen, dat hy bedwingt, zwelt in zyn neusgaten, en klimt aan het trotse voorhoofd op. Dog de vrede, die in eene zalige kalmte op het zelve zweeft, blyft ongestoord, en zyn oog is vol zoetheids, gelyk onder de zanggodinnen, die zig uitstrekken om hem te omhelzen. In geen der beelden, die ons van den Vader der Goden overig zyn, en die de konst vereert, nadert deze aan de grootsheid, in de welke hy zig aan 't verstand van den godlyken digter openbaarde, zoo verre als hier in het gezigt des Zoons, en de byzondere schoonheden van de overige Goden loopen hier, gelyk by Pandora, vereenigd te zamen. Een voorhoofd, als dat van Jupiter, zwanger van de Godin der Wysheid, en wenkbraauwen, die door hun wenken hunnen wil verklaren: oogen, als die van de Koningin der Godinnen, met grootsheid gewelfd, en een mond, waaraan men dien erkent, die den geliefden Branchus den wellust inboezemde. Zyn malsche haartokken spelen, gelyk de tedere en buigzame slingers van edele wynranken, als door een zachte koelte bewogen, om het godlyke hoofd: het schynt gezalfd met de olie der Goden, en van de Bevalligheden met liefstallige pragt op zynen schedel gebonden."

Mid-

Midden op de plaats ontdekt men twee reusagtige beelden, den Nyl en den Tiber, welken op den Quirinaalschen berg zyn opgegraven. By den Tiber ziet men een zog met haar biggen, de stad Lavinia met de soldaaten van Aeneas, die hunne schepen op den oever trekken. De Nyl is met het zeepaard, den vogel Ibis, een krokodillenjagt, en andere dingen, die op Egipten zinspeelen, voorzien. In een hoek van de plaats ziet men nog een beeld van den Nyl, met een Sphynx van basalt. Onder een houten verdekfel staat een groot porfieren vat, hebbende 41. voet in den omtrek. De twaalf groote marmeren maskes zyn slegt, volgens sommigen zyn zy voorheen in 't Pantheon vast gemetseld geweest. Verders zyn 'er verscheiden Grieksche basreliefs aantetrefsen. Het wapen van Paus Innocent van geëmailleerd fayence is merkwaardig, van wegen het werk, afkomstig van Lucca della Robbia, die daarin zeer vermaard was. Op de groote urne van Keizer Septimius Severus ziet men beelden, die eenige overeenkomst met die op den triomfboog deezes Keizers hebben.

Op deeze Plaats staat de beroemde antieke romp van Hercules, dog afgesloten, die genoeg bekend is onder den naam van *Il Torso*. „ Ten uitersten verminkt, ” zegt Winkelman, (*) „ en zonder kop, armen en beenen, vertoont zig dog dit beeld aan de zodanigen, die de geheimen der konst bekwaam zyn inte zien, met den glans van zyne voormaalghe schoonheid. Apollonius, de zoon van Nestor van Athenen, heeft een verheven ideaal van een boven de natuur verheven lichaam, en van een wezen van vollen manelyken waschdom, tot den trap van godlyke genoegzaamheid verheven, in deezen Hercules afgebeeld, die hier

VOOR-

(*) Als bov. bl. 363. van 't Hoogduitsch, p. 247. van het Fransch.

*Het Vati-
kaanſche
Paleis.*

voorkomt als de onsterfelykheid en een plaats onder de Goden erlangd hebbende. — De konſtenaars moeten in de omtrekken van dit lichaam de altyd duurende verſmelting der eene vorm in de andere, en de zweevende trekken, die, op de wys van goiven ryzen en daalen, en in malkander verſlonden worden, bewonderen. De beenderen ſchynen met een vette huid overtrokken, de ſpieren zyn niet te overvloedig aangebragt, en een zo geſchikte maat van vleefchigheid vindt men in geen ander beeld; ja, men zoude kunnen zeggen, dat deeze Hercules nader komt aan een hooger tyd der konſt, dan de Apollo zelfs. ” Michaël Angelo hield het Torſo voor het grootſte méeſterſtuk der Oudheid, en beſtudeerde het geduurig. Andere konſtenaars hebben hem even zo hoog geſchat. Het beeld is met een yzeren hek omgeeven, op dat men het ongehinderd, en zonder het te beſchadigen, konne beſchouwen.

*Vatikaan-
ſche Tui-
nen.*

Van hier gaat men in de tuinen van het Vatikaan, van de welken de een de geheime, of de tuin van 't Belvedere, de ander de groote tuin, genoemd wordt. Het parterre is met galleryen omgeeven, die Bramante heeft aangelegd. Men ziet hier aan den opgang van den trap naar 't parterre de paauwen en den pynappel, die volgens 't gemeen gevoelen, voorheen op het graf van Keizer Hadriaan ſtonden. (*) De appel is van brons, elf voet hoog, en met de naamen van beide de konſtenaars voorzien. Van hier komt men op een terras, waar men malkander door verborgen fonteinen nat kan doen maaken, en het gezigt over de geheele ſtad heeft. Van diergelyke fonteinen zyn 'er nog een menigte in deezen tuin, volgens den algemeenen ſmaak der voorige eeuw in Italië. Men komt niet

(*) Nardini beweert, dat zy op het graf van Keizer Honorius geſtaan hebben, anderen zeggen op dat der Scipioes.

ligt in een tuin van aanzien, die 'er niet ryklyk van voor- *Het Vatik-*
 zien is. Een kleine waterval valt van een rots in een wa- *kaansche*
 terkom, waarop als een fchep van brons vaart, uit welks *Paleis.*
 maffen en kanonnen over de vyfhonderd kleine waterfraalt-
 jes voor den dag komen, en het geraas van kleine stukjes
 raamlyk wel nadoen.

De groote tuin is wel volgens geen regelmatig plan
 aangelegd, dog egter met fchoone laanen, bofchjes,
 en fonteinen voorzien, dien hem tot een zeer ver-
 maaklyk verblyf maaken. Inzonderheid is de fontein van
 den grooten Adelaar, wegens de verfrifchende lugt, die
 uit de middelste opening voortkomt, ongemeen aange-
 naam.

Op een hoogte in den tuin ligt *il Cafino di Pio quarto.*
 Julius II. deed dat kleine gebouw door Pirrus Ligorio naar
 een antiek bouwen, 't welk aan den oever van 't Gabyn-
 fche meer geftaan heeft. Pius IV. herftelde het, en
 maakte het fraayer. De gallery voor het zelve, of de plaats
 die de Ouden *Lavarium* heetten, is van een goede archi-
 tektuur. Zy heeft drie ingangen met vier dorifche zuilen
 van graniet, en daaronder staat een fchoon oud beeld van
 Cybele. In de onderfte gewelfde vertrekken zyn de ara-
 besques van flegten fmaak. De eene zaal, waar men den
 ftaf van Mofes, in een flang veranderd, van Federico Ba-
 ttocio ziet, is door de beide Zuccheroots befchilderd.

DE VATIKAANSCHÉ BIBLIOTHEEK.

De Vatikanaanfche Bibliotheek is in haaren eerften oor-
 fprong zeer oud. Paus Hilarius verzamelde reeds in de
 vyfde eeuw eenige handfchriften, die om 't jaar 1450.
 door Nikolaas V. merkelyk vermeerderd werden, hebben-
 de hy geleerden buitens lands doen reizen, om handfchrif-

*Het Vati-
kaansche
Paleis.*

ten optekooopen. Calixtus III. bekwam 'er niet minder uit de Keizerlyke Bibliotheek na de verovering van Konstantinopole. Sixtus V. plaatste ze waar zy nu staat, en lei den ingang aan van de lange gallery, van de welke wy gesproken hebben. Deze Paus vermeerderde ze niet alleen, maar bestemde ook aanzienlyke inkomsten tot het aankooopen van nieuwe boeken, en tot onderhoud der bibliothecarii. Onder Gregoor XV. wierd zy met de Heidelbergsehe Bibliotheek, en naderhand met die des Hertogen van Urbino, der Koninginne Christina, des Kardinaals Quirini, en in 1747. met het aanzienlyk legaat van den Marquis Capponi vermeerderd. Sedert twintig jaaren zyn uit de nalatenschap des Kardinaals Gualtieri veel Etrurische vaazen, en van den Kardinaal Carpegna een verzameling van antieken aangekocht.

In de voorkamer zitten de opzigtters en affchryvers, *Scrittori*, van de welken 'er zeven voor verscheiden taalen gehouden worden. Behalven de landschappen van Paul Brill ziet men hier de beeldtenissen der Kardinaalen Bibliothecarii, als Casanatta, Norris, Quirini, Passionei enz. Thans is het de Kardinaal Alexander Albani. De hoofdzaal is 196 voet lang, en 48. breed. Het gewelf rust op zeven pilasters. De boeken vallen niet in 't oog, wyl zy allen in kasten, wier deuren, door Viviani en anderen, beschilderd zyn, staan. Men zoekt hier dan te vergeefs het treffend gezigt van een ontelbaare menigte boeken, gelyk in de Keizerlyke Bibliotheek en in die des Konings van Frankryk, schoon de Vatikaansche voor de handschriften van geen minder aanzien is. Het gewelf is met middelmaatige arabesquen en gezigten van oud Romen versierd. Ter slinkerhand ziet men de vermaarde oude statue van St. Hypolitus, Bisshop van Porto, op wiens bisshoplyken stoel de van hem ontworpen almanak te zien is.

is. (*) Zy werd op 't kerkhof van S. Lorenzo, aan den *Het Vati-*
 weg naar Tivoli, gevonden. Daar tegen over staat het an *kaansche*
 tieke beeld van den Griekſchen Redenaar Ariſtides. De daa- *Palais.*
 den van Sixtus V. zyn hier ook geſchilderd, onder ande-
 ren ziet men Fontana, hem het plan deezer boekzaal over-
 geevende. Een van twee lange in marmer gehouwen op-
 ſchriften wyft de ſchikkingen van dien Paus in opzigt der
 Bibliotheek aan, het andere behelft regelen voor die gee-
 nen welken ze bezoeken, en die daartegen handelt wordt
 in den kerkban gedaan.

Ter regter hand boven de boeken zyn de voornaamſte
 kerkvergaderingen afgebeeld. De Latynſche opſchriften
 wyzen onder elke aan, wat daar is beſlooten geworden.
 Zo leeft men b. v. onder de Trentſche, *Lutherani & alii*
baeretici dammantur. Cleri populique disciplina ad priſti-
nos mores reſtituitur. Daar tegen over zyn de voornaam-
 ſte bibliotheeken der oudheid voorgesteld. Vooreerſt ziet
 men Moſes, den Levieten het wetboek overgeevende,
 om het in de arke te leggen; dan volgt de boekery van
 Eſra, die den Pentateuchus verzamelde; dan die van den
 dwingland Piſiſtratus te Athenen, die van Koning Ptole-
 mæus Philadelphus te Alexandrien, van Keizer Auguſtus op
 den Palatynſchen berg, enz.

Aan de pilaars in 't midden der gallery zyn de eerſte
 uitvinders van taalen en letters, ten minſten zulken die men
 'er voorhoudt, afgebeeld. Adam maakt een begin, dien
 men opgeeft als den uitvinder der Hebreeuwſche letteren;
 de zoonen van Seth, om dat zy, als men verhaalt, de
 weetenschappen op twee zuilen geſchreven hebben; Abra-
 ham,

(*) Of de *Cyclus Paſchalis* tegens de *Quartidecimaners*. Bianchini
 heeft 'er een verhandeling over geſchreeven, *de Canone paſchali S.*
Hypoliti Martyris.

Het Vati-
kaansche
Páleis.

ham, de uitvinder van 't Syriësch en Chaldeeuwfch; Cadmus en Cecrops als die van 't Griekfch. Na veele Heidensche uitvinders komen eenige heiligen, als Joannes Chryfoftomus, in opzigt van het Illyriësch, en Christus, als de *alpha* en de *omega*, maakt het besluit.

In het verlengde deel der zaale staat een voortreffelyke zuil van doorzigtig Oosterfch alabafter, over de 9 voct hoog, die in 1702. voor de Porta Maggiore aan de Via Appia is gevonden. Daar tegen over staat een witte marmere zark, met een doodkleed van asbest, of onverbrandbaar lynwaad. De Ouden bedienden zig daar fomtyds van, en het is in dij graf gevonden. Aan't einde der zaal zyn lange galleryen ter wederzyde met veele boekekaffen. Ter regterhand zyn de bovengemelde Etrurifche vaazen, en het zogeuuamde *Museum Christianum*, beftaande uit allerlei Christelyke oudheden, die Benedictus XIV. uit den boedel van den Kardinaal Carpegna gekoft, en Clemens XIII. vermeerderd heeft. Verder vertoont men een verzameling van munten, welken de Raadsheer Buonarotti heeft uitgelegd; een verzameling van zegels van oude oorkonden, die voor deezen Ficoroni bezeten heeft; en eindelijk de verzameling van Pauslyke munten, welken door Xaverius Scilla van Messina befchreven zyn. De opvolging van 326. gouden en zilveren medaillons, van Augustus af tot op Valens toe, is voortreffelyk. (*) Zy zyn volgens een tydkundige order in houten tafels gelegd, en in de naar hun grootte ingefneden gaten zodanig met twee punten vastgemaakt, dat men ze, zonder ze uitteneemen, om draayen en bezien kan.

In

(*) Men heeft daar een pragtige befchryving van in twee deelen in folio: *Medaglioni d'oro, d'argento, e di metallo, già del Museo del Cardinale Alessandro Albani, ora esistenti nella Biblioteca Vaticana, colle osservazioni dell' Abbate Rid. Venuti.*

Museum
Christia-
num.

In de verzameling der Oudheden ziet men een klein bas-relief, een voet breed. De steen heeft drieerlei laagen, de bovenste en onderste is van wit, en de middelste van geel marmor. Het verbeeldt een triomf van Bacchus, en is voortreffelyk uitgevoerd. In de gallery ter linkerhand zyn de overige daaden van Sixtus V. afgemaald. Hier staan de boeken van Koningin Christina, en de Heidelbergsehe Bibliotheek. Een wydloopig opschrift leert hoe de laatste hier gekomen is. (*) De Vatikaansche Bibliotheek wordt thans op omtrent 30000 banden geschat, en in gedrukte boeken van veel andere verzamelingen overtroffen; dog ten opzichte van de waarde en de menigte der handschriften, die 40000. beloopt, blyft zy wel de voornaamste van allen.

Het Vatikaansche Paleis.

Het is van wegen de menigte niet mooglyk iets naauwkeurigs der van te zeggen, wyl de lyst der Oosterschen, die Asselmanni heeft uitgegeven, alleen uit vier folianten bestaat. Wy zullen maar eenige zeldzaamheden aantekenen, die men gemeenlyk den vreemdelingen toont. De Griekse overzeuing der Zeventigen, naar de welken de gedrukte uitgaaven gemaakt zyn. Een Hebreuwsehe Bybel van den Hertog van Urbino, voor den welken de Venetiaansche Jooden het zelve gewigt in goud geboden hebben. De Handelingen der Apostelen met gouden letteren, een geschenk der Koninginne van Cyprus, Charlotta. Het Evangelium van Joannes en Lucas, van de elfde eeuw, in elpenbeen gebonden. Een Misale met miniatuuren van Julius Clovius, een leerling van Julius Romanus. Een Breviarium met schoone geschilderde beelden van Corvinus

(*) In elk boek staat het Beyersche wapen met de woorden, *Sunt de Bibliotheca quam Heidelbergae capta spoliis fecit & Gregorio XV. triumphum misit Maximilianus utriusque Bavariae Dux & Elector. A. 1623.*

Het Vati-
kaansche
Paleis.

nus, Koning van Hongaryen. Een Martelaarsboek van 't zelve foort. De *Annales* van Baronius, door hem zelven geschreven. Eenige deelen, tot de kerklyke historie behoorende, van Onuphrius Panvinius. Handschriften van den h. Thomas, en Karel Borromæus, van Thomas Aquinas, den Kardinaal Sirlet, Pirthus Ligorius, en anderen. Een handschrift van Plinius Natuurlyke historie, met miniatuuren, en afbeeldingen der daarin beschreven dieren. Een voortreffelyke Virgilius van de vyfde eeuw, met groote kapitaale letteren, afbeeldingen van Trojaanen en Latynen, en andere miniatuuren. (*) Een Terentius van den zelve tyd, en nog een met de afbeelding der oude maskes van de toneelspeelders, waarvan men ook een pragtige uitgaaf heeft, te Urbino in 't jaar 1736. gedrukt. Een uitmuntende Taffo en Dante, met schoone miniatuuren. Het werk over de zeven Sakramenten van Hendrik VIII. Koning van Engeland, 't welk hy Leo X. toegezonden, en met eigen hand deeze vaarzen 'er bygeschreeven heeft:

Anglorum Rex Henricus, Leo Decime, mittit

Hoc opus, & fidei testem & amicitiae.

HENRICUS.

Men vertoont hier ook verscheiden eigenhandige minnebrieven van dien Koning aan Anna Bollen. (**)

(*) Hy is van Bartoli schoon in plaat gebragt, en op 126. bladen in folio uitgegeven. De titel is: *Antiquissimi Virgiliani Codicis fragmenta & pictura ex Bibliotheca Vaticani, cum notis variantibus & præfatione Johannis Bottari. 1741.*

(**) Addison heeft 'er een van, die in de uitdrukkingen niet al te erbaar is, op 't einde van zyn berigten wegens Romem, gemeent gemaakt.

bel, waaraan op 't einde eenige bedroefde knuppelvaarzen *Het Vati-*
 zyn bygevoegd, wordt voor Luthers eigen handschrift uit-
 gegeven, schoon men zig, door andere hier te vinden ware
kaansche Paleis.
 handschriften van hem, zeer ligt van het tegendeel overtui-
 gen zou kunnen. Verder vertoont men verscheiden op
 Egiptische boomschorsfen geschreeven boeken. Aan eerste
 drukken en zeldzaame uitgaaven van oude Latynsche schry-
 vers ontbreekt het niet, waartoe een schoone Natuurlyke
 Historie van Plinius van 't jaar 1472. en meer anderen be-
 hooren. Aan 't eind der zaal ziet men een antiek mar-
 meren gedenkteken, verbeeldende Cybele's aankomst te
 Rome met een schip, dat van eene Vessale door mid-
 del van een dun touw naar den oever getrokken wordt,
 met het opschrift:

Matri Deum & navi Salviae

Salviae voto suscepto

Claudia Syndiche.

D. D.

Ter regter hand paalt aan de zaal de Pauslyke archie-
 venkamer, waarin de oude bullen, giften, en andere
 stukken van aanbelang, bewaard worden, want de nieu-
 we archievenkamer is op S. Angelo. In deeze zaal ziet
 men ook de verschillende giften aan den Roomschen stoel
 gedaan, van Konstantyn den Grooten af, geschilderd.

De opzienders der Bibliotheek mogen, zonder zig te
 bezondigen, alle verboden boeken leezen. Het opper
 opzigt is altyd by eenen Kardinaal, met een maandelyke
 wedde van honderd scudi. De eerste Bibliothecarius
 heeft 600. en de andere 450 scudi in 't jaar, behalven
 vry brood en wyn.

Onder de Bibliotheek staat in een even zo lange gallery *Het Tuig-*
het huis.

Het Vati-
kaansche
Paleis.

het Pauslyke tuighuis, (*) waarin voor 18000. man ge-
weer bewaard, en wel onderhouden wordt. Dog 't is de
moete niet waard het te bezien. Behalven de toerusting
van Karel van Bourbon, die in 't jaar 1527. sneuvelde,
wordt 'er niets merkwaardigs vertoond. Van de lange gallery,
langs welke de Pauzen uit het Vatikaan naar den Engelen-
burg komen kunnen, spreek ik wy by de beschryving van
de laatste wyk van Romem.

VAN DE POORTEN EN BRUGGEN DER STAD ROMEN, DEN TIBER, EN DE WATER- LEIDINGEN.

Poorten,
Bruggen,
enz.

De tegen 't noorden gelegen *Porta del Popolo*, welke
alle de reizigers by hun aankomst te Romem doorkomen,
heette voormaals *Flaminia*, van de heirbaan van Flaminius,
die hier haar begin nam. Verder tegen 't oosten is de
Porta Pinciana, en daarop de *Porta Salara*, omtrent op
de plaats daar oudtyds de *Porta Collina* stond. De *Porta
Pia* heette voorheen *Nomentana*, om dat de weg van daar
naar Nomentum, thans Lamentana, loopt. De Poort van
S. Lorenzo schynt de *Porta Tiburtina* te zyn geweest,
waardoor men naar Tivoli ging. De *Porta di S. Maria
Maggiore*, of *Santa Croce*, droeg voormaals den naam van
Porta Naevia.

Tegen 't zuiden ligt de *Porta di S. Giovanni*, en dan
de *Porta Latina*, welke voorheen eene der voornaamsten
was, wyl de *Via Latina* sterk gebruikt werd. Slechts om-
trent 500 schreeden verder komt men aan de *Porta Capena*,
of

(*) Urbaan VIII. heeft het doen aanleggen, waarop het opschrift
beneden de Bibliotheek boven den ingang spreekt, *Subjeit arma
teris*.

of *Appia*, heden *S. Sebastiano*. Deeze poort was de ver-^{Poorten,} maardste onder de ouden, gelyk de *Via Appia* de schoonste ^{Bruggen,} weg was. De naam *Capena* kwam van *Camena* af, wyl^{enz.} hier een door Numa den Zanggodinnen geheiligd woud lag. Zy was voorheen met triomfboogen versierd, en heette ook *Porta triumphalis*. De naast aan den Tiber gelegen *Porta di S. Paolo* heette eertyds *Trigemina*, van de drie Horatii, die hieromtrent de stad uitgingen, gelyk ook *Porta Navalis*. Volgens eenige schryvers lag aan geene zyde den Tiber de *Porta Portuensis*, welke naar Porto leidt, en nu *Porta Portese* heet. Aan de westzyde lag eindelyk de laatste poort *Porta Aurelia*, die nu den naam van *S. Pancrazio* voert. De ter wederzyde de Pieterskerk liggende poorten *Porta de' Cavalleggieri*, *Porta Angelica*, en *Porta Castello*, waren 'er oudtyds niet.

Van elke poort begonnen een of meer hoofdwegen, *Via Appia*, welken optenoemen te wydloopig wezen zou. De schoonste, breedste, en die 't langs in wezen gebleeven is, was, gelyk wy zeiden, de *Via Appia*. (*) Zy werd bereids 318. jaar voor Christus geboorte, van den Cenfor Appius, aangelegd, en van Rome tot Capua geleid, aan welke stad de Romeinen toen ter tyd wetten en een stadvoogd gaven: ten laatste verlangde men ze tot Brindisi. De kosten tot Capua toe, 't welk over de 1000 stadien maakte, waren zo groot, (**) dat zy de gemeene kas geheel uitputteden. Men moest heuvelen gelyk maaken, en vallyen aanvullen, en de weg werd met groote vyfkantige steenen geplaveid, die op eenen grond van vierkante gehouwen steenen, eenige voeten diep gemetseld, lagen. Van twaalf tot twaalf schreeden waren groote steenen, waarop men kon

gaan

(*) *Appia longarum teritur regina viatum.*

(**) Dionys. Halicarn. l. 20.

*Poorten,
Bruggen,
enz.*

gaan zitten, en alle duizend schreeden een mylpaal. (*) In de Pomptynsche moerassen ziet men nog een stuk van eenige mylen in een regte lyn, dat wel onderhouden is. By *Torre tre ponti* staat de 39ste mylpaal. De weg is daar met de voetbanken 36 voet breed. Zy ligt ter langte van 300 voeten zeer hoog, zo dat men het geheele maakfel duidelyk zien kan. In 't midden zyn twee byna vervallen boogen, onder welken voorheen de *Ninfa* heen liep, en niet ver van daar is de derde boog, waardoor de *Teppia* vloeide. Tusschen de 41ste en 42ste myl is een boog van elf voet voor de *Acqua Puzza*, by de 57ste myl *il Ponte maggiore*, 31 voet breed, voor de kleine rivier *Uffente*, en eindlyk dicht daarby *l'Arco dritto*, waardoor de *Amaseno* liep, die in de *Uffente* valt. (**)

De Tiber.

De *Tiber* is geen groote rivier, die een loop van aanmerklyke lengte heeft. Zy wordt eerst te *Perugia*, omtrent 12 mylen ver, vaarbaar. Eene myl boven *Romen* is zy 385 voet, en beneden de *Engelenbrug* aldaar maar 296 voet breed. De oude dichters noemen den *Tiber* den *Geelen*, en zyn water heeft nog die troebele kleur. Dit maakt het ongezonder te drinken, dog als het bezinkt, wordt het helder en drinkbaar. Deeze rivier had voorheen goeden visch, inzonderheid werd de *Lupus*, nu *Spigola*, en de *fleur* geagt. *Romen* heeft van ouds reeds veel uittestaan gehad van de overstromingen des *Tibers*. De oude *Tarquinius* zocht hem reeds een beteren oever te geeven, en deed de moerassen tusschen 't *Capitolium* en den *Palatynschen*

(*) Men zie hierover *Gantier, Traité de la construction des chemins, tant de ceux des Romains que des modernes dans toutes sortes de lieux.*

(**) Van de overblyffels en het maakfel van deezen beroemden weg handelt het geleerde werk van *Francesco Maria Pratilli, Della via Appia riconosciuta e descritta da Roma a 'Vindisi libri 4. in Napoli 1755.* in folio.

ſchen berg droog maaken. (*) Augustus deed het bed *Poorten,*
der rivier uitbaggeren, 't welk door de menigvuldige vuilig- *Bruggen,*
heden en het puin hoog was geworden. Trajaan en Aureliaan *enz.*
deden het zelve, en lieten den oever met zwaare muur-
ren bekleeden. Men ziet nog by de brug *de quatro Capì*
overblyffels van zulken muur, die van Augustus, en an-
deren, die van Aurelians tyden, ſchynen te zyn.

De ſcheepvaart op den Tiber boven Romē is van ouds
her met veel zwaarigheden vergezeld geweest. De Ouden
zeggen, dat men maar met kleine vaartuigen, en dat nog
by ſterken regen, naar Romē vaaren kon. Hedendaage
gaan by hoog water vloten van Perugia tot Romē, dog
geen ſchepen. Tien mylen van Perugia zyn drie water-
vallen over een rotſigen grond. Van *Ponte nuovo* tot aan
Fauce di Orte, 't welk, door de kromtens der rivier, een
lengte van 60 Italiaanſche mylen maakt, heeft de rivier
een val van 580 Roomsche palm of voeten, daar 'er
120 genoeg waren tot de ſcheepvaart. Om dan den ſtroom
vaarbaar te maaken, behoorde men hem over een gelyken
grond te doen loopen, en ſluisen aantelleggen. Paſcoli en
Cornelius Meyer hebben gedagt, dat dit ligt te doen was,
en de mooglykheid in ſchrift aangetoond. Daarentegen
hebben Bottari en Doctōr Manfredi den geheelen oord op-
genomen, en de zaak voor ondoenlyk gehouden. En ge-
ſfeld, men bragt het werk tot ſtand, zo zouden de koſten
het vermogen des Roomschen Stoels, en het nut, dat 'er
de handel van trekken zou, te boven gaan.

Hiertegen heeft de Tiber omſtreeks Romē tot aan zy-
nen uitloop, 't welk een aſtand van 40. Italiaanſche my-
len

(*) Ovidius zegt daarom, *Fast. l. 6.*

Illic ubi nunc fera sunt nãe tenere paludes,
Amne redemptatis fossa madabat aquis.

Poorten,
Bruggen,
enz.

len bedraagt, te weinig vals. (*) Als men nu daarby doet, dat gelyk de veelvuldige ruinen den grond der stad verhoogd hebben, ook voor zeker een menigte van gebouwen in 't water gestort zyn, waardoor de stroom vertraagd, en in zyn loop gehinderd is geworden, (**) moet men zig niet verwonderen over de veelvuldige en schadelijke overstromingen, waaraan Romen onderworpen is. Dit doet niet alleen zeer groote schade ten opzigte der veldvrugten en gewassen, maar ook voornaamlyk uit hoofde van de moerassen, welken na 't wegloopen van 't water overblyven, en de lugt met ongezonde en stinkende dampen vervullen. By de beschryving van de vyfde Wyk zal een gedenkteken der schriklyke overstroming van 't jaar 1598. voorkomen.

Bruggen.

Voormaals lagen 'er agt bruggen over den Tiber, dog hedendaags telt men 'er maar vier. De oudste van allen, en tegelyk de eerste, als men van beneden af begint, is de *Pons Sublicius*, welke reeds van Koning Ancus Marcius aangelegd is. De stroom heeft deeze brug zeer dikwyls, en

(*) De geheele val bedraagt maar 20 palmi, 't welk op een lengte van 1000. halve toeden maar een halven voet maakt, daar de Seine, en veel andere rivieren, op den zelve afstand, een geheel voet vals hebben. Wie daarover aartige en nuttige aanmerkingen wil leezzen, kan terecht komen in *Descrizione delle cagioni e de' rimedii delle inondazioni del Tevere*, in folio. Dit werk behoort tot de *Pianta del corso del Tevere e sue adiacenze dallo sbocco della Nera fino al mare, e profilo di Nivelazione del medesimo disegnato l'anno 1744. da Andrea Chiesi e Bernardo Gambarini, Ingegneri*; op 6 bladen.

(**) Eenigen hebben daarom, en veelligt niet zonder grond, vermoed, dat men, als 't mooglyk was, door den Tiber, zo ver die door Romen loopt, afleiden, mischien een menigte van de kostbaarste statuen en oudheden vinden zou, welken deels by de plunderingen door de Romeinen daarin gesmeeten, deels door 't omvallen der gebouwen 'er in gevallen zyn.

en onder anderen ten tyde van Keizer Otto weggerukt, *Poorten*,
 wyl men ze altyd van hout weder opbouwde. Na den *Bruggen*,
 dood van dien Keizer in 't jaar 780. maakte men ze van *enz.*
 steen, die egter ook het geweld van 't water niet weder-
 stond. Men ziet 'er nog eenige over 't water uisteevende
 brokken by Ripa grande van. Van Ponte molle hebben wy
 reeds op 't einde van 't voorige deel gehandeld. De ove-
 rigen als *Ponte rotto*, *Ponte quattro capi*, *di S. Bartolomeo*,
di Sisto, en *di St. Angelo*, worden by de wyken waarin zy
 liggen beschreven. Vermits deeze vier bruggen niet genoeg
 zyn tot eene spoedige gemeenschap en 't gemak der burge-
 ren, heeft men hier en daar schuiten om overtezetten, en
 betaalt daarvoor een halven Bajocco of twee penningen.

Alzo het water van den Tiber gedeeltelyk niet gezond *Waterlei-*
 is, en gedeeltelyk ook niet genoeg door de stad kon ver- *dingen.*
 deeld worden, zогten de Romeinen, die een verbaazende
 menigte waters van doen hadden, door middel van water-
 leidingen, welker overblyfsels nog een voorwerp van ver-
 wondering zyn, beter water in de stad te brengen. Fron-
 tinus, wien Nero het opzigt daarover had opgedragen,
 heeft 'er een byzonder werk over geschreven. Van de ou-
 de waterleidingen zyn 'er nog maar drie over, naamlyk
Acqua felice of *Vergine*, *Acqua di Trevi*, en *Acqua Paor-*
lina, die de geheele stad, en een menigte van fonteinen,
 genoegzaam van water voorzien. Plinius spreekt van ze-
 ven, en Frontinus van negen waterleidingen. Victor
 maakt gewag van wel twintig, dog naar alle gedagten zyn
 daaronder de armen, die van de hoofdleidingen waren
 afgeleid, te verstaan.

Appius, de Censor, lag, behalven den weg die naar *Aqua Ap-*
 hem genaamd wordt, ook de eerste waterleiding aan. *Zypia.*
 kwam van Preneste 11 mylen ver, ging tuschen de bergen
 Coelius en Aventinus door, en hield in de nabuurschap

Paorten, Bruggen, enz. van Santa Maria Egiziaca op. Voor het beste water van allen werd de *Aqua Martia* gehouden. Het werd, 33 mylen ver, uit de bergen der Peligni, en Samnietisch volk,

Aqua Martia. afgeleid. Agrippa bragt onder Augustus de pragtige waterleiding, *Aqua Julia* genaamd, naar Romén, en de zelve Keizer die van *Aqua Appetina* of *Augustia*. Hoe weinig ook de regeering van Claudius den Romeinen voordeelig was, heeft hy egter na het Aqua Martia het beste water in Romén gebragt. Het heette *Aqua Claudia*. De heden-daagsche waterleidingen, en de overblyffels der ouden, zullen op hunne plaatsen voorkomen. (*)

Aqua Claudia.

Na deeze voorafgaande aanmerkingen over de stad, gaan wy nu over tot de beschryving der veertien wyken, en spaaren het geen 't Roomsche hof, de innerlyke gesteldheid, de burgerlyke regeering, den handel, en diergelyken aangaat, voor het laaft.

EERSTE WYK DER STAD ROMEN.

Rione de' Monti.

I. Wyk, de' Monti.

De eerste Wyk heet *Rione de' Monti*, of de wyk der bergen, wyl zy den Quirinaalschen, Viminaalschen, en Esquilynschen berg, bevat. Zy begint aan 't eind van de straat il Corso genaamd, en begrypt alles wat tusfchen de poorten *di S. Lorenzo* en *Giovanni di Laterano* ligt.

Columna Trajana.

De Trajaansche Zuil is onbetwistbaar de schoonste der wereld, en een der beste overblyffels van Romén. Zy is onder alle de verwoestingen, nevens de Antonynsche, on-

(*) Meerder vindt men in *Alberto Cassio, Corso delle acque antiche portate da lontane contrade fuori e dentro Roma sopra 14 acquedotti, & delle Modorne. &c. in Roma 1756. 2. deelen in quattro.*

vernield gebleven. De stad Romen rigtte ze voor Trajaan I. *Wyzk.*, op, na zyn groote overwinning over de Daciers. Het op *de' Monts*, schrift op het piedestel luidt:

Senatus Populusque Romanus

Imp. Cesari Divi Nervae F. Nervae

Trajano Aug. Germ. Dacico. Pontif.

Maximo Trib. Pot. XVII. Imp. VI. Cos. VI. P. P.

Ad declarandum quantae altitudinis

Mons & locus tanti — — — ibus sit egestus.

Eenigen van de letters des laatsten regels zyn onleesbaar, vermoedelyk moet het zyn *tantis operibus*. Anderen leezen in plaats van *operibus*, *rueribus*, of *ex collibus*.

De geheele zuil heeft tot aan 't voetgestel van het standbeeld van den Apostel Petrus, de hoogte van 118 voet, (*) de schaft, nevens het zuilgestel en 't kapiteel 92. het piedestel der zuil 17 voet. De benedenste middellyn der schaft houdt 11. voet $2\frac{1}{2}$ duim, de bovenste 10. voet. De bouworder deezer zuil is een meesterstuk. Zy bestaat uit vier en dertig groote brokken van marmer, waarvan 'er drie en twintig aan de schaft gaan. Op de zuil heeft Sixtus V. het bronzen standbeeld van Petrus, 23 voet hoog, staande op een piedestel van 8 voet, doen zetten. Het model daartoe is van Thomas Porta gemaakt. Men klimt 'er op langs 184. treden, die binnen in 't marmer uitgehouwen zyn. De trap wordt door drie en veertig venstertjes, insgelyks in 't marmer uitgehouwen, verlicht. Van de bovenste vlakke der zuil, die met een leuning om-

(*) De zuil, of het zogenaamde *Monument* te Londen, opgericht wegens den brand van 't jaar 1666. is veel hooger, naamlyk 190 voet, en heeft 14 voet in de middellyn.

I. Wyk. omgeeven is, heeft men een schoon gezigt over de geheele stad. Als men de zuil van naby beschouwt, is zy van een schoone evenredigheid. De voet schynt grooter en breeder, de schaft wordt naar boven toe smaller, en geeft aan 't geheel een kegelagtige gedaante. Het kapiteel schynt zeer groot; om 't welk te verkrygen de architect het voetgestel laag, en de schaft des te hooger gemaakt heeft.

Van buiten op de schaft der zuile is de krygstogt van Trajaan tegens de Daciers uitgehouwen. De basreliefs zyn van goeden smaak, en vermoedelyk van eene hand. Zy gaan in drie en twintig slakvormige kringen langs de schaft van onderen tot boven toe, en dat zo, dat de benedenste beelden kleinder zyn dan de bovensten, dog egter in de verte van de zelve grootte schynen te zyn. In dit stuk is de doorzigtkunde eenigermaate in agt genomen. Daarentegen is de houding verzuimd. De beelden op den voorgrond zyn even groot en sterk uitgedrukt als de agtersten. Dit maakt dat zy op de zelve plaats met malkander schynen te staan, en dat de laaften niet terug wyken. Een bewys van de geringe kennis die de Ouden van de doorzigtkunde hadden. Men telt 'er omtrent de 2500. halve en heele beelden van menschen op. Lodewyk XIV. heeft de geheele zuil in gips laten namaaken, en zo wel in de schilderakademie te Parys, als te Romem, doen stellen. (*) De tekening is doorgaans juist, de uitdrukking in de koppen goed, en de stelling der beelden zeer natuurlyk. In-

ZON-

(*) Wy gaan de oude werken van Ciacconi en Fabretti over deze zuil voorby, en wyzen alleen het beste van wegen de graveering aan, *Colonna Traiana, con tutta l'istoria della guerra Dacica, scolpita nella medesima colonna, disegnata e accresciuta di medaglie intagliate da P. Santi Bartoli, col' esposizione di Ciacconi compendiate sotto ciascuna immagine da G. P. Bellori. 128. blaaden.*

zonderheid wordt een kop van Jupiter op het midden der I. Wyk, zuil hoog gefchat. De rol in 't zuilgeftel is voortreflyk de Monti, gearbeid. Het piedeftal wordt uit hooide des daarop gehouwenen adelaars, en van andere fieraden, voor het fchoonfte gehouden. Rondom, op eenigen afftand, is een muur gezet, waarop men naar beneden klimmen kan, om het werk meer van naby te befchouwen. Deeze diepte, die van 8 voet is, wyft de verandering van den grond van Rom en aan, welke door de verwoeftingen zo veel hooger is geworden. De fchilden, harnaffen, helmen, en wat anders op den piedeftal gehouden is, heeft de mefter vlak gehouden, om de overeenkomsten van het geheel daar niet door te doen lyden.

Buiten eenige gaten, die men by alle de oude overblyfsels aantreft, is deeze zuil zeer wel bewaard gebleeven. De barbaarfche volken hebben, vermoedlyk, die gaten gemaakt, om 'er de koperen bouten uittehaalen. De Romeinen gebruikten, gelyk bekend is, zo weinig kalks als mooglyk was, aan hunne openbaare gebouwen. Men pafte groote vierkante ftukken van marm er net op malkander, zo dat ze door hun eigen zwaarte vast lagen, de kleine openblyvende voegen werden met reinen kalk, vermengd met tor ftof geftoken marm er, toegestrecken. Om egter nog meer vastigheid te wege te brengen, werd in den onderften fteen een gat gehouwen, gelyk ook in den bovenften, en daarin een koperen bout vast gegoten, welks vooruit fteekende fpits juist in her gat van 't onderfte ftuk pafte. Op die wys vereenigde men de groote vierkante fteenen ten aller fterkften. Om 'er nu die bouten uittehaalen, hebben de barbaaren met groote moeite gaten van buiten in de fteenen gehouwen, en ze dan uitgebroken. Aan veele oude gebouwen, inzonderheid het Colifco, ziet men 'er een menigte van. Alleen is het onbegryplyk, hoe zy om bou-

L. Wyk, ten van zo weinig waardy zo veel tyds en moeite hebben *de Monti*. willen besteeden, en zelfs steldien opgerigt, om de bovenste bonten te kunnen nithaalen.

De Markt van Trajaan, *Forum Trajani*, waarop deeze zuil stond, was eertyds om haar pragt vermaard. De Ouden kunnen 'er niet genoeg van spreken. Men zag 'er de heerlykste en grootste gebouwen, kornissen van verguld brons, statuen, carboogen, eene Basilica, waar de Burgemeesters gehoor gaven, een tempel van Trajaan, waar de Ulpische Bibliotheek was, en een lange zaal versierd met standbeelden van geleerde mannen. Tegenwoordig is de plaats waar de zuil staat klein en onregelmatig, egter staan 'er twee fraaye kerken op. De beste is,

S. Maria di Loretto. *Santa Maria di Loretto*, in 't jaar 1507. door Anton da San Gallo begonnen. De architectuur is mannelyk. Met de agthoekige gedaante en de koepel hebben de arcades, de vier nissen, waarin de altaaren staan, en een korinthische pilaar, een goede evenredigheid. 'T hoofaltaar is ook van een schoone evenredigheid, en rykelyk versierd. Onorio Lunghi heeft 'er 't plan van gemaakt, dog Julius Finelli de h. Cecilia, en Maderno de twee engelen, vervaardigd. De schilderstukken op de zyden zyn van den Ridder Cefari. In de nis boven de deur staat het vermaarde beeld van Susanna, met een palmtak in de hand, en een kroon aan haar voeten. De vinding is goed, het beeld wel gedrapeerd, in antiicken smaak, en heeft veel bevalligheids; in een woord, het is een der beste stukken van Fiamingo.

De koepel deezer kerk is, gelyk die der Pieterskerk, dubbeld. Bramante Lazari is 'er de uitvinder van, en Sanfovino heeft ze verbeterd. De fraaye lantaarn is van de vinding van Del Duca, een leerling van Michaël Angelo. Deeze dubbelde koepels zyn het beste middel om van buiten en van binnen een schoone figuur te krygen. Men be-

befchouwe maar de eenvoudige koepels van S. Andrea *I. Wyk*, della Valle, S. Agnese, en S. Carlo al Corso. Zy hebben *de' Monti*. van buiten eene schoone figuur, dog loopen van binnen te spits toe. De koepels van 't Pantheon en Giesu schynen van buiten als ingedrukt, vermits men alleen op de inwendige gedaante gezien heeft. Fontana heeft gezogt, aan de koepel van 't Klementynsche Kollegie dat te verhelpen; (*) dog raadt egter dubbeld te bouwen, gelyk aan de Pieterskerk, en eenige anderen te Romeu geschied is.

Aan deeze kerk paalt het Paleis *Imperiali*, voorheen *Paleis Imperiali*, *Bonelli*, waar een der schoonste boekeryen van Romeu is, *periali*. over welke Pater Pozzi het opzigt heeft.

De andere op de Trajaansche Plaats liggende kleine *Nome di* de kerk, *del Nome di Maria*, is in 't jaar 1738. door een *Maria*. Frausche architekt, Derizet genaamd, gebouwd. De bouwkonst heeft niets byzonders. Alle jaar wordt hier een omgang tot geheugenis van het ontzet van Weenen in 't jaar 1683. gehouden, by welke gelegenheid eenige arme meisjes, elke veertig daalders, tot een huwlyks goed krygen.

De kerk *Spirito Santo* hoort den Chanoinesses van den *Spirito* h. Augustinus toe. Zy valt bevallig in 't oog, sedert zy *Santo*. in 't jaar 1743. van binnen geheel met marmer bekleed is. Het schilderwerk om 't altaar van Maria is van Balthasar Croce, en dat van de kapel des krucifix heeft een ryken tabernakel van kostbaare steenen.

De Plaats van Nerva, *Forum Nerva*, lag, gelyk die van *Forum* Trajaan, aan den voet des Quirinaalschen bergs. *Nerva*. Domitianus noemde ze *Forum Palladium*, wyl hy zig onder de bescherming van Minerva had begeven. Tusschen *Tor de'* *Conti*

(*) Hy wyft in zyn werk *del Tempio Vaticano* p. 362. hoe men ze tekenen moete.

I. Wyk. *Conti* en *Pantani* ziet men nog eenige overblyffels van de *Monti*. deeze Plaats, te weeten een paar gestreepte korinthische zuilen, welken vermoedelyk van den tempel van *Minerva*, door *Nerva* gebouwd, zyn staan gebleeven. Midden in de attiek ziet men een *Minerva*, leevens grootte, in basrelief, door *Bartoli*, zo wel als de andere verheven versierselen der fries, gesneden. Dit fragment valt wel in 't oog; alleen zyn de sieraaden te veel opgehoopt. Keizer *Trajan* en *Alexander Severus* verfraaiden deeze Plaats zeer. De laatste deed hier *Vetronius Turinus* een merkwaardige straf ondergaan. Dees had geld genomen van zulken die iets by den Keizer te verzoeken hadden, hen met ydele hoop geveid, en veel onwaarheden verzonnen; hy werd hierover aan een paal opgehangen, en nat hout onder hem gelegd, en in brand gestoken zynde, moest hy van den rook stikken, en de beul moest uitroepen, *Die rook verkoopt wordt met rook gestraft.* (*)

Het hier staande klooster der *Dominikaaner Nonnen*, la *Nunziatella*, is van ongemeen grootte vierkante steenen gebouwd, waarom eenigen denken, dat hier het *Aerarium*, of de gemeene schatkamer gestaan hebbe.

Digt by 't *Forum Nervæ* lag de Plaats van *Nero*. Daarvan staan nog drie gekanneleerde zuilen, en twee korinthische pilasters, die, vermoedelyk van eene zyde des hier gestaan hebbenden tempels zyn overgebleeven; daar tegen over ziet men een deel van den muur van 't schip en de plaats binnen in deezen tempel. Uitwendig bestaat hy uit grof bewerkte, maar van binnen uit glad gemaakte steenen. Men heeft geen overblyffel in *Romen*, dat in een zoo grooten smaak, zo wel in 't geheel, als in de enkele deelen, ontworpen is. De kapiteelen zyn zo vol niet, en de

bla-

(*) *Fumo punitur qui summus vendidit.*

bladeren zien 'er uit als of zy naar het leeven afgedrukt *I. Wyk,*
waren. Van de Plaats van Nerva kwam men in den *Vicus de' Monti.*
Ciprius, en van hier, regts af, in den *Vicus Secleratus*,
waarvan hierna.

Torre de' Conti by de Plaats *delle Carette* is een oude
baksteen en toren. Eenigen willen dat hy door Trajaan,
voor de soldaaten, die op de Trajaansche Plaats de wacht
hadden, gebouwd is. Dog Nardini verzekert, dat Inno-
cent III. uit den huize van Conti, hem, nevens de *Torre*
delle milizie op den Quirinaalschen berg, gebouwd heeft.
Hier omtrent was het *Tigillum sororium*, of een dwars over
de straat gelegde balk, onder welken de overgebleven Ho-
ratius moest doorgaan, om dat hy zyn zuster vermoord
had. Men zag dien balk nog in Tiberius tyd.

De kerk *S. Pantaleo* staat op de plaats waar voorheen
de Tempel der Aarde stond.

Van hier gaan wy over het *Campo Vaccino*, welks be- *S. Fran-*
schryving in de tiende Wyk voorkomt, naar het *Coliseo, cesca Ro-*
alleen onder weg dit nog opmerkende. De kerk van de h. *mana.*
Francisca, den Olivetaaneren behoorende, ligt aan 't Cam-
po Vaccino, tuschen het Coliseo en den tempel der Vre-
de. Paulus V. heeft de voorzyde met het poortaal door
Karel Lombardi doen bouwen. De smaak is goed. De
gevel heeft een wel geëvenredigde hoogte, dog de krul-
len, die aan wederzyde afsloopen, zyn naar evenredigheid der
order, al te plomp. Het praalgraf der h. Francisca is van
marmer, en met verguld brons versierd. Bernini is 'er de
uitvinder van. By het hoofdaltaar ligt Gregorius XI. be-
graaven, die in 't jaar 1377. den zetel van Avignon voor al-
tyd naar Romen overbragt. Zyn graf is met vier alaba-
stere zuilen versierd.

In het klooster, tot deeze kerk behoorende, ziet men
de overblyffels van twee vierkante zaalen, die voor tem-
pels

I. Wyk de' Monti. Tempels der Zonne en der Maane gehouden worden. Elke heeft een nis ter wederzyde, welke rondingen aan mekaar komen. De ingang des eenen tempels lag tegen den Tempel der Vrede over. Anderen houden den Tempel der Vrede voor eene badzaal, en deeze kleine zaalert voor nevenzaalen van de groote. Dit alles zyn onzekere gissingen.

Arco di Tito.

De Triomfboog van Titus is een gedenkteken dien voortreffelyken Keizer, op bevel van Trajaan, opgerigt. (*) Hy bestaat uit eenen enkelden boog met twee gekanneleerde romeinsche zuilen, boven welke hoofdstel men, aan de zyde van 't Coliseo, leeft:

Senatus

Populusque Romanus

Divo Tito Divi Vespasiani F.

Vespasiano Augusto.

Op de andere zyde was voorheen een wydloopiger opschrift, dog dat niet meer te zien is. De boog heeft in 't geheel veel geleden. De vier beelden der Faam buiten op den boog zyn lustig getekend, dog die aan de fries wat lomp, zo dat zy een slegte uitwerking tot versiering doen. De twee basreliefs binnen in den boog hooren onder de schoonsten die uit de Oudheid overgebleven zyn. De ordonnantie is eenvoudig, en de beelden schynen wel getekend. Het eene verbeeldt den triomf van Titus, en op het andere wordt de buit uit den Tempel te Jerusaleem, als

(*) De Roomsche triomfboogen vindt men in het volgende werk: *Veteres arcus Augustorum triumphis insignes, ex reliquiis, quae Romae supersunt, restituti, a Bellorio illustrati.* Bartoli heeft ze op 92. bladen gesneden.

als de gouden kandelaar met zeven armen, de toonbrooden, *I. Wyk, de Monti.*
 een paar jubeibazuinen, (*) enz. gedragen.

Het amphitheater van Vespasiaan, 't welk de Italiaanen, om *Coliseo.*
 zyn reusagtige grootte, *Il Coliseo* noemen, geeft, elk die 't
 aanziet, groote denkbeelden van de bouwkunst der Romei-
 nen. Titus Vespasianus besteedde hier ontzaglyke sommen
 aan, en gebruikte 'er 12000. gevangen Jooden toe. Mar-
 tiaal zegt met reden,

*Omnis Caesareo cedat labor Amphitheatro,
 Unum prae cunctis fama loquatur opus.*

Eenige schryvers spreken van 5000. anderen van wel 9000
 dieren, welken Titus by de inwyng vegten liet. (**)
 De figuur des Amphitheaters is eirond. De groote mid-
 dellyn houdt van binnen 581. de kleine 481. de buitenste
 omtrek 1616. voet. Het is van travertynsteen en gebouwd.
 Op de binneste plaats, of de *Arena*, liggen veel over-
 blyffels van de gewelven, waarop de trappen rusteden.
 Boven op de trappen loopt een muur in 't rond, voorzien
 met

(*) De Joodsche oudheden kunnen daardoor opgehelderd worden,
 't welk Reland aanleiding gegeven heeft, een verhandeling, *de spoliis*
templi Hierosolymitani in aede Titii Romae conspicuis, te schryven. Men
 zegt, dat de Jooden te Remen zorgvuldig vermyden onder dezen
 boog door te gaan, en altyd een omweg neemen.

(**) Behalven het geen men van dit gebouw by Maffei over de ampli-
 theaters vindt, heeft men een schoon werk, dat alle de afmeetingen
 op 't naauwkeurigst bevat, onder den titel, *L'Anfiteatro Flavio descritto*
o e delineato dal Cavaliere Carlo Fontana. Het is in 't jaar 1725. in
 den Haag, met platen, in groot folio uitgekomen. Verdere behoort hier-
 toe, *I tre ordini Dorico, Ionico, e Corintio, presi dalle fabbriche piu ce-*
lebrì dell' antica Roma. Opera di Neralco. Roma 1744. in fol. Het
 Coliseo, het Pantheon, en de Pieterskerk zyn 'er in besichteven, en
 met mekander vergeleken.

I. Wyk, met vensters. Agter deezen muur staat een nog veel hoogere, die het geheele gebouw omgeeft. De laatste is van buiten met vier zuilenorders boven malkander versierd. De dorische is half onder 't puin begraven, daarop volgt de ionische, en twee korinthische boven malkander. De drie ondersten bestaan uit zuilen, en de bovenste uit pilasters.

Tussehen de zuilen der drie onderste ryen, die half in den muur staan, ziet men tagtig arcades, die tot ingang van een verdubbelden gang, welke rondom het gansche gebouw loopt, dienen. De bovenste pilasters staan niet ver buiten den muur uit; tussehen hun zyn openingen. De evenredigheid der zuilenorders onder malkander is niet gelukkig getroffen, de bovensten schynen te klein tegens de ondersten. Dat gebrek hebben de arcades ook. De zuilen staan ook te ver van malkander, en schynen daardoor te zwak voor 't hoofdgestel, dat zy draagen moeten. De bovenste order is grooter dan de benedenste, en heeft 'er geen evenredigheid mede. Zy ziet 'er uit, als of zy naderhand 'er op gezet was, om het gebouw de behoorlyke hoogte te geeven.

De gaten die van buiten aan den muur zyn, hebben, naar meening van eenige geleerden, gediend om de veelvuldige winkels, die hier werden opgeslagen, vast te maaken. Dog zy bedenken niet, dat men zulke gaten, niet alleen op eene hoogte, waar dit oogmerk geen plaats kon hebben, maar ook by veele andere oude ruinen aantrest. Wy hebben boven reeds een giffing aan de hand geeven, die gelooflyker schynt, naamlyk, dat de barbaarsche volken die gaten gemaakt hebben, om de koperen bouten, waarmede de steenen aan malkander vastgemaakt waaren, 'er uitteneemen. Veelen maaken het getal der aanschouwers, die in dit gebouw plaats vinden konden, al te groot, en spreeken van zestig, ja tagtig duizend menschen, daar het

vol-

volgens de naauwkeurigste afmetingen klaar is, dat 'er naauw- I. Wyk,
lyk vier en dertig duizend in konden. de Monti.

Men kan niet zonder leedweezen zien, hoe dit heerlyke gebouw, deels door barbaaren, deels door het onverftand en de gierigheid der pauzen, geleden heeft. Het eerst had het van de barbaarsche volken te lyden, toen Attila Romēn verwoefte. Toen reeds nam men 'er steenen af om elders mede te bouwen. Paulus II. liet 'er een deel van 't Paleis van S. Marcus mede opbouwen; de Kardinaal Riario gebruikte de steenen tot het Paleis *della Cancellaria*, en Paulus III. tot het Paleis Farnese. Men geeft wel voor, dat men alleen die steenen genomen heeft die dreigden aftevalen, dog het is kwalyk te gelooven, dat de eene helft zig zo wel gehouden hebben, en de andere zo bouwvallig geweest zyn zou. Hoe gefchonden het Colifseo 'er ook uitziet, zo staat men nog verbaasd over deszelfs grootfch aanzien, vooral wanneer men het van de noordzyde befchouwt, waar het geheel gebleeven is. Zelfs de ruinen leveren fchoone fchilderagtige gezigten op.

In laater tyden heeft men in 't Amphitheater een kleine kerk gebouwd, aan *Madonna della pieta* gewyd. Een heremiet heeft 'er 't opzigt over. Benedictus XIV. heeft in de ronding der Arena veertien elendige kapellen of altaaren doen zetten, waar men in de goede week de *Via Crucis*, of zekere omgangen houdt. Aan de kerkdeur hangt de lyft der martelaars, die hier den dieren voorgeworpen zyn, waaronder zig ook de bouwmeester van het Amphitheater, de h. Gaudentius, bevindt. De aarde van 't Colifseo wordt, uit hoofde van het menigvuldig geplengde martelbloed, voor heilig gehouden.

Op de Plaats voor 't Colifseo, tegen over de *Via sacra*, *Meta sudans* lag een fontein, welke naar haar gedaante, die een meet *dans* paal in de renbaan geleek, *Meta sudans* genoemd werd.

*I. Wyk,
de Monti*

Men ziet 'er nog een klein overblyffel van uit bakfleenen. Titus verfraaide ze, om de Plaats des te fierlyker te maken. Zo wel de schermers en worstelaars, als de toenzieners, kwamen van de schouwplaats aan dié fortein hun dorst lesfchen. Tusschen het Coliseo en de kerk van den h. Joannes van Lateraan lag de *Suburra*, een zeer bewoond kwartier der stad. Daar hielden zig niet alleen veel hoeren op, maar daar was ook een groote markt, waar men veel gestolen goed te koop bragt. De oudheidkenners zyn over de waare ligging der *Suburra* niet eens. Vooraan werd zy van een andere straat, *Tabernola*, doorsneden, waar, volgens *Martaal*, roeden om de slaaven te geesselen verkost werden.

S. Clemente.

In de Dominikaaner kerk van *S. Clemente*, ontdekt men de drie deelen, waaruit voorheen de kerken bestonden (*) zeer duidelyk. De Italiaanen noemen ze *Narteece*, *Ambone*, en *Santuario*. De kerk heeft treflyke zuilen van graniet, porfier, en ander oud marmer. In de kapel van 't Lyden zyn oude schilderyen van *Mafaccio*, verbeeldende de historie der h. Catharina. Het graf van den Kardinaal *Roverella* bestaat uit een antieken zark van wit marmer, waarop *Faunen* en andere Heidensche dingen verbeeld zyn. Men vindt in veel Italiaansche kerken diergelyke figuren, die niet wel voegen in een geheiligde plaats.

*Triumf-
boog van
Konstantyn.*

De *Triumfboog* van Keizer *Konstantyn den Grooten* is geheel gebleven, dog de voet der zuil is by 't aanhoogen van den grond van *Romen* tot de helft onder 't puin geraakt. De boog heeft een grooten en twee kleine doorgangen, die met agt korinthische zuilen bezet zyn. Het is aanmerkelyk, dat de kaneleeringen van binnen versierd zyn, 't welk men zelden by oude overblyffels aantrest. Op de zuilen staan agt statuen

(*) Zie hierover de reeds aangehaalde verhandeling van *Le Roi* over de gedaante der eerste kerken.

tuen van Daciers. (*) Op de zyden zyn geen zuilen, *I. Wyk, de' Monti.* maar groote basreliefs in de atticken, en een paar medaillons. Onder de middelste arcade ziet men twee groote basreliefs, en boven de kleine doorgangen zyn wederzyds medaillons. Alle deeze basreliefs verbeelden daaden van Trajaan, en zyn vermoedelyk van zyn monument genomen. Men ontdekt hier duidelyk het onderscheid van styl; het goede is van Traajaans tyd, en het slegte van Konstantyns, toen de konst reeds zeer in verval was. (**) Het strekt altyd dien tyd tot schande, dat men hier oude stukken heen brengen moest, om dit gedenkteken naar waarde te versieren. De bouwkunst was toen nog niet zo ver vervallen. Het geheel heeft een schoone evenredigheid; de groote arcade schikt zig naar de kleine. De zuilen zyn nog te groot, nog te klein; zy maaken de ordonnantie edel, en deeze verkrygt nog grooter sieraad door de daarop geplaatste statuen. De basreliefs, medaillons, en andere sieraaden zyn met verstand gebruikt, en, schoon zeer menigvuldig, geeven zy egter het oog de noodige rust, zonder het te verwarren. De boog valt heerlyk in 't oog, 't zy men hem van verre of van naby beschouwt.

De basreliefs belooppen een getal van twintig. In de attiek telt men 'er tien vierkanten, agt ronden staan boven de twee kleine doorgangen, en twee grooten boven den mid-

(*) Volgens berigt van Paulus Jovius deed Laurentius Medicis hun de koppen afsneemen en naar Florencen brengen. Ten minsten zyn de tegenwoordigen modern.

(**) De basreliefs van deezen en andere boogen heeft Bartoli in een byzonder werk op 83. vellen gesneden, en Bellori heeft ze opgehelderd. De titel is: *Admiranda Romanorum antiquitatum ac veteris sculpturae vestigia analytice opere elaborata.* Piccione heeft ook den triumfboog van Konstantyn met alle de basreliefs afzonderlyk in plaat gebragt.

I. Wyk, de Monti. middelsten. De agt statuen hebben, gelyk gezegd is, nieuwe koppen, en de eene daarvan is geheel nieuw. De drapery is schoon. De basreliefs zyn wel bearbeid, dog de styl is niet meer zo zuiver als aan den boog van Titus. Men geeft den twee grooten, boven den middelsten boog, den voorrang. Het eene verbeeldt een gevegt van Trajaan met de Daciers. Trajaan voert met groote schreeden zyn benden tegens den vyand aan, die deels geveld wordt, deels hem om genade smeekt. Het andere, onder den boog, vertoont de Overwinning, Trajaan op 't slagveld kroonende. Zy komt niet uit den hemel, maar staat naast den Keizer, en verheeft zig op de toonen om hem de kroon optezetten. Het denkbeeld is fraai; de kunstenaar verbeeldt zynen held als grooter dan de Godheid die hem kroont. De basreliefs doen ook een goede uitwerking, door dat zy niet zo zeer verheven zyn, als de meeste antieke stukken van dien aart.

Maria della Navicella. *Santa Maria in Dominica* of *della Navicella* wordt zo genoemd naar een antiek marmeren scheepje, tien voet lang, welk op een piedestal, met het opschrift, *Papa Leone X.* voor de kerk staat. Aan 't voorste deel ziet men een zwynskop, kwalyk gewerkt. Men wil dat het als een gelofte over een ontsnapt gevaar op zee opgerigt zy. Leo X. deed de kerk volgens Raphaëls bestek bouwen, en de friezen door Julius Romanus en Pierin del Vaga beschilderen. In de kerk staan vyftien kostbaare zuilen van zwartgroen graniet, en twee van porfier. Dit kwartier is zo eenzaam, dat men de kerk byna altyd gesloten vindt.

Villa Mattei. De *Villa Mattei* hoorde eertyds onder de schoonsten van Romem. De Hertog Ciriacus Mattei heeft 'er groote sommen aan verspild, en 6000. daalders tot onderhoud 'er van gemaakt; egter wordt zy zeer slegt onderhouden, schoon zy om de oude standheelden wel verdiend bezien te worden.

*I. Wyk,
de' Montè*

den. De ligging is niet alleen gezond, maar ook aange-
naam, zynde op den berg Coelius. Op de eene zyde ont-
dekt men overblyffels van de oude stadsmuuren van Ro-
men. Op de laan, welke op het huis aanloopt, staan een
menigte kleine zarken, die haar wel een wat treurig
dog egter edel aanzien geeven. De een heeft de ge-
daante van een met regels gedekten tempel, op den ande-
ren ziet men een zwyn, aan welk een Genius een flam-
bouw voor de oogen houdt. Veelligt rusten 'er de ge-
beentens eens Epikuristen. Tegen over de eene zyde
van het huis staat, op een met boomen beplant grasperk,
een oude slegte tombe, welke een even zo schilderagtig
gezicht maakt als een obelisk, die uit twee stukken van een
paar verschillende oude obeliskten zamengesteld is. Digt
daarby ligt een andere ronde plaats met een reusagtigen kop
van Alexander, of liever van Augustus, die op een nieuw
bust gezet is, schoone oogen, en in 't algemeen goede
eventredigheden heeft. Wy gaan de fonteinen van Atlas,
van Hercules met de Lerneische slang, en meer anderen
voorby, en wyzen nog maar eene aartige in een boschje
geplaatste fontein, van Bernini's vinding, aan. Zy ver-
beeldt drie oeffers op de staarten van dolfynen. Een ade-
laar opent ze, en 'er loopt water uit. De veelerlei graven,
statuen, baden, vaazen, opschriften, die men op de laa-
nen vindt, de grotten, marmeren zuilen, waarvan 'er al-
leen zeven en twintig zyn, geeven deezen tuin een zeker
staatig aanzien, dat door de wilde natuur, die hier als
heerscht, en 't slegt onderhoud der plaats, nog vermeer-
derd wordt. Men vindt hier geen regelmatig plan, dog
de verschillende hoogtens en terrassen maaken des te groo-
ter verscheidenheid. Men heeft hier een schoon uitzigt
over de nabuurschap van Romén, de stad zelve, en de
baden van Caracalla, de waterleidingen, den Palatynschen
stand-

1. Wyk, berg, en *S. Stefano rotondo.* De oude monumenten, standbeelden, en fonteinen, zyn allen zeer wel geordonneerd, zo dat men altyd nieuwe gezigten en schilderagtige partyen ziet.

Het huis heeft byna geen ander huisraad dan standbeelden, waarvan wy de besten zullen aanhaalen. In de zaal ziet men een half gekleede Amazone; de omtrekken van het beeld zyn schoon, en door het gewaad wel aangewezen. De handeling is wel uitgedrukt. Het zelve kan men ook van het kleine standbeeld van Hadriaan te paard zittende zeggen. Een klein bronzen paard, 't welk de huid is afgetrokken, zo dat men alle de spieren ziet, welken de meester voortreffelyk wist uittedrukken. Apollo en Marfyas, een schoone moderne groep van Olivieri. In de andere kamer, een aartig basrelief in Etruïsch en styl van twee vrouwen, waarvan de eene een hond aan den voet heeft. Een voortreflyke tafel van groen porfier. Een Venus, uit het bad komende: het lyf is antiëk, en heeft zeer schoone omtrekken. Plotina, gemaalin van Hadriaan, met een schoonen kop. Het standbeeld der Vriendfchap van gemelden Olivieri. Zy is als een mooye naakte vrouw verbeeld, die, om de opregtheid aan te duiden, eene hand tegen de opene borst houdt. De meester heeft de groepen zo zagt weeten te maaken als mooglyk was. Men leeft 'er onder,

Virginus Vestis Ciriaco Mattaeo

Amicitiae Monum.

Statuere illustris me ipsa Amicitia non potuit.

MDCV.

In de derde kamer staat een schoone groep van Brutus en Porcia, in levensgrootte ten halven lyve. De trekken deezer Romeinsche Dame wyzen meer edelen hoogmoed-

dan

dan een zagt karakter aan. In de vierde kamer, een kleine *L. Wyk,*
 Ceres met een schoone drapery, door de welke de om- *de Mont*
 trekken doorschynen. De kop is bevallig, en de hande-
 ling natuurlyk. Een schoone kop van Cicero, waaraan
 men den neus hersteld heeft. Een groote vaas van Oo-
 sterfch alabaster, en twee zuilen van verde antico. Het
 beeld van Lucius Verus uit een zeldzaam marmere. In de
 vyfde kamer, veele oude borstbeelden. Een Andromeda,
 en de kop van een Colossus. In de zesde kamer, een
 oude adelaar van marmere. Vooral is hier het beeld van *Faustina,*
 Livia, of Faustina, of volgens anderen van de Eerbaathed, *of Livia.*
 voor het fraaiste stuk der Villa te houden. Met de linker
 hand houdt zy haar kleed, en de regter ligt zy om hoog,
 om den sluyer te houden. De drapery is goed, alleen
 wordt zy naar evenredigheid der bovenste breedte van on-
 deren te wyd. In het hoofd heerscht bescheidenheid, be-
 koolykhed, majesteit, en in 't gemeen een treflyk karak-
 ter. Aan den buitenmuur van 't huis staat een schoone
 Julius Caesar in Burgemeesterlyke kleeding. *S. Stefano*
rotondo. De oudheidkenners beweeren dat *S. Stefano*
 hier een tempel van Faunus gestaan heeft. Uit de slegte *rotondo.*
 bouwwyze, en de kwaade verbinding der zuilen van ver-
 schillende order en groote, schynt te volgen, dat het ge-
 bouw van Konstantyns tyd is. In 't jaar 468. werd het
 tot een kerk gemaakt. De gedaante is rond, en zeslig
 zuilen draagen het middelste deel. Vier en vyftig zyn der van
 van graniet, en zes van Parisch marmere. Van binnen ziet men
 schilderstukken van Tempesta en Pomerancio, verbeeldende
 de martelaars der tien eerste vervolgingen. Gregorius heeft
 deeze kerk met het *Collegio Germanico* der Jesuïeten vereenigd.
 De *Villa Casali*, tegen over deeze kerk, heeft merk- *De Villa*
 waardige standbeelden, welken ten deele daar in den grond *Casali.*
 gevonden zyn. De voornaamsten daaronder zyn de Eer-
 baar-

I. *Wijk*, baarheid, Bacchus, een jaager die wildbraad draagt, een
de Monti. Antoninus met klimop gekroond, dien men voor een Bac-
 chus heeft aangezien. Een vrouwlyke statue, die voor
 de drapeering met de Farnesische Flora wordt gelyk ge-
 steld, dog een moderner kop heeft. Het borstbeeld van
 Julia Mæsa, de grootmoeder van Heliogabalus, onder de
 gedaante der Eerbaarheid. Men ziet nog om het hoofd
 de gaten der stralen, waarmede zy als Godin omgeeven
 is geweest. Een eindpaal uit een renbaan is in den muur
 ingemetseld. Een Mercurius met een nieuwen kop, en
 een Antinous.

Battisterio De naam van de kerk en de Plaats van den h. Joannes
di S. Gio- van Lateraan is vermoedelyk van het huis van Lateranus
vanni di afkomstig, die een der voornaamste zamengezwoorenen
Laterano. tegen Nero is geweest, en met groote standvastigheid
 fierf. (*) Nero verklaarde zyn goederen verbeurd, en
 het huis behoorde den Keizeren tot op de tyden van Kon-
 stantyn den Grooten. Men heeft hier de bronzen tafel,
 waarop de Raad aan Vespasiaan de Keizerlyke magt op-
 draagt, gevonden. Konstantyn schonk het huis aan den h.
 Paus Sylvester, en bouwde 'er de kerk van St. Jan by, de
 welke *Basilica Constantini* genoemd werd. Het paleis werd
 ten tyde van Attila, en naderhand onder Gregorius VII.
 verwoest. Het Battisterio is een zeer oude kerk, eigenlyk
S. Giovanni in fonte geheten. Veelen meenen dat zy
 een stuk is van 't Keizerlyke Paleis, en mischien wel een
 bad; dog Anastasius zegt in 't Leeven van den h. Sylvester
 uitdruklyk, dat Konstantyn dit Battisterio gebouwd heeft,
 en zyn beschryving komt met de gedaante van 't zelve juist
 overeen. Gevolglyk is het valsch het geen men pleegt
 voortegeven, dat de Keizer daarin gedoopt is. Het is eg-

(*) Tacit. Ann. l. 15.

ter als een der oudste gedenkstukken van den Christelyken Godsdiensf merkwaardig. De agt porfieren zuilen in de kerk zyn de schoonften van geheel Romén. Zy hebben 6. voet in den omtrek, en draagen de koepel. De kapitelen zyn van verschillende orders, vermoedelyk zo als men ze gevonden heeft.

De doopvont is van porfier, en met verguld brons versierd. De beelden van Sylvester en Konstantyn staan 'er op. Men gaat langs drie trappen naar de fonte af, op een ronde met marmer belegde plaats. Aan de koepel heeft Andreas Sacchi in agt stukken van schoone ordonnantie het leeven van Maria geschilderd. De overige schilderyen in de kerk zyn de volgenden; Het kruis dat aan Konstantyn verschynt, van Geminiani. De veldslag en triomf van dien Keizer, door Camassei. Het beste is de vernietiging van den afgodsdienst, door Karel Maratti. Op de zyden deezer kerk zyn twee kapellen, eene Joannes den Evangelist, en de andere den Dooper gewyd. De laatste heeft op het altaar een statue van Donatello, dog de eerste eene van brons, volgens della Porta. In de kerk ziet men een heerlyk zwart praalgraf.

De kerk van den h. Joannes van Lateraan is in rang de eerste kerk van Romén, en van de Roomsche wereld. Zy wordt daarom in een opschrift in de kerk genoemd,

S. Giovanni di Laterano.

*Sacrosancta Lateranensis Ecclesia, omnium
urbis & orbis ecclesiarum mater & caput.*

Konstantyn schonk zyn paleis op deeze plaats staande nevens de kerk aan Paus Sylvester, en sedert dien tyd onthielden zig hier de pauzen, tot dat Gregorus XI. by 't verplaatsen van den zetel van Avignon naar Romén, zyn intrek in 't Vatikaan nam. De volgende pauzen hebben deeze kerk sterk doen verbeteren.

I. Wyk, de Monti. De schoone voorzyde deed Clemens XII. door Aleffandro Galilei optrekken. Zy is met een ry groote zuilen verfierd, dog heeft te veel openingen, vermits de vensters boven de deuren staan. De kleine zuilen tuschen de groote hebben geen schoone evenredigheid, en te laage voetstukken. Het hoofdgestel van de groote zuilen heeft een goede hoogte, en steekt wel uit, in tegendeel is de leuning daarboven veel te hoog, de pilaars zyn van kwaaden smaak, en de vier piedestals van de beelden boven den gevel een lelyke herbaaling van die pilaars. De beelden zyn voor de pilaars en piedestallen veel te groot, en in 't algemeen lomp en slegt gewerkt. Met deeze kleine gebreken blyft dog het portaal van San Giovanni een der schoonsten in Romem. Men staat op 't eerste gezigt versteld over het majestueus aanzien. De loge, waarmt de Paus het volk den zegen geeft, rust op vier zuilen van rood oostersche graniet.

Het portaal der kerk is schoon, en met roomsche pilasters verfierd, die met wit marmer bekleed zyn, en van den geelen marmeren agtermuur wel afsteeken. De vyf kerkdeuren hebben een goede evenredigheid. De heilige deur, die maan in 't jubeljaar geopend wordt, is van giallo antico. Indien dit portaal van boven met een halven cirkel gewelfd was, zou het veel fraayer zig vermoonen. Het andere portaal deezer kerk, dat tegen over den obelisk is, heeft twee galleryen, elk van vyf arcades boven malkander. De benedenste zuilen zyn dorisch en de bovenste corinthisch.

De kerk is van binnen zeer ruim, en heeft op elke zyde van het schip twee gangen. Men telt 'er in 335. zuilen, waaronder eenigen ongemeen schoon zyn. De twee, welken het orgel draagen, zyn van giallo antico, 27½ voet hoog. De twee van graniet, waarop de groote boog rust,

rust, hebben een hoogte van 35. voet. Borromini heeft *I. Wijk*
 het schip met gekaneleerde roomfche pilasters, die van den *de Monk*
 grond der kerk tot aan 't gewelf gaan, verfierd. Hy heeft
 zig in 't algemeen zo goed, als mooglyk, gezogt te
 behelpen, wyl hy zig naar den vorm derzelve regelen
 moest. Een gewelfd zou beter geflaan hebben, dan de
 vakken waarin nu de zoldering verdeeld is, schoon zy aar-
 tig genoeg nitgevonden zyn. De twaalf niffen met de
 vierentwintig zuilen van verde antico, waarin de twaalf
 marmeren apoftelen staan, zyn niet fraal, schoon zy het
 het geheele fieraad een ryk aanzien byzetten. Deeze beel-
 den zyn taamlyk goed, en van de beste meesters van deeze
 en de voorgaande eeuw, als Ottoni, Rufconi, Le Gros,
 Monnot, Roffi, en anderen. Volgens Venui zyn de h.
 Andreas, de h. Joannes, en de h. Mathias de besten. Bo-
 ven ieder apoftel is een basrelief, en daar boven een pro-
 feet gefchilderd. De apoftelen zyn met hunne niffen op
 12. vellen in de paustyke Calcografia verbeeld.

Het altaar des h. Sakraments is van Olivieri's vinding.
 Het fchilderwerk daarboven is van D'Arpino, wiens graf
 hier niet ver van af is. Hy overleed in 't jaar 1640. Aan
 zyn standbeeld op zyn graf heeft de meester hem de order
 van den Heiligen Geest gegeven, die hem niet toekwam;
 dog van Koning Hendrik IV. had hy die van S. Michiel
 gekregen. Om 't gedagte altaar staan vier zuilen van ver-
 de antico, en vier van brons, die 9. voet in den omvang
 hebben, en niet ver van hier gevonden zyn. Het bronzen
 verhemelte des altaars rust op vier antieke bronzen zuilen,
 die men wil uit den tempel van Jupiter Capitolinus te zyn.
 Sommigen beweeren, dat zy uit den Tempel van Jerufalem
 zyn; anderen geeven haar nog een anderen oorsprong. Dit
 zyn bloote giffingen. De beelden van Melchizedek, Aa-
 ron, Mofes, en Elias, zyn van nieuwe meesters, en mid-
 del-

I. Wyk, delmaatig. De vier kerkleeraars op natten kalk heeft *Cesare Monti* far Nebbio geschilderd. De nabuurige kapel dient den Domheeren tot een koor. De koorstoelen zyn zeer schoon. De Conneable Filip Colonna deed ze maaken, en ook zyn er gemaalinne, Lucrezia Tomacelli, een schoon praalgraf van zwart marmer, door Laurenziani, oprigten. In de sakristy daarby verthoont men planken van de arke des verbonds, en van de tafel waarop Christus het laatste avondmaal zou gehouden hebben.

Van hier ter linkerhand komt men aan het altaar der Domheeren, waar een geschilderd beeld van den Heiland te zien is, dat zig by alle de verwoestingen onbeschadigd zou bewaard hebben. In de volgende kapel by 't orgel zyn de geboorte van Christus en andere schilderyen, van Nikolaas van Pefaro. De engelen, die het wapen van Clemens VIII. onder het orgel houden, zyn van Valsaldo. Keizer Konstantyn, afgezonden aan den h. Sylvester op den berg S. Oreste zendende, is van Pieter Nogari geschilderd.

Als men aan den kant van het Lateraansche Paleis naar beneden gaat, ziet men in de eerste kapel den Euangelist Joannes en andere beelden van Lazaro Baldi, en daartegen over den h. Augustinus van Bourguignon. (*) De naaste kapel, van de familie van Massimi, is, van Della Porta, volgens dorische order gebouwd. Tegen over ligt de kapel der Santori. De architekt Onorio Lunghi heeft ze volgens ionische order gebouwd, en Steven Maderno met een kruifix versierd.

Het praalgraf van den Kardinaal Ranuccio Farnese is van Vigno-

(*) Deze schildery is merkwaardig, om dat men zelden iets anders dan batailles van hem ziet. Hy stierf in 1676. te Romem, en heette eigenlyk Jakob Courtois.

Vignola's ordonnantie. Dat van de h. Helena, Konstantyn's moeder, bestaat uit een groote porfieren vaas, waar op basreliefs gehouden zyn. De Pauzen Alexander III. en Martyn V. hebben bronzen zarken. Meer dan twintig pauzen en een menigte kardinaalen liggen in deeze kerk begraven. Bonifacius VIII. is van Giotto geschilderd, de aslaaten van 't jubeljaar 1300. afleezende. De bekende schryvers Laurentius Valla en Garemberti liggen ook in deeze kerk.

De laatste en pragtigste kapel in de geheele kerk heeft Clemens XII. uit den huize Corfini doen aanleggen. is volgens de korinthische order van Aleffandro Galilei gebouwd. De architectuur valt wat mager uit. Het altaarstuk, de h. Andreas Corfini, is een heerlyke mozaïek, volgens Guido Reni. De schoone zuilen met kapiteelen en voetgestellen van verguld brons, waarvan 'er twee van verde antico, en vier van porfier zyn, geeven der kapelle een groot sieraad. De tombe van Clemens XII. bestaat uit een kostbaare porfieren urne, die lang onder 't portaal van 't Pantheon gestaan heeft, en wordt gehouden de beenderen van Agrippa te bevatten. Zy is schoon van vorm, en met eenvoudigen, dog wel gehouden sieraaden voorzien. Men ontdekt hier nog andere praalgraven van kardinaalen uit dat huis; onder anderen een waarop Filip della Valle de Maatigheid, een schoon beeld, water uit een vat in een ander gietende, verbeeld heeft. Men zal bezwaarlyk een schoondere kapel te Rom en vinden: alle soorten van pragt zyn hier by malkander. Zy is met basreliefs versierd, met alabaster ingelegd, met marmer geplaveid, en met tralien en een ingang van verguld brons versierd. Ook is de onderaardsche kapel zeer sierlyk gebouwd.

Ten einde van deezen gang staat de tombe van den Kardinaal Casanata door Le Gros. De Kardinaal ligt op de-

I. Wyk, dezelve met gevouwen handen. Agterwaards heffen drie
 de' *Monti*. Genii een groot kleed om hoog. De vinding en uitvoering
 zyn schoon. Om het op zig staande hoofdaltaar kan men
 rondom gaan, en agter de tribune vindt men weder eenige
 tombes, als die van Filipucci, Baracciani, en van den
 grooten schilder Andreas Sacchi. (*) Een knielend beeld
 van marmer, die een mannelyk gezigt en rimpelen, dog
 geen baard heeft, wordt door eenigen voor Pausin Joan-
 na, en van anderen voor Paus Nikolaas IV. opgegeven.

*Hoofd-
 altaar.* Op het hoofdaltaar mag niemant dan de paus, of wien
 hy 'er uitdruklyk verlof tot geeft, en dan nog maar eens,
 de mis doen. Het is waarschynlyk zó heilig, om dat 'er
 een ander altaar, waarop Pettus de mis zou gedaan heb-
 ben, en de hoofden der Apostelen Petrus en Paulus, een tand
 van den eersten, een stuk garstenbrood, waarmede de vyf
 duizend mannen gespyzigt werden, de doek met welken
 Christus zynen leerlingen de voeten heeft gedroogd, een
 schouder van den gebradenen h. Laurentius, haren van Ma-
 ria, en andere reliquien in opgeslooten zyn. (**). De vloer
 der kerk is schoon van marmer en porfier ingelegd. Ko-
 ning Hendrik IV. van Frankryk heeft zig zeer mild om-
 trent deeze kerk betoond, waarom hem het Kapitel in
 1658. een standbeeld te paard van brons, in de gallery van
 Sixtus V. heeft doen oprigten.

De omgang of de gallery tegen het binnenhof des kloo-
 sters

(*) In 't grafchrift staat, *Pictura ac vitæ lineas absolvit, d. 21 Jun.*
 1666. *etat. 62.*

(**) Men heeft een breedvoerige beschryving van deeze kerk, die
 in 1657. met plaaten te Rom en gedrukt is. De in 1675. overlede-
 ne en hier begraven Kardinaal Cesar Rosponi heeft van haar histo-
 riefche oudheden een boek geschreven. Een ander wydloopig werk
 hebben Crescembeni en Baldeschi in 1723. in quarto uitgegeeven,
 onder den titel *Stato della Chiesa Lateranense.*

sters is met allerlei kleine marmere zuilen versierd. Wy *I. Wyk. de' Monti.* gaan de Grieksche, Hebreuwsche, en Latynsche opschriften, en andere dingen, als de zuil waarop de haan by Petrus verlochening gekraaid zou hebben, wyl zy van weinig gewigt zyn, voorby, dog moeten iets van de beide *Sella stercoraria*, waarvan zo veel geschreeven is, zeg- *Sella stercoraria.* gen. Dat de nieuwe pauzen, sedert het geval met Pauzin Joanna voorgevallen is, daarop gaan zitten, en op een onbetaamlyke wyze hunne sex onderzoeken laten, is ongetwyfeld een fabel, zo wel als de geheele vertelling van de Pauzin. De stoelen zyn van rood marmer, en hebben vermoedelyk den ouden Romeinen in de baden gediend. (*) Of zy als stillerjes, dan om zig met reukwerk te berooken, dan wederom tot iets anders gebruikt zyn geworden, is niet te bepalen. Eenige Pausgezinde schryvers slaan toe, dat de pauzen by de bezitneeming van 't Lateraan voorheen daarop moesten gaan zitten. Mabillon zegt, (**) dat het uit nederigheid geschied is, om de woorden uit het I. Boek van Samuel Hoofdst. 2. vs. 8. zig te kunnen toepassen, welken ook by de ceremonie gezongen werden: *Suscitat de pulvere egenum, & de stercore erigit pauperem, ut sedeat cum principibus, & solium gloriae teneat*, en daaruit zou de naam *sella stercoraria* gesprooten zyn. Zulk een stoel wordt ook in de Benediktyners abdy van Monte Cassino getoond.

Men ziet in deeze gallery den grootsten porfieren zark, die uit de oudheid is overgebleven. Het is die van de h. He-

(*) Zy zyn ten minsten in de baden van Caracalla gevonden. Mission verhaalt 'er veel laffe dingen van, en maakt de opening in de tekening veel te groot. Integendeel is zy zo klein, dat het niet wel stillerjes schynen geweest te kunnen zyn. Van Pauzin Joanna kan men nazien wat wy in 't I. Deel bladz. 309. gezegd hebben.

(**) *Museum Italicum* Tom. I. p. 57.

I. Wyk, Helena, die drie mylen van de stad aan de *Via Labicana*, de *Monti* nevens haar praalgraf, gevonden werd. Het beeldwerk op denzelfen bestaat uit eenen leeuw met drie kinderen, fetsonnen, en een gevegt van ruiters. Het werk is slegt. Deeze zark is grooter dan die in de kerk der h. Constantia.

Het Domkapittel van 't Lateraan is een der voornaamsten van Rome, en de kerk is de bischoplyke kerk van den Paus, als Bischoep van Rome. Daar zyn in dezelve elf, zo algemeene als byzondere, kerkvergaderingen gehouden. De merkwaardigste is die van 1215. wyl daarop de kerkelyke tugt en andere, nog hedendaagsch gebruikelijke verordeningen, vastgesteld werden.

Het oude Lateraansche Paleis, *Patriarchium Lateranense*, lag aan de zuidzyde der kerke. Het was ten tyde van Gregorius XI. byna geheel vervallen, weshalven die Paus, by zyn terugkomst van Avignon, het Vatikaan zig ter woonplaats verkoor. Sixtus V. deed aan de andere zyde, door Dominicus Fontana, een ander bouwen. Men vindt 'er goede schilderstukken in. Innocent XII. veranderde het in een *Conservatorio* of *Ospizio Apostolico*, een weeshuis voor meisjes, en maakte 'er een inkomste van 30000. scudi aan. Omtrent 300. meisjes zyn 'er in, die zyde spinnen, dog zy hebben 't niet te wel. Elke bekomt daags drie broodjes, *Pagnotte* genaamd, en drie oncen vleesch. Het vyfde deel 't geen zy in de week winnen, dat omtrent 5 Hollandfche stuivers bedraagt, is voor haar. Dit weeshuis is, gelyk veel anderen, een bewys, dat de armen in de pragtigste gebouwen dikwyls zeer slegt onderhouden worden. Op deeze plaats staat ook een groot lazarus huis, *di S. Salvatore* geheeten, waarin omtrent 200. zieken gehuisvest worden.

De obelisk voor de kerk, welke het gezigtspunt maakt, als men van de van Santa Maria Maggiore komt, stond voor-

Voormaals te Theben in Egipten. Konstantyn, de zoon *I. Wyk,*
 van Konstantyn den Grooten, deed hem van Alexandrien, *de' Monti,*
 waar hy lang omver gevallen gelegen had, naar Rom en
 brengen, en in de groote renbaan stellen. Hy is de hoog-
 ste van allen die nog opgerigt zyn, van roodagtigen gra-
 niet, en met hieroglyphen voorzien. (*) Zyn hoogte van
 de aarde bedraagt met het kruis 140. voet, waarvan 7
 voet voor het kruis afgetrokken moeten worden. Hy was
 in drie stukken gebroken, en lag 15 voet diep in de aar-
 de, dog Paus Sixtus V. wien Rom en zo veel wegens ha-
 ren luister te danken heeft, deed hem oprigten, en in 't
 jaar 1588. door Fontana voor het nieuwgebouwde Lateraan-
 sche paleis oprigten. Het geschiedde onder 't losbranden
 van 't geschut en andere vreugdeblyken, gelyk by de op-
 rigting van den obelisk der Plaats van St. Pieter. De laat-
 ste heeft eene schoondere gedaante, dog die van Late-
 raan staat by eene pragtige fontein, die de geheele nabuur-
 schap rykelyk van water voorziet. Volgens rekening van
 Pater Kircher weegt hy over 1300000 Roomsehe ponden.

De Roomsehe obeliskken behooren onder de wonder-
 baarste dingen, welken een reiziger in Italiën aantreft.
 Schoon al de Egiptische piramiden een hoogte van 520.
 en een breedte van 680. voet hebben, kan dog zulk een
 gebouw met den tyd worden opgemesfeld; dog de obelis-
 ken schynen bovenmenschelyke bekwaamheden en geduld
 gevorderd te hebben. De groeven, waaruit men in Oppér
 Egipten deeze ontzaglyke stukken haalde, zyn omtrent zes
 of zeven graaden van den mond des Nyls af. Men vindt
 daar graniet, porfier, basalt, en zwart marmen van een
 on-

(*) Wy hebben het werk van Fontana aangewezen by de beschry-
 ving der St. Pietersplaats. In het zelve handelt hy ook van deezen
 obelisk, en voegt 'er alle de opschriften by. Men vindt de werkui-
 gen ook in Leopolds *Theatrum machinarum* Tab. 52.

1. *Wyk de Monti.* ongemeene hardheid. By Memphis waren ook groeven, veel digter by den mond der rivier. De marmeraderen liggen daar niet in bedden, dog de geheele berg is een marmeren rots. Daar werkte men een stuk van de begeerde grootte en lengte horizontaal uit. Dog men kan zig tegenwoordig alzo weinig een begrip maaken, hoe de Ouden een zo verschriklyke zwaarte van de rotsen hebben weetend los te krygen, als hoe zy die van de eene plaats naar de andere, en zelfs over zee, gebragt hebben.

Aan den kant der Lateraansche Plaats ligt nog een andere obelisk, die voor heen in den tuin van Sallustius stond, en op de *Villa Ludovisi* gevonden is. De Prinses Ludovisi Buoncompagni schonk hem aan Clemens XII. die hem herwaards brengen deed. Dog de dood overviel den Paus in 1740. voor de oprigting. De gedaante is goed, zo veel men 'er van oordeelen kan. Hy heeft hieroglyphen, gelyk de andere.

Scala Santa. De *Scala Santa* is een vierkant gebouw by 't Lateraan, met een kapel, 't welk zeer aartig in 't oog valt, en met een dorische en ionische order versierd is. De trigliefen zyn niet wel verdeeld, en te wydloopig, dewyl in de breedte der zuil 'er altyd maar eene is. De vyf arcades heeft de bouwmeester te hoog, en de bovenste vensters te laag gemaakt. Fontana moest dit gebouw voor Sixtus V. optrekken, om daarin den trap van 28. marmeren treden, die Christus in 't huis van Pontius Pilatus opgeklommen was, te brengen. Godsdienstige menschen kruipen deezen trap op de knien op. Men heeft de treden met planken belegd, om dat zy anders wel haast uitgesleten zouden zyn. Op beide zyden des hoofdtraps heeft men kleinderen gemaakt, om weer aftegaan, of voor zulken die geen lust tot knielen hebben.

In de kapel boven zyn veele heilige dingen, onder an-

de-

eren een portrait van den Heiland, door Lukas begon- *I. Wyk,*
 nen, en van de engelen ten einde gebragt, 't welk van *de' Monit.*
 de Roomschegezinde schryvers *ἕκαστον ἀχειροποίητον*, dat niet
 van menschenhanden gemaakt is, genoemd, en voor zeer
 gelykend gehouden wordt. Onder de veele hier bewaard
 wordende reliquien, waarvan de lyst op een tafel te leezen
 is, zyn de navel en een stuk van de voorhuid van Chris-
 tus, eenige van de engelen gemaakte miskleederen, en de
 doeken, waarmede de engel den h. Laurentius het zweet
 afveegde toen hy gebraden werd, byzonderlyk merkwaar-
 dig. De kapel heet *Sancta Sanctorum*, en 't altaar, daar
 de reliquien bewaard worden, is zo heilig, dat 'er zelfs de
 Paus de mis niet op doen mag.

By de Scala Santa staat de kapel met het vermaarde *Tri-*
clinium van St. Leo III. of het mozaïek, waarmede die
 Paus het Refectorium in zyn Paleis van 't Lateraan versie-
 ren deed. Clemens XII. deed het herwaards brengen, en
 Benedictus XIV. verbeteren. Nikolaas Alemanni heeft 'er
 eene in 1756. op nieuws herdrukte verhandeling over ge-
 schreven.

Digt by de Scala Santa lag het huis waar Keizer Marcus
 Aurelius geboren en opgevoed werd, en waar men zyn
 heerlyke statue te paard van brons, die voor 't Kapitoel
 staat, gevonden heeft. Hier omtrent was ook het kleine
 Campus Martius, waar men ter eere van Mars paarden ren-
 nen liet, toen het groote door den Tiber overstroomd
 was. (*)

De

- (*) *Altera gramineo spectabilis equiria Campo,*
Quem Tiberis, curvis in latus urget aquis;
Qui tamen ejecta si forte tenebitur unda
Corlius excipiet pulverulentus equos.

Ovid. Fast. 2.

I. Wyk de Monti. De *Villa Giustiniani*, liggende ten noorden van 't Lateraan, verdient van wegen de antieken gezien te worden. Op de groote laan staat een Jupiter en een Eskulaap; ter regter hand een groote vaas, die zeer hoog geschat, en daarom in de Calcografia in plaat gebragt is. Zy verbeeldt een bacchusfeest, den dronken Silenus, en een offer van Bacchus. Een herder, aan wiens voet een wynvat staat. Een beeld van Jupiter op een fontein. Verscheiden busten meer dan levensgrootte, onder anderen Plato, en Julia Pia, de gemalin van Severus. Voor het huis staan een menigte van lykbuften, basreliefs, en statues, waaronder een Aurelius Cæsar. In huis ziet men eene Minerva, een Mercurius als planeet, twee schoone vaazen, de eene de offerhande van Iphigenia, de andere een bacchusfeest verbeeldende.

Agter S. Matteo tegen 't noorden van 't Lateraan zyn eenige overblyffels van een basilica, gebouwd van Keizer Augustus, te zien. De plaats heet nog *Calluzzo*, 't welk sommigen van Cajus en Lucius, 's Keizers neeven, afleiden. Omtrent 300. Schreeden daarvan ligt de poort van S. Giovanni, eertyds *Porta Coelmontana*, (*) welke naar Frascati, Albano, Castalgandolfo, en op den grooten weg naar Napels voert.

Santa Croce. De kerk *Santa Croce in Gierusalemme* heeft haaren naam deels van de stukken van Christus kruis, deels van de aarde des bergs Calvaria, die Helena van Jerusaleem hier in een onderaardsche kapel plaatsen deed. (**)

Groote

(*) Venuti denkt, dat zy ook *Afinaria* geheten heeft, welken naam Nardini liever aan een toegemeefeld poortje, niet ver hier van daan geeven wil.

(**) In deeze kapel worden maar op eenen dag in 't jaar vrouwen toegelaten. Men ziet hier de schoone marmereen stame van den Kardinaal Befocci. Onder de reliquien der kerk wordt een zilverling vertoond, waarvoor Judas Christus zou verzaaden hebben. Op de eene

Groote bouwde reeds hier omstreeks eene kerk op de plaats *I. Wyk, de Monti*, van 't oude *Sessorium*, waarvan het eigenlyke gebruik te- genwoordig niet bekend is. Ten dien einde deed hy een tempel van Venus omver haalen, waarvan de Cistenstienfer monniken nog een stuk muurs in den kloofstertuin toonen. De kerk werd in 1144. nieuw gebouwd, en Benedictus XIV. die den kardinaalstittel van deeze kerk voerde, deed, door Gregorini, een nieuwe voorzyde, en een portaal daarvoor aanleggen, 't welk 'er, uit hoofde van de menigte der versierselen, byna theatraalsch uitziet. Het is jammer, en byna barbaarsch, dat men de prachtige antieke granieten zuilen, die in de kerk zyn, en 'er 't grootste sieraad van uitmaakten, door pilasters en stukadoorsel verborgen heeft.

Onder het hoofdaltaar staat een zark van basalt, met de beenderen van den h. Anastasius. Het schilderwerk daarboven is van Pinturicchio. De kerk is van een nieuw schilder uit Sicilien, naamlyk Corrado, beschilderd. Dog de zamentelling is geheel onregelmatig, en de houding gebrekkelyk, schoon in sommige koppen en beelden een goede uitdrukking heerscht. De kleeding is hard, en het valt alles in 't groenagtige. Op 't koor ziet men Moses van den zelve meester, het water uit den steenrots slaande, en de koperen slang op natten kalk. Deeze stukken zyn onder zyn beste werken te rekenen, en komen eenigens na aan de manier van Pieter van Cortona.

In het klooster zelfs geeft men de geesfeling en kruisfging van Christus voor stukken van Rubens eerste manier uit, toen hy nog te Romem studeerde. Men ziet 'er in een

ene zyde staat een hoofd met straalen; en de roos, zo wel als het woord *POAION* op het revers, wyzen uit, dat het een Rhodische munt is, dieergelyken men 'er by Beger en Golzius meet vindt.

I. Wyk, een vaste kragtige hand, dog een hard koloriet. De *mon-
de' Monti*. niken hebben een talryke bibliotheek, waarin eene voor
weinig jaaren hier opgegraven Anubis van basalt, 3 voet
hoog, en een van Mancini gelukkiglyk gekopieerde heil-
ge familie van Raphaël, te zien zyn. Verscheiden op-
schriften staan in de muuren van 't klooster gemetseld,
waaronder deeze,

ANIAL INGRATIUS HOMINE NULLUM EST,

waarmede zig de geleerde Montfaucon (*) lang het hoofd
gebroken, en in 't begin gelezen heeft, *Annia Liberta*,
tot dat hy eindelyk zyn mislag zelf ontdekte, en bevond,
dat het op een zeer natuurlyke wyze verklaard kan worden,
Animal ingratius homine nullum est. Een bewys, dat de
oudheidskenners dikwyls by geringe dingen zwaarigheden
vermoeden, en ze daardoor geheel verkeerd uitleggen,
welke een oude Romein zonder moeite verstaan zon hebben.

*Amphi-
theatrum
Castrense.*

Ter zyde van deeze kerk ligt een amphitheater van ge-
bakken steenen, dat byna 250. voet in de middellyn heeft.
Eenigen hebben het voor dat van *Statilius Taurus* gehou-
den, dog dat was van marmer, en lag in 't *Campus Martius*.
De meening van hun, die hier 't *Amphitheatrum Castrense*
zoeken, waarin de soldaaten, om zig te oefenen, tegens
wilde beesten vegten moesten, is veel waarschylyker. De
overblyffels liggen tuschen de stadsmuuren, en bestaan uit
arcades en korinthische zuilen, alles van baksteen, en slegte
architectuur.

*Villa Al-
tieri.*

Van de kerk Santa Croce tot aan Santa Maria Maggiore
loopt de *Strada Felice*, dus genaamd naar Sixtus V. die
nog monnik zynde broeder Felix heette, 2700. schreeden
lang

(*) *Diar. Ital. ed. Par. 1702. p. III.*

lang, lynregt, en van hier tot *Santa Trinita di Monte* zyn *I. Wyk*, weer 2400. schreeden in een regte lyn. Als men van *de' Monti*, *Santa Croce* deeze straat afgaat, ligt ter slinkerhand de *Villa Altieri*, merkwaardig om veele standbeelden, busten, en oude schilderstukken. De meesten zyn uit het praalgraaf van de familie van Nafonia, 't welk onder Clemens X. ontdekt werd, herwaards gekomen. Sommigen zyn ommuurd. Men ziet hier ook overblyffels van een oud bad, waarop men een paviljoen gebouwd heeft.

Eenige honderd schreeden noordwaards van de *Porta Tempel van Maggiore* ligt een rond of liever vierhoekig muurwerk, *Minerva Medica*. gemeenlyk de Tempel van de *Minerva Medica* genoemd, dog 't welk van anderen voor een tempel van Eskulaap of de *Basilica* van Cajus en Lucius gehouden wordt. Uit de gedaante, de versierfelen, en de vensters, zou men egter ook kunnen opmaaken, dat het een bad geweest is, vooral om dat 'er een foort van waterleiding by is. In deeze *Vigna* staan nog twee overblyffels van oude graven. Het een is het *Columbarium* (*) van de *Familia Aruntia*. Het bestaat uit twee kamers, waarvan het eene met kleine kapgevels boven de nissen, waarin de urnes staan, voorzien is, dog het andere op eene zyde bemuurde dorische kolommen heeft. Aan 't gewulf zyn aartige arabesques met met kleine beelden en stukadoorfel. Het andere *Columbarium* bestaat maar uit eene kamer, die rondom nissen voor urnes en opschriften heeft. De schilderyen aan 't gewelf zyn uitgegaan.

De *Porta Maggiore* heette voormaals *Navia*, en moet *Porta* met *Maggiore*.

(*) De *Columbaria* bekwamen dien naam om dat zy begraafplaatsen waren voor veel perſoonen, wier asche rondom in urnes in nissen aan de muuren, gelyk de nesten in de duivenhokken, bewaard werd. Verscheidene zyn 'er ontdekt geworden.

I. Wyk, de Monti. met de *Labicana* en *Prænestina*, die tegenwoordig toegemetseld zyn, niet verward worden. Uit een opschrift blykt, dat Keizer Claudius deeze poort, toen hy de waterleiding aanlag, gebouwd heeft. Hier hield de waterleiding op, en die van Nero begon 'er. Sixtus V. gebruikte die om het *Acqua felice* naar de fontein *de Termini* te leiden. Twee en een halve myl van hier op den weg naar *Præneste*, gaat de weg onder een arcade der waterleiding door, en het opschrift zegt, dat Sixtus V. de oude boogen weder hersteld heeft. De Keizers *Vespasiaan* en *Titus* verbeterden de *Porta Maggiore*. Zy bestaat uit twee doorgangen. Aan de muuren ziet men de overblyffels van drie nissen met zuilen in boerschen smaak. Boven staan de opschriften der drie Keizers, die de poort gebouwd hebben. 'T is jammer, dat het geheel zig niet wel vertoont van wegen de aangelapte gebouwen. Van verre geeft het een aardig aanzien, dog van naby is de architectuur niet fraai.

Campus Equilinus. Het *Campus Equilinus* was een plaats, 1000 voet lang, en 300. breed, liggende buiten de stad tuschen de *Porta Maggiore* en *S. Lorenzo*. Hier wierden de slaaven in kuilen, *puticuli*, begraven, en ook somtyds de misdadigers geregt.

Wy neemen by deeze gelegenheid eene kerk buiten de stad staande mede, om dat zy tot de stad gerekend wordt, daar anders de streek om *Romen* eerst na de stad wordt beschreven. Buiten de stadsmuuren ontdekt men eenige overblyffels van *Heliogabalus'* renbaan, waarin de *Egyptische Obelisk* stond, welke op de plaats in 't *Barberynsche Paleis* ligt.

S. Lorenzo fuori delle mura. *S. Lorenzo fuori delle Mura* werd van *Konstantyn den Grooten* gebouwd. De kerk is, gelyk alle *bassilicken*, met een portaal of een gallery voorzien, waaraan men veele *schilderyen* uit de *middeleeuwen* ziet. Onder anderen, hoe

Paus

Paus Honorius den Graave van Auxerre, Pieter van Courtenai, het avondmaal toereikt. Hy werd in deeze kerk *I. Wyk, de Monti.* als gemaal van Jolanta, zuster van Baudewyn, tot Keizer van het Oosten gekroond. De Paus wilde in langen tyd daar niet aan, uit vreeze dat de Oosterfche Keizers zig daardoor eenig regt op Romen mogten aanmaatigen, dog lier zig eindelyk in 't jaar 1216. beweegen, om het in een kerk buiten de stad te doen. De h. Laurentius ligt in een onderaardsche kapel, *La Confessione di S. Lorenzo* genaamd, welker trap met zuilen van verde antico versierd is. Ook bewaart men iets van zyn vet, toen hy gebraden werd.

In 't portaal voor de kerk staan zes schoone geslingerde zuilen, 17 voet hoog, waaronder twee van Parisch marmer zyn. De twee en twintig zuilen in het schip zyn van graniet, en zouden uit een tempel van Mars genomen zyn. Tien zyn byzonder schoon, een paar van roomsche, en een paar gekanneleerde van korinthische order. Men ziet hier een groot antiek praalgraf, waarop een wynleezing is uitgehouwen. Een marmeren stoel heeft den bisschop in de eerste verzamelingen der Christenen ten zetel gediend. Ter regter hand van 't hoofdaltaar is het schoone monument van Josef Rondinini, en, ter linker het graf van Mevrouw Malleviller, die haaren zoon, Barclai, door zyne *Argenis* en andere schriften bekend, naar Romen gevolgd is. (*) Ter regter hand aan den ingang staat een antieke urne, met schoone basreliefs van wit marmer, waarin een kardinaal begraven ligt.

Uit de kerk gaat men naar beneden in de Catacomben. By de kerk is het kerkhof van de h. Cyriaca, waarvan Antoni Bosio, in zyn onderaardsch Romen, een wydloopige beschryving gegeven heeft. S. Lorenzo hoort onder de zeven

(*) Hy zelf stierf in 1621. en ligt te S. Onofrio begraven.

I. Wyk, zeven hoofdkerken, en onder de vyf patriarchaale kerken; de *Monti*. dog geen kardinaal voert 'er den titel van.

De *Porta S. Lorenzo*, eertyds *Esquilina* of *Tiburtina*, is de aller oostelykste, en leidt naar Tivoli. Voorheen begon hier de *Via Collatina*. Het onderste deel, dat meest vervallen is, heeft Augustus gebouwd, en Titus vermoedelyk het bovenste, van wien ook de opschriften zyn. De architectuur is van geen goeden smaak. Tusschen deeze poort en de *Porta pia* springt de stadsmuur een weinig uit, en men denkt dat daar het *Vivarium* gelegen heeft, waar de wilde beesten voor de schouwspelen bewaard werden. In de nabuurschap was ook het *Castrum Praetorium*.

S. Bibiana. Wy keeren nu door de poort van S. Laurens in de stad te rug, waar zig het eerste de kerk der h. *Bibiana* opdoet. Zy werd reeds in de vyfde eeuw van eene Dame, Olympia genoemd, gebouwd, dog in 't jaar 1625. van Urbaan VIII. volgens Bernini's bestek, versfraaid. Onder het hoofdaltaar is het graf van *Bibiana's* zuster en moeder, uit Oostersche alabastr. Het marmeren beeld deezer heilige is een der schoonste stukken van Bernini. Zy leunt op eene zuil, en heeft een schotel in de hand. Het karakter in 't gezigt is meesterlyk, en de kleederen vallen wel. De gordel doet een treflyke werking. De laurier aan haar voeten is zo lugtig en natuurlyk gemaakt, dat men 'er over verfeld moet staan. Veelen houden dit beeld voor Bernini's meesterstuk. Het heeft byna geen gebreken, dan eene wat styve houding, en de eene knie steekt te ver vooruit. Aan de kerkdeur staat een roode marmeren zuil, waaraan zy dood zou gegeesfeld zyn. Twee andere zuiten, ter linkerhand des altaars, zyn van heerlyk marmer.

In het schip ziet men zes schilderyen op natten kalk, verbeeldende de historie van deeze heilige. De drie eersten ter regterhand zyn van Ciampelli geschilderd en hard, daat-

daarentegen is die ter linkerhand van Pieter van Cortona *I. Wyk,*
des te schooner, inzonderheid die waar men de heilige *de Monti.*
dwingen wil, den goden te offeren. (*) Zy hebben door
den tyd geleden. Verder in deeze kerk ziet men een groo-
te vaas van Oofterfch alabaster, met een luipaarden kop,
dat boven de 17 voet in den omtrek, en een hoogte van
33 duim heeft.

S. Eusebio hoort onder de oudste kerken van Romem. *S. Eusebio.*
Zy staat op de puinhoopen van 't paleis en de baden van
Gordianus, waarvan men nog blyken vindt in het tot de
kerk behorende Celestyners klooster. De Kardinaal Henri-
quez, die 'er den titel van voerde, deed ze in 't jaar 1750.
nieuw opbouwen. Onder de ionische zuilen van 't schip
is 'er eene waarop men in de krullen der kapiteelen een
kikvorfch en een haagedis ziet. Winkelman meent, (**)
dat die zuilen uit den *Porticus Octavii* zyn, waarvan Scau-
rus en Batrachus de architecten geweest zyn. Wyl zy 'er
hunne naamen niet inbrengen konden, hebben zy de dieren,
die in 't Grieksch, zo als zy, heetten, als een gedenkteken
van hun naam, 'er in gezet.

By *S. Eusebio*, tegen over de kerk van *S. Giuliano*, *Trofeen*
lag de eerste waterkom van 't Aqua Martia, waarvan men *van Ma-*
nog twee gemetselde boogen ziet. Voor deezen stonden *rius.*
'er de Trofeen van Marius op, die nu op 't Kapitoel zyn.
Zy werden opgerigt ter gelegenheid van Marius' overwin-
ningen over Jugurtha en de Cimbriers. Eenigen hebben
ze Domitiaan, die zig veel certekenen heeft doen stel-
len, toeëigend. Dog het is waarfchynlyker, dat zy Marius
toebehoord hebben, wyl de Raad alle de standbeelden en
gedenk-

(*) Zy zyn allen drie wel in plaat gebragt in de *Calcografia* te vinden.

(**) Aanmerkingen over de bouwkonst der Ouden. Bl. 29.

I. Wyk, gedenktekens van Domitianus heeft doen aan stukken slaan, *de Monti*. ten einde de gedagtenis deezes dwinglands uiteroeyen.

Boog van Calienus. De boog van Gallienus is een aanzienlyk gebouw van travertynsteen, dog van een slegte architectuur. Het middelste gedeelte alleen staat 'er nog van, en op elke zyde een korinthische pilaar. Een zekere Marcus Aurelius rigt- te hem reeds op, den Keizer ter eere. (*)

Tuinen van Mæcenas. De tuinen van Augustus' gunsteling lag op den Esquylinschen berg, en strekten zig, gelyk Donati vermoedt, van de kerk van *S. Martino de Monti* tot *S. Antonio* tegen 't zuiden van *Santa Maria Maggiore*. By *S. Martino* stond de beroemde toren, van welken Nero den brand der stad Romen aanzag, en ondertusfchen zyn gedigt over den brand der stad zong. (**) Van deezen toren zegt *Horatius* aan *Mæcenas*: †)

Fastidiosam desere copiam, &

Molem propinquam nubibus arduis

Omitte mirari beatæ

Fumum & opes strepitumque Romæ.

Mæcenas bragt het eerst de warme baden te Romen in gebruik, en lei ze by deeze tuinen aan. *Virgilius* en *Propertius* woonden ook in deeze buurt.

In

(*) Het opschrift zegt

Gallieno clementiff. Principi, cuius invicta virtus, sola pietate superata est, & Solonias sanctissima Aug. M. Aurelius Victor dedicatiffimus Numini Majestatique eorum.

(**) Anderen zoeken den toren in den tuin van het Paleis van *Colonna* op *Monte Cavallo*, anderen by 't *Karthuizer klooster*. Dog hun meening is niet waarschynlyk, dewyl de tuin van *Mæcenas* daar niet lag.

†) *Lib. III. Ode 29.*

In de kerk van *S. Antonio Abbate* is een schoon oud *I. Wyk*, mozaïek, welk Ciampini naauwkeurig beschreven heeft. *de' Monti*. Voor dezelve heeft Clemens VIII. een zuil van graniet *S. Antonia* ter gedagtenisse van Koning Hendrik IV. en zyn overgang *Abbate*. tot den Roomfchen godsdienst, doen fteilen. By de kerk is een hospitaal voor zulken die schade by den brand geleden hebben, en aan 't zogenaamde *S. Antoniusvuur* krank zyn.

Santa Maria Maggiore is een der fchoonfte kerken van *S. Maria* Romén, en draagt den bynaam van *Maggiore*, wyl zy *Maggiore*. alle de overige *Mariakerken*, waarvan 'er een groot aantal te Romén geteld wordt, in grootte en pragt overtreft. (*) Zy is 122 fchreedén lang en 49 breed. Zy is geplaveid met veelerlei foorten van marmer, die allerlei figuren verbeelden. De kerk praalt met vier heerlyke zuilen. Op deeze plaats ftond voormaals de Tempel van Juno Lucina. De mozaïeken verbeelden het leeven van Maria, en zyn van de vyfde eeuw, toen de kerk door Sixtus III. nieuw herbouwd werd, waarom zy ook eertyds *Basilica Sixtina* heette. Ciampini heeft insgelyks de mozaïeken uitgelegd.

De voorzyde der kerk heeft Benedictus XIV. door den Ridder Fuga geheel nieuw doen bouwen. (**) De architectuur is de fchoonfte niet. De benedenfte zuilen zyn ionifch, en de bovenften korinthifch. De benedenfte openingen voor de deuren zyn plat van boven, en formeeren drie rifalieten, met even zo veel gevèls; de bovenfte openingen, vooral de middelften, fchynen naar evenredigheid der benedenften te hoog; het portaal heeft over 't geheel te veel openingen, die het naar een kooi doen gelyken.

De

(*) Paul de Angelis heeft de historie en merkwaardigheden deezer kerke in een deel in folio, met platen, te Romén, 1621. uitgegeven.

(**) De zelve Paus liet ook het koor met marmer bekleeden, en de gewelven met nieuw flukadoorfel verfieren.

I. Wyk de Monti. De gebouwen, staande ter wederzyde van 't portaal, hebben even zo weinig van een edele bouwkunst, daarentegen heeft het portaal een goede evenredigheid, dog te veel risalieten. Men ziet hier de gedagte mozaïeken der voorzyde, en het standbeeld van Filip IV. van brons. De vier basreliefs boven de deuren zyn van moderne meesters gemaakt.

De uitwendige bouwkunst aan de agterste ronding van Rainaldi wordt zeer hoog geagt. Zy bestaat uit een soort van een rond portaal met pilasters, welken aan 't geheel een edel aanzien geeven. De attiek schynt te hoog voor de pilasters. De deuren zyn goed in zig zelven, dog de vensters daar boven te groot. De architect heeft het geheele gebouw met een colonnade omgeeven, die wel in de oogen valt. Daar boven steeken twee agthoekige koepels uit, die wel geen zuilen, dog een wel geëvenredigd hoofdstel hebben, aan de vensters zyn de kappen te grof en te lomp, dog zy hinderen niet, dat de koepels over 't geheel een schoone werking doen.

Inwendig heeft de kerk een majestueus aanzien; inzonderheid staan de ionische zuilen van wit marmer wel. Zy is behoorlyk verligt. Een gewelfd schip zou ontwyffelbaar fraayer staan, als alle de tegenwoordige verguldfels aan de zoldering. De korinthische pilasters hebben een goede evenredigheid tot de onderste order, dog hun versierfels zyn wat mager. De aanzienlyke arcades met granieten zuilen, voor de beide groote zydkapellen, breeken de ry der zuilen en het hoofdstel, op een aangename wys. De vensters hadden moeten laager geplaatst, en de schilderyen weggelaaten worden. De zyden zyn naar evenredigheid van 't schip te breed, en in geen goeden smaak versierd.

Benedictus XIV. heeft door den Ridder Fuga, het
prag-

pragtige op zig staande hoofdaltaar, waarop alleen de Paus *I. Wyk*, de mis mag doen, doen aanleggen. Het ligt onder een *de' Monti*, van vier groote engelen gehouden wordende kroon, en de engelen staan op vier porfieren zuilen. Dit verhemelte is te groot voor de plaats, dog anders zeer ryk. Het altaar bestaat uit een schoone oude porfieren urne, die voorheen by den ingang der kerk ingemetseld was. De euangelisten en kerkleeraars zyn van Nogari, en de mozaïeken aan de tribune van Turrita.

Ter regter hand ligt de beroemde kapel van Paus Six- *Capella* tus V. Fontana heeft ze volgens een schoon plan gebouwd, *Sistina*, dog de kapel is te groot geworden, en de korinthische pilaars zyn te veel versierd. De beide tombes der kapel zyn wel kostbaar, en met schoone zuilen voorzien, dog ten aanzien der konst niet de besten. Op die van Pius V. is deeze Paus liggende in brons verbeeld. Op die van Sixtus V. staat zyn standbeeld van Valsaldo. Van de basreliefs heeft de zelve konstenaar de krooning van den Paus, en Nikolaas Fiamingo de Liefde en Gerechtigheid verbeeld. Op het altaar worden veel reliquien vertoond.

Daar tegen over ligt de Borghesische kapel, zo groot *Capella* als de voorige. Zy behoort onder de schoonsten van ge- *Borghese*, heel Romem, en heeft haar eigen sakristy, waar het aan kostbaarheden niet ontbreekt. De kapel zelve is allenthalven met marmer bekleed, en heeft schoone schilderyen van Guido; dog men ziet 'er, by al de pragt, de gebreken der voorige, zy is naamlyk te veel versierd, en de graftekens zyn niet schoon. De schilderstukken aan de vier pilaars der koepel zyn van den Cavalier d'Arpino. De vier hoeken aan de vensters en 't gewelf heeft Guido vervaardigd; zy zyn dien meester waardig, van goede vinding en koloriet. Aan 't altaar staan vier groote zuilen van Oostersch jaspis. Vier bronzen engelen houden een Marienbeeld, waar
van

I. Wyk, de Mont. van het gemeen geloof, dat Lukas het geschilderd heeft. De twee tombes staan tusfchen groene marmeren zuilen. Paulus V. de ftigter deezer kapel, is op de zyne knielende verbeeld. De basreliefs zyn van Maderno, en de vier op de zyden fttaande ftatuen zyn van verfcheiden goede meesters. Tegen over ziet men het graf van Clemens VIII. waarop de Paus den zegen uitdeelt, van Silla, een Mila-nees, gemaakt. Aan deeze zyde ontbreeken ook geen ftatues. Op 't altaar ziet men een basrelief van Paus Libe-rius, gelyk hy de grondtekening deezer kerk, volgens een gezigt dat hy gehad had, in fneeuw aftekenf. Deeze ka-pel zou Pius V. meer dan een millioen feudi gekoft heb-ben. Men kan ligt denken, dat deeze trotfe Paus, die het niet kwalyk nam, als hem de vleyers een Ondergod noem-den, niets gefpaard hebbe, om zig een prachtige rust-plaats te maaken.

De kapelle der Sforzi is van Michaël Angelo's vinding, en van Nebbia gefchilderd. De Hemelvaart is van Sermo-netta. Daarop volgt de kapel van Maria, en van de familie van Cefi, welke zeer wel in 't oog valt. De daar zynde tombes der kardinaalen zyn van Willem della Porta. Daar-buiten is het fchoone monument des Vryheeren van Fur-ftenberg, Bifchop van Munfter en Paderborn, van groen, rood, en geel marmer. Het altaar van 't heilige fakrament heeft een fchoon tabernakel van brons, door vier enge-len gedraagen.

Aan den ingang ter flinkerhand ftaat het monument des Kardinaals Toledo van Corduba. Boven de deur des to-rens, waarin de klokken hangen, ziet men het monument van Clemens Merlini; en boven de opwekking van La-zarus, door Hieronymus Muziano, het grafteken van dien konftenaar, in 't jaar 1660. overleden. By den ingang voor de fakristy ziet men een gedenkftuk van Antoni Ni-grata,

grata, een gezant des Konings van Kongo, overleden in 1629. 't welk merkwaardig is wegens zyn zeldzaamheid, *I. Wijk, de Monti*. Bernini heeft zyn borstbeeld uit zwart, en zyn kleederen uit bont marmer gemaakt. Van dien zelven meester is ook de hemelvaart van Maria, van marmer, in de sakristy. De architectuur is van Ponzio, en de schildery van Passignani.

De obelisk voor het agterste deel der kerke S. Maria Maggiore is 43. voet hoog, en staat op een voetsruk van 22. voeten. Keizer Claudius liet hem uit Egipten brengen, en voor het praalgraf van Augustus, waar reeds een diergelyke stond, oprigten. Hy viel by de verwoefingen van Rome om, en lag eenige eenwen op de straat Ripetta, tot dat Sixtus V. hem door Fontana op de tegenwoordige plaats deed stellen. De ontbreekende spits is door sieraaden van brons vervuld, welken het kruis, aan het welk de obelisk gehelligd is, draagen. Deeze obelisk heeft geen hieroglyphen, gelyk die op de plaats van S. Pieter, nog ook zo schoone evenredigheden als die. *Obelisk.*

De zuil van wit marmer voor den hoofdingang der kerk is uit den Tempel der Vrede, door Paulus V. herwaards gebragt, en met een standbeeld van Maria versierd. De evenredigheid des voets tot de zuil schynt niet de beste; over 't geheel is zy te smal en te hoog, en ziet 'er in de open lugt zeer sober uit. De kannelen en andere sieraaden der korinthische order schikken zig wel voor een zuil in een gebouw, dog niet voor een op zig zelf staand gedenkteken, gelyk dit stuk is.

De kerk der h. Praxedis, behoorende aan de order van S. Praxe. Vallombrosa, werd van Paus Pius I. op de plaats daar de de. baden van Novatus geweest waaren, in de straat Lateritia, gebouwd. In de kerk is een put, waarin deeze heilige de lichamen der martelaars, ten haaren tyde omgebragt, werpen deed;

I. Wyk de Monti. het getal zou 2000. beloopt. De h. Karel Borrômeus, als titulair Kardinaal deezer kerk, beschonk het hoofdaltaar, dat het lichaam der h. Praxedis dekt, met vier prachtige zuilen van porfier. In de kapel della Colonna staat twee kostbaare zuilen van Oostersch alabaster. Zy wordt dus geheeten naar eene drie voet hooge witbruine colonnade van jaspis, waaraan Christus zou gegeeffeld zyn. Een zekere Kardinaal Colonna heeft ze in 't jaar 1223. uit het Heilige Land gebragt. Julius Romanus heeft hier de geeffeling zeer fraai geschilderd. Het gewelf van de kapel van de Olgiati is van den Ridder d'Arpino, en het altaarstuk van Frederik Zucchero. Men vertoont hier ook een kostbaar tafelblad van Oosterschen graniet, met witte en zwarte stippen, waarvan de h. Praxedis zig in plaats van een bed bediend zou hebben, om haar lichaam te kassijden.

S. Prudenziana.

S. Prudenziana behoort den Bernhardynen, en ligt in de *Strada Urbana*, voorheen *Vicus Patricius* genaamd. Hier woonde de h. Prudens, een Romeinsch Raadsheer, ten wiens huize Petrus, by zyne aankomst te Romem, zyn intrek nam. Hy hield zig een geruimen tyd by hem op, en maakte zo wel den vader als de beide zonen en dogters, de h. Praxedis en Prudentiana, tot Christenen. Pius I. veranderde het huis in een kerk, welke ook, zo anders deeze vertelling gegrond is, als de oudste Christelyke kerk te Romem aangezien moet worden.

De Kardinaal Gaetani, die 'er den titel van voerde, deed ze door Frans van Volterra in 't jaar 1598. weder vernieuwen, en lei 'er voor zig en zyn familie eene der heerlykste kapellen van geheel Romem aan. Voor de zelve staat vier voortreflyke zuilen van giallo antico, uit de baden van Diocletianus, en aan het altaar twee van lumachella, of marmo pidocchioso, die onder de zeldzaamsten van Romem

men geteld worden. Het basrelief op het zelve verbeeldt *I. Wyk*, de aanbidding der drie Koningen; de meester is Olivieri, *de Monti*. Ook zyn de andere statues van goede meesters. De vloer is wel ingelegd, en de mozaïeken aan het gewelf volgens tekening van Frederik Zucchero. De koepel der kerk heeft Pomeranci geschilderd. 'T altaar van den h. Petrus, waarop hy zelf de mis zou gelezen hebben, is met statues van della Porta versierd. Onder een van de boogen der kerk is een put, waarin 3000. martelaars liggen; het schilderstuk van 't daarby staande altaar is van Ciampelli. De beide geslingerde zuilen voor de kerkdeur zouden uit de baden van Agrippina zyn.

By *S. Lorenzo in fonte* lag het Theater van Flora, 't welk *Theater* met den *Circus Floræ*, die op de *Piazza Grimana* te zoe-*van Floræ*: ken is, niet verwisseld moet worden. Op dit theater werden de spelen van Flora, *Floralia* genaamd, op de drie laatste dagen van april en de eersten van mai gehouden. (*)

De kerk van *S. Pietro in vincoli* heeft den naam van *S. Pietro* de hier bewaard wordende keten, waarmede de Apostel *in vincoli*. Petrus geboeid geweest zou zyn. De Kardinaal Galli heeft de kerk doen herstellen, en zyn praalgraf voor het altaar van 't h. sakrament doen aanleggen. Men ziet 'er twintig groote dorische zuilen van Parisch marmor, die $7\frac{1}{2}$ voet in om

(*) Ovidius Fast. l. 4. v. 945. zegt:

Mille venit variis Floram Dea nexa coronis:

Scena joci morem liberioris habet.

Ligte vrouwlieden dansten en speelden 'er naakt. Valerius Maximus verhaalt in 't 10. hoofdst. van 't 2. boek, dat Cato daarom uit den schouwburg ging. In den Circus van Flora moesten eenige vrouwlieden een soort van kamp met tamme dieren houden.

I. Wyk, omtrek hebben. In de kapel ten einde der regter zyde de *Monti*, ziet men den h. Joannes van Guercino's eerste manier.

Moses van Michaël Angelo, Voornaamlyk verdient deeze kerk wegens het praalgraf van Paus Julius II. van Michaël Angelo, 't welk een der vermaardsten van Rom en is, bezogt te worden. Indien het volgens het plan des kunstenaars en de oogmerken des Pauzen, die een goeden smaak en liefde tot pragt bezat, tot stand gekomen was, zou het het pragtigste in de wereld geworden zyn. De menigvuldige statuen, die daartoe gevorderd werden, zyn ten deele in het geheel niet begonnen, ten deele onvolkomen gebleven. Wy hebben 'er eenigen in de beschryving van Florencen aangehaald. Het tegenwoordige monument (*) is, als men het beeld van Moses uitzondert, nog van een schoon snywerk nog schoone architectuur, dog deeze reusagtige statue, die boven het graf van den Paus geplaatst is, wordt voor het grootste meesterstuk van Michaël Angelo gehouden. Moses zit, en legt de regter hand op de wettafelen, en de linker op het lyf. De stelling, handeling, en 't geheele beeld is van een edele eenvoudigheid; de uitdrukking in 't hoofd voortreflyk en te gelyk verheven, en de tekening is zeer naauwkeurig. De baard is al te groot, en gaat tot beneden den navel, 't welk hem naar eenen watergod doet gelyken. (**) De meester heeft den patriarch geheel gekleed, en

(*) Het is ledig. Wyl het niet gereed was, bragt men het lichaam des Pauzen in de S. Pieterskerk, waar het nog ligt.

(**) De goede Vader Labar, die zig op zyn Italiaansche reis niet zeer om de konsten bekommerde, wil uit deezen baard opmaaken, dat de oude Jooden een baard gedraagen hebben. De geleerden zyn het daarom trent nog niet eens. Hy meent, dat zulk een meester niet zonder goede redenen Moses zonder baard moet afgebeeld hebben. Vermoedelyk zou hy uit Teniers stukken bewyzen, dat de Duivel paardenvoeten heeft.

en maar de armen en het eene been naakt gelaten, dog *I. Wyk,* hier ontdekt men ook de grootste konst in 't naakte. Het *de' Monti.* op de knie teruggeslagen kleed is byna met te veel studie gelegd, en heeft te veel plooyen; des ongeagt blyft het beeld altyd een der grootste gedenkstukken der beeldhouwkonst. In de andere nissen van deeze tombe staan vier statues van Raphaël Montelupo, een leerling van Michaël Angelo. De beide standbeelden, het eene van de beschouwende, en het andere van de beoeffenende Godgeleerdheid, hebben veel uitdrukking en bevalligheid.

In de eerste kapel ter regter hand treft men den h. Augustyn van Guercino aan. Hy heeft ook het portrait van den Kardinaal Margotti boven dit graf, verders in de volgende kapel de verlossing des Apostels Petrus door eenen engel, en eindelyk in eene kapel digt by den hoofdingang de h. Margaretha geschilderd. Op een muur ziet men een oude schildery van Pollaiolo, een Florentyner, en daarby het graf, met het borstbeeld, van deezen meester. Hier ligt ook Julius Clovius, van wiens stukken in miniatuur wy by de Vatikaansche, en andere bibliotheeken, gewaagd hebben, begraven. By den ingang vertoonen zig de tombes van de Kardinaalen Agucchi en Margotti, van wiens beelden zo even gesproken is. Le Gros heeft het monument des Kardinaals Cinthius Aldobrandini vervaardigd, welks zark van een soort bruin agaat met witte streepen is, *Leonino orientale* genaamd. De tombe van den Kardinaal Vechiarelli is niet minder schoon, en bestaat uit zwart en wit brocatello, en de zark uit koolzwart marmer. In het grafschrift des Kardinaals staat openhartig, *Religione sui tenuis, terrena sequendo &c.* In de kapel des h. Sebastiaans is een mozaïek van de zevende eeuw, zynde een gelofte wegens de pest. Het klooster is van Sangallo's, en de fontein op de plaats met basre-

I. Wyk. liefs en vier zuilen van graniet van Michaël Angelo's *de Monti*. ordonnantie.

De straat, welke van S. Pietro naar 't Campo Vaccino gaat, wordt voor den ouden *Vicus Sceleratus* gehouden, waar de vrouw van Tarquinius Superbus over 't lyk van haaren vader heen reed. Nardini zoekt die plaats by de fontein naast Madonna de Monti.

Baden van Titus.

By het klooster van S. Pietro in Vincoli, en den daartoe behoorenden tuin liggen de overblyffels van de baden van Titus. (*) Hier werd de beroemde Laocoon opgegraven, waarvan Plinius (**) zegt, dat hy in 't paleis deezes Keizers gestaan heeft. Titus was in een gering huis in deeze nabuurschap geboren, en behield 'er zulk een liefde voor, dat hy daar zelfs zyn paleis en de baden aanleide. In de *Vigne* of wyngaarden hier omstreeks staat nog veel oud muurwerk van ronde en veelkantige zaalen en groote nissen. Van de laatste zyn de gewelven in vakken afgedeeld, waaraan men nog eenige kleuren bespeurt. In de gewelven onder den grond bemerkt men slegtte grotesques en stukadoorsels. Het gewelf waarin de Laocoon lag was geheel beschilderd, dog tegenwoordig is alles uitgegaan, behalven eenige beelden, welken de geschiedenis van Coriolanus, zig door zyne moeder latende verbidden, vertoonen. De ordonnantie van dit kleine schilderstuk is, zo veel men 'er van oordeelen kan, aartig.

Sette Sale. De onder den naam van *Sette Sale* bekende ruinen waren groote waterkommen, die aan de baden van Titus, of mischien vroeger aan de ruinen van Nero, water verschaften.

(*) Van 't Coliseo oostwaards. Suetonius zegt in 't leeven van Titus: *Amphitheatro dedicato, thermisque juxta celeriter constructis*, 't welk bewyft dat deeze overblyffels de zelve zyn waarvoor zy gehonden worden.

(**) Hist. Nat. l. 36. c. 8.

ten. Zy bestaan uit zeven lange, smalle zaalen, of gewelven, die byna vervallen zyn, dog door deuren gemeenschap met malkander hebben. Haare langte is ongelijk, dog niet boven de 37. voet; de hoogte bedragt 12. en de breedte 18. voet. De bouwkunst komt met die van alle oude gebouwen overeen. By deeze Sette Sale zyn nog eenige gewelven met schilderyen voorzien, waar men egter niet gemaklyk kan by komen. (*)

Niet ver van deeze baden zyn nog eenige overblyffels van den tuin van Nero te vinden, welken aan zyn zo genaamd gouden huis paalden. Om deeze tuinen groot en pragtig te maaken, verdreef hy de eigenaars, gelyk een dwingland, uit hun huizen. Daarom zegt Martialis,

*Hic ubi miramur velocia munera thernas,
Abfulerat miseris tecta superbus ager.*

Het paleis en de tuinen van Nero namen de geheele ruimte tusschen den Palatynschen en Esquilynschen berg, in de nabuurschap van 't Colliseo, in, en de galleryen gingen van den eenen berg tot den anderen. De gebouwen hielden

(*) Men vindt ze ten deele in het schoone werk, *Recueil de peintures antiques, imitées fidèlement pour les couleurs & pour les desseins d'après les desseins coloriés faits par P. S. Bartoli à Paris 1757.* in fol. Volgens La Lande zyn 'er van dit werk maar dertig exemplaaeren afgezet geworden. Wy zyn het den Graave Caylus en den Heere Mariette verschuldigd. Het bevat veel schilderyen, die in 't jaar 1688. in de *Casa di Tito* by de Sette Sale, in de *Villa Corsini* buiten de poort van S. Pancrazio, in den tuin van S. Gregorio di monte Celio, en in de straat van Stefano Rotondo gevonden werden. Verders de afbeelding van een oude schildery in het paleis Barberini, en het mozaïek te Palestrina. De Graaf Caylus vond de origineele tekeningen tot dit werk by toeval in de handen van een kind, welks moeder ze van een kamerdienaar des Heeren de Louvois gekreegen had.

I. Wyk, den op by S. Pietro in vincoli, dog de ruinen liepen tot de *Monti*, aan die van Mæcenas toe.

De kerk *S. Domenico e Sisto*, behoorende aan de Dominikaaner nonnen, werd van Vincenzo della Greca, onder Urban VIII. gebouwd. De schoone voorzyde schynt by gebrek van 't risaliet te plat: de bovenste roomsche pilasters zyn naar evenredigheit der onderste korinthische order te laag: de architect had alleen aan de bovensten het voetgestel moeten weglaten. De voor de kerk liggende dubbelde trap is wel schoon in zig zelve, dog zou beter passen aan den ingang van een tuin, dan hier. De eerste kapel ter regter hand is van Bernini's ordonnantie, en Raggi heeft de beelden van Christus en Magdalena gemaakt. De beide bloedroode zuilen komen voortreflyk uit. In de derde zyn de drie Mariaas, welken eenen monnik het beeld brengen van den h. Dominicus, door Mola. Dog van wegen den gouden cirkel om haare hoofden ziet 'er het stuk regt gothisch uit, en doet een slegte werking. In de eerste kapel ter linkerhand heeft Romanelli Maria geschilderd, een roozenkrans aan eene nonne overgeevende. De Maria heeft veel van de manier van Pieter van Cortona. Het licht is in het stuk te veel verdeeld.

S. Catarina di Siena. By S. Domenico e Sisto ligt, eer men naar het Quirinaal gaat, de kleine, maar fraaye kerk der h. *Catarina di Siena*, welke den Dominikaanen toekomt. Zy heeft een goede evenredigheit, en is geheel met marmer bekleed. Allenthalven ziet men verguldfel en stukadoorsel. Soria heeft ze volgens de korinthische order gebouwd. Jammer is het, dat de versiering des hoofdaltaars eenen kunstenaar van gothischen smaak, Casa genaamd, een Maltees, in handen is gevallen. Op 't eerste altaar ter regterhand is de avondmaalhouding der h. Magdalena van Benedictus Lutto, een schoon stuk voor 't koloriet; dog de heilige is eenigfins mis-

mistekend. Binnen de muuren van dit klooster ligt op eenigen afstand een toren, *Torre delle milizie* genaamd, die, *I. Wyk, de Monti,* gelyk reeds gemeld is, van eenen Paus uit den huize van Conti, gebouwd is, schoon eenige onzheidkenners voor- geeven, dat Trajaan dien ten dienste zynen lyfwagt gestigt heeft. Men noemt deeze kerk ook *S. Catarina in Magnanapoli*, een woord ontslaan uit *Balnea Pauli*.

De overblyffels van de baden van Paulus Aemilius liggen *Baden van Paulus.* niet ver van de kerk ten noorden, tussehen huizen ingesloten. Zy bestaan uit eenen half met puin gevulden en zeer vervallen gang, in een halven cirkel, van ticcheis. Die gang heeft nissen en dorische pilasters. De versieringen zyn wel geordonneerd, dog kwalyk uitgevoerd. Nardini en Donati houden deeze ruinen voor twyffelagtig, dog het blykt uit den verminkten naam, dat de baden hier gelegen hebben. Juvenalis gewaagt van hun in zyn 7. hekelschrift:

Ut forte rogatus,

Dum petit aut thermas aut Pauli balnea, dicat,

Nutricem Anchise.

Villa Pamfili. Deeze schoone tuin hoorde ten tyde van *Villa Pamfili.* Leo X. den Kardinaal Este. Sedert heeft hy verscheiden bezitters gehad, en is voor weinig jaaren met de geheele erfenis van de Pamfilsche familie aan 't Genuesche huis van Doria gekomen. Het gebouw is van binnen en buiten met statues en basreliefs versierd. Aan de voorzyde ziet men het gevegt van Dares en Entellus uit Virgilius. (*) Onder de beste beeldhouwerstukken worden een paar Venussen, een paar saters, een kop van Socrates, een geitje, en een koe, ge-

(*) Marco Antonio heeft het volgens Raphaëls tekening in koper gebragt.

I. Wyk de Monti. geteld. Een oud schilderstuk uit de baden van Titus, waarvan men een kopy van Pousfin in 't Paleis Pamfili al *Corso* ziet. De portrairen van Bartolus en Baldus door Raphaël; een bacchusfeest, een Judith, en eene Maria met den h. Hieronymus en Laurentius van Titiaan; de krooning van Maria, Cupido, en Psyche van Hannibal Caracci; de Koningin Joanna van Leonardo da Vinci; eenige portrairen van Corregio en Julius Romanus. Deeze Villa Pamfili moet niet verward worden met de andere, die buiten de stad ligt, en veel schooner is.

S. Silvestro in monte Cavallo. *S. Silvestro* heeft een schoon klooster, 't welk het Novituaat der Theatynen is, een aangenaamen tuin, en een heerlyke bibliotheek. De kerk zelve is fraai, en ryk in schilderyen. De slinker kapel des kruisgangs heeft een goede eenvoudige architectuur van Onorio Lunghi, alleen is zy wat hoog. De vier eironde schilderstukken op de pilaaren der koepel worden zeer hoog gefchat. Domenichino heeft daarin David voor de arke dansende, Judith met Holofernes kop, Esther voor Ahasuerus, en Salomon met de Koningin van Scheba voorgesteld. (*) Aan de pilaaren van de kapel der Bandini staan in de niffen de Euangelist Joannes, en Maria Magdalena. Dit zyn wel niet van de beste stukken van Algardi, dog zy hebben nogthans veel uitdrukking, vooral is het gewaad van Maria Magdalena wel getroffen. De andere kapel ter regter hand van den ingang heeft een schoon stuk van Jakob Palma. In de kapel van de h. Magdalena hebben Polydoor Caravaggio en de Cavalier d'Arpino hun bekwaamheid getoond. By de hoofddeur staat het graf van den door zyn brieven, die men gemeenlyk als modellen van den Itallaanschen brief-

(*) Frey heeft ze fraai in 't koper gebragt; zy zyn onder den naam van *Tondi del Domenichino* bekend.

briefstyl aanpryft, bekenden Kardinaal Bentivoglio, en *I. Wyk*, niet ver van daar dat van den regtsgeleerden Prosper Fa *de' Monsi*.
finacius.

Het Paleis van Rospigliosi behoorde voorheen aan de *Paleis Rospigliosi*. familie Borghese, en daarna aan de Bentivoglioos en Mancinies. De Kardinaal Scipio Borghese bouwde het op de puinhopen van de baden van Konstantyn. Het ligt in de nabuurschap van het Pauslyke Paleis, en is wegens zyn schoone schilderyen vermaard. De h. Anna, den kleinen Joannes by 't kind Jesus brengende, van Pousfin, een schoon stuk voor de tekening en schikking, dog het kolo-riet is te steenkleurig. S. Laurentius, die de kerkvaten ten beste van de armen verkoopt, van Lukas Giordano met een mergagtig frifch penseel geschilderd. De h. Cecilia van Domenichino. Het karakter der heilige is schoon, en de lokaal kleuren zyn wel geschikt, dog de houding van het stuk is verzuimd. Een schoone schets van Pieter van Cortona, waarvan het origineel in de *Sapienza* hangt. S. Philippus Neri en Clemens IX. Rospigliosi van Karel Maratti. Een groot stuk van Castiglione, verbeeldende eene kudde vee met de herders. Het vee is schoon geschilderd, alleen is 't jammer, dat het zo zwart geworden is. Twee antieke schilderyen, die men te gelyk met den muur herwaards gebragt heeft. De eene verbeeldt eene vrouw met een offervat, en de andere een man staande, met een spies in de hand. De tekening is mager, en de manier droog. Een schone schets van Pieter van Cortona vol van uitdrukking. Zy verbeeldt God den Vader, die Maria kroont, nevens Jesus en veele engelen.

Het menschlyke leeven, een heerlyke allegorie van Pous- *Schoon stuk van Pousfin*.
fin. De God des tyds speelt op de lier, en de jaargeryden dansen in 't rond, geeven malkander rugwaards de hand

I. Wyk, de Monti. hand, en hebben de aangezigten buitenwaards gekeerd. Hy zit op de aarde, en leunt met den rug tegens een piedestal; by hem staat een mingodtje met een uurglas, daartegen over een terme van Janus, 't welk zig zeer wel naar de omstandigheid schikt, en die met bloemen bekransd is; by hem een ander mingodtje, dat zeepblaazen maakt. Boven ziet men Phœbus, die zyn loopbaan wil aanvangen. Voor hem uit gaat Aurora, bloemen strooyende, en de uren volgen. De zamenstelling van dit stuk is treffelyk en vol van denkbeelden. De groep der jaartyden kan niet beter zyn, de tekening is zuiver, en de kleeding in antieken smaak. De omtrekken zyn vloeyend. Het koloriet van 't vleesch valt een weinig in 't roode; ook had de schilder den ouderdom der beelden wat beter kunnen onderscheiden. De Lente is een persoon van dertig jaaren, en moest 'er een van agtien wezen. De schouder van den Winter is ontbloot, en moest liever bekleed zyn.

De twaalf Apostelen van Rubens. Het kind Jesus van engelen omringd, die de werktuigen van 't lyden houden, door Albani. Adam en Eva in 't parady's door Domenichino. In de gallery van 't Paleis staat een groote ronde schaal van verde antico op een porfieren voet, welke de eenige van dat soort te Romem is. Een ovaal stuk in mozaïek. Een zeldzaame statue van Donitiaan, wyl de Raad al de gedenktekens van dien Keizer heeft doen aan stukken slaan. Veertien kleine antieke schilderyen in fresco, die uit de baden van Konstantyn gekomen zyn, verbeelden een bacchusfeest, eenen Apollo, landschappen, en diergelyken, dog hebben veel geleden.

De Aurora van Guido. In den tuin is het vermaardste van alle de stukken van 't Paleis. Aan 't eind van den zelven ligt een soort van gallery met twee tenten, en aan de zoldering van de zaal deezer gallery heeft zig Guido, door zyn heerlyke Aurora,

op natten-kalk, vereeuwigd. (*) De Zon op eenen wagen, *I. Wyk, de Monti.* met vier naastmalkander gespannen paarden, begint haaren loop, en de uren dansen rondom den wagen. Vooruit vliegt een Minnegod met den fakkel, en Aurora stroot bloemen. Dit werk is geheel in antieken smaak, de tekening eenvoudig, schoon, en in een groote manier, de uitdrukking in de koppen is edel, en vol van aanvalligheid. Daar heerscht verscheidenheid in de karakters. De kleederen vallen lugtig en natuurlijk: men ontdekt 'er den schoonen styl der Ouden in. Het koloriet is goed; de Aurora zelve zou wat dunner, jonger, en naakter kunnen zyn. De kleur der op den agtergrond gebragte zee is zeer veranderd, en de meester had in 't algemeen beter gedaan, ze geheel weg te laten, en alleen 'er de lugt in te brengen. Jammer is het, dat dit heerlyke meesterstuk op sommige plaatsen beschadigd is geworden, en het is te vreezen, dat men het met den tyd eenen broddelaar in de hand zal geeven, die het door zyn verbeteringen geheel bederft.

In de zelve zaal heeft Tempesta twee fizezen beschilderd, die voor de tekening lof verdienen, dog zwak van koloriet, en van weinig uitwerking zyn. In eene der naastaanzynde kamers heeft Pousfin een kind in Rubens smaak geschilderd. In de baden van Konstantyn, waarop dit Paleis gebouwd is, vond men de groote paarden, die nu voor 't Pauslyke Paleis op *Monte Cavallo* staan, zo wel als de standbeelden van Konstantyn en zyne twee zoonen, die in 't Kapitoel gebragt zyn.

Het Paleis der Consulta is een pragtig, en een der ruimste gebouwen van de stad. Het is tot het Geregts-hof der *Paleis der Consulta.*

Con-

(*) Pasqualini heeft deeze Aurora in koper gebragt, dog Frey heeft 'er een veel betere plaat van gegeven.

J. Wyk, Consulta bestemd; de sekretaris der Consulta en der bre-
de *Monti*, ves, (*) woont 'er in, en onder is het corps de garde
der Pauslyke kurassiers, *Corazze*. Clemens XII. deed dit
gebouw door den Ridder Fuga optrekken. De plaats is
een zeer onregelmatig vierkant; dog de architekt heeft 'er
zig zo wel van weten te bedienen als mooglyk was, en
het geheel een grootfche voorzyde gegeven.

S. Andrea Prins Camillus Pamfili, neef van Innocent X. deed de
der *Jesuite*-kerk van S. Andries, by de welke de Jesuiten hun Novi-
tiate hebben, door Bernini bouwen. Het portaal is
ten. van korinthifche order, dog wat te hoog. De kleine ron-
de portiek met ionifche zuilen is niet gelukkig te pas ge-
bragt. De gebroken kappen, om tusfchen in een wapen
of iets diergelyks intebrengeu, zyn altyd een flegte archi-
tektuur. (**). De deur heeft een goede eventedigheid, dog
het raam te veel deelen.

(*) Deezen post heeft de geleerde Kardinaal Passionei lang be-
kleed. Hy had op zyn reizen een kostbaare en talryke bibliotheek
verzameld, die eene der vermaardften in Romem was, en veele ja-
ren in het Paleis der Consulta geftaan heeft, dog na zynen dood
aan 't Auguftynerklooster gekomen is. Hy vergrootte ze geftradig,
dog bezat niet een enkeld Jesuïetfch boeke, vermits hy hunne ge-
waarlyke grondbeginselen niet dalden kon. Benedictus XIV. die hem
zeer gunftig was, en dikwyls met hem boertte, deed onder andere
nieuw gekofte boeken, die de kamerdienaar gemeenlyk den Kardi-
naal op zyn tafel leggen moest om te dooflezen, ook heimlyk den
berugten *Buffenbaum*, waarover toen zo veel te doch was, stoppen.
De Kardinaal wierd daar zo knoffig over, dat hy aan 't venfter
liep, en het boek op *Monte Cavallo* wierp. De Paus, die 'er tegen
over aan 't venfter stond, had zyn vermaak in de klugt, en gaf den
Kardinaal zynen zegen, waarvoor die in zyn moeilykheid naauwlyks
bedanken kon. Meerder aartige anecdotes raakende den Kardinaal
Passionei vindt men by *Grosley*.

(**) Volgens het zelve beginsel deugt de gebroken kap aan 't hoofd-
altaar

Van binnen is de kerk met de koepel volgens een eirond plan gebouwd, wel verdeeld, en met een foort van za- *I. Wyk, de Montt.* mengestelde order versierd. Zy heeft vyf kapellen, waarvan de middelste den ingang bevat, tegen over het hoofdaltaar; vier deuren brengen naar even zo veel boven geplaatste tribunes. De sieraaden der kerk in 't algemeen zyn kostbaar. Zy heeft pilasters van wit marmmer, welken op den met rood marmmer bekleeden muur zeer wel uitkomen. De vakken der koepel zyn met verguld stukadoorfel in goeden smaak versierd. In de eerste kapel ter regterhand zyn drie stukken van Baccio van goede ordonnantie. Het koloriet valt, naar zyn manier, niet alleen in 't geele, maar zelfs in 't graauwe. De vrouw, die de h. Xaverius doopt, is zeer bekoorlyk. De drie andere stukken in de andere kapel zyn van Hiacynthus Brandi; waaronder Christus, onder den last van 't kruis bezwykende, zeer zwart en styf is. Den h. Andreas op 't hoofdaltaar van Bourguignon ontbreekt het aan een goede zamenstelling. De groepen zyn niet wel zamenverbonden, en de engel, die aan 't oor van den heilig op de viool speelt, is een slegte inval. In de andere kapel ter linker hand ziet men twee heerlyke zuilen van breccia di Spagna, en Karel Maratti heeft op het altaar den h. Stanislaus, het kind Jesus aanbiddende, verbeeld. Het karakter van Maria is aantreklyk, en het geheele stuk van een aangenaame manier; dog de tekening moet men niet al te scherp onderzoeken. De vloer der kerk is geheel van marmmer van allerlei kleuren, en daarin het wapen van de familie van Spinoia, welke daaronder begraven ligt, ingelegd.

In

altaar niet, en de ten hemel varende Andries is daar kwalyk bygebragt.

I. Wyk, In 't klooster moet men niet vergeeten agt te geeven op *de' Monti.* de celle van den h. Stanislaus Coska, thans in een kapel *Kapel van* veranderd. Het beeld van den stervenden heilig, op zyn *Coska.*

bed liggende, is een meesterstuk van Le Gros. Men ziet een jongeling van agttien jaaren, met het hoofd op een kuffen, in de eene hand een kruifix, en in de andere een marienbeeld. Het hoofd, de handen en voeten zyn van wit, de kleederen van zwart, het bed en kuffen van geel marmere. Het beeld is van een schoone vinding, en wel getekend. In 't hoofd heerscht een goed karakter, de handen en voeten zyn volgens de natuur. De meester heeft de verschillende soorten van marmere wel gekozen. Het geheele stuk doet zulk een werking, dat men op 't eerste gezigt van dit als stervende beeld verbaasd wordt, en een soort van schrik ondervindt.

De vier Op den kruisweg, waar de lange straat, die van Monte *Fonteynen.* Cavallo naar Porta Pia, en eene andere, even zo lang, die van S. Trinita di Monte tot aan S. Maria Maggiore gaat, malkander doorsnyden, zyn vier springbronnen gebragt, waarom de plaats ook den naam van vier fonteynen heeft. Drie van deeze bronnen zyn slegt, en alleen die van den Prins Barberini volgens een goed bestek gemaakt. Zy heeft dorische pilasters, en het daar over liggende beeld is gelukkig te pas gebragt, dog deugt in zig zelve niet veel.

Hieromtrent lag eertyds de Tempel van Quirinus, een der eersten en oudsten van Rome, dien Lucius Papirius, als Burgemeester, stigtte, en 'er den eersten zonnelyzer aan plaatste. Twee honderd jaar geleden waaren 'er nog groote brokken van overig; dog een zekere Raadsheer, Ottone, nam 'er de marmere steenen van weg, om 'er de trappen der kerk *Ara coeli* van te laten bouwen. Tegenwoordig is 'er niets meer van te zien. Hier stond verders
het

her eerste, van Koning Numa gestigte, Kapitoel, 't welk, *I. Wyk.*
 gelyk men meent, daar gelegen heeft, waar nu de tuinen *de Monti.*
 des Pauzen en der Jesuïeten op Monte Cavallo liggen.
 Daarby was de *Pila Tiburtina*, zo genaamd, of om dat
 ze van Tiburtynschen steen gebouwd was, of om dat de
 hoveniers van Tivoli daar moeskruiden te koop veilden.
 Van de Plaats der vier fonteinen noordwaards, en wel te-
 gen over de Plaats Grimana of Barberina, lag de Cir-*Circus*
 cus van Flora, (*) waarin ter eere dier Godin spelen *Floræ.*
 gehouden werden, by de welken het ten deele niet zeer
 eerlyk toeging. Boven hebben wy reeds van het Theater
 en die spelen gewag gemaakt.

De kleine kerk *S. Carlo alle quattro fontane* is, zo wel *S. Carlo*
 als de koepel, eirond, en een bewys van de buitenspoo-*alle quattro*
 rige invallen van Borromini, die zo veel tot bederf van *fontane.*
 den zuiveren smaak in de bouwkonst heeft toegebracht. Op
 het hoofdaltaar ziet men een schoon schilderstuk, en boven de
 deur eene Verkondiging, door den naderhand in Frankryk zo
 beroemd geworden schilder Mignard, die om zyn lang ver-
 blyf te Rome den bynaam van *Le Romain* gekregen heeft.
 In eene zeer kleine kapel, die zig wel voor de kleine kerk
 schikt, hangt een verruklyk stuk van Romanelli. Het ver-
 beeldt Maria het Kind houdende, 't welk een engel een
 kruis en eene doornenkroon overreikt.

Het Paleis Albani by de vier fonteinen behoorde aan *Paleis Al-*
 vanglyk aan de familie Mattei, en is naderhand, uit die van *bani.*
 Merli, aan 't huis van Albani gekomen. De Kardinaal
 Alexander Albani, een der oudste een geleerdste leden
 van

(*) Martialis had hier in de nabuurschap zyn huis. Hy beschryft
 dat kwartier in twee regels:

*Nam Tiburtina sum proximus accola pilæ,
 Qua videt antiquum rustica Flora Jovon.*

L. Wyk, van 't heilige kollegie der Kardinaalen, bewoont het thans
de Monti. Hy is onbetwiftbaar van allen de grootste liefhebber van an-
 tieken, en verzamelt alle de merkwaardige overblyffels der
 oudheid, die tegenwoordig opgegraven worden. Dit deed
 ook den grootsten van alle de hedendaagsche kenners der
 oudheden, den door zynen ongelukkigen dood der konst
 en den wetenschappen te vroeg ontrukten Winkelman, (*)
 in den persoon deezes Kardinaals een zo magtigen be-
 schermbeër vinden. De plaats en de trap in 't Paleis zyn
 met opschriften en basreliefs versierd. De voetstukken aan
 de deuren zyn van de kostbaarste antieke marmers. Men
 ziet beneden de statues een groep van Theseus en den Mi-
 noraurus, een pantherdier van violet marmer, een bronzen
 Apollo, en een Diana van Efesen meer dan leevensgrootte.
 De borstbeelden van Ptolemæus Auletes, en eenige Kei-
 zers, een Faunus van brons, Bacchus, Pan, iemant op de
 fluit leerende speelen, een Apollo, meer dan leevensgrootte.
 Eenige oude mozaïeken. Dog dat is alles niets in ver-
 ge-

(*) Hy werd te Trieste den 8. Juni 1763. van een booswigt, een
 Italiaan, vermoord, dien hy eenige penningen wilde vertoonen. Geen
 geleerde heeft met zo veel smaaks over de oudheden geschreven:
 hy ontstak als een nieuw licht in die studie. Zyn oog drong door
 in de geheimen der konst, en was door onophoudelyk de oudheden
 te beschouwen geoeffend geworden. Door en doorlezen in de Ouden
 begaf hy zig tot de beschouwing der overblyffels, en was daar door in staat
 de gedenkstukken door de Ouden, en de Ouden weder door de ge-
 denkstukken opteholderen. Een genie, gelyk het zyne, wordt veel-
 ligt in geen honderd jaaren weer gebooren. Wie de werken der
 Ouden met volkomen nut beschouwen, en zyn smaak formeeren
 wil, kan niet beter doen dan Winkelmans Historie der Konst te Ro-
 men zelve te lezen, en de statuen daarna te onderzoeken. Zyn
si spiegati, zullen de reizigers aan kundigheden helpen, die zy in al-
 le andere boeken te vergeefs zoeken zouden.

gelyking met de heerlyke verzameling van antiëken, welken de Kardinaal op zyne nieuw gebouwde Villa heeft
I. Wyk. de Mont.
 byeengebragt, die wy in 't vervolg beschryven zullen.

Het ontbreekt in dit Paleis ook niet aan goede schilder-ryen. Paulus van Piacenza heeft een gallery, en Nikolaas degli Abecci verscheiden zolderingen beschilderd. Eene verlooving van de h. Catharina door Pieter van Cortona, eirond, en van een verrukkelyk penseel. Twee studien van Andreas Sacchi, behoorende tot zyn vermaard stuk van den h. Romualdus. Maria staande, en het kind Jesus Joannes omarmende, in Raphaëls eerste manier. In 't hoofd van Maria heerscht een schoon karakter. Judith met het hoofd van Holofernes, en haar meid, van Caravaggio. De uitdrukking is niet edel. Eene Maria met het Kind aan de borst, van Karel Maratti. Zy heeft een edel en zagt karakter; en in 't algemeen is 'er in het stuk een mergagtig penseel. De h. Januarius, die zyn eene hand door een geestelyken kussen laat, van Solimene. Jakob met den ladder, van Peti, een stuk van schoon koloriet. De Kardinaal bezit eene uitgelezene, vooral antiquarische bibliotheek, van 25000. banden, en ook een schoone verzameling van oorspronglyke tekeningen van de vermaardste meesters.

De kleine *Villa* of *Giardino Strozzi*, liggende tegen de *Villa Strozzi* over, heeft schoone laanen, en een goeden voorraad van oude en nieuwe statues en busten, waaronder een paar beelden van Venus, twee schermers, en verscheiden statues van Pieter Bernini, den vader des beroemden Ridders Lorenzo Bernini, te vinden zyn.

De *Villa Negroni*, eertyds *Montalto Peretti*, ligt aan de zuidzyde der groote Plaats *di Termine*. Sixtus V. lei-
Villa Negroni.
 de ze aan als Kardinaal, en verfraaide ze zeer toen hy den Pauslyken zetel beklommen had. Zy heeft meer dan twee

I. Wyk, de Monti, Italiaanfche mylen in den omtrek, en twee huizen, waar van Fontana het eene gebouwd heeft. Ter wederzyde der deur, die naar S. Maria Maggiore gaat, zyn friezen met Faunen verſierd, die uit eenen tempel van Bacchus genomen zouden zyn.

In 't voorhuis ſtaat het borſtbeeld des Kardinaals Montalti door Algardi, 't welk natuurlyk, en in een goeden ſtyl gewerkt is. Een groot beeld van een vrouw met een diadema, die wel gedrapeerd, dog in opzigt der aange- maakte handen kwaalyk uitgevallen is. Op de eerſte ver- dieping ſtaat Sixtus V. van Torrigiani in brons. Op den trap ſtaat een basrelief van een kleine vrouwelyke ſta- tue, voor een tempel, met een bloemkrans. Zy heeft een verrukkelyk karakter, en een aartig kappel. Drie landſchappen van Pouſſin zyn heerlyk ontworpen, dog zeer beſchadigd.

In het kleine gebouw, *Cafino*, ziet men in de voorzaal twee zittende burgemeesterlyke ſtatues, die men voor Ma- rius en Marcellus houdt. Zy ſchynen byna te leeven, zo gelukkig is de meeſter in de uitdrukking geſlaagd. De ſtatue ter regter hand is de ſchoonſte, en de op den ſtoel liggende arm geheel vernieuwd. Zy zitten op *Selle curva- tes*, en het opſchrift, 't welk egter zonder twyffel ver- valſcht is, geeft Apollonius voor den meeſter op. In een der vertrekken ſtaat een ſoort van piedestal, welks eene kant Trimalcio, die met eenige komedianten by zyn gaftern komt, verbeeldt, en de andere eenen man op een ſtok leunende, en eene vrouw, bezig met een jong herje van zyn moeder wegteneemen. Het laaſte basrelief is byzon- der ſchoon in aanzien der ſtellingen. De ſtatuen van Au- guſtus en Cincinnatus; eene ſchoone Flora.

De aanleg des tuins heeft zyne ſchoonheden, die voor- naamlyk uit de heerlyke laanen, en de verſcheiden gezigtspun-
ten

ten ontstaan. Agter het kleine Casino is een plaats met *I. Wyk,*
 heggen besloten, die ook waterwerken heeft; in 'tmidden *de' Mont,*
 leidt een opwaards gaande laan naar eenen heuvel, waar-
 op een alleen staand beeld te vinden is, dat met de rond-
 om staande bloemen een schoon gezigt maakt. In een ei-
 ronde kom staat een Neptunus van Bernini. Op een an-
 dere plaats ziet men Apollo, dien Bernini, toen hy hem
 herstelde, een viool in de hand gegeven heeft. (*)

In het grootste stuk van den tuin, of de zogenaamde
Vigna, liggen de overblyffels van den aanzientyken water-
 bak, geschikt voor de baden van Diocletianus, die zo
 straks zullen voorkomen. Men ziet duidelyk, dat hy uit
 een langwerpig gewelf, en niet uit veele kleinen, gelyk
 de baden van Titus, bestaan heeft. De oude waterleiding,
 die 'er het water in bragt, gaat nu onder de aarde door tot
 aan de groote fontein *di Termine*. Op de muuren van den
 waterbak leeft men eenige opschriften. In de *Vigna* toont
 men ook nog overblyffels van den dam van Tarquinius,
 die tot in den tuin van het Novitiaat der Jesuïeten loopen.
 Daar viadt men ook nog spoooren van het voormalige *Ca-*
strum Prætorium.

De baden van Diokletiaan waren van een verbaazenden *Baden van*
 omtrek: zy besloegen den geheelen grond van 't Karthuizer *Diokle-*
 klooster, van dat der Bernhardynen, van de Pauslyke *tiaan.*
 koornmagazynen, van de groote fontein, en alle de nabuu-
 rige huizen. Het gebouw had eene breedte van 1069. en
 eene diepte van 761. voet. De Bernhardyner kerk, die
 een ronde gedaante heeft, was de plaats daar het water
 warm gemaakt werd, of een *Calidarium*. De ingang naar
 't Karthuizerklooster was de voorheen vermaarde *Pinaco-*
theca.

(*) Hiervan hebben wy reeds boven by den Zangberg van Raphaël
 in 't Vatikaan gewag gemaakt.

I. *Wijk, theca.* Men zag in dit prachtige gebouw veele galleryen, de *Monti.* eene bibliotheek, allerlei spelen, akademien, wandelingen, en diergelyken. (*) Volgens Olympiidoors berigt, konden 'er over de 3000. menschen te gelyk in baaden, zonder malkander te zien. De Keizer bouwde 'er zeven jaaren aan, en gebruikte 'er 40000. Christen slaaven toe. De heerlyke zuilen by de Karthuizers, en veele andere hier opgegraven kostbaarheden, welken door Romeu verspreid zyn, bewyzen de voormalige pragt deezer baden, en de ontzaglyke sommen die 'er aan te koste gelegd zyn. Het onderscheid tusschen de Diokletiaansche baden en die van Caracalla of de Antonynschen aan den voet des Aventynschen berg, bestaat voornaamlyk daarin, dat het hoofdgebouw der eersten tegen 't noorden twee pavillioenen en een agtergebouw heeft, en dat men daar ronde en halfronde muuren ziet, in plaats dat de Antonynschen andere en meerder verdeelingen rondom de plaats van binnen hebben. De zaalen waaren van rondom met zuilen bezet, en werden van boven verligt. De smaak der sieraaden, die men nog hier en daar ontdekt, is slegt, en valt in 't gothische.

De

(*) Men vindt 'er eene beschryving van in *Mercurialis Ars gymnastica*, en schoone grondtekeningen in *Marie Joseph Peyre, Oeuvres d'Architecture*, te Parys in fol. 1765. uitgekomen. Een ander, zeer zeldzaam, en meesterlyk in koper gebragt werk, over deeze baden, heeft de vermaarde Kardinaal Antonie Perenot de Granvelle doen vervaardigen. Sebastiaan Oya, een Spaansche architect in de Nederlanden, moest alles afmeetten en aftekenen, en Hieronymus Cock de grondtekeningen op 26 bladen in fol. zeer zuiver snyden. Zy kwamen in 1588. met een beschryving op 2. vellen uit. Dit schoone werk is byna niet bekend te Romeu, nog in 't Karthuizerklooster, schoon het op de daarin afgetekende ruinen gebouwd is.

De kerk van *Santa Maria degli Angeli* of *alle Terme I. Wijk, Diocleziane* is een der schoonsten en merkwaardigsten van de *Monte*,
 Romén. Michaël Angelo heeft zig van al het muurwerk *S. Maria*
 der baden zo wel weeten te bedienen, dat hy een pragtige *degli An-*
 kerk uit de hoofdzaal der baden gemaakt heeft. Grego-
 geli.
 rius XIII. deed de tegenwoordige vloer leggen, Sixtus V.
 de plaats voor de kerk vergrooten, en den voorgevel op-
 trekken, en de Kardinaal Bichi, die 'er den titel van voer-
 de, de geheele kerk, volgens den nieuwen smaak, herstel-
 len en versieren. De vermaarde architect Vanvitelli had
 'er 't opzigt over.

De kerk heeft een aanzienlyk portaal; men komt eerst
 op een foort van ronde voorplaats, en dan in een langg-
 tige vierkante zaal, die het schip der kerk verbeeldt. De
 ingang daar naar toe is van de lange zyde, of in den ee-
 nen kruisgang, en in den anderen tegen over de agterste
 ronding van het koor. De kruisgang is van den hoofd-
 ingang af 308. voet lang, dog het eigenlyke schip veel
 langer. De kleine ronde voorplaats, of de Rotonda, waar
 men eerst over komt, heeft een schoone evenredigheid, en
 een fraaye verdeeling aan het gewelf. De vier nissen
 schikken zig wel tot de vier graffteden, die, het jammer
 is, dat niet beter uitgevallen zyn. Hier liggen de Kardi-
 naalen Cosenza, en Franciscus Alciati, en de twee ver-
 maarde schilders Salvator Rosa en Karel Maratti begraven. (*) Men ziet de borstbeelden der beide konstenars
 in

(*) Het opschrift is: *C. Maratti Pictor, non procul a Laetana*
Domo Camerani natus — ut suam in Virginem pietatem ab ipso natali
solo cum vita haussem, ac innumeris expressam tabulis, qua gloriosum eò
cognomenam comparavit, mortalis quoque sarcina deposita confirmaret, in
hoc templo eidem Angelorum Regine sacro Monumentum sibi vivens posuit
A. 1704. Dat van Rosa luidt dus: S. Rosa, Neapolitanum, Pictor

1. *Wyk*, in niffen met ionifche pilaars. Het muurwerk der Rotonda de *Monti*. is oud, dog de fieraaden zyn nieuw, gelyk ook de lantaarn boven het midden des gewelfs. De ingang van deeze plaats in de kerk beftaat uit een vierkante opening, welke van boven op kraagfteenen van een flegte gedaante ruft, die geen aanzien in 't geheel van ftevigheid hebben.

De kerk zelve maakte, gelyk gezegd is, voormaals het middelste deel der baden uit. Het blyft altyd een misflag, dat de ingang van de breede zyde des fchips is; het aangebouwde agterfte koor, zo wel als de voorfte Rotonda, zyn nog door de evenredigheid, nog door de fieraaden, naar behooren met het fchip verbonden, en fchynen aangelapt. Ligt had men deeze gebreken kunnen verhelpen, als men 'er by 't maaken van deeze plaats tot eene kerk aan gedacht, en den ingang aan de fmalle zyde van het fchip, 't zy dan tegen 't ooften of het weften, gebragt had. Des ongeagt zyn de andere evenredigheden der deelen zo fchoon, en vallen zo wel in 't oog, dat men op 't eerfte gezigt over de edele architectuur en het grootfch aanzien der kerk verftomd ftaat. De langwerpige zaal, die den kruisgang maakt, is met agt ontzaglyke zuilen van graniet, die uit de oude baden geheel zyn overgebleven, verftierd. Vier zyn van roomfche, en vier van korinthifche order. Elke is met kapiteel en voertgeftel 42. voet hoog, en zo dik, dat drie mannen ze naauwlyks omarmen kunnen, dog voor eene kerk, die 89. voet tot aan 't gewelf heeft, niet te hoog. Het fchip is te breed voor zyn hoogte, en dat neemt niet alleen den zuilen iets van haar pragtig voorkomen, maar het gewelf fchyn't er ook laager door, dan 't is.

Het

rum fui temporis nulli secundum, Poëtarum omnium temporum principibus parem, Augustus Fil. hic marens composuit. Sexagenario minor obiit A. 1673.

Het hoofdgestel der zuilen heeft te veel sieraaden, schoon *I. W. K.* zy wel gewerkt zyn. Het muurwerk der vier wanden, zo de *Monti.* wel als de zuilen, zyn nog uit de oudheid.

Men kan Vanvitelli niet wel vergeeven, dat hy by 't herstellen der kerk het plan bedorven, en de twee kapellen, welken op elke zyde van de middelste zyn, toegemetseld heeft. De kapellen in het midden hebben ieder vier roomsche zuilen van gebakken steen, die egter als graniet aangestroken, zo hoog als de ouden, en van Vanvitelli's ordonnantie zyn. De groote kapel by de deur is, volgens Maratti's tekening, door Cipriani, onder Innocent XII. gebouwd. Het eerste schildertuk in het schip van den ingang ter regter hand verbeeldt de kruisfiging van Petrus door Nikolaas Ricciolini, eenen nieuwen meester. Het onderste deel is goed, dog de glorie slegt; in 't algemeen ontbreekt het kragtige koloriet. Ter zyde hangt een schoone kopy van Tremoliere, naar het van Vanni in de Pieterskerk op lei geschilderde stuk van Simon den Toveenaar, dat geheel onzichtbaar wordt. Tegen de kruisfiging van Petrus over heeft Muziano den h. Hieronymus en andere heiligen geschilderd. De koppen zyn schoon, voort overige ontbreekt het stuk aan koloriet en werking.

Het eerste stuk in 't koor ter regter hand is de voorstelling van Maria in den Tempel door Romanelli. De ordonnantie verdient meer lofs dan de tekening. Het koloriet is kragtig, schoon het van de natuur afwykt. Daarop volgt de marteldood van den h. Sebastiaan door Domenichino, van een heerlyke tekening en koloriet; dog de zamenstelling is wat onregelmatig. (*) Het beeld van den heilig is

(*) Dit stuk en de twee volgenden zyn de origineelen van het vermaarde altaarblad der Pieterskerk, de welken, nevens anderen, wa in mozaïek gebragt te zyn, op Pauslyk bevel hier gesteld geworden zyn.

1. *Wyk*, is schoon, en in 't hoofd heerscht een uitmuntende uit-
de Monti. drukking. De glorie is over 't geheel niet lugtig en vlug
 genoeg. De doop van Christus, door Marati, is een so-
 ber stuk. De straf van Ananias en Saira door Roncalli,
 op lei, is beschadigd. De rekening verklapt eene wat
 zwaare hand, dog anders is 'er een groote manier in. By
 den ingang in het schip ziet men een zwak stuk met wel
 gedrapeerde beelden van Pieter Bianchi, verbeeldende
 Maria met den h. Chrysoffomus, Antonius van Padua, en
 Franciscus. Daar tegen over is de h. Basilius, eenen gee-
 stelyken de kelk toereikende, door Subleyras. Daar
 heerscht een aangenaame harmonie in 't stuk; de groep van
 den h. Basilius, welker beelden in 't wit gekleed zyn, is
 zeer schoon. Wy hebben van dit stuk reeds onder de mo-
 zaïeken der Pieterskerk gewaagd. Het stuk van 't hoofd-
 altaar komt van de hand van Graziani, een Bolonees.

*Middag-
 lyn.*

Wy gaan de andere schilderyen voorby, om nog iets van
 de vermaarde middaglyn in deeze kerk te zeggen, die de
 schoonste van geheel Italien is. Toen Clemens XI. in 't
 jaar 1701. een verbetering van den Cyclus Paschalis in den
 Gregoriaanschen Almanak wilde maaken, deed hy Franciscus
 Bianchini en Maraldi aan een *gnomon* arbeiden, dat dienen
 moest om de middaglyn waarteneemen. (*) Bianchini
 verkoos deeze kerk daartoe, om dat hy het gebouw voor
 byzonder stevig hield. Dit bleek by de aardbeëving van
 't jaar 1703. toen veele kerken te Rom en scheuren bekwa-
 men

(*) Dit *gnomon* heeft Bianchini in zyn verhandeling, de *Nummo
 & Gnomone Clementino* beschreven, gevoegd by de verhandelingen *de
 Calendario & Cyclo Caesaris, ac de Paschali Canone S. Hippolyti*, Romæ
 1703. in fol. Gedagte penning vertoont op de eene zyde het beeld
 van Clemens XI. Op de omgekeerde ziet men de Karthuizerkerk
 van binnen, nevens de middaglyn, en de daarop vallende zonnes-
 straal.

men, dog deeze middaglyn niet het minste leed. De lyn *I. Wyk*, werd op koper, dat in antieke marmeren platen ingelegd *de' Monti* is, getrokken. Op de kanten heeft men de tekens van den dierenriem, en andere noodige afdeelingen getekend. Boven in de kerk zyn twee gaten, het eene, of het zuidelyke gnomon is $62\frac{1}{2}$ voet hoog, en de middellyn van 't gat is zo groot als $\frac{1}{1000}$ van de hoogte. Dit dient voor de zon en de maan. (*) Het andere, of het noordlyke, is 75. voet hoog. Daardoor valt het schynfel der poolstare op de middaglyn. (**) De vermaarde Boscovich heeft deeze middaglyn, weinig jaaren geleden, op nieuws onderzocht, en 'er eenige verbeteringen aan gemaakt.

De kerk *S. Bernardo alle Terme Dioclesiane* is een be- *S. Bernar-*
 wys van de uitgestrektheid deezer baden, wyl zy maareen *do.*
 van de zeven ronde gebouwen of torens uitmaakt. Het
 daarby staande Bernhardynen klooster is door eene Graavin
 van Santa Fiora aangelegd, die ook in 't jaar 1598. den
 toren tot een kerk maaken deed. De kerk is aartig, en
 de sieraaden zyn van goede vinding. Dog de vakken aan
 het gewelf moesten, gelyk by 't Pantheon, niet geheel
 naar boven gaan, wyl zy boven aan de opening, waar-
 door eertyds het licht inviel, te klein worden. De lantaarn
 op deeze opening doet geen goede werking. In de kerk
 staan agt groote beelden van gips, door Camillo Mariani en
 Moro. Het hoofdaltaar heeft vier schoone zuilen van ver-
 de antico. Ter slinker zyde daarvan is het graf van Vader
 Jean de la Barriere, die de Bernhardyner ordre hervormd
 heeft, en stigter is der in Frankryk zogenaamde *Feuillans*.

In

(*) Door middel daarvan vond Bianchini de breedte van Rom te zyn 41. gr. 54. min. 27. sek.

(**) Hoe Bianchini op een nieuwe wys de poolshoogte waargenomen heeft, beschryft La Lande in zyn Reis Tom. 3. p. 488. en volg.

I. Wyk. In den kloostertuin staat nog veel oud muurwerk van de *de Monti*. baden.

Fontana di Termine. De *Fontana di Termine*, of, naar het daar staande beeld, de Fontein van Mofes, is een van de drie groote en bewonderingwaardige springbronnen der stad Rom en, en een van de voornaamste werken van Sixtus V. Deze waterleiding ligt het hoogst van allen, die de Romeinen in de stad gebragt hebben. Men ziet nog de overblyffels buiten de *Porta S. Giovanni* op den weg naar Frascati, waar door dit water, onder den naam naam van *Aqua Claudia*, als het gezondste na het *Aqua Martia*, 46. mylen ver naar Rom en kwam. Caligula begon de waterleiding, en eindigde het werk. Zy komt by de *Porta Maggiore* in de stad, en gaat een eind wegs langs de stadsmuuren met toegemetselde boogen, om de stad intesluiten, voort. Daar begon de waterleiding van Nero, en ging tot by *S. Giovanni e Paolo*, waar zy zig verdeelde. Sixtus V. verloor het water van eenen heuvel dicht by Frascati, en leide nog verscheiden andere bronnen mede naar de stad. Te Pantano heeft Urbaan VIII. een grooten waterbak aangelegd, waar zig weder een menigte van 't schoonste water verzamelt, 't welk door een in marmer gehouwen pyp, *Fistola urbana* genoemd, in de hoofdleiding, *Condotte maestro*, loopt. De waterleiding, die alle deeze vereenigde bronnen naar Rom en brengt, is op de meeste plaatsen 2. voet breed, en $6\frac{1}{2}$. hoog. Hier en daar liggen de buizen 70. voet onder de aarde, dog somtyds boven op het gebouw der waterleiding. Sixtus V. kon de oude waterleidingen, waarvan men de overblyffels aan de *Via Praenestina* ziet, byna geheel niet gebruiken, wyl de zynen een geheel andere streek neemen, en alleen dicht by Rom en hier en daar op de ouden stooten. Den verbaazenden voorraad van daardoor in de stad gebragt water deed de Paus onder

onder de bewoonders van 't Kapitoel, het Quirinaal, en *I. Wyk*, den berg Pincio verdeelen, en een deel 'er van in de *de' Monti*, prachtige fontein, waarvan wy hier handelen, leiden. Deze heerlyke onderneeming kostte hem meer dan een miljoen scudi.

Fontana heeft de Fontein di Termine van travertynsteen gebouwd, dog met ionische zuilen, statues, marmer en graniet versierd. (*) Zy heeft drie nissen. In de middelste staat een reusagtige Moses, staande een stroom van water uit een rots. Het beeld is in den styl van Michaël Angelo. Het karakter heeft veel majesteits, dog schynt naar evenredigheid te kort en wat lomp te zyn. De twee nissen op zyde hebben elke een basrelief, het eene van S. Baprist della Porta, verbeeldende Aaron, die de Israëlieten aan een rivier voert, om hunne kudden te drenken. Het andere is van Vacca, en vertoont Gideon, die zyn heir uit de aan de beek drinkende Israëlieten kieft. Geen van beiden verdient veel lofs, wat de konst aangaat. Het in groote menigte uit deeze fontein voortkomende water valt in prachtige marmeren schelpen, op welker randen vier leeuwen, twee van wit, en twee van zwart marmer zitten, die ook water uit den mond spuiten. De twee zwart basalten zyn schoon bewerkt, en na die van 't Kapitoel de schoonsten der stad.

Deeze fontein was de eerste van zulk een grootte te Rome; men kan haar, in aanzien der prachtige bouwkonst en der menigte waters, maar de *Fontana di Trevi* en die by S. Pietro in Montorio tot mededingsters geeven. Sixtus V. wilde het water *Acqua Felice* genoemd hebben, om dat hem zyn als Kardinaal gevoerde naam *Felice Peretti* altyd lief

(*) *Termine* is een verbaasterd word, afgeleid van *Terme*, om dat de fontein aan de Diokletiaansche baden paalt.

I. Wyk. Hef bleef. Men leeft boven het standbeeld van *Monte*
de Monti. ses:

Sixtus V. Pont. Max. Picenus

Aquam ex agro Columna via Praenestina

Sinistrorsum multarum collectione

Venarum ductu sinuoso a receptaculo

Mill. XX. a Capite XXII. addaxit,

Felicemque de nomine ante Pontif.

Dixit. Coepit Pont. An. I. absolvit III.

MDLXXXVIII.

Pauslyke
Koornma-
gazynen.

By het Karthuizerklooster en deeze fontein liggen de Pauslyke koornmagazynen. Zy zyn binnen de muuren der baden aangelegd. Gregorius XIII. begon ze te bouwen. Paulus V. en Urbaan VIII. vergrootten het gebouw, en Clemens XI. deed 'er nog een aanzienlyk stuk door Fontana byvoegen.

Campus
sceleratus.

Het *Campus sceleratus*, of de plaats waar de Vestfaalsche priesterinnen leevende begraven werden, als zy zig tot onkuischheid hadden laten verleiden, lag by de *Porta Colina*, dicht by de tegenwoordige *Porta Salara*, en wel binnen de muuren ter regter hand, als men naar buiten de stad ging. De Vestales waren heilig, en wyl men nog haar bloed vergieten, nog ze op eenige andere wys aanraaken mogt, zo werd deeze straf voor haar uitgevonden.

Porta Pia.

De *Porta Pia*, vermoedelyk de oude *Porta Nomentana* of *Viminalis*, ligt ten einde der lange straat, die wy tot nog toe van Monte Cavallo af doorwandeld hebben. Zy heette voor deezen ook *Porta di S. Agnese*, naar de oude kerk, die zo aanstonds voorkomen zal. Michaël Angelo heeft het ontwerp voor deeze poort van binnen gemaakt; dog de architectuur is egter van binnen nog van buiten schoon.

ſchoon. De deelen hangen met het geheel niet te zamen; *I. Wijk,*
ſchoon 'er de poort over 't algemeen zeer ſtevig uitziet. *de' Monti.*
Op de zyde zyn twee van den zelveſt meester ontworpen
venſters, die niet tot de poort behooren, en door ſomme-
ge architecten hoog geſchat worden.

S. Agneſe fuor di Porta Pia, ter onderscheiding *S. Agneſe,*
der pragtige kerke van dien naam op de Piazza Navona,
is een zeer oude kerk, en bereids van Konſtantyn den
Grooten, ten verzoeke van zyn zuſter de h. Coſtanza, ge-
bouwd. Paus Honorius I. deed de kerk met mozaïeken
verſieren, en Pius V. een tabernakel met vier treſlyke por-
ſieren zuilen, nevens een met koſtbaare ſteenen verſierd
hoofdaltaar, oprigten, onder het welk het lichaam der h.
Agneſe ligt. De kerk ſteunt op koſtbaare antieke gekan-
ſteleerde zuilen van marmer. Het ſtandbeeld der heilige is
van ſchoon Ooſterſch alabaſter, dat 'er byna als agaar uit-
ziet. De kop, de handen en de voeten zyn van brons.
Men gaat in de kerk langs een trap van twee en der-
tig marmeren treden af, 't welk doet zien, hoe
veel de grond ſedert het bouwen derzelveſt verhoogd is.
Aan de muuren van den trap zyn oude opſchriften en bas-
reliefs, die uit de Catacomben, dicht by deeze kerk, ge-
nomen zyn. By deeze kerk worden de lammeren opge-
voed, van welker wol de gewyde Pallia gemaakt worden.
Zulk een Pallium beſtaat uit niets anders dan een ſmaller
ſtrook van wollen ſtof. De twee lammeren worden met veel
ceremonien op het feeſt van de h. Agneſe den 10. Jan. ge-
wyd, en de Pallia eenen nâgt by de lichamen der Apoſte-
len Petrus en Paulus in de Pieterskerk gelegd, waarom zy
Pallia de corpore Petri ſumta genoemd werden. De Paus
ſchenkt ze aan de Aardsbiſchoppen, en uit zonderlin-
ge gunſt ook aan eenigen der daartoe bevoorregte Biſchop-
pen: dog zy moeten die eer zo duur betaalen, dat de

I. Wyk, de' Monti. meesten vermoedelyk liever het geld zouden houden. Den Aardbisshop van Strasburg kost het Pallium elke reis 100000. guldens.

S. Constantia. Niet ver van deeze kerk ligt een kleindere, der h. Constantia gewyd. Aan 't gewelf ziet men vogels, wyndruiven, en kindertjes, die ze uitdrukken, in mozaïek, en in de kerk een heerlyk praalgraf uit een stuk porfiers, waarop ook kindertjes en wynranken gehouwen zyn, uit het welke sommigen opmaaken, dat hier voormaals een tempel van Bacchus gestaan heeft. Dog Nardini en anderen beweerden, dat diergelyke mozaïeken in meer oude kerken gevonden worden, en dat Konstantyn dit gebouw als een navolging van 't Battisterio van 't Lateraan heeft doen bouwen, om 'er de twee Constantiaas, zyne zuster en dogter, in te laten doopen. Naderhand werden de beide heilige Constantiaas herwaards gebragt. De gemelde porfieren zark is even zo groot als die van de h. Helena, waarvan by S. Jan van Lateraan melding is gemaakt. De laatste is gevonden in een ronde tombe by de *Via Labicana*, buiten de Porta Maggiore. Nu schryft Ammianus Marcellinus, dat Juliaan de afvallige zyne gemaalin en zyne zuster in de voorstad der Porta Pia heeft doen begraven. Waarschynlyk heeft dit gebouw haar tot een gedenkteken gediend, en is eerst in 't jaar 1256. als Alexander IV. de lyken der heiligen onder het altaar plaatsen deed, in een kerk veranderd.

Deeze tempel of kerk is cirkelrond. Het gewelf rust op vier en twintig granieten zuilen, waarvan altyd twee t'zamen gekoppeld zyn. Zy staan zo ver van den ronden muur af, dat 'er een breede gang rondom blyft, waardoor men gaan konne. De nissen in den ronden muur zyn zo aangelegd, dat zy by 't inkomen der kerk allen juist tusschen elke opening der zuilen schynen te komen, dog zodra men in de kerk is, vallen ze in 't geheel niet op die

tusfebenwydtens. Van buiten is het gebouw zonder eenig *I. Wyk,*
 sieraad en slegt gebouwd, dog van binnen heeft het ten *de' Monti.*
 opzigte der hoogte en wydte een goede evenredigheid,
 hoewel de zuilen tegen het gewelf wat klein schynen. Het
 in de nis tegen over den ingang staande porfieren graf is
 7. voet lang, is even zo hoog. Het heeft geen deelen,
 dog het dekstuk is met koppen en bloemkransen versierd.
 In 't algemeen heerscht 'er een groote smaak in, en het
 blijft in aanzien der grootte en vorm het schoonste uit de
 oudheid, schoon de sieraaden nog wel gewerkt, nog met
 vernunft gevoerd zyn.

Eene myl van hier ligt de *Ponte Salaro*, oudtyds *Pons Ponte Sa-*
Nomentanus genaamd, welke over den Teverone, of voor *laro.*
 tyds den Anio, ligt. Deeze brug is beroemd door de
 overwinning van Manlius Torquatus. Op eenigen afstand
 van dezelve is de *Mons Sacer*, die als een amphitheater *Mons Sa-*
 aan de rivier maakt, naar welken berg zig omtrent 493. *cer.*
 jaar voor Christus het volk van Rome begaf, en niet
 eerder terug naar de stad keerde, dan toen de Tribuni ple-
 bis, tot groot leedwezen des Raads, waren aangesteld.

Aan geene zyde *Ponte Salaro* by *Serpentara* was het *Su-*
burbanum Phaontis, welke Phaon een vrygelatene van
 Nero was. Hier verloor die dwingland zyn leeven. In
 de nabuurschap zyn nog overblyffels van Agrippa's water-
 leiding, en van gebouwen van de tyden des bekenden
 Veldoverstens Narses. Eenigen zoeken hier, schoon slegts
 op losse gissingen steunende, het *Nymphæum* des Keizers
 Alexander Severus. Dit was een aangenaame plaats, met
 gebouwen en fonteinen versierd, waar bruiloften en an-
 dere feesten gehouden wierden.

DE TWEEDE WYK DER STAD ROMEN,
RIONE DI TREVI.

*II. Wyk,
di Trevi.*

De tweede Wyk van Romen ligt ten noorden van de eerste, en wordt naar de Fontein van Trevi genoemd. Zy begint daar de *Corso* eindigt by de straat *Ripresa de' Barbari*, loopt naar de Colonna Trajana, van daar naar *Monte Magnanopoli*, door de *Strada Papale* naar de vier Fonteynen, verders naar Porta Pia en Salara, en van daar te rug over de Plaats Barberini, by 't *Collegio Nazareno*, voorby *Arco di Carbognano*, tot aan de Plaats *Sciarra* op 't *Corso*.

*Fontein
van Trevi.*

Het *Acqua Vergine* geeft aan de Fontein *di Trevi* haar water, 't welk, van agt mylen van de Stad af, tusfchen Tivoli en Palefrina derwaards geleid wordt. Agrippa lei de waterleiding aan. Het water werd *Aqua Virginis* genoemd, of van wegens deszelfs reinheid, of om dat een meisje den soldaaten den oorsprong 'er van had aangewezen. Het komt by *Muro torto*, niet ver van *Porta del popolo* in de Stad, en loopt tot onder den voet der kerke *Trinita di Monte*. Hier verdeelt het zig in tweeën, het eene gedeelte gaat naar de *Fontana di Trevi*, en 't andere door de *Strada Condotti*. Voorheen voorzag deeze waterleiding den gantschen oord van 't *Campus Martius* met water, en ging tot in de nabuurschap van 't *Seminario Romano*, waar een groot waterhuis was. Daarvan vonden men, by de grondvesting der kerke van *St. Ignazio*, nog overblyffels, zuilen, en met marmere bekleede wanden. (*)

De

(*) Agrippa bragt dit gebouw als Aedelis tot stand. Hoe zeer hy zig de stad Romen, uit hoofde van 't gemak en de sieraad die hy haar heeft toegebragt, verplicht gemaakt heeft, blykt uit Plinius, die
1. 36.

De *Fontana di Trevi* heeft den naam van de drie wegen *II. Wijk, di Trevi.* of openingen, waardoor het water uitloopt. De waterlei- dingen waren door de verwoeffingen der Barbaaren geheel onbruikbaar geworden, tot dat Sixtus IV. en Pius IV. ze ten nutte der Stad weder herstelden. Dog toen kwam het water maar uit drie eenvoudige openingen, gelyk een beekje op het veld. Clemens XII. nam het besluit deezer Fontaine een pragtig aanzien te geeven, en deed, door Nikolaas Salvi, het tegenwoordige schoone gebouw, in 't jaar 1735., daartoe bouwen, Benedictus XIV. verbeterde het, en onder Clemens XIII. kwam het in 1762. volkomen in order. Het geheel bestaat uit drie deelen, en rust op een fundament dat op roffen staat. Van tusschen deeze roffen, die door de natuur onregelmatig op malkander gesmeeten schynen, komt het water in groote menigte met veel geruisch te voorschyn, en valt in de groote kom, die met zwaare steenen en een leuning omvat is, en de geheete plaats byna beslaat. Het water versfrist de lugt, en maakt de plaats om de kom in den zomer tot een zeer aangename wandeling voor de menschen uit dat kwartier.

Het gebouw bestaat, gelyk gezegd is, uit drie deelen, waarvan het middelste vooruitspringt, en de gedaante heeft van een triomfhoog met vier groote korinthische zuilen. De beide vleugels zyn maar met pilasters van dezelve order voorzien. De middelste arcade heeft eene met vier kleine ionische zuilen versierde nis, waarin Neptunus in een schelp staat, die van twee zeepaarden getrokken, en van Tritons begeleid wordt. Pietro Bracci heeft dit beeldwerk volgens het model van Maini in marmer uitgevoerd.

De

l. 36. c. 15. zegt, dat hy in een jaar 105. fonteynen, 700. water- kommen, 130. waterhuizen aangelegd, en 300. marmereu of bronzen standbeelden opgerigt heeft.

II. Wijk di Trevi. De twee beelden in de zydnisfen verbeelden de Gezondheid en de Vruchtbaarheid, en zyn van Filippo Valle; tegen elk over is een groot basrelief. Op de vier hoofdzuiden staan vier beelden van nieuwe meesters, die den overvloed der bloemen, de vruchtbaarheid der velden, den rykdom des herffts, en de schoonheid der weiden, verbeelden moeten. Boven de colonnade wordt het Pauslyke wapen door twee Faamen gehouden.

De aanleg van 't geheel en de bouwkonst verdient geprezen te worden. De rofsen zyn natuurlyk aangelegd, en de schelp heeft een aartige stelling, schoon het onnatuurlyk is, dat Neptuun over de rofsen heen vaart. De kunstenaar had dat ligt verhelpen, en, in plaats van de nis, Neptunus kunnen voorstellen, als komende op een dryvende mosfel uit zyn grot of paleis. Anderen kenners berispen 'er aan, dat men zig te veel van 't geen tot de natuur eener fontein behoort verwyderd, en op een wilden ruwen rots een zeer sierlyk korinthifch gebouw gezet heeft. De rots hadt het hoofdwerk moeten zyn, en maar een klein gebouw hebben, gelyk de kleine tempel te Tivoli op een hoogen rots staat; hier integendeel verliest zig de rots tegen de grootte van 't gebouw. Het middelstuk des gebouws schynt final, wyl de vleugels vlak, en zonder risaliets gebouwd zyn. De sieraaden aan de vensters van deeze vleugels vallen wat in 't lompe. Wat, eindelyk, de beeldhouwery aan de statues betreft, men zoekt 'er den edelen styl der ouden vergeefs; en het is altyd jammer, dat de schoonheid der beelden aan de pragt van 't gebouw niet evenaart.

By 't Collegio Navareno op de plaats in een huis ziet men een hoofdgestel uit de aarde kyken, welks opschrift zegt, dat Keizer Claudius deeze waterteiding hersteld heeft. Aan de twee einden komen twee kapitelen van dorische order

order voor, tusfchen de welken men vermoedelyk onder *II. Wyk*, een arcade doorging, die nu geheel ingestort is. De *di Trevi*, architectuur van dit overblyffel is edel.

By de Plaats der Fontein di Trevi legt de met een prag- *S. Vincen-* tige voorzyde voorzien Kerk *di S. Vincenzo ed Anastasio*, zo ed *Anas-* *tasio*, die de by de Franschen zo bekende Kardinaal Mazarin, door Martin Lunghi, heeft doen bouwen, om dat hy den Kardinaalstietel van deeze kerk voerde. De voorzyde is van een byzonderen smaak, met korinthifche en dorifche zuilen boven malkander. In de kerk is voor de konst niets byzonders te zien. Uit het opschrift boven een huis niet ver van hier blykt, dat Sixtus V. daar in 't jaar 1586. de eerste lakenfabriek aangelegd heeft.

Het Paleis *Cavalieri* is van de architectuur van Borro- *Paleis Ca-* *mini*. In plaats van een trap gaat een fchuinfche vlakke *valieri*. van onder tot boven van het gebouw. Dit voorbeeld zyn eenige bouwmeesters gevolgd, gelyk men in 't Paleis Barberini en anderen ziet.

Eenige oudheidkenders beweeren, dat de tegenwoordi- *Tuinen van* ge *Villa Medicis* op de tuinen van Lucullus staat. Dog *Lucullus*. het is waarfchynlyker, dat zy agter de Fontein di Trevi en S. Joseph en Andrea delle Fratte gelegen hebben. Onder deeze ruinen begon de waterleiding van 't Aqua Virginis, welke Agrippa ten dienfte zyn'er baden en tuinen deed aanleggen.

S. Giovanni of het kleine Kollegie der Maronieten. De *S. Giovan-* Maronieten voeren den naam van hunnen flichter, den h. *ni de' Ma-* Abt Joannes Marone. Hier worden vyftien jonge Maro- *roniti*. nieten in 't Roomfch Geloof onderwezen, om het naderhand op en omfteeke den berg Libanon voortteplanten. Wy roeren deeze kerk alleen daarom aan, om dat men daar op zekere tyden de mis volgens Syrifche gebruiken kan zien leezen.

II. Wyk, di Trevi. De kerk der *S. Concezione* behoort den Kapucyners, en heeft wel een slegt uiterlyk voorkomen, dog des te fraayer schilderyen. De Kardinaal Franciscus Barberini, een broeder van Paus Urbaan VIII. die een Kapucyn geweest is, heeft deeze kerk gesticht. Onder het hoofdaltaar, dat met kostbaar marmer, en een schoon tabernakel van fyne steenen praalt, rusten de beenderen van den h. Justinus, die een filosoof en martelaar geweest is, en in de schildery van 't altaar heeft Lanfranco de Ontvangenis van Maria verbeeld. Het is jammer, dat de kerk geen beter licht heeft, zo dat de schilderyen, vooral by duister weder, niet wel in 't oog vallen. In de eerste kapel ter rechterhand is de vermaarde Aardsengel Michaël van Guido Reni. (*) Andries Sacchi heeft den h. Antonius eenen dooden opwekkende, en Muziano den h. Franciscus in de andere kapel geschilderd. De h. Franciscus met eenen engel, die aan den wand hangt, is van Domenichino, en door hem der kerke geschonken. Op 't koor ziet men den h. Franciscus van Caravaggio, een paar kleine stukjes van Maria en Jozef van Titiaan, en 't hoofd van den h. Mattheus door Guido.

Aan de andere zyde des hoofdaltaars komt men eerst aan het van Camillo Rusconi (**) gemaakte praalgraf van Prins Alexander, een zoon des Konings van Polen, Jan Sobiesky, die in 't jaar 1714. te Romem overleed. Daarop ziet men in de eerste kapel Maria met het kind en den h. Bonaventura van Andries Sacchi, in de andere de geboorte van Christus door Lanfranco, en in de laatste den h. Paulus door Pieter van Cortona. Boven de kerkdeur hangt het karton van Giotto, dat tot model diende voor de ver-

(*) Frey heeft het meesterlyk in koper gebragt.

(**) Rusconi ligt hier ook in de kapel van S. Antoni begraven.

vermaarde mozaïek der Navicella in 't voorportaal der Pieterskerk. Midden in de kerk ziet men het graf van gemelden Kardinaal Barberini, die zig zelven dit korte grafchrift gemaakt heeft.

II. Wijk,
di Trevi.

Hic jacet pulvis, cinis, nihil 1624.

De *Villa Ludovisi* of *Buoncompagni*, die thans den Prinse van Piombino toebehoort, ligt tusfchen de Porta Pinciana en Salara, en loopt langs de stadsmuuren. De Kardinaal Lodewyk Ludovisi deed het huis volgens het bestek van Domenichino bouwen, en maakte ze tot eene der schoonste Ville van Romem. Het huis is van buiten met basreliefs en statues versierd, en in de kamers zyn nog veel schoonder stukken, waarvan wy maar de merkwaardigften zullen aanhaalen.

Villa Lu-
dovisi.

In de tweede zaal van 't hoofdgebouw ziet men den rustenden Mars. Hy zit, zet den flinker voet op een helm, houdt in de eene hand zyn zwaard, en met de andere de flinker knie. By den regter voet staat een minnegodije. Bernini heeft den kop van den laatsten, en aan Mars den neus en den regter voet vernieuwd. De stelling deezes beelds is treflyk, en het karakter wel uitgedrukt, dog het wykt af van de zuivere tekening, die men anders in de antiëken met verwondering beschouwt. De armen zyn niet wel met de schouders verbonden. De kop is schoon en van een mannelyk karakter, de minnegod integendeel is slegt. Een vrouwlyk beeld, dat zig baadt, uit de Florentynsche school. Zy zet den voet op een klein altaar, en droogt zig den boezem af. De vinding is aartig, dog de styl styf, en de handen vooral zyn middelmaatig uitgevalen. In de derde kamer ziet men een vrouw, meer dan leevensgrootte, wel gekleed; het hoofd, de armen, de

handen,

II. Wyk di Trevi. handen, en het lyf zyn nieuw, en slegt hersteld. Boven dit beeld is een schoon basrelief van rood Egiptisch marmor, verbeeldende een Bacchuskop in 't profiel, wiens oog en mond doorboord zyn, waaruit men gist, dat het tot het geeven van godspraaken is gebruikt.

Groep van Papirius. In de vierde kamer staat de vermaarde groep van Papirius, welke eenigen voor Faustina met den Gladiator houden. Men meent hier Papirius verbeeld te zien, zyner moeder de geheimen van den Raad ontdekkende. Men leeft 'er den naam op van den Grieksch konstenaar Menelaus, een zoon van Stephanus. Men bemerkt in het aangezigt der moeder nieuwsgierigheid, ongeduld en opmerkzaamheid, en in dat van den jongeling een arglistige houding, als verheugde hy zig, dat hy zyne moeder bedroog. (*) Hy wordt verbeeld op dat oogenblik toen hy aan zyn moeder zegt, dat 'er besloten was, dat in 't toekomende elke vrouw twee mannen hebben zou. Beide beelden staan regt op, en hebben zeer natuurlykestellingen

(*) Zo oordeelt ook Dus Bos in de *Reflexions sur la Peinture* Tom. I. p. 372. Wy hebben den gewoonen naam deezer groep behouden, om dat hy in alle boeken en platen voorkomt. De scherpzinnige Winkelman heeft een inval, die niet minder waarschynlykheids heeft. Wy laten het den liefhebber over, het origineel met beide de meeningen te vergelyken, en te oordeelen. Zie hier Winkelmans woorden, uit de Voorreden van zyne Historie der Konst, bl. 12. van het Hoog Duitsch. Even zo ongegrond is de van allen zonder genoegzaame opmerkzaamheid aangenomen benaaming van Papirius en zyn moeder. Du Bos vindt in 't aangezigt van den jongen knaap een arglistigen lach, waarvan inderdaad geen spoor is. Deeze groep verbeeldt veel meer Phadra en Hippolytus; het beeld des laarften toont in zyn aangezigt onttelkenis, van wege de liefdeverklaaring zyner moeder. De stukken der Grieksche meesters, gelyk Menelaus de maaker van dit stuk is, waren uit hun eigen fabel- en helderhistorie genomen.

gen en draperyen. De karakters in de koppen zyn schoon, *II. Wyk, di Trevi.* en de hairen wel uitgevoerd. In beiden bemerkt men een goede tekening. Dog sommigen vinden in Papirius geen jeugdige trekken genoeg. De arm van Papirius, en die der moeder, waarmede zy hem vasthoudt, zyn nieuw, en niet gelukkig geslaagd.

Een andere, niet min vermaarde groep, is die van Pætus *Pætus en Arria.* en Arria. (*) Pætus houdt zyne door de wonde vallende huisvrouw met eene hand, en stoot zig met de andere den dolk in de borst. De zamenstelling verdient goedkeuring. Pætus is in een houding die de aanspanning der spieren wel vertoont. In Arria ziet men een levenloos lichaam. Het karakter in de tekening is manlyk, de uitdrukking schoon en natuurlyk. In Pætus moest zy wat edeler, het lyf niet zo kort, en de knie niet zo dik wezen. De vier armen zyn zeer wel nieuw aangemaakt. Pluto, Proserpina schaakende, een van Bernini gemaakte groep, met gedwongen stellingen. Pluto heeft nog een edel karakter, nog een rigtige stelling, en aan Proserpina zyn dezelve gebreken.

In een klein gebouw, liggende omtrent in 't midden des *De Aurora* ruïns, heeft Guercino aan de zoldering zyne vermaarde *van Guercino.* Aurora op natten kalk geschilderd. Zy srooit bloemen, en wordt

(*) Pætus was in een zamenzweering tegen Keizer Claudius ingewikkeld geweest. Ten einde 's Keizers wraak te ontgaan toonde hem Arria, zyn huisvrouw, hoe hy sterven moest. Zy siet zig zelve den dolk eerst in de borst, en gaf daarop dien haaren man, zeggende, *Pætus het doet geen zeer.* De geschiedenis is uit Martialis en den jongen Plinius bekend. Anderen meenen, dat de groep Fulvius, een vertrouweling van Augustus, voorstelt, die zig, uit oorzaak van een door zyne vrouw ontdekt geheim, met den zelve dolk, met den welken zy zig het eerst had omgebragt, doorsteekt.

II. Wyk, de Trevi. wordt van twee isabelkleurige paarden getrokken. Twee kleine mingodtjes houden een krans en een korf. Voor uit gaan geperfonifieerde starren en de daauw. De oude Titon, wiens mantel een mingodtje opneemt, volgt. Zo men al met Cochin (*) dit stuk niet voor een der beste freskoos houden wil, is het ten minsten zeker, dat het een meesterstuk is, en der boven by het Paleis Rospigliosi gemelde Aurora van Guido niet wykt. Het koloriet is leevendig, en de zamenstelling grootsch uitgevonden. Titon is geen mooi oud man, gelyk de minnaar van Aurora behoorde te zyn, maar ziet 'er uit als een bedelaar. Ook is de Aurora zelve niet bevallig genoeg.

Aan de eene zyde is de aanbreekende dag, onder de gedaante van een gevleugeld mensch verbeeld, die in de eene hand een fakkel, en in de andere bloemen heeft. Hy is wel getekend en gekleurd, inzonderheid zyn de vleugels wel uitgevallen, die volmaakt naar vederen gelyken. Tegen over is de Nagt, als een vrouw verbeeld, welke onder 't leezen is in slaap gevallen. Nevens haar ziet men twee sluimerende kinderen, een vliegende vledermuis, en een nil in een hol. Het geheele stuk is schoon, maar in een laagen smaak uitgedrukt. Het ligt eener lampe op het eene kind vallende is natuurlyk, dog by de vrouw ziet het 'er uit als het gemeene dagligt. Op de eerste verdieping heeft dezelve Guercino eene Faam, op de trompet blaazende, en een olyftak in de hand draagende, voorgesteld. Het beeld is treflyk, en verdient boven de Aurora geseeld te worden. Het is los getekend, en de kleeding is wel geschikt naar het vliegen. Boven den ingang van dit gebouw staat een bust met dit eenigfins duistere distichon:

Illius

(*) Tom, 2. p. 189. waar hy van Plaisance handelt.

Illius egregios miratur Græcia campos,

At nobis minor est, sed bene cultus ager.

II. Wijk,
di Trevi.

Onder de andere treflyke antieke statues en merkwaardigheden reket men eene zittende raadsheerlyke statue, (*) een Apol, een Aesculapius, het hoofd van Claudius in brons, een bust van Pyrrhus, vier treflyke porfieren zuilen, Mars met Cupido, een schermer, (**) een basrelief met Olympias, moeder van Alexander den Grooten; Sextus Marius, Heraclitus en Democritus; een schoon standbeeld van Marcus Aurelius, een standbeeld van porfier met een bronzen kop, een paar Apollen, een Antoninus enz.

De tuin van Ludovisi heeft meer dan een Italiaansche myl in den omtrek, en wordt voor eenen der schoonsten van Rom en gehouden. De beroemde aanlegger van zo veele Fransche tuinen, Le Nôtre, heeft in de voorgaande eeuw 'er het plan van gemaakt. Men treft 'er een doolhof, verscheiden kommen, fonteinen, groote laanen, en een menigte antieke statuen aan. De gezigten en kruislaanen zyn aangenaam en verscheiden, zonder dat 'er een regelmatig bestek in heerscht. Ten einde der eene laan staat een oud graf, tusschen vier groote cypresen en vier dorische zuilen; daaragter ligt de half vervallen stadsmuur. Onder den grafsteen staat een middelmaatige fater, die

(*) Op een slip van het kleed staat de naam des kunstenaars, Zeno, den zoon van Attis, van Aphrodisium, het welk Winkelman het eerst ontdekt heeft. Hist. der Konst bl. 400. H. D. De naamen der kunstenaars moet men dikwyls op de kleederen zoeken, wyl het de gewoonte was ze daar op te zetten.

(**) De vermaarde stervende Schermer, wien de oude reisbeschryvers gedenken, is lang verkof, en thans een der voornaamste sieraden van de Pauslyke verzameling in 't Kapitol.

II. Wyk, die voor het werk van Michaël Angelo gehouden wordt.
di Trevi. Dit alles t'zamen genomen maakt een poëtisch en schilder-
 agtig aanzien.

By den ingang der Villa staat een reusagtige kop van Juno, die, in aanzien van de edele uitdrukking der bevalligheid en des goeden smaaks, een der beste koppen der Oudheid is. Onder de overige standbeelden des tuins zyn een paar gevangen barbaarsche koningen, een vader met een faam, Nero. Leda, een vader, die op een urne leunt, enz. aanmerkingwaardig. Voorheen was hier ook de 28. voeten hooge obelisk, welken Clemens XII. op de Plaats by 't Lateraan brengen liet, en die nog onopgerigt is blyven liggen, gelyk wy by die kerk hebben aangerekend.

Tuinen van Sallustius. De Plaats of 't *Forum* van Sallustius lag omtrent de kerk *S. Maria della Vittoria*. Zyn huis stond hier, waaraan de oudtyds zo beroemde tuinen paalden, die hy van 't geld aanlag 't welk hy als Praefectus in Afrika gewonnen had. Deeze tuinen lagen toen ter tyd buiten de stad, ten deele boven de kerk della Vittoria en S. Susanna, ten deele by de Porta Salara tot aan den Circus van Flora. Men steldeze onder de vermaaklykheden der stad, en de Keizers gingen 'er dikwyls wandelen. Aurelius gevielen zy zo zeer, dat hy 'er een lange gallery liet maaken om 'er te paard te ryden, waarvan men nog de blyken beneden de kerk della Vittoria aantreft. Vermoedelyk werd dit oord by 't uitleggen der stadsmuuren in de stad getrokken. Deezen te gelyk met de tuinen van Lucullus gaven den heuvel den naam van *Collis Hortularum*, nu *Monte Pincio* genaamd, naar zekeren Raadsheer *Pincius*, die hier eertyds woonde.

Wy keeren van de Villa Ludovisi naar de Karthuizers terug, om het in de voorige wyk nog niet beschreven stuk van de straat, die van de vier fonteinen naar de Porta Pia
 gaat

gaat, te beschouwen. Dit, thans zo woest en onbewoond *II. Wyk,*
 gedeelte der stad, was eertyds sterk bevolkt. Men vindt *di Trevi.*
 'er wel geen spoor meer van, dog als men diep graaft ont-
 moet men overal outheden. De Heer La Laude heeft
 eenen Prelaat gekend, die op een hem toebehoorend stuk
 gronds voor de Porta Salara weeklyks eenige arbeiders on-
 derhield, die elk een scudo wonden. De kosten werden
 van de opgegraven tichels en andere steenen goed ge-
 maakt. De munten, statues, opschriften, en andere merk-
 waardigheden had hy voor niets.

La Vittoria, of Madonna della Vittoria, een kleine *S. Maria*
 dog schoone Karmelieter kerk, wierd in 1625. gebouwd. *della Vit-*
 Zy wordt zo geheten naar een Marienbeeld, op het dorp *toria.*
 Strakonits in Bohemen gevonden, 't welk aan het Keizerlyke
 heir de overwinning op den Wittenberg by Praag, in 't jaar
 1621., zou aangebragt hebben. Om die reden heeft het
 Oostenryksche huis zig by veele gelegenheden, onder an-
 deren ook by zyne overwinningen op de Turken behaald, deezer
 Maria zeer milddadig betoond. Men ziet de gedagtenis hier
 van ten deele op de muuren der kerke. Hier worden twee
 groote feestdagen gehouden, een wegens het ontzet der
 stad Wenen in 't jaar 1683. en de andere wegens den ze-
 gen op de Turken by Lepanto in 't jaar 1571. behaald.

De kerk is van Maderno, en de voorzyde van Jan
 Baptist Soria. Toen de grondslag van 't portaal gelegd
 zou worden, vond men den schoonen Hermafrodiet van
 de Villa Borghese. De toenmalige Kardinaal Scipio kost
 hem, daarvoor op zig neemende het betaalen van alle de kos-
 ten van 't bouwen der voorzyde. Het binnenste der kerk
 is van Bernini. Zy bestaat uit een soort van korinthische
 order. Waar men het oog heen wende, ziet men niets
 dan verguldsel en marmer. Dog de sieraaden zyn te veel
 op malkanderen gestapeld en buitenspoorig. Onder de
 veeler-

II. Wyk, veelerlei foorten van marmer is het Siciliaansche alabaster *di Trevi*, byzonder schoon.

In de andere kapel ter regterhand is de h. Franciscus, het kind Jesus uit de handen van Maria ontvangende, van het penseel van Domenichino. De Maria heeft niets edels, het kind ziet 'er gryng uit, dog de Franciscus is schoon. In de andere stukken van deezen meester vindt men ook betere glorien. In de negende kapel ter linkerhand is de Drieëenheid afgebeeld door Guercino, een weinig interesant stuk; de engelen zyn te veel in de symmetrie gesteld, en het beeld van Christus is styf, schoon 'er anders veel goeds in is. Een klein, kwalyk geplaatst stuk van Guido, verbeeldt Christus, aan 't kruis met Maria en Joannes.

*Beeld der
b. Theresia.*

In deeze kerk is een vermaard beeld van de h. Theresia, dat van veelen voor een meesterstuk van de konst en Bernini wordt aangezien. De oordeelen zyn verschillend. Winkelman, de syne kenner van 't schoone, verwerpt het geheel en al, uit hoofde der uitdrukking. De Abt Richard geraakt over deeze in verrukking staande heilige zelf byna in verrukking, en ziet de zoetste werking der reine goddelyke liefde, en veel andere dingen in haar aangezigt. Hy neemt het zeer kwalyk, dat Grosley ze eene *Convulsionaire* (*) noemt. Beiden gaan te verre; zo eger een van hun gelyk heeft, is het Grosley, schoon hy anders juist niet te keurig over de konst oordeelt. Bernini heeft de verrukkingen der liefde Gods willen voorstellen, dog een persoon afgebeeld geheel dronken van zinlyken wellust.

Een

(*) Grosley voegt 'er by, eene *Convulsionaire* van de agttiende eeuw, en doelt op de onzinnige bedryven der *Convulsionaires*, welken voor eenige jaaren te Parys zo veel beweging gemaakt hebben.

Een engel, gelykende naar een kleinen Cupido, houdt in de eene hand een pyl, en schynt al glimlacchende met de andere haaren boezem te willen ontblooten. Hy heeft de miene van een pryposfigen petit maitre, en zy gelykt eene vuuriglyk verliefde juffer. Als men haar in de gedagte de kleederen ontnemt, zo is het eene Mesfalina. Ondertusfchen zyn de hoofden der beide beelden met groote vlyt bewerkt, en draagen blyken van geen gemeen meester te komen. De kleederen der heilige hebben te veel plooyen, die ook wel vallen.

*II. Wyk,
di Trevi.*

In de derde kapelle ter flinkerhand heeft Guercino de biddende h. Lucrezia en Gertrudis afgebeeld. In de eerste is de uitdrukking gemeen, dog by de laatste de aandagt onder 't leezen wel getroffen. Het stuk heeft in 't algemeen een kragtig koloriet, dog de agtergrond is wat te hard.

Eenige schreeden van deeze kerk ligt eene andere, den *S. Susanna* Bernhardynen behoorende, naamlyk *S. Susanna*. Hier woonde eertyds de h. Gabinus, vader van de h. Susanna. Zyn broeder, de h. Paus Cajus, veranderde het huis, reeds in 't jaar 290., in eene kerk. De Kardinaal Rustici, deed in 't jaar 1600. de schoone voorzyde, die voor de architectuur onder de besten van Romen behoort, door Maderno, van travertynsteen opbouwen, het gewelf met verguldsel, en de wanden met schilderyen van Baldasfaro Croce opfieren. Het portaal heeft beneden korinthische en boven roomsche zuilen, en eindigt in een grooten spitzen gevel. De beide t'zamenloopende zyden van den gevel zyn met een leuning voorzien, 't welk zeer kwalyk staat. De benedenste order is wel verdeeld; aan de bovenste had het uitspek, dat het hoofdstel breekt, moeten wegblyven. De hoofddeur is te groot, en heeft te veel verdeelingen. Het venster boven dezelve springt met de lyst te veel

II. Wyk di Trevi. veel vooruit, daar de bovenste order alleen uit vlakke pilasters bestaat. In de kerk is, buiten vier groote beelden van basalt, en de koorstoelen, welken voor de beelden van Rome gehouden worden, niet veel byzonders in aanzien der konst te vinden.

Piazza Barberini. De *Piazza Barberini*?, anders ook *Grimana* genaamd, komt tegen het Paleis Barberini aan, en is, wyl zy wat afgelegen is, met slegte huizen bezet. Haar grootste sieraad komt van twee fraaye fonteinen. In 't midden staat die van Triton, volgens Bernini's ordonnantie. Vier dolfynen draagen een schelp met eenen Triton, die water uit zynen hoorn giet. Dog 'er komt te veel waters uit, om aan 't oogmerk van Bernini te beantwoorden. De andere fontein is ook van deezen meester. Zy staat in een hoek tegen het Paleis Barberini, en verbeeldt een schelp, op welker rand drie byen zitten, (*) die water uitgeeven. De vinding is eenvoudigd, dog het geheel doet goede werking.

Paleis Barberini. Na het Pauslyke Paleis is dat van *Barberini*, of van den Prins van Palestrina, een der grootsten, en verdient, uit hoofde van zyne merkwaardigheden, eene der eerste plaatsen. (**) Het beslaat nevens den tuin een ruimte van eenige honderd schreeden in 't vierkant. Het heeft sedert den tyd van Urbaan VIII. die uit deezen huize was, dezelfde gedaante als het tegenwoordig heeft behouden, welke het aan Bernini schuldig is. De hoofddeur komt uit op de van Sixtus V. aangelegde Strada Felice. By den
ingang

(*) De familie van Barberini voert drie byen in haar wapen.

(**) Eenigen beweeten, dat het 4000. vertrekken bevat. In 't jaar 1642. is reeds een beschryving met plaaen in folio te Rome uitgekomen, die met windetige lofuitingen is opgevuld. De titel is, *Aedes Barberina a Comite Hieronymo Totio descripta.*

ingang ziet men een obelisk met hieroglyphische figuren, *II. Wyk, di Trevi.* die voorheen by 't Amphitheatrum Castrense, niet ver van S. Croce stond. Hy werd in de ruinen gevonden, en herwaards gebragt, dog ligt nog ter aarde op de plaats in 't Paleis. Voorwaards bestaat het Paleis uit twee vleugelen, en een middelgebouw met drie ryen arcades boven makander, die met dorische en ionische zuilen, en met korinthische pilasters voorzien zyn. De architectuur wil niet veel zeggen. In de hoeken der arcades zyn kleine drieboekjes met byen versierd; deeze en diergelyke sieraaden beklappen een verkeerden sijnak. Het beste in opzigt der bouwkonst is het gezigt door een ry van allengskens enger wordende boogen, welken in den tuin met een fontein en een standbeeld van Apollo eindigen. De architect had de moeite kunnen spaaren van de boogen, om het perspectief te krygen, al enger te maaken, de agtersten zouden zig, volgens de gezigtkunde, dog altyd enger vertoonen. Hier doet zyn inval een kwaade uitwerking. De hoofdrappen zyn wel geordonneerd. (*)

De vermaarde zaal van Pieter van Cortona op natten *Zaal van Pieter van Cortona.* kalk behoort, zo wel wegens de uitvoering als de vinding, onder de grootste frescoschilderyen. (**) Zy verwierf den meester den naam van den eersten schilder zyns tyds te zyn. Men ziet hier den triomf des Roems, onder de eigenschappen van 't Barberynsche Huis, en de heldhaftige

(*) Zulken, die den staat deezer familie wel willen weeten, houden staande, dat in deeze eeuw veele kostbaarheden uit dit Paleis tot geld gemaakt zyn, en dat op veele plaatsen een goede kopy in stede van het in 't geheim verkofte origineel hangt. Ook schynt het in 't algemeen, dat de schilderyen niet zorgvuldig genoeg onderhouden worden.

(**) Cornelius Bloemart heeft ze zeer fraai op 9 bladen in folio in plaat gebragt.

II. Wyk di Trevi. hastige deugden van Urbaan VIII, allegorisch verbeeld. De Roem is met vier deugden en allegorische beelden omgeeven, daaromheen ziet men schoone versierfels. De geestelyke Magt sluit den tempel der vrede, verjaagd de Eumenides, en beveelt de Cyclopes wapenen ter bescher- ming van den Kerkelyken Staat te smeeden. Dit alles zint speelt op de regeering van Urbaan VIII, die omtrent het jaar 1630. den zetel bekleedde. De zoldering is als in vyf vakken verdeeld, 't welk even zo veel hoofdschilder- ryen maakt. Het middelste is zeer groot en lang. Het Barberynsche wapen wordt door de deugden in tegen- woordigheid der Voorzienigheid, des Tyds, der Schik- godinnen, en der Eeuwigheid, die met starren gekroond is, in den hemel gebragt. Het eerste stuk ter zyde ver- beeldt Minerva, den donder op de Titans doende vallen. In het andere staan de Godsdienst en het Geloof in 't mid- den, de Wellust op de eene, een Silenus op de andere zyde. In het derde doodt Hercules de Harpyen; de Ge- regtigheid en Overvloed zweeven in de wolken, en bene- den ziet men de tedere liefde. In het vierde vertoon- zigt aan den eenen kant de werkplaats van Vulkaan, aan den anderen de Vrede, die den tempel des Oorlogs wil toefluit- ten, Mars ligt gebocid, en de Faam verkondigt den vrede. De twee vrouwen in 't midden verbeelden de Kerk en de Wysheid. Pieter van Cortona heeft in deeze uitvoer- lige zamenstelling zyn leevendig en digterlyk vernuft ge- toond. Daar heerscht over 't geheel iets trefflyks, en 't koloriet is leevendig en kragtig. De tekening schynt niet altyd wel in agt genomen te zyn, beter nogthans als in eenig ander van de stukken van deezen meester. De uit- drukking in de koppen is edel, natuurlyk, en in sommige vrouwyke beelden zeer bekoorlyk. De stukadoorsieraaden schikken zig wel voor het schilderwerk.

In deeze zaal hangt een schoone kopy van het voor- *II. Wyk,*
 naamste stuk uit Romen, naamlyk de verheerlyking van *di Trevi.*
 Raphaël. De meester was Carlo Neapolitano. Zy is
 zwart, dog anders getrouw, en wel uitgevoerd. Men
 vertelt, dat 'er de Koning van Frankryk veel gelds voor
 geboden heeft; dog dit wordt gemeenlyk onder 't gemeen
 verhaald, als men een zaak hoog verheffen wil.

De daarop volgende kamer praat met twee vermaarde
 borstbeelden van Marius en Sylla, een schoonen kop van
 Jupiter, en drie van de grootste schilderstukken van Ro-
 men. Twee zyn 'er van Romanelli, Ariadne en Bacchus,
 en een godenseest; het derde is een kopy gemaakt door
 Carlo Neapolitano, van den slag van Konstantyn tegen
 Maxentius door Julius Romanus in 't Vatikaan. Een sla-
 pende Sater van een nieuwer hand, en twee stukken van
 Guercino.

In het eerste vertrek ter regterhand zyn twee borstbeel-
 den van giallo antico, een zeer hoog geschatte kop van
 Alexander den Grooten, en een andere van Koning Anti-
 gonus. In het tweede, de kop van Hadriaan en van Sep-
 timius Severus in brons, en 't portrait van Urbaan VIII.
 door Andreas Sacchi. In het derde een jaagende Diana,
 welker lyf van Oofterseh agaat is. Een klein standbeeld
 van de Efesische Diana, en een Marienbeeld van Titiaan.

In 't vertrek aan den tuinkant zyn de volgende dingen
 te zien. De h. Sebastiaan van Lanfranco, Loth met zyn
 dogters van Andries Sacchi, een offerande van Pieter van
 Cortona, twee Apostelen van Karel Maratti, eenie Maria
 van Pieter Perugino. In de volgende kamer een schoon
 stuk van Sacchi, verbeeldende Noach in den wyngaard.
 Een kop van Julius Caesar, in zogenaamd *pietra Egizsia-*
ca, Scipio Africanus in giallo antico. Een porfieren borst-
 beeld van Urbaan VIII. met een bronzen hoofd, volgens

II. Wyk, Bernini's tekening, eene Herodias van Titiaan. In 't laat-
di Trevi. ste vertrek vertoont zig een schoone fontein van brons,
 versierd met eene Venus en dolfynen. Verder, de antieke
 borstbeelden van Nero, Septimius Severus, Caligula,
 Alexander Severus, enz. en eene jaageres. In een van
 deeze vertrekken heeft Andies Sacchi aan de zoldering
 verscheiden op den aardkloot triomfeerende deugden afge-
 beeld. De zamenstelling is zeer middelmaatig, het kolo-
 riet zwak, en het geheel doet geen werking, schoon men
 egter in sommige hoofden een goede uitdrukking aantref-
 t. Een klein slaapend kind van Guido, op natten kalk, is,
 wegens zyn schoonheid, met den muur, hier gebragt.

Beneden gelyk vloers, of in 't *Apartamento terreno*,
 zyn negen vertrekken, allen met merkwaardige standbeel-
 den en schilderyen voorzien, waarvan wy alleen het voor-
 naamste zullen aanhaalen, dewyl men 'er anders eenige
 vellen mede zou kunnen vullen. Een fontein met vier schoone
 ionische granieten zuilen, die aartig in 't oog valt. Ra-
Raphaëls phaëls Meesteres, eene schoone brunette, taamlyk naakt.
Meesteres. Op den armband, die zy naar 't gebruik der Ouden aan
 heeft, heeft Raphaël zyn naam gezet. Het stuk is in een
 drooge manier gemaakt, dog wordt van kenners hoogge-
 schat. Een schoon gekleurde *Carita* van Guido. Een
 heilige familie van Parmegiano in een aangenaame manier,
 en met een mergagtig penseel geschilderd, dog niet welge-
 tekend. Maria met het kind van Leonard Da Vinci. De
 Maria schynt het portrait van een jong meisje te zyn. De
 schaduwen zyn te zwart, en 't geheele beeld is droog en
 styf. Twee wynranken met de trosfen, voortreflyk naar
 de natuur, uit de Nederlandfche school. Het onthoofden
 van Joannes door Valentyn. De tekening is nog schoon,
 nog de zamenstelling edel, dog de manier kragtig. Een
 schoon gezigt van 't kasteel St. Angelo, met de brug, van
 Laurini.

Laurini, zeer treffelyk, en naar de natuur. Een uitmuntend stuk verbeeldende den h. Andreas Corsini van Guido. De zamenstelling is eenvoudig en edel, heeft veel van Raphaëls smaak, en 't koloriet is met een malsch penfeel gemaakt. Wy hebben dit stuk, in mozaïek gebragt, by de kapelle Corsini in de kerk St. Jan by 't Lateraan, reeds gemeld. Het borstbeeld van den Kardinaal Barberini door Bernini. Het is in de manier van Van Dyks schildering gehouwen. De huid is zo natuurlyk als zy in steen gebragt kan worden. Een Bisfchop met een kelk, ten halven lyve, een uitmuntend stuk van Guido. Ceres en een Mufa, een klein antiek basrelief. Het antieke daaraan is schoon, de beelden hebben eene goede evenredigheid, en natuurlyk vallende kleederen, dog de koppen zyn nieuw.

De dood van Germanicus, een vermaard stuk van Pousfin. Men ziet 'er in een treffelyke ordonnantie, en een schoone uitdrukking in alle de beelden. De meester heeft als ware het, de zielen gefchilderd. De tekening is zeer naauwkeurig, en 't koloriet onberispelyk; 't is maar jammer dat het zo veel geleden heeft. Een borstbeeld van Hadriaan, meer dan leevensgrootte, met een kop van brons, alles antiek, en zeer schoon. Een zieke fater, op den rug liggende, van Bernini. In dit beeld is veel uitdrukking. Een borstbeeld van een jonge vrouw, uit de familie van Barberini, door denzelfden, 't welk men een meesterstuk wegens de fynheid van 't werk noemen kan. Men moet de konst in de kanten, de parelnoer, in 't borduurfel, en een daarop zittende vlieg, die men byna zou willen wegjaagen, bewonderen. Een konfenaar, wiens gantsche konst in zo een naauwkeurige uitvoering bestond, zou niet veel lofs verdienen, dog die een in zig zelf schoon stuk door zulke bywerken nog meer kan verfraayen, is des te grooter agting waardig.

H. Wyk, di Trevi. Hagar in de woestyn met den Engel, die haar beveelt verder te gaan, een schoon en fyn gekleurd stuk van Mola. Inzonderheid is het hoofd van Hagar uitmuntend. Maria, ziende het kind Jesus slaapen, door Guido zeer naauwkeurig gedaan. Een stuk van een rond antiek altaar, welks basrelief drie bacchantes verbeeldt, hebbende schoone omtrekken. Eene Juno byna 11. voet hoog; de armen ontbreken, dog de kop is fraai, en de kleederen zyn meesterlyk geplooid. Een oude mozaïek, gevonden in den Tempel der Fortuna te Preneste. Het verbeeldt de schaaking van Europa, en bestaat uit zeer kleine keizelsteenen. Jakob en Laban, die zig verzoenen, en by 't altaar een eeuwig vriendschap zweeren, een weluitgevoerd stuk van Pieter van Cortona. Het koloriet is lieflyk, en de uitdrukking in de vrouwlyke beelden zeer bevallig.

Op den hoofdtrap staat een groote marmeren leeuw, zeer verheven uitgewerkt. Het werk is uitmuntend. Twee pooten zyn 'er aangemaakt.

Een eironde, met vier nissen voorziene zaal, vertoont in eene der nissen een schoone antieke, zynde een nakend jongeling, die den mantel afgeworpen heeft, in de eene hand een stok, en in de andere een schaal houdt. Dit beeld heeft schoone evenredigheden, en zeer zachte omtrekken.

Een slaapende Faun.

Het beroemdste stuk onder alle de antieken van dit Paleis is de slaapende Faunus, van een Grieksch meester. Men bewondert 'er in de schoone natuur, de deelen zyn in een gelukkige tegenoverstelling van malkanderen, en zeer evenredig. De slaap is natuurlyk uitgedrukt. Het vleesch en 't vel zyn een treffelyke navolging der natuur. De eene arm, en beide de beenen, zyn door Bernini vernieuwd. Adonis, door het zwyn gewond, is een schoon nieuw werk

werk van Gios. Mazzuoli Senese, die 'er vier jaar aan *II. W^y* gewerkt heeft. Op een klein driekantig altaar ziet men *di Trevi*, drie aartige staande beeldtjes, de Godin der Gezondheid, een Isis met lotusbloemen, en Mars. Op een diergelyk zyn Jupiter, Juno, en een jongeling, eenen ram ten offer leidende. Twee antieke freskostukken, eerstelyk Romen, houdende op haar hand den Genius dier stad. Dit beeld is hier in den grond gevonden. Het karakter is edel en bevallig, de kleederen vallen wel, dog een leevendig koloriet ontbreekt 'er aan. Het andere stuk verbeeldt eene Venus, die men by Monte Grano voor de Porta di S. Lorenzo gevonden heeft. Alles is oud, behalven de kop, dien Karel Maratti, zo wel als de drie kindertjes en het bywerk, opgeschilderd heeft. Een schoon klein basrelief van drie bacchantes, die offeren willen. Een driekantig altaar, waarop drie beelden in basrelief uitgehouwen zyn, naamlyk een Silenus met een korf op het hoofd, eene bacchante met een mes, en een vrouw met een mand vol vrugten en een fakkel.

De Magdalena van Guido, is een van de vermaarde *De Mag-* stukken van Romen. Het karakter is treflyk, (*) het ge- *dalena van* waad eenvoudig, en valt wel, het koloriet is zeer zagt, *Guido*. dog helt wat naar 't graauwe. Een doode Christus van Hannibal Caracci, en een andere van Barocci. Een Mariabeeld van Karel Maratti. Het marmere beeld van Cola, of

(*) Hoewel niet zo zielroerend en edel, als een andere niet minder schoone en vermaarde Magdalena van Le Brun, naamlyk die by de Karmelieten nonnen te Parys is, en die Edelink zeer fraai in koper gebragt heeft. Eene, mischien niet algemeen bekende, anecdote is, dat Le Brun onder deeze Heilige de toenmaals zo beroemde Mevrouw La Valière, eene meesters van Lodewyk XIV. heeft afgebeeld.

II. Wyk, di Trevi. of Nikolaas Gabrini de Rienzo, die omtrent het jaar 1344 onder Clemens VI. Tribunus van 't Roomsche volk was, en na veele gepleegde godloosheden en slegte stukken, waartoej eerzucht en huichelary de dryfvederen waren, een elendig einde had. (*) Het standbeeld van Septimius Severus, meer dan levensgrootte, in brons. Een marméren Narcisus wordt onder de vermaardste stukken van Roman gerekend. De borstbeelden van de Graavin Mathilde, en van eenige perfoonen uit het Barberynsche Huis. Een kopy op natten kalk van den bekenden Cyclops van Hannibal Caracci, in de gallery van Farnese. Een kind op natten kalk van Guido. Een beeld van Urbaan VIII. van klei, of *terra cotta*, 't welk een blind man van Volterra in een en twintig jaar op het gevoel alleen gemaakt heeft. Ten minsten leeft men 'er onder,

Giovanni Gambasio cieco fece.

Men zegt dat het zeer wel gelykt. Het portrait van Raphaël, 't welk voor zyn eigen werk wordt opgegeven. Een Madonna, van den zelve. Een portrait van den Kardinaal Antonio Barberini, door Andries Sacchi. Verscheiden andere portraiten van Titiaan en Paduanino.

*De Biblio-
theek.*

De talryke, en uit meer dan 60000. banden, en veele zeldzaame handschriften, bestaande Bibliotheek, die de Kardinaal Francesco Barberini verzameld heeft, beslaat en groote zaal, en eenige kamers. Onder de handschriften zyn 'er zeer veelen, die Leo Allatius met groote zorgvuldigheid verzameld heeft. (**) De verzameling van diep en

(*) Het leeven deezer berugten dwinglands heeft Vader Cercean in 't jaar 1734. uitgegeven.

(**) De Catalogus deezer Bibliotheek is in 1681. in twee folian* ten zeer pragtig gedrukt.

en verheven gesneden steenen, van kleine bronzen afgods- *II. Wyk, di Trevi.* beeldtjes, en oude munten, is niet minder kostbaar en ryk. Onder de laatsten is 'er een gouden medaille van Gallienus, met Mars op de andere zyde, twee oncen zwaar. Een oude Roomsche weegschaal, een bronzen nagel uit den Porticus van Agrippina; een helm van brons met den naam des soldaats. Eene kostbaare urne van Oosterfch agaat, waarin de asch van Alexander Severus zou bewaard zyn, ten minsten 's Keizers vergoeding staat 'er op. De kunstenaar heeft den steen zo weeten te bewerken, dat de grond donker en de beelden helder zyn; dog anderen houden de urne voor een zamenstelling. Een van de trappen van 't Paleis is een wenteltrap, die langzaam schuinsch oploopt, en geen treden heeft, even gelyk die van den welken wy 't Paleis Cavallieri gesproken hebben.

Aan den eenen kant van 't Paleis, is over de graft een brug gebouwd, welker boogen in 't midden op twee korinthische zuilen van graniet rusten. Het stuk der brug vlak by 't Paleis is met voordagt vol scheuren, en zo gemaakt, als of het stond intestorten. Veelen beschouwen het als een meesterstuk van Bernini, dog inderdaad is het een mislukte inval van dien grooten meester.

De Plaats voor het Quirinaal, of het tegenwoordige *Plaats van Pauslyke Paleis del monte Cavallo,* heeft een schoone lig- *Monte Cavallo.* ging, goede uitzigten, en ruime vertrekken; dog de gedaante is zeer onregelmatig, en de een weinig ter zyde staande fontein van geen goede ordonnantie. Agter de zelve deed Sixtus V. vlak tegen over de Strada pia een paar, in de baden van Konstantyn gevonden, reusagtige groepen stellen, die zig pragtig op doen. Zy verbeeldten elk een wild paard, het welk een jongeling tragt te bedwingen.

II. Wyk, gen. (*) Op de eene leeft men *Opus Phidiae*, op de andere *Opus Praxitelis*. Zy staan op groote piedestallen, wier opschriften deeze kunstenaars als de waare makers opgeeven, en melden, dat hier Alexander met zynen Bucephalus verbeeld wordt. Dog, zo men al toestaat dat die opschriften oud zyn, is het altyd belacchelyk te beweeren, dat de gezegde kunstenaars Alexander hebben willen afbeelden, daar Phidias, de groote meester van den Olympischen Jupiter, 150., en Praxiteles, een even zo vermaard kunstenaar, ten minsten 50. jaar voor Alexander geleefd hebben. Het is veel waarschynlyker met Winkelman te stellen, dat hier Castor en Pollux verbeeld worden. Wat hier ook van zy, beide stukken zyn schoon, en zeker van een goed oud meester, schoon al Praxiteles en Phidias 'er geen hand aan mogten gehad hebben. Reeds in oude tyden zetteden andere meesters de naamen deezer groote kunstenaars op hunne stukken, deels om dien daardoor te meerder waarde te geeven, deels om de koopers 'er door te lokken. (**)

Sommige kenners gelooven, dat de jongelingen niet van denzelven tyd met de paarden zyn. Ongeagt hun reusagtige gestalte, ziet men 'er niets buitenspoorigs aan, maar veeleer vloeyende omtrekken. Zy kunnen voor een ieder die aan diergelyke reusagtige beelden arbeiden wil ten modelle dienen, wyl de nieuweren gemeenlyk hun statuen buiten de maat dryven, verkeerdyk denkende, daardoor

eene

(*) Konstantyn had ze van Alexandrien doen komen. Deeze paarden hebben deezer plaats den naam van *Monte Cavallo* gegeven.

(**) *Ut quidam artifices nostro faciunt seculo
Qui primum operibus majus inveniunt novo
Si marmori adscripserunt Praxitelem suo
Myronem argento. Phaedr. Prol. v. Fab.*

eene te grooter werking te doen. De paarden zyn zo *II. Wyk, di Trevi.* schoon niet, en, naar evenredigheid der jongelingen, houdt men ze voor te klein. De tekening is niet juist, en de beweging is onnatuurlyk, waardoor het zeer waarfchynlyk wordt, dat zy van een andere hand komen dan de jongelingen, zo dat men denken moet, dat zy van een meester zyn die wel fchoone beelden wift te maaken, maar in de paarden niet wel slaagen kon.

Om de Plaats *del monte Cavallo* vryer en aanzienlyker te maaken, deed Urbaan VIII. de overblyffels van een ouden tempel der Zonne, of van de Godin der Gezondheid, wegneemen, welke overblyffels niet ver van de paarden af lagen. Des ongeagt blyft zy klein en onregelmatig, en de op de zyden gebouwde huizen beneemen voor langen tyd de hoop, dat 'er iets regelmatigs van worden zal. Dewyl zy ter zyde van 't Pauslyke Paleis ligt, neemt men gemeenlyk de zypoort daarop uitkomende voor den hoofdingang, die egter op de *Strada pia* gezogt moet worden.

Het Pauslyke Paleis *del monte Cavallo* wordt ook het *Quirinaal*. *Quirinaal* genaamd, omdat het op den Quirinaalschen berg staat. De hooge ligging en zuivere lugt heeft veroorzaakt, dat de Pauzen hier hun geduurig verblyf genomen hebben, en 't Vatikaan, dat laag ligt en vogtig is, niet meer bewoonen. Behalven dat, de vertrekken zyn hier ruimer en gemaklyker, en met aangenaame tuinen voorzien. Het Vatikaan ligt in een afgelegen hoek, meest bewoond van 't flegfte gemeen, en 't Quirinaal staat in 't best bevolkte deel der Stad, 't welk zo wel voor den Paus zelven, als alle die geenen die iets ten hove te doen hebben, gemaklyker is; dat ook een goede reden was om dit verblyf boven 't andere te fteilen.

Paulus III. deed in 't jaar 1540. het eerst een woning
VOOR

27. *Wyk*, voor zig op den Quirinaaschen berg, door Flaminio Pontio bouwen, Gregorius XIII. vergrootte het, Sixtus V. Clemens VIII. en Paulus V. voegden 'er nog nieuwe vertrekken by, gebruikende daartoe Fontana en Maderno. Urbaan VIII. maakte dat deeze gebouwen op hun zelve stonden, en trok een muur rondom den tuin. Alexander VII. begon het langwerpige gebouw, geschikt voor 't Pauslyke huis, 't welk aan de Strada pia ligt, en omtrent 500. schreeden lang is. Innocent XIII. deed Bernini het werk voortzetten, en onder Clemens XII. bragt het de Ridder Fuga ten einde.

De ingang is met twee groote ionische kolommen van marmer versierd, waarop de tribune steunt, van de welke de Paus het volk den zegen uitdeelt. Bernini was de architect van het voorportaal. Men ziet 'er de standbeelden van Petrus en Paulus, en boven dat van Maria. Door deezen ingang komt men op een plaats, 323. voet lang, en 164. breed, met een colonnade omgeeven. Deeze is zo breed, dat de koetsen 'er onder ryden, op dat men 'er gemaklyk uit konne komen. De gedaante deezer plaats is schoon, en de arcades geeven haar een grootfch aanzien. De versiering is eenvoudige en van goeden smaak, dog zonder pragt. De agterzyde heeft een ionische order. De toren met den uurwyzer staat kwalyk, en doet deeze plaats naar een klooster gelyken.

Een pragtige hoofdrap, met ongemeen breede treden, brengt op de eerste verdieping, waar ter linkerzyde de Pauslyke vertrekken, en aan de regterhand de *Sala Paulina* of *Regia* ligt. De vloer is met kostbaar marmer ingelegd, en op de wanden ziet men eenige historien uit het Oude Testament. De muuren aan de zyde der kapel en tegen over heeft Lanfranco, en de twee anderen Carlo Veneziano beschilderd. Verders, vindt men hier Christus, den Apos-

Apostelen de voeten waschende, een basrelief van Lan- *II. Wyk,*
dini, een Florentyn, en eenige kartons van Karel Maratti, *di Trevi.*
die tot modellen van mozafeken in de Pieterskerk gediend
hebben. De vertrekken zyn met rood fluweel behangen, dog
de houten stoelen of banken geeven een arnzalig aanzien,
fchoon zy met het Pauslyke wapen pronken.

De Pauslyke Kapel is groot, en de zolderingen volgens *Pauslyke*
Algardi met gestukadoorde vakken in een slegten smaak *Kapel.*
verfied. De vloer is fierlyk van marmer ingelegd. De Kardinaa-
len hebben hier hunne koorstoelen, waarin zy zitten als
de Paus kapel houdt. In dat geval zyn de muuren met don-
kerrood damast, met gouden galonnen, behangen; op 't
altaar, dat verders niet de geringste sieraaden heeft, staan
zes kandelaars, en nog eenige kaarsfen zyn tegen de tralien,
die het koor van 't overige der kapel afscheiden.

De groote gallery is onder Alexander VII. geschilderd.
Ciro Ferri, Bourguignon, Salvator Rosa, en anderen,
hebben het gedaan. Dog 'er is een zeer schoon stuk on-
der. De Geboorte van Maria, die den eenen agtermuur
der gallery beslaat, is een van de besten. Schoon het stuk
geen buitengemeene werking doet, is dog de zamenstelling
goed, en eenige koppen hebben die schoone uitdrukking,
welke de hand van Maratti beklapt.

Zie hier de voornaamste stukken, die in de vertrekken
van 't Paleis verdeeld zyn. Maria met het Kind, een
borstbeeld meer dan levensgrootte van Karel Maratti. Het
mozafek van dit stuk staat buiten aan den toren van 't uur-
werk van 't Paleis. De hoofden zyn schoon, en het kolo-
riet aangenaam. Een Maria van Guido, hebbende het
flaapende kind in een laken. Aan de Maria zyn het hoofd
en de handen onverbeteryk, en de slaap kan niet natuur-
lyker uitgedrukt worden. Vier stukken van Andreas Sac-
cchi, naamlyk de h. Helenz, moeder van Konstantyn, die
eenen

II. Wyk, di Trevi. eenen dooden opwekt; de marteldood van den h. Andreas; de onthoofding van een heilig, en Christus, zyn kruis draagende.

De geboorte van Maria door Pieter van Cortona verdient voor de zamenstelling goed gekeurd te worden. De uitdrukking in de hoofden der vrouwen die het nieuwgeboren kind houden, is verruklyk, haar kapsel en gewaad toonen den besten smaak aan. De marteldood van den h. Erasmus door Pousin, die des h. Procesfus en Martinianus door Valentyn; van beiden zyn de mozaïeken groote altaarstukken in de Pieterskerk. Her derde stuk, dat daat ook in mozaïek gebragt is, is de vermaarde h. Petronella van Guercino. (*) Cochin, de groote bewonderaar van deezen meester, zegt in zyn Italiaansche reis, onder 't artikel van Piacenza, na dat hy veel tot zyn lof gezegd had: „ Wat een wonder van een stuk is niet dat van de h. Petronella, en wat kan men 'er mede vergelyken? ” Het hoort zekerlyk onder de schoonste stukken van Guercino. Dat is niet te lochenen. Egter berispen eenige kenners 'er aan, dat 'er in een zekeren zin de eenheid in ontbreekt; beneden wordt het lichaam van Petronella uit het graf gehaald, en boven knielt zy voor Christus in een glorie; daardoor wordt de oplettendheid des aanbouwers verdeeld, en de werking van het geheel gebroken. Het ligt is ook te veel verdeeld, en de schaduwen zyn te flauw. Het beeld van Christus is niet deftig, en de glorie gelykt niet genoeg naar de lugt. De beide beelden van de heilige, en van den jongeling met den fakkel, zyn uitmuntend geslaagd. Hoe langer men het stuk beziet, des te meer

(*) Wy hebben in de beschryving van de Pieterskerk reeds gezegd, dat eenigen het onder de beste stukken van Rome rekenen. Fief heeft het treflyk in plaat gebragt.

meer byzondere schoonheden ontdekken zig, waardoor de kleine gebreken, die men 'er aan zou kunnen berispen, verdonkerd worden. *II. Wyk, di Trevi.*

In de vertrekken, die onder de regeering van Clemens XIII. zyn aangelegd, vindt men verscheiden zolderingen door den Ridder d'Arpino beschilderd. Ook hangen 'er eenige stukken met olieverw, als een paar uit de kerk S. Maria Maggiore van Zucchero, Christus met de doornen kroon van Albani, Joannes de Dooper van Raphaël. Dit stuk was voor deezen in 't kollegie der Maronieten, en 't is het zelve als dat in 't Palais Royal te Parys en verscheiden anderen.

Aan den tuinkant ligt een byzondere kapel, hebbende de gedaante van een Grieksch kruis, welke Guido geheel op natten kalk beschilderd heeft. De vier profeeten aan 't gewelf hebben slegte koppen, maar goede kleederen. In de geboorte van Maria, tegen over 't altaar, zyn de koppen te jong, en te eenvormig. Aan de zoldering boven 't koor heeft de meester God den Vader, met eenertei kleur, geel op geel, in een glorie, geschilderd, het welk zeer kwalyk staat. In de verkondiging met olieverw op het altaar ontbreekt een schoone zamenstelling. De zaal, waar het openlyke Konsistorie gehouden wordt, beslaat eindelyk den omvang van dit ruime Paleis. Aan 't gewelf ziet men een schoon perspektieffluk van Augustyn Tass, en verscheiden deugden van Horazio Gentileschi. Aan de muuren hangen de kartons van Andries Sacchi, Pieter van Cortona, en Ciro Ferri, welken aan de kleine koepels der Pieterskerk in mozaïek gebragt zyn.

In den tuin van 't Quirinaal vertoont zig weinig konst en pragt. Hy bestaat uit laanen, parterres, en moesvakken, die meer naar een borgertuin gelyken. In de laan aan de rechterhand van den ingang door de kleine deur *Tuinen van 't Paleis.*

staat,

II. Wyk, staat, in de nis eener fontein, een Apollo, op zyn liet leunende. Hy is antiek, en van schoone evenredigheden, dog het hoofd heeft het regte karakter van die Godheid niet. Boven een andere fontein van dezelve laan staat een antieke Juno Lucina, met een goede drapery. Beneden in den tuin zyn verscheiden verborgen sprongen om de menschen nat te maaken, zo wel als grotten met versteeninge, en waterwerken, by voorbeeld een waterorgel, en werktuigen die 't geluid van trompetten en 't geknap van vuurpylen nabootsen, enz.

In het bovenste deel des tuins ziet men een witte marmeren tafel van een schoone figuur, met veele versierden. Het opschrift is, *Diis Manibus Luciae C. F. Tefesinae sacrum*. Op een andere plaats is een fontein in een rotfen grot, waarop laurierboomen groeyen; agter in de grot staat een nymf, die als de bewoonster is der grotte. Een met zwaare boomen omgeevene plaats voor dezelve maakt de grot nog meer eerbieds waard en als heiliger, en het geheel doet een schilderagtige uitwerking. Benedictus XIV. heeft in den tuin een klein huis, waar hy koffy plegt te drinken, doen aanleggen. Het is met marmeren busten, porcellein, stukadoorsel, grotesques, en schilderyen versierd, en bestaat uit twee kabinetten met een voorhuis. In dat ter regterhand zyn vyf schilderyen van Pompeo Battoni, den besten der nog leevende meesters te Rome, en een paar landschappen van Placido Costanzi, die ook nog leeft. In 't andere zyn twee groote gezigten, 't een van de S. Maria Maggiore, en het ander van Monte Cavallo, waarin veel harmonie en een goed koloriet heerscht, schoon 't niet naar de natuur is. De beelden die 'er in zyn gegeven het als het leeven. De meester van beiden is de bekende Jan Paul Pannini.

Onder de fonteinen van den tuin is 'er een groote van porfier.

porfier. Men vindt hier, waar de heiligheid als woont, *II. Wyk, di Trevi.* geen al te naakte beelden. Hier is zulk een voorzigtigheid zekerlyk te pryzen; dog dat Clemens XIII. veele statues uit de kostbaare verzameling van 't Kapitoel, die opgesloten staan, en waar slegts liefhebbers en konstenaars bykomen, deedt bekleeden, heet de behoedzaamheid te verre te dryven, en valt in 't belacchelyke.

Tegen over 't Paleis ligt de Pauslyke wagtplaats, en de *Clivus Salustis*, stallen, welken een aanzienlyk gebouw uitmaaken. De straat die by 't Paleis naar beneden van Monte Cavallo gaat, is de oude *Clivus Salustis*, welke Paulus V. meer glooyend heeft doen maaken. Op de regterzyde staan de gebouwen, waar de Kardinaal Pro-Auditor, en andere voornaame perfoonen van 't Pauslyke hof wonen, en de *Dataria*, ter linkerhand de woning welke Urbaan VIII. voor zig deed bouwen. Niet ver van daar staat de kerk *S. Croce de' Lucchessi*, welke anders, naar de voorheen hier gewezen varkenmarkt, *Forum Suarium*, den bynaam in *Porcilibus* voerde. Hier begon de *Porticus* van Konstantyn den Grooten, uit den welken een pragtige trap naar zyne op den Quirinaalschen berg liggende baden leide. Zyn Paleis lag agter de kerk *degli Apostoli*, digt by den *Porticus*.

De familie van den Connetable Colonna, welke als de *Paleis Colonna*, eerste en aanzienlykste van Romen wordt gehouden, bezit een schoon Paleis, dat ryk is in zeldzaamheden. Het ligt aan den voet des Quirinaalschen bergs, en strekt zig uit tot boven op den zelve, by de Pauslyke stallen. Paus Martyn V. die een Colonna was, heeft den grond 'er toe gelegd, en naderhand is het van de prinsen en kardinaalen uit dat huis vergroot geworden. De ligging op de Plaats der Apostelen is zeer voordeelig, en de plaats binnen het Paleis de ruimste van allen in Romen.

II. Wyk, di Trevi. In de beneden vertrekken ziet men zeven schoone zee-
stukken op den muur, door Tempesta geschilderd. Het
standbeeld van den beroemden Marco Antonio Colonna,
die, onder Julius II. Ravenna tegens de Franschen verdedigde,
naderhand Keizer Karel V, en François I. in Frankryk diende,
en in 1522. in 't beleg van Milaan sneuvelde. Zeven schoone
landschappen van Pousin op natten kalk. Twee fraaye koppen,
een van Masinisa met een helm, en de andere van een jongeling:
zy schynen van een Grieksche hand te zyn. In een andere kamer staat een
kleine gewondene zuil, rondom dewelke een triomf beeld is,
met een Pallas boven op. Het werk schynt slegt, dog de zuil
verdient opmerking om haar zeldzaam rood Egiptisch marmer.
Sommigen meenen dat het de *Columna bellica* uit den Tempel van
Bellona is, by de welke de Roomsche Burgemeesters den oorlog
tegen de vyanden verklaarden, en tot een teken daarvan een
werpspies smeeten. Een groote schildery met bouwkonstige
ruinen van Luchefini, den leermeester van Jan Paulus Pannini.

Een vermaard basrelief van Homerus vergoeding, dat door
Bartoli gegraveerd, en door Bellori met verklaringen opgehelderd
is. Eenige beelden zyn schoon met opzigt tot de stelling en de
uitdrukking, dog de zamenstelling valt zeer in 't middelmaatige.
In dit vertrek zyn nog meer basreliefs en antieken. Apollo en
Daphne, van Pousins eerste manier. De tekening van den Apol is
schoon, dog Daphne gelykt meer eenen jongeling dan eene nymf.
Vier koppen, drie vrouwelyken en een mannelyke, die den
Heiligen Geest aanbidden, in een glorie van kleine engeltjes,
geel op geel. Deeze wonderlyke inval komt van Titiaan, dog de
koppen zyn voortreflyk. In een byzonder vertrek hangen zes en
zeftig landschappen van Orizone, waarvan de vier grooten de
schoonsten zyn.

De hoofdtrap is ook met merkwaardige statues voorzien, *II. Wyk, di Trevi.* waaronder een barbaarsch Koning, een borstbeeld van Alexander, en een Madufakop in porfier. Daarop komt men in de groote zaal, welker zoldering van Lanfranco beschilderd is, en waar aan de wanden de beroemde personen uit het huis van Colonna hangen. Het huisraad van de volgende kamers is zeer pragtig. Van de schilderijen die daar hangen, tekenen wy aan, een h. Margareta van Guido, met een draak agter haar. De stelling is eenvoudig, en de kop een van de schoonsten deezes meesters. Herodias met het hoofd van Joannes, van Titiaan. De verschyning der engelen aan de herders, van Berghem. Het vee is schoon, gelyk gemeenlyk by dien konstenaar, dog de glorie deugt niet. David van Guido, treflyk gekleurd, dog de tekening en uitdrukking zyn zo wel niet geslaagd. Een heilige familie van Andrea del Sarto, heeft veel van Raphaëls manier. Cephalus en Procris van Titiaan. Het koloriet is schoon, en het verschil van houding tuschen de twee hoofdbeeiden maakt een goede uitwerking. De adelaar die Ganimedes rooft, een agthoekig stuk van Titiaan, met waterverw. De zamenstelling en tekening zyn goed, dog het koloriet valt te veel in 't donkere. Aan de zoldering der eene kamer heeft Benedetto Lutti een Kardinaal afgebeeld, die van de Kerk, welke met veele deugden omgeeven is, de sleutels, een zinbeeld van regeering, ontvangt. De ordonnantie verdient goedkeuring, dog het koloriet is niet natuurlyk.

Het merkwaardigste van dit Paleis is de pragtige gallery, die weinig haars gelyken heeft. Aan beide de *Pragtige gallery.* einden zyn zaalen, die van de gallery door middel van twee treflyke zullen van giallo antico afgescheiden zyn. Deeze gallery is 209. voet lang, en 35. voet breed. Zy is met korinthische pilasters, ook van giallo antico versierd, tus-

H. Wyk, di Trevi. schen de welken de vensters en trofeen van verguld studeerdrukt is, en rust op een kornis. Het geheel doet eene goede werking, schoon 'er in de sieraaden geen byzondere smaak is. Zy werd begonnen naar 't ontwerp van Antonio del Grande, en door Fortana voltooid.

In de eerste zaal hangen tien schoone landschappen van Kasper Pousfin. De dood van Regulus, door Salvator Rosa, behoort onder de vermaarde stukken van Romen. De meester heeft het oogenblik waargenomen, dat Regulus in de ton met spykers beslagen gestoken wordt. Het koloriet is ongemeen kragtig, en de groepen zyn voortreflyk geordonneerd. Een ander van deezen meester is een heerlyk zeestuk. De wederschyn van de roufen in 't water is zeer natuurlyk uitgedrukt, en de figuren op den agtergrond zyn met veel vuurs geschilderd. Een derde stuk van hem is een in 't veld biddende heremiet. De wolken agter den berg doen een treflyke werking. Een groot landschap van Claude Lorrain, waarop men een meer, met hooge boomen, op den voorgrond ziet. Het stuk is schoon, maar de architectuur daarop konde beter zyn.

Aan 't gewelf is de zeeslag by Lepanto, waar gemelde Marco Antonio Colonna 't bevel voerde, afgebeeld. Aan de muuren hangen heertyke stukken. Een hemelvaart in Rubens eerste manier. Het koloriet is frisch en aangenaam. Een h. Franciscus vol uitdrukking van Guido, en een vlugt naar Egipten, die veel geleden heeft, van denzelven. Een rookgezelschap van Rubens. Men ziet 'er zonderlinge karakters in. De prediking van Joannes in de woestyn, van Salvator Rosa, kragtig, maar te rood. Onder de toehoorders is een boer als Polichinel gekleed. David met Goliaths kop, voor hem gaan de dogteren Israëls met speeltuigen, van Guercino. Het karakter in David is uitmuntend,

tend, dog het kostuum ontbreekt in dit stuk. Maria, ne- *II. Wyk*
 vens verscheiden heiligen, en Margareta, die 't kind Jesus *di Trevi.*
 kussen wil, van Parmegianino, een bekoorlyk stuk, dog van
 onnaauwkeurige tekening. Een Venus van Paulus Verone-
 nese. Zo schoon als 't koloriet is, zo weinig deugt de
 zamenstelling. Herodias het hoofd van Joannes in een scho-
 tel leggende, dien een slaaf vasthoudt, van Guido. Het
 koloriet is zwak en graauw, dog de hoofden zyn zeer
 schoon. Het offer van Julius Cæser door Karel Maratti. (*)
 Een bust waarop men een antieken kop van Jupiter met
 een aangemaakten neus gezet heeft. In dit hoofd heerscht
 een edel karakter.

In de tweede zaal, aan 't ander eind der gallery, hangt
 een jacht en een veldslag van Bourguignon. Een man die
 uit een glas drinkt, van Titiaan. De stelling is zeer natuur-
 lyk, en het stuk des te merkwaardiger, omdat men zelden
 zulke invallen van dien meester ziet. Een boer die boe-
 nen eet, van Tintoret. Een standbeeld van Flora. Verder
 ziet men hier een paar *studioli* van ivoor en ebbenhout,
 met schoone basreliefs, een paar schoone zuilen van verde
 antico, en twee anderen van giallo antico, verscheiden
 tafels van alabaster, en andere kostbaare marmers, veel
 verheven gesneden steenen, en andere zeldzaamheden.

De verzameling van schilderyen en antieken van 't Pa-
 leis Colonna is wel niet zo talryk als die van verscheiden
 anderen, dog het gaatze allen te boven in kostbaar huis-
 raad en smaak. Men treft veel behangen kamers aan, die
 anders in Italien niet zeer gemeen zyn, dog geene met
 nootenboomen hout ingelegde vloeren, welken voor de war-
 me

(*) Dit stuk en de Herodias van Guido heeft Frey heerlyk in
 plaat gebragt.

II. Wyk di Trevi. me landen niet zeer geschikt zyn. De bibliotheek van 't Paleis komt met het overige overeen. Zy is talryk, en schoon geschikt.

Uit de gallery gaat men regt toe in den tuin, die met terrassen is aangelegd, en een heerlyk aanzien geeft. In 't bovenste deel, dat tegen de Plaats van Monte Cavallo komt, liggen nog eenige overblyffels van de Konstantynsche baden, onder anderen een groot stuk van een korinthische fries en architraaf, gelyk ook een groot stuk marmers, 12. voeren lang en breed, en 11. voet dik, 't welk vermoedlyk tot een voetgestel voor een groot gebouw zal gediend hebben. De deelen en sieraaden daarvan zyn in een edelen en sierlyken smaak. Uit deeze overblyffels kan men van de grootte en de pragt van 't gebouw oordeelen. (*) In den tuin staan onder anderen ook de beelden van Cybele, en een Romein hebbende de Bulla om den hals, en nog een beeld van Marco Antonio Colonna te paard, in brons.

Paleis Muti.

In 't Paleis Muti op de Plaats der Apostelen is niets merkwaardigs te zien. Het heeft den zogenoemden Koning Jacobus, die voor weinig jaaren gestorven is, en zynen zoon Eduard, lang tot woning gediend.

S. S. Aposteli.

De kerk der Apostelen, die tegen 't Paleis Colonna aankomt, werd reeds ten tyde van Konstantyn gesticht, en voert daarom den titel van *Basilica*. Onder Clemens XI. werd zy, in 't jaar 1702. van Fontana nieuw opgebouwd. Het middelste schip is 290. voet lang, en 55. breed.

De

(*) De oudheidkenners zyn oncens, waartoe dit gediend hebben. Eenigen noemen het *Frontispizio di Nerone*, anderen gelooven dat het van Aurelians Tempel van de *Dea Salutis* is. Nardini meent, van den Tempel die *Aedes Salutis* heette, en onder Claudius gesticht werd.

De binnenste evenredigheden zyn wel in agt genomen. *II. Wyk.* Schoone korinthische pilasters draagen het gewelf, waar-*di Trevi.* aan Baciccio den triomf der Fransciskaaner order zeer middelmaatig geschilderd heeft. De arcades voor den ingang der kapellen zyn groot, en wel geëvenredigd met de pilaren waarop zy rusten.

In eene kapel ter rechterhand heeft Corrado de hemelvaart van Maria in een fraaye manier verbeeld, dog by naauwkeurig onderzoek in de tekening zeer gemist. Maria verheft zig over de ten gronde geworpene slang. In den kruisgang op de zelve zyde ziet men den h. Antonius van Padua, het kind Jesus aanbiddende, van Benedetto Lutti. Aan de zoldering der sakristy heeft Ricci een hemelvaart van Christus voorgesteld, die wel in 't oog valt, dog het hoofdbeeld is niet deftig genoeg. In de kapel van 't Krucifix staan agt gewondene zuilen van wit alabaster, die uit de oude van Konstantyn gebouwde kerk herkomen. De Kardinaal Besarion, die, door 't verzorgen der Konstantinopolitaansche handschriften en zyne eigen geleerdheid, als een der voornaamste herstellere der weetenschappen is aantezien, ligt in deeze kerk begraven. Aan een pilaar ziet men een schoone urne van verde antico, waarin het hart en de ingewanden van de gemaalin des Pretendents, Maria Clementina Sobiesky, (*) liggen. Daaronder staat,

*Hic Clementina remanent praeordia, nam Cor,
Caestis fecit, ne supereset, amor.*

De Kapel van Odeschalchi is zeer ryk aan antieken en andere

(*) Wy hebben haar pragtige tombe in de Pieterskerk beschreven.

II. Wyk di Trevi. dere kostbaare marmers. Dat zulk een oude kerk geen gebrek aan reliquien hebben kan, is ligt optemaaken.

De broederschap der h. Apostelen, by deeze kerk, reeds onder Clemens VIII gestigt, is, onder een groote menigte, die den staat meer tot last dan tot nut strekken, eene der gewigtigsten, en voordeeligsten. Zy onderhoudt eenige artsen voor 't bezorgen van arme kranken, en deelt voor niet geneesmiddelen uit; zy voedt nooddruftige lieden, die zig schaamen te bedelen, en huwelykt veel arme meisjes uit. Dit laatste geschiedt in veel Italiaansche steden, en is een des te loslyker zaak, omdat de vuurige gesteldheid van de lugtsreek en de armoede des lands anders menigvuldige ongebondenheden zouden voortbrengen. Dog het gaat met deeze uithuwelykingen als by alle andere milddaadige stiftingen; zy worden dikwyls zeer kwalyk besteed: een meisje, dat het 't minst verdient, bekomt van drie, vier, en meer stiftingen, een uitzet, omdat zy vrienden heeft, en wordt te rykelyk verzorgd, in plaats dat meer eerlyke meisjes 'er haar fortuin door maaken zouden.

Paleis Bracciano. Tegen de kerk der Apostelen over ligt het Paleis *Bracciano*, voorheen *Odescalchi* genoemd. De inwendige architectuur is van Carlo Maderno, de voorzyde van Bernini. (*) De pilasters zyn wel geëvenredigd, dog de kornis heeft te veel verdeelingen. De vensters zyn te veel versierd, en de andere sieraaden vullen de voorzyde zodanig, dat het oog nergens rust vindt. De binnenplaats heeft arcades en dorische zuilen, die 'er lomp uitzien; de daarboven geplaatste ionische pilasters vallen in 't Gothische.

In

(*) Dit Paleis heeft eenigen tyd der familie van Chigi toegekomen, Paus Alexander VII., uit dien huize, deed de voorzyde doot Bernini bouwen.

In de beneden vertrekken staan vierentagtig schoone mar- II. Wyk 2
 meren zuilen, verscheiden busten van Keizers, waaronder di Trevi.
 inzonderheid Julius Cæsar en Augustus optemerkten zyn. 32
 Verders een zeldzaam standbeeld van Cleopatra, een schoo- 33
 ne Venus, Alexander, Pyrrhus, Antinous, twee zuilen 34
 van alabaster, en een paar van verde antico. Een oude 35
 grafsteen van pietra Egiziaca dient tot een fontein. Op 36
 den trap staat een schoon borstbeeld van Antoninus Pius, 37
 een wel gewerkte vrouwlyke statue, Apollo, Ceres, enz. 38
 en in de eerste zaal een zeldzaam beeld van Caligula. De 39
 schoonste antieke standbeelden uit dit Paleis zyn naar Span- 40
 jen geraakt. In de kamers hangen veel schilderyen, wel- 41
 ken voor origineelen uitgegeven worden, b. v. een paar 42
 Veneres, en de Overspeelster van Titiaan, de gevallen van 43
 Cyrus in vyf stukken van Rubens, verscheiden schilde- 44
 ryen van Corregio, van Van Dyk, Paul Veronese, en an- 45
 deren. Dog de meeste zyn kopyën, die men hier gehou- 46
 den heeft, nadat de Hertog Regent van Orleans de beste 47
 origineelen door koop voor zig verkregen had. (*)

Het voornaamste in dit Paleis, vooral voor liefhebbers 48
 van munten, is de verzameling van oude penningen, die 49
 van Koningin Christina afkomstig zyn. Ook zyn 'er 50
 veele diep en verheven gesneden edelgesteentens onder (**)
 Onder de camées ziet men Alexander met zyne moeder 51
 Olympias op een Oosterfchen agaat, die 6. duim hoog, 52
 en

(*) Zy maaken thans het grootste sieraad van 't Koninglyke Paleis 53
 te Parys uit. Men kan daarover naslaan den byzonderlyk gedrukten 54
 en zelden voorkomenden *Catalogue des tableaux du Palais Royal*, en 55
Dagenville, Voyage pittoresque de Paris.

(**) Men kan daarover het pragtige werk nazien, dat uit twee 56
 banden in folio bestaat, en ten titel heeft, *Museum Odescalchum, sive* 57
Thesaurus antiquarum gemmarum a P. S. Bartolo Incisarum, & notis 58
illustratarum a Petro Galleotti & Henrico Bruleo, Roma 1753.

II. Wyk di Trevi. en 4. breed is. Men vindt behalven een borstbeeld van Bernini nog veele gedenkstukken van Koningin Christina in dit Paleis.

S. Romualdo. De kleine kerk van *S. Romualdo*, en het huis van eenige monniken van de Kamaldolenser order, die volgens hun instelling in een eenzaam oord leeven moeten, (*) en zig maar te Rom en ophouden om de zaken hunner order te bezorgen, liggen in de straat die van de Plaats der Apostelen naar 't Corso gaat. De kerk is vermaard om een kleine schildery van Andrea Sacchi, een der schoonsten van Rom en, verbeeldende den h. Romualdus. Dit stuk, en de dood der h. Anna, zyn de meesterstukken eens kunstnaars, die zyn meester Albani in de tekening ver overtrof, en zynen beelden met een edele eenvoudigheid een treffelyke uitdrukking wist te geeven. Men ziet in dit stuk den h. Romualdus zynen Kamaldolenseren in de woestyn predikende. Het hoofd des heiligs is zeer wel uitgevallen, en de aandagt der toehoorders onnavolglyk wel uitgedrukt. In 't geheele stuk heerscht eene harmonie, diergelyke men zelden vindt, en die des te konstiger is, hoe bezwaarlyker het was by de zes in 't wit gekleede monniken, waat geen verscheidenheid van kleuren plaats heeft, een behoortlyke werking en afneeming van kleuren te brengen. (**)

Hy heeft dit gebrek door een op verscheiden wyzen gebro-

(*) Romualdus stigte de Kamaldolenser order, en zyn leerling, de h. Gualbert, die van Valombrosa, omtrent het jaar 1040. De laatste is egter in den grond geen andere order, en voert alleen dien naam naar de plaats waar het klooster ligt. De Kamaldolensers verdeelen zig in twee klasen; eenigen zyn werkelyke monniken, gelyk die te Rom en, en anderen noemen zig heremieten, omdat hun kloosters altyd op eenzame plaatsen liggen.

(**) Dit stuk heeft Frey ook meesterlyk in koper gebragt, waarin hy dit alles konstiglyk heeft weeten uitdrukken.

broken toon der kleuren, en door de verdeeling van het *II. Wyk*, ligt weeten te verhelpen, zo dat men zig aan 't zagte *ko-di Trevi.* loriet en de zoete rust, die in 't geheele heerscht, niet zat zien kan. De agtergrond zou aangenaamer, en de groote boom minder hard, zyn kunnen. De van verre naar den berg Kalvaria wandelende monniken doen geen goede werking.

Van deeze kerk komen wy op den *Corso*, om 'er het *II Corso.* zuidelyke deel, dat tot deeze wyk behoort, van te beschouwen. Deze lange straat doorsnydt het geheele bewoonde deel der stad in de langte. Zy begint by de Porta del Popolo, en loopt, meest lynregt, tot aan 't Venetiaansche Paleis voort. In de Carnival laat men hier paarden rennen, wanneer 'er een groote toeloop is van gemaskeerde menschen, en anderen, en anders dient deeze plaats tot een wandeling voor koetsen en voetgangers. Tot dit einde behoorde de straat eenige ellen breeder te zyn. Een groot deel van de eerste familien woont hier, en haar aanzienlyke paleizen geeven een pragtig aanzien. Zy is de beste straat van Romem, en zou een van der schoonsten der wereld zyn als zy lynregt en breeder was. Van de Porta der Popolo tot aan den obelisk zyn 146. schreeden, van den obelisk en de fontein, waar de paarden beginnen te loopen, tot aan de twee kerken, of het eigentyke begin van den Corso, 124. schreeden, en van daar tot het eind telt men 2450. schreeden. Deeze straat ligt op de oude *Via lata*, die van 't Kapitoel tot op de thans zo genaamde *Piazza sciarra* ging. (*) Spooren daarvan zyn 'er nog in 't Paleis

(*) By de Plaats Sciarra begon de *Via Flaminia*, die als een groote heirbaan tot aan Rimini liep en van den Burgemeester Cajus Flaminus, na zyn behaalde overwinning op de Liguriers, omtrent 220. jaaren voor Christus, aangelegd wierd. Zyn ampigenoot, Aemilius, verlengde ze van Rimini tot Piacenza, waar zy *Via Aemilia* heette.

II. Wyk, Paleis S. Marco. Op deeze straat waren voormaals veele
 di Tervi. gedenktekens en triomfboogen, inzonderheid stond die
 welke voor Domitiaan na zyn terugkomst uit Duitſchland
 werd opgerigt by het tegenwoordige *Macel de' Corvi*. In
 de nabuurfchap der Plaats van S. Marco was de *Campus*
Agrippinae en de *Vicus Sigillarius*, waar de goudſmeeders,
 ſteengraveerders, juweliere, hun winkels hadden, en waar
 de Roomſche Dames, in de tyden toen de weelde de over-
 hand genomen had, plegten te gaan wandelen. (*)

Fransche
 ſchilder-
 akademie.

Het Paleis *della Academia di Francia*, of de Fransche
 ſchilderakademie, behoorde eertyds aan de familie van
 Maucini, en daarna aan den Hertog van Nevers, die het
 aan Lodewyk XIV. verkoft. De Ridder Rinaldi was 'er
 architect van. Van de benedenvertrekken zyn die ter reg-
 terhand geſchikt om naar naakte voorwerpen en model-
 len te tekenen, ter ſlinkerhand woont de opzigtter. In
 deeze vertrekken ſtaan de basreliëfs van de Colonna Trajana
 en andere modellen. De eerſte verdieping, *L'Apparte-
 ment du Roi* genaamd, is met afdrukken in gips van de
 ſchoonſte antiëken van Rome en Florenzen vervuld; b.
 v. den Laocoon, Torſo, Apollo, en Antinous van 't Belve-
 dere, de Venus, den Slyper, den Worſtelaar, en den Fau-
 nus van Florenzen, enz. Dog de meeften ſtaan in een
 valſch ligt. De tegenwoordige opzigtter der Akademie, de
 Heer Natoire, woont op de tweede verdieping, die uit
 meer dan twintig kamers beſtaat. De leerlingen zyn ge-
 huisveſt onder het dak, waarzy van hette en koude veel
 lyden moeten, en laage kamertjes hebben. De voorzyde
 is wel zeer aanzienlyk; dog alzo zy in den Italiaanſchen,
 en de ſieraaden in den Franſchen ſmaak zyn, is 'er geen
 over-

(*) Suetonius in Nero zegt van Sporus: *Augustarum ornamentis*
excultum, lecticaque veſtum, & circa conventus mercatusque Graecis,
as mox Roma circa Sigillaria comitatus eſt.

overeenstemming in het geheel. Men kan de architectuur nog schoon, nog lelyk noemen. *II. Wyk, di Trevi.*

Deeze akademie is een gedenkstuk van de pragt en de groote onderneemingen van Lodewyk XIV. Dog men heeft een zeer ongeschikte plaats tot dit oogmerk gekozen. De leerlingen behoorden gemaklyke en wel verligte kamers te hebben, daar zy zig van wegen de naauwheid der straat met een valsch ligt moeten behelpen, behalven dat de straat veel te leevendig voor studeerende menschen is. Zy wonen dicht op malkander onder het dak, en de geheele eerste verdieping blyft, alleen voor de pragt, ongebruikt. Zy dient tot niets anders dan om de daar geplaatste antieke afdruksels te bewaaren. De Akademie werd in 't jaar 1666. gestigt, en bestaat uit een Directeur en twaalf Pensionnaires, die uit de bekwaamste leerlingen der Parysche schilderakademie gekozen worden. Het onderhoud kost den Koning omtrent 35000. livres. Men kan ze onder de roemwaardigste instellingen van Lodewyk XIV. rekenen, wyl de schilder-beeldhouwers en bouwkonst daardoor onbetwistbaar tot op den tegenwoordigen trap van volmaaktheid in Frankryk gekomen zyn. (*)

De tegenwoordige Directeur, de Heer Natoire, heeft zig meest door galanteriestukjes te Parys, en door twee historiestukken te S. Luigi te Romem, bekend gemaakt, dog is geen groot konstenaar, vooral omdat hy zyn penfeel, sedert hy 't opzigt over deeze akademie gehad heeft, heeft verzuimd. De leerlingen vinden hier alles wat hun noodig is tot het formeeren van hun sijnmaak. Zy tekenen alle avonden naar naakte voorwerpen, 't welk ook Italiaanen en andere konstenaars bywoonen mogen. De Directeur

(*) Men zie hierover de aartige verhandeling des Graaven Algarotti, *Saggio sopra l'Accademia di Francia in Roma.*

H. Wyk, reur moet den Pensionnaires alle mooglyke gemakken ter
di. Trevi. vordering in de konst verschaffen. Als zy in afgelegen
kerken of paleizen volgens origineelen arbeiden, wordt
hun eeten daar gebragt.

*Palazzo
Pamfili.*

Het Paleis Pamfili is een der schoonste gebouwen van
den Corfo. De zyde naar de Corfo is van Valvafori's,
en die naar 't Collegio Romano van Borromini's architek-
tuur. De derde zyde komt uit op de Piazza di Venezia,
en is van Paulus Amali gebouwd. Men kan daaruit den
verbaazenden omtrek des gebouws opmaaken, dat byna
een geheele straat zou beslaan als het in de lengte gebouwd
was. De tegenwoordigé bezitter, de Prins Doria van
Genua, heeft, als erfgenaam van de geheele Pamfilische
nalaatenschap, met het zelve een grooten schat van kost-
baare schilderyen bekomen (*). Wy zullen de voornaam-
sten aantekenen.

Een groot landschapstuk van Kaspar Pousin, waarop
men een weg, en op den agtergrond de zee ziet. De
boomen en de landsbouwe zyn treflyk. Een ander van
den zelve verbeeldt de vlugt naar Egipten. Een paar
schoone landschappen van Claude Lorrain: op 't eene ziet
men een paleis op zyde, en op 't andere een waterval
met een molen. Het koloriet en de lugtperspektief zyn
meesterlyk, dog de beelden deugen niets. Een afneeming
van 't kruis door Salviati, 't welk veel gelykt naar het
vermaarde stuk van Daniel van Volterra. Het karakter der
vrouwen, die de van zig zelve vallende Maria vasthou-
den, is groot, dog doet over 't geheel geen zonderlinge
werking. Vier schoone landschappen van Hannibal Caracci.
Op het eene ziet men de Hemelvaart van Maria, op het
andere

(*). Het andere Paleis Pamfili, 't welk aan de Piazza Navona ligt,
en beneden voor zal komen, moet met dit niet verwisfeld worden.

andere Christus die ten grave gedragen wordt, op het derde, waarin de aanleg het schoonst is, een vlugt naar *di Trevi*, Egipten, en op 't vierde de aanbidding der Koningen. Een zittende Magdalena van Caravagio. Zy is aartig, dog niet edel. De stelling is wel gekozen. Het koloriet valt, tegen des meesters gewoonte, taanlyk helder. Het portraet van Innocent X. door een Spaansch meester, Diego de Sylva, voortreflyk geschilderd; dog de kleederen moeten wat van verre gezien worden. Een Magdalena van Feti, in gepeins op 't gezigt van een doodshoofd. De werking is kragtig, en het penseel mergagtig. Een reizende heilige familie van Parmegiano. Een vrouw in 't zwart gekleed, met een kraag om, van Van Dyk. Zy is wel zeer selyk, dog ongemeen natuurlyk, en naar waarheid geschilderd. Vier landschappen van Swaneveld, (*) waaronder dat met den boer, die drie koeyen over een brug dryft, het schoonste is. Nog een van hem, met de vlugt naar Egipten. Maria met het kind aan de borst, door Rubens te Romem geschilderd. Een kopy van de bekende Aldobrandynsche brutoft van Pousin, welke men wil dat dien meester bewoogen hebbe, den antieken styl in zyn schilderyen, vooral by de drooge en om 't lyf sluitende kleederen, ter navolging aan te neemen.

Het vermaarde Bacchusfeest van Titiaan vertoont Bacchus van den wagen klimmende, om Ariadne over 't ver- *Bacchusfeest van Titiaan.*

(*) Swaneveld bragt byna zyn geheele leeven te Romem door, en leerde by Claude Lorrain, met wien hy veel stukken t'zamen schilderde. Hy beminde de eenzaamheid, en ging geduurig alleen in 't veld rondom Romem wandelen, ten einde naar de natuur te tekenen. Men noemde hem daat den Kluzenaar, of wel, naar zyn doopnaam, den Italiaanschen Herman. Hy heeft meer dan honderd plaatsten zeer geestig geëft. Zyn stukken zyn buiten Romem zeer zeldzaam en duur. Hy overleed daat in 1690.

*II. Wy
di Trevi.*

lies van Theseus te troosten. Het koloriet is treflyk, en de groep van Faunen en Bacchanten, die den Wyngod volgen, zeer schoon; dog zyn stelling is kwalyk getroffen. Het stuk heeft veel geleden. Een hooggeschatte schets van Corregio, maar half afgedaan. Een boeren bruiloft van Teniers. Een Maria by het kind biddende, bekoorlyk door Guido geschilderd. Een schoone kop in krayon van Hannibal Caracci. Het Paradys van Breughel, ongemeen frisch en natuurlyk gewerkt, dog het valt, gelyk al zyn stukken, wat in 't groene. Een conceert, waarin het kleine zingende meisje voortreflyk uitgedrukt is; Pan, die Apol op de fluit leert speelen, waarin een heerlyke uitdrukking is; eene Psyche, en de weenende Petrus, allen vier van Hannibal Caracci. Den h. Hieronymus ziet men hier zeer dikwyls door verscheiden meesters geschilderd. In de kapel verbeeldt het altaarstuk, van Hannibal Caracci, Maria, hebbende het lyk van Christus op haar schoot. Het zelve stuk tref men ook in de Koninglyke verzameling te Capo di Monte by Napels aan, en 'er word getwift, welk het origineel is.

*Ostenfo-
rium.*

In dit Paleis wordt ook het kostbaare *Ostenforium* van de St. Agneskerk bewaard. De familie heeft die by haar ander Paleis in Piazza Navona doen bouwen, en de Prins Camillo heeft dit Ostenforium daaraan ten geschenke gegeven. De kunstenaar, die dit stuk gemaakt heeft, was Franciscus Juvara van Mesfina. Het is zo ryklyk met juweelen bezet, dat het den Prins te minsten 130000. anderen zegen 150000. scudi, gekost heeft.

*Paleis Ve-
rospi.*

Naast het Paleis Pamfili is het Paleis Verospi, 't welk meer dan tweehonderd busten en statues, en veel goede schilderyen bevat. Boven op den trap staat een kleine Silenus, die geheel hairig is. Men ziet hier treflyke vaazen van groen en rood porfier, dog van moderne meesters.

Het

Het andere, ook op den Corso staande Paleis Verospi, 't *II. Wyk*, welk veel meer merkwaardigheden heeft, zal in de volgen- *di Trevi*. de wyk voorkomen.

S. Maria in via lata is een der oudste kerken, waar *S. Maria* van ook een Kardinaal den titel voert. Volgens het ge- *in via late*. meene zeggen, hebben Petrus en Paulus reeds deeze kerk der Moeder Gods gewyd, waarom men ook onder de kerk de plaats toont, waarzy met de Euangelisten Lukas en Joannes zouden gewoond hebben. De schoone voorzyde is van Pieter van Cortona; het voorportaal rust op korinthische zuilen, die egter te veel met pilasters vermengd zyn. Het voergestel der tweede order is te hoog, en de arcade, die de kornis breekt, doet een slechte werking. De architectuur der kerk zelve is van Cosimo van Bergamo. Het schip is met schoone antieke zuilen van een marmer, dat *Marmo cipollino* genoemd wordt, versierd, welken, ten nutteloozen overvloede, met Siciliaansch jaspis zyn ingetegd. De schilderyen aan de gewelven zyn van Camessei en Brandi. Het hoofdaltaar praat met kostbaar marmer. In de eerste kapel ter rechterhand ziet men een schoonen h. Andries, die zyn kruis kust, van Brandi, in de manier van Guercino. Voor deeze kerk stond voorheen de boog van Gordianus, dien Innocent VIII., wyl hy op 't Corso zeer hinderlyk was, in 't jaar 1485. deed afbreeken.

S. Marcello ligt byna tegen over de voorgaande kerk, en behoort onder de oudsten van Rome. Hier woonde voormaals de h. Lucina, en in den stal van 't zelve huis werd de h. Paus Marcellus van den dwingland Maxentius gedood. De prachtige voorzyde tegen 't Corso is van den Ridder Fontana. De kapel van 't wonderdaadige Krucifix is zeer ryk aan schoon marmer. Het ontbreekt der kerke niet aan goede schilderyen van Daniel van Volterra, Frederik Zuccherò, en anderen. Ter rechterhand in de kerk

22. Wyk, ziet men het graf van den Kardinaal Cennino door Rosli di Trevi. Algardi heeft ook verscheiden gedenktekens zyner bekwaamheid nagelaten.

DE DERDE WYK DER STAD ROMEN, RIONE DI COLONNA.

De derde Wyk der Stad wordt *Rione di Colonna*, naar de Antonynsche zuil, genaamd, die op eene der schoonste Plaatsen van Romen staat. Zy neemt haar begin by de *Porta Pinciana*, strekt zig uit tot de *Propaganda*, voorby *S. Lorenzo in Lucina*, naar de Plaats van S. Ignatius of het *Collegio Romano*, en van daar te rug naar den boog van Carbo gnano tot aan de Plaats Barberini en de Villa Ludovisi die reeds beschreven zyn.

Porta Pinciana. De *Porta Pinciana*, welke vermoedelyk naar eene Roomsche familie genoemd werd, ligt aan het noordoostelyk einde der Stad, en is, naar alle waarschynlykheid, de oude *Porta Collatina*, schoon Nardini die aan den zuidkant zoekt.

Tuinen van Lucullus. Digt by S. Joseph en S. Andrea delle Fratte, of wat verder aan de eigenlyke afhelling van den heuvel, lagen de tuinen van Lucullus, die zo schoon waren, dat men zelfs onder de wellustige Keizers, gelyk Plutarchus schryft, geen aangenaamer en pragtiger plaats in Romen kende. Wanneer Lucullus Tigranes en een deel van Asien, omtrent 70. jaar voor Christus geboorte, overwonnen, en daarby ontzaglyke schatten by eengezameld had, onttrok hy zig aan de gemeene bezigheden, om zig den wetenschappen en der rust te wyen. Hy zocht het gezelschap der geestigste en geleerdste lieden, met welken hy den tyd, ten deele in zyn uitgelezen bibliotheek, ten deele in deezen heerlyken tuin doorbragt. Messalina, gemaal van Keizer

Claudius verkoor deeze plaats voor het pleegen haaret on- *III. 1772.*
 geregeldheden, en ontzette de den regten bezitter Valerius *Rione di*
 Asiaticus daar van. De Keizer deed haar hier ombrengen, *Colonna.*
 om een einde aan haar ontugtig leeven te maaken.

Toen men in 't jaar 1616. den grondslag van een huis in
 de nabuurschap van St. Joseph leggen wilde, vond men
 een stuk van een marmeren kornis, die op twee zuilen
 stond, met het opschrift *Octaviae*. Vermoedelyk was het
 een overblyffel van een gallery, die Octavia Mesfalina's
 dogter in deezen tuin heeft aangelegd, toen zy dien na
 den dood van Britannicus erfde; of wel veelligt van een
 graf van Octavia, nadat zy, volgens last van Nero, op het
 Eiland Pandataria vermoord, en haar lyk naar Romen ge-
 bragt was. Nero kwam daardoor in 't bezit van deezen
 tuin, in 't welk de Keizers vervolgens bleeven.

De kerk *S. Giuseppe* ligt niet ver van de Plaats Barbe- *S. Giuseppe*
 rini, en behoort aan de Karmelieter Nonnen, eene van *pe a Capo*
 de welken, Maria Eufrafia genaamd, de geboorte van *le Case.*
 Christus dan de linker zyde der kerk geschilderd heeft.
 Behalven dat, treft men hier nog een paar schoone stuk-
 ken aan, naamlyk op het hoofdaltaar Maria en een Engel,
 die Josef uit den slaap opwekt, van Andries Sacchi, en
 de h. Theresia van Lanfranco.

La Propaganda, een groot, van Gregorius XV. in 't *La Propaganda.*
 jaar 1622. gestigt, kollegie, ter uitbreiding van 't Chris-
 ten geloof. Bernini bouwde het onder Urbaan VIII. waar-
 om het ook *Collegio Urbano de propaganda fide* genaamd
 wordt. Borromini bouwde de kerk op last van Alexander
 VII. Men neemt hier jongens van allerlei volken, voor-
 naamlyk uit Griekenland, Asien, Abisfinien, en andere
 landen, aan, en onderrigt ze, op dat zy naderhand het
 Roomsche Geloof mogen prediken. Het Kollegie heeft
 een talryke bibliotheek en een drukkery, waar men inzon-

III. Wyk, Rione di Colonna. derheid allerlei vreemde letters heeft. Dit maakt dat 'er op de zelve veele geleerde werken, die over de taalen handelen, gedrukt worden.

Paleis Bernini. Het Paleis Bernini verdient niet blootlyk als de wooning van een eertyds zo beroemd konstenaar, maar ook wegens de daarin zynde werken der konst, eenige agting. Men ziet hier een zonderbaar schilderstuk van Van Dyk, 't welk Koning Jacobus van Engeland driemaal, naamlyk van vooren in profiel, en half van ter zyde afbeeldt. Alle drie de hoofden zyn den meester waardig. Twee schilderstukken van Bourguignon, een veldslag, en de overvaart aan een veer in een aangenaam oord. In een der onderste vertrekken staat het beeld van de Waarheid, meer dan levensgrootte. De kop is bevallig, en het vleesch zagt gewerkt, schoon de tekening niet volkomen juist is. De tyd zou deeze Waarheid ontdekken, dog Bernini stierf eer hy dien tyd beginnen kon. In de zelve kamer is ook de schets der fontein van de Piazza Navona; waarin egter de statues der rivieren een andere stelling hebben, als die welke Bernini naderhand gekozen heeft.

S. Andrea delle Fratte. De Kerk van S. Andries heeft den bynaam *delle Fratte*, van de struwellen, bekomen, die hier eertyds wiesfen, en mischien nog uit de oude Sallustische tuinen afkomstig waren. De architectuur is van Guerra, dog de koepel en de toren zyn van de zonderlinge vinding van Borromini. De kapellen van 't Krucifix en den h. Franciscus di Paolo zyn, van wegen de treflyke marmers en bronzen versieringen, merkwaardig. In de laatste, van Fuga's architectuur, zyn een paar engelen, met de werktuigen van 't lyden, door Bernini in marmer gehouwen. By den hoofdingang ziet men het graf des Kardinaals Calcagnini van Pietro Braci, en des Hertogs van Avello van Queirolo. Onder anderen is ook dat van den Prins Laurens van Marokko

merk-

merkwaardig, die voor zynen Vader gevlugt zynde in III. Wijk, Spanjen Roomsch geworden, en in 1739. te Romen ge- *Rione di Colonna.* storven is.

Digt by deeze kerk hebben de Vaders der order *del Ris- catto*, of der vrykoopng van Christen slaaven, een hospi- taal, *S. Maria in S. Giovanni in Campo Marzo* genoemd, wyl zig het Campus Martius eertyds tot hiertoe uitstrekte. Het *Odeum*, of *Stadium* van Keizer Domitiaan, lag in deeze nabuurschap, en mischien daar waar nu de volgen- de kerk staat.

S. Silvestra in Capite, eene schoone kerk, met een *S. Silvestre in Capite.* ruim klooster van de Nonnen der *S. Clara* order. De by- naam *in capite* komt af van het hier bewaarde hoofd van Joannes den Dooper. (*) Een ander heiligdom deezer kerk is het portrait des Heilands, 't welk hy, volgens Eusebius berigt, op lynwaad afgedrukt, en den Koning van Edessa Abgarus geschonken zou hebben. Wyl men de reliquie zelve zelden te zien krygt, moet men zig met de kopy behelpen, die ter linkerhand van 't altaar, ne- vens het hoofd van Joannes in marmer gehouwen, en met een langdraadig opschrift voorzien is. Volgens deeze kopy had de Heiland een droefgeestig gezigt, en, zo wel als Joannes, een gekloofden baard, en knevels aan de bodenlip. De voorzyde der kerk is van Dominicus Rossi. Van bin- nen is de kerk ryk aan verguldfels en stukadoorfels: ook ontbreeken 'er nog goede schilderyen van Hiacynth Brandi en anderen, nog statues en beeldhouwwerk van Rusconi, Gramignoli, en andere meesters. Aan 't hoofdaltaar staan twee treflyke zuilen van Oostersche alabaster. De sakristy wordt voor eene der ryksten van Romen gehouden.

In

(*) De Stad Amiens in Frankryk beweert het insgelyks te bezit- ten, gelyk Du Cange in een geleerde verhandeling bewezen heeft.

III. Wyk, In de kerk van *S. Maria Maddalena al Corso* verbeeldt *Rione di* het hoofdaltaarstuk de boetvaardige Magdalena, en is *Colonna.* een der beste stukken van Guercino. Het klooster dat *S. Maria* by deeze kerk staat is voor ontugtige vrouwlieden ge- *Maddale-* schikt, die zig bekeeren, en hier haar leven doorbrengen *na al Cor-* willen. Volgens een wet van Clemens VIII. is het kloos- *so.* ter erfgenaam van alle ligtvaardige vrouwlieden die zonder testament sterven, en voor een vyfde deel van de zulken die een testament gemaakt hebben.

Paleis Ve-
rospi.

Tegen over deeze kerk ligt een tweede Paleis *Verospi*, 't welk het onder de voorgaande Wyk beschrevene in merkwaardigheden, en voornaamlyk in antieke statues, ver overtreft. De bouwmeester was Honorio Lunghi. Op de plaats staat een Antoninus Pius, een Marcus Aurelius, een Hadrianus, eene jaagende Diana, een Apollo als jongeling, en veele basreliefs. Boven de fontein ziet men Jupiter, houdende den donder in de regter, en een scepter in de linkerhand. Daarin heerscht een groot sch karakter, schoon het beeld niet zo wel getekend is als anderen. Aan elke zyde staat een standbeeld, van welken de Minerva zeer schoon is, de armen en de kop uitgenomen, die van nieuwer hand zyn. Men pryft het wel vallend kleed en het schild aan dit beeld.

De beschilderde gallery van Albani is des te merkwaardiger, omdat zig de meester zelden aan groote werken gewaagd heeft. De voorwerpen zyn in verscheiden schilderyen gebragt, en wel geschikt. De schilder heeft de plaanecten en tyden van den dag onder allegorische figuren getragt aftebeelden. Aan 't eene einde der gallery ziet men de Dageraad, die bloemen strooit, en voor haar uit Cupido, met zyn fakkel de eerste lichtstralen uitbreidende. De Dageraad is schoon, en de kop inzonderheid bekoorlyk. In het tweede stuk schudt een kleine Mingod den daauw over

over de aarde uit. Het middelste verbeeldt de zon mid- *III. Wyk,*
 den in haaren loop. Zy wordt onder het beeld van Apollo *Rione di*
 vertoond, die de vier Jaargeryden, Flora, Ceres, Bacchus *Colonna,*
 en Vulkaan regeert. Het koloriet is aangenaam. De beel-
 den der vrouwen hebben veel behooryks, dog den man-
 nelyken ontbreekt uitdrukking. Daarop volgt de Avond,
 onder de gedaante van een Cupido, die zyn pylen overal
 op de aarde, door de zonnestraalen vermoeid, vallen laat.
 Op het laatste stuk verschynt de Nagt, met heulbloemen
 bekransd, begeleid door een nil. Zy slaapt al staande, met
 twee kinderen op de armen. Haar miene is bekoorlyk,
 dog de gedagte des schilders niet gelukkig uitgedrukt. Het
 schynt zeer onnatuurlyk in die stelling te slaapen, zonder
 de kinderen te laten vallen. Ook schikt zig de slaap niet
 wel om den Avond aftebeelden, daar de Mingod zyn py-
 len op de aarde vallen laat.

De Planeeten zyn door de Godheden, naar de welken
 zy genoemd worden, aangeduid. De omtrekken van Mer-
 curius zyn zagt, dog het hoofd ontbreekt uitdrukking.
 Venus heeft in de eene hand een pyl, en in de andere
 den boog, dien Cupido haar ontneemen wil. Het beeld
 der Godin is schoon, alleen moest zy de oogen op Cupido
 draayen. De Maan verbeeldt Diana in een gevallig en
 los geschilderd beeld. Mars, Jupiter en Saturnus misfen
 een deftig en te gelyk manlyk aanzien. In alle deeze stuk-
 ken is een aangenaame zamenstelling, goede tekening, en
 een inneemend koloriet. (*)

Onder de standbeelden waarmede de gallery versierd is
 tekenen wy eenen Ganimeses aan, wiens hoofd de mees-
 ter

(*) Deeze gallery is op 17. bladen van Frezza in plaat gebragt,
 onder den titel, *Galleria nel Pallaxxo Novopi dipinte da Francesco*
Albani.

III. Wyk, ter al te oud voorgesteld heeft; anders ontbreekt hem geen *Rione di* schoonheid. Men ziet in dit Paleis nog een zeer raare *Colonna.* bust van Macrinus, een Apollo en Jupiter van Grieksche hand, en den kop van Scipio Africanus. Het standbeeld der Godin Nænia is het eenige van dien aart te Romem. Zy ziet 'er byna uit als een Vasttaafsche maagd, die het heilige vuur houdt. Een leeuw van pietra Egiziaca, en een Silcen van antiek rood marmer. Een menigte andere busten en vaazen gaan wy voorby. (*)

In dit Paleis is een, zo genaamde, harmonische zaal, waaraan de kunstenaar Todini byna veertig jaaren gearbeid heeft. Hierover werd voorheen veel ophefs gemaakt. De kunst bestaat in een klawier, op het welk als men speelde zig te gelyk verscheiden anderen in de hoeken van de zaal deden hooren, 't welk veroorzaakt werd door de zamenvoegingen die 'er in de muuren tuschen de verschillende speeltuigen waren. Het stuk is niet meer in wezen. De klawieren waren deswegens nog merkwaardig, dat zy van Pousin beschilderd waren.

Paleis
Conti.

Op de kleine *Piazza di Ceri* ligt het Paleis *Conti*, 't welk eertyds den Hertogen van Ceri, uit den huize Orfini, toebehoorde, dog tegenwoordig door de Hertogen van Poli en Guadagnolo, als erfgenaamen van het huis Conti, bewoond wordt. De oude Martin Lunghi heeft het gebouwd. Men

(*) Voorheen was hier een groote urne van porfier, over de 3 voet hoog, even zo wyd, en in den Egyptischen styl gewerkt. Zy kwam door den Heer Bourret aan den Graaf de Caylus, die ze in 't 7de deel zynen Oudheden p. 234. beschreven heeft. Hy deed ze in zynen tuin zetten, en vertoonde ze den liefhebberem van oudheden, dog eigenlyk was zy geschikt om op zyn grafstede gesteld te worden. Na zyn dood in 1767. werd zy weklyk in de kerk S. Germain l'Auxerrois gebragt, en hem, volgens zyne schikking, als een geschenkken, het eenige van dien aart te Parys, op zyn graf gesteld.

Men ziet 'er verscheiden schilderyen van Rubens, Hannibal Caracci, Guido, Pieter van Cortona, Maratti, en andere meesters. III. Wyk,
di Colonna.

S. Maria in Trivio de' Crociferi, wordt in Trivio genaamd, omdat zy dicht by de fontein di Trevi ligt. De order der Crociferi is tot oppassing der kranken geschikt; zy draagen een kruis op hun gewaad. De kerk is volgens de architectuur van Jakob del Duca gebouwd, en heeft, buiten een hoog geschatten Christus aan 't kruis van Palma, niets byzonders. Belisarius stigteze in 't jaar 527. om zyn misdryf weder goed te maaken, dat hy, naamlyk, ten gevallen der Keizerinne Theodora, den h. Paus Severus had afgezet.

De Plaats Colonna, die omtrent 120. schreeden in 't vierkant heeft, bekomt haar naam en pragtig aanzien van de in 't midden staande zuil van Antony. De groote fontein deezer Plaats is van Jakob della Porta.

De Antonynsche zuil is van den grond tot aan den bovensten omgang 117. Parysche voeten. Het standbeeld van den Apostel Paulus is 13. voet hoog, en staat op een piederstal van 6. voet. Men klimt op de zuil langs een daarin geplaatsten wenteltrap, die 189. treden heeft, en door zestien kleine vensters verligt wordt. De middeltyl der schagt is 14½. voet. Het kapiteel is dorisch, schoon de evenredigheden der zuil naar de korinthische order zyn ingerigt. Het geheel doet geen schoone werking. De zuil, die uit agt en twintig stukken bestaat, schynt byna dikker van boven dan van onder, en voor het hooge piederstal te kort. De basreliefs loopen, gelyk aan de Trajaansche zuil, in spiraallynen van onder tot boven, dog moeten voor die zuil wyken, zo wel in de samenstelling als in de uitvoering en de karakters der koppen. (*)

Sixtus

(*) Men heeft daarvan het volgende werk: *La Colonna di Marco*

III. Wyk, Sixtus V. deed deeze beschadigde zuil in 't jaar 1589, door Fontana weder herstellen, en wyde ze den Apostel Paulus, wiens standbeeld in brons 'er nu boven op staat. Uit de opschriften, die op den teerling staan, blykt, dat men zig verbeeldde, schoon ten onregte, dat dit gedenkstuk Keizer Antoninus Pius was opgerigt, daar 't veel eer uit de basreliefs, die den Markomanschen oorlog verbeelden, zeker is, dat zy voor zyn opvolger Marcus Aurelius, die ook somtyds Divus Antoninus of Marcus Antoninus genoemd werd, geschikt was. De eigenlyke Antonynsche zuil, welke in 't jaar 1704. op Monte Citorio gevonden werd, en van de welke wy zo aanstonds zullen handelen, neemt hieromtrent allen twyffel weg.

Palais
Chigi.

Het Paleis Chigi is zeer ruim; de eene zyde beslaat de noordelyke lengte van de Piazza Colonna, en de andere ligt tegens 't Corso. Jakob della Porta en Maderno hebben het begonnen, en Felice della Greca voltooid. De bouwkonst is egter zeer eenvoudigd, en heeft niets ongemeens. Voor deezen was dit Paleis, uit hoofde der talryke verzameling van antiëke statuen, (*) beroemd, waarvan egter hier niet veel meer te vinden is. Wy tekenen de volgende schilderstukken aan.

Een uitvoerige schets van Karel Maratti, vertoonende de aanbidding der herders, welks origineel wy in de gallery van 't Quirinaal beschouwd hebben. Een veldslag van Sal-
Aurelio, evo e scolpita P. Historia della guerra e vittoria Marcomannica, intagliata in acqua forte da P. S. Bartoli e spiegata da G. P. Bellori: 78. bladen.

(*) Augustus II. Koning van Polen kost de beste stukken in den jaare 1718. voor 45000. scudi, en zy maaken tegenwoordig, nevens de gallery, een der grootste sieraaden ten opzigte der kunst, van Dresden uit. Zy zyn in 't koper gebragt te vinden in een pragtig werk in folio, genaamd *Les marbres de Dresde*; dog, buiten het teken van Preisler gedaan is, niet wel getekend.

Salvator Rosa, waarin de paarden schoon getekend zyn, *III. W'yk, di Colonna.* het koloriet valt in 't roode, en doet geen groote uitwerking. Van den zelve meester een schoon landschap met een Mercurius, die Argus in slaap maakt. Een paar meesterlyke zeestukken van Claude Lorrain, het eene de schaa-king van Europa verbeeldende. Twee schetsen in den smaak der antieke basreliefs van Pousin; zy verbeelden bacchusfeesten, en zyn met een ongemeen vuur ontworpen. Een groot landschap van Claude Lorrain, vertoonende een zamenspraak. De ligging is schoon, en de gronden zyn meesterlyk. Een Magdalena van graauw koloriet, en een Lucretia van Guido. Het hoofd en de houding der laatste zyn bevallig, dog het koloriet zo fletsch, dat het vleesch byna dezelve kleur met de kleederen heeft. Een allegorie van Rubens, naamlyk de vereeniging des Overvloeds met de rivier den Tiger. Het koloriet is meesterlyk, dog de omtrekken der beelden zyn buitenspoorig. Een fater, van den zelve, die een mand met vrugten draagt, nevens eene bacchante, op een bevallige manier geschilderd. De schets van 't beroemde stuk van S. Romualdus van Andries Sacchi. Een schoon landschap met herders, die hun vee dryven, van Castiglione, wat violet van kleur, anders kan het landschap en vee niet schoonder zyn. Christus aan den pilaar gebonden, door Guercino. Twee kleine landschappen van Salvator Rosa. Op het eene ziet met den hemel tussehen rotfen door, en op het andere een berg, waarvan een boom afvalt. Mars, die in tegenwoordigheid van Venus, Cupido met roeden slaat; een wonderbaare inval van Caravagio; de beelden zyn niet edel. Aretino door Titiaan.

Van beekhouwstukken ziet men hier het borstbeeld van Alexander VII. en anderen uit dat huis, door Bernini. Twee kussens van toetsteen, door den zelve zo natuurlyk gemaakt.

III. Wyk, gemaakt, dat het ſchynt als of men ze plat drukken zou di Colonna. kunnen. Op het eene ligt een doodshoofd, en op het andere een ſlaapend kind. Verders ziet men vier ſchermers, en vier jongelingen allerlei lichaamsoeffeningen doende; eene Ceres, een Silenus, tien ſtandbeelden van verſchillende Goden; een borſtbeeld van Caligula op een porfieren tafel; een paar ſchoone zuilen van giallo antico, en een paar anderen van Ooſterſch alabaſter. De bibliotheek van 't Paleis is talryk, en met eenige zeldzaame handschriften voorzien.

De kleine heuvel *Monte Citorio* lag by 't *Campus Martius*, en zulken die een ampt verzogten hielden zig hier zo lang op, als het volk bezig was de verkiezing te doen. De *Centuria* wierden, de eene na de andere, herwaards ontboden, of *geciteerd*, en daarvan daan is waarschynlyk de naam *Citorio* afkomstig.

Curia Innocenziana Op Monte Citorio deed Innocent X. de *Curia Innocenziana* of de juſticekanſelary door Bernini bouwen. Dog na zyn dood bleef het werk ſteeken, en kwam eerst door Fontana onder Innocent XII. die 'er meer dan 300000. ſcuti aan verſpilde, tot ſtand. Het behoort onder de ſchoonſte gebouwen der Stad. (*) De verſcheiden regtbanken, die voorheen door de ſtad verſpreid waren, zyn hier nu by malkander. Op de groote balkon boven de hoofddeur wordt de lotery, of de *Lotto di Genova*, altyd in 't openbaar getrokken. Beneden zyn de komtoiren van den

(*) Het gebouw heeft drie groote ingangen en 125. venſters. De Gerechtigheid woont miſſchien nergens zo pragtig. In eene der benedenzaalen leeft men deeze ſchoone woorden: *Miraris hospes Africam tam magnifice habitantem, ſcias quod & ſplendidiore habet ades, animum Principis.* Van de regtbanken ſpreken wy aan 't einde van de beſchryving van Romem.

den *Auditore della Camera*, der kopiften, en het archief. III. 113.
 In de groote zaal der eerste verdieping, waar het beeld *di Colonna*,
 van Innocent XII. staat, zyn de regtbanken der Prelaaten,
 of *Chierici di Camera*. Verder zyn hier ook de gehoor-
 zaalen van den *Auditore della Camera*, en den *Auditore*
della Segnatura. Op de andere verdieping woont de Au-
 diteur en de schatmeester der Apostolische Kamer.

De Plaats van Monte Citorio is groot en ruim, dewyl
 Clemens XII. veel oude huizen heeft doen afbreeken. Op
 't midden derzelve deed Benedictus XIV. het piedestal
 voor de eigenlyke Antonynsche zuil door den Ridder
 Fuga stellen, dog de oprigting der zuil bleef steeken.

Dit piedestal van wit manuer is 11. voet hoog en 12.
 breed. Drie zyden hebben basreliefs, en op de vierde
 leest men,

Divo Antonino Aug. Pio.

Antoninus Aug.

Et Verus Augustus filii.

De zyde tegen over Monte Citorio is de fraaiste, zy ver-
 beeldt de vergoeding van Antonyn en Faustina. Een Ge-
 nius draagt hen op de vleugelen, en heeft een kloot met
 een slang in de hand. Aan de voeten van den Genius ziet
 men een allegoriefch beeld met een obelisk, het zinbeeld
 der onsterfkyheid. Tegen over zit de stad Romén met
 een schild, waarop de wolvin met Romulus en Remus
 staat. De styl van dit werk is schoon, en de Genius wel,
 schoon wat styf, getekend. Het beeld van Romén over-
 treft alle de overigen. De twee andere basreliefs vertoo-
 nen 's Keizers uitvaart. (*)

Op

(*) *Piedestallo con i bassi rilievi e iscrizione della Colonna di Antonino*
 Pio

III. Wyk, di Trevi. Op dit piedestal stond de Anronynsche zuil van glad graniet, die agter de Curia Innocenziana op den grond onder een dak ligt. Zy is reeds mer yzeren slaaven omgeeven, en gereed om opgerigt te worden. Dog Benedictus XIV. was zo yverig niet in 't herstellen van oude gedenkstukken als Sixtus V. De zuil bestaat uit een enkel stuk, is 45. voet lang, en heeft beneden in den omtrek 20. voet. Uit het opschrift kan men opmaaken dat zy na 's Keizers dood is opgerigt; dog de penningen wyzen uit, dat het vyftien of twintig jaar vroeger geschied is, en wel in de nabuurschap van Monte Citorio, waar men ze in 1704. ontdekte (*). Zy werd in 't jaar 1705. uit den grond gehaald, en door middel van een werktuig met verscheiden rollen, *Strascino* genaamd, op haar tegenwoordige plaats gebragt. De daartoe opgerigte stellaadie was 80. voet hoog, en van Fontana uitgevonden. (**). De plaats waar de tempel van deezen Keizer en zyn *Forum* gelegen hebben, kan men niet uitvinden, dog het is waarfchynlyk dat de zuil op het *Forum* geslaan zal hebben.

In de nabuurschap lag ook de gallery of Porticus der Argonauten, door Agrippa vierendertig jaaren voor Christus geboorte, aangelegd. Dit gedeelte der stad was zeer leevendig. Als *Martialis* de ledigloopers wil beschryven, die

Flo cavato dalle ruine del Campo Marxo, intagliato in acqua forte da Franc. Aquila 5. bladen.

(*) Men kan daarover nazien, *Johannis Vignoli, de Columna Imperatoris Antonini Pii Disertatio: accedunt antiquae inscriptiones quae apud auctorem exstant. Rom. 1705. in 4.*

(**) Arnoud van Westerhout heeft van dit werktuig, of, gelyk het de Italiaanen noemen, *Castello*, te Antwerpen een schoone, en zeldzaam voorkomende, plaat gegeven. Westerhout werkte lang in Italien, en verkreeg den titel van Plaatfnyder des Erfprinzen *Ferdinand* van Toskanen.

die hun tyd in de gallery van Quirinus, die by St. Andries *III. Wyk,*
der Jesuïeten lag, doorbragten, zegt hy, dat die even zo *di Colonnæ*
opgepropt was als de galleryen van Pompejus, van Eu-
ropa, en van de Argonauten. (*)

Van Monte Citorio zuidwaards ligt de *Piazza di Pie. Piazza di*
tra, zo genaamd naar de menigvuldige hier liggende stee- *Pictra.*
nen van oude gebouwen. Op de zelve staan nog elf groote
zuilen, die de voorzyde van de *Dogana di terra*, of het
Tolhuis der inkomende waaren, uitmaaken. Innocent XII. *Dogana*
bouwde het in 't jaar 1695. en bestemde de inkomsten voor
het Hospitaal der Invalides. Alle vreemdelingen moeten
by hun aankomst hier komen, en hun koffers laaten door-
zoeken. Dog men is niet gestreng, en vergenoegt zig,
na 't ontvangen van een drinkpenning, het koffer maar te
openen.

De elf zuilen maakten vermoedelyk een portaal voor een
tempel uit, ten minsten ziet men dat de kornis der agt
eersten, die naar 't *Seminario Romano* toe liggen, een ge-
welf gedragen heeft. De oudheidkenners zyn het oneens
over haar bestemming. Eenigen meenen dat zy tot den Porti-
cus der Argonauten, anderen dat zy tot eenen tempel van
Mars, en weer anderen tot dien van Antoninus gediend
hebben. Zy zyn allen gekanneleerd, de architraaf en fries
is antiek, dog de kornis nieuw. Agter de zuilen is een
muur

(*) *Vicini pete porticum Quirinæ.*
Turbam non habet otiosorem
Pompeius vel Agenoris puella
Vel prima dominus levis Carina.

De *Porticus Europa*, dat is Agenors dogter, lag in 't *Campus Mar-*
tius, onder aan Monte Citorio, tegens 't westen, zo als ook de *Septa*
Julia, een' andere van Agrippa in 't *Campus Martius* aangelegde
gallery.

III. Wijk, muur van wit marmor, die 't portaal van 't schip afscheidde. *di Colonna*. De zuilen hebben omtrent 5. voet in middellyn, en neemen maar van buiten af, om, volgens den regel van Vitruvius, het gebouw des te meer vastigheid te geeven. De beeldhouwerslieraaden zyn in een goeden styl. Aan den muur des schips bemerkt men de beginsels van een met vakken versierd gewelf, 't welk als iets byzonders aanzien is, wyl de meeste oude tempels geen gewelven hadden.

Seminario Romano. Het *Seminario Romano* behoort aan de Jesuïeten. Omtrent honderd edellieden uit de eerste huizen, die voor 't overige op de Jesuïeten scholen van 't *Collegio Romano* gaan, worden hier op de betaamlykste wys opgevoed, en niet alleen in de taalen en schoone weetenschappen, maar ook in alle lichaamssoeffeningen, paardryden, schermen, en dansen onderwezen. Zy hebben een aartig theater, waar ze somtyds komedien onder malkander speelen. De opvoeding blyft egter in zekere punten altyd Jesuïetsch, waarom ook sedert eenige jaaren, dat men de Jesuïeten wat nader heeft leeren kennen, veele familien zwaarigheid maaken, hun kinderen hier te zenden. De order, verhovaardigt zig 'er niet weinig op, dat uit dit seminarium reeds vier Pauzen en meer dan veertig Kardinaalen zyn voortgekomen. (*)

Piazza Capranica. De *Piazza Capranica* heeft haar naam van 't eerste kollegie van Rome, 't welk de Kardinaal Capranica in 't jaar 1458. gestigt heeft. Hier staat een der Roomsche Theaters, ook *Capranica* genoemd. Een kleine straat van hier zuidwaardslopende heet *Vicolo della spada d'Orlando*. (**)

De
(*) Men begrype ligt, dat hierin, gelyk in alles wat den Jesuïeten aangaat, na 't vernietigen dier order, groote verandering gekomen is. *De Vertaaler*.

(**) Waarom zy naar het vermeerde zwaard van Rolandi, 't welk Ariosto in den 23. Zang vs. 28. onder den naam *Durindaria* beschryft, genoemd is, weet men niet.

De fontein op de kleine Plaats over de Rotonda heeft *III. Wyk*; Clemens XI. met een Egyptifchen obelisk doen versieren, *di Colonna*. Hy staat op een teerling, aan welks hoeken men dolfynen *Piazza della Rotonda*. gebragt heeft.

De *Rotonda*, of *S. Maria ad Martyres*, is het oude *La Rotonda Panttheon*, het schoonste overblyffels van de oude Room- *da of het Panttheon*. fche heerlykheid, en de eenige tempel die geheel over is gebleeven. Aan de architraaf des voorgevels leeft men,

M. Agrippa L. F. Cos. tertium fecit.

Agrippa wyde deezen tempel aan Jupiter Ultor en alle de overige Goden, waarvan daan hy den naam van *Panttheon* gekregen heeft. Zo hy ouder dan Agrippa is, gelyk sommigen meenen, heeft die ten minften het pragtige voorportaal 'er van aangelegd. Men wil uit de verscheidenheid der architectuur van 't portaal en van den tempel besluiten, dat die niet ter zelve tyd gebouwd zyn. Hy was vol van de schoonste standbeelden, waarvan Constantius de besten naar Konstantinopelen zenden deed. Bonifacius IV. wyde deezen heidenschen Tempel aan Maria en alle de Martelaars. Baronius verhaalt, dat hy ten dien einde van de kerkhoven agentwintig wagens vol reliquien in de kerk brengen, en onder 't hoofdataar plaatsfen deed. Eugenius IV. deed de koepel, die door een aardbeving gesden had, weder herstellen; en Alexander VII. de Plaats, die door de verwoestingen der stad eenige treden hooger was geworden, tot op de hoogte van den grond des portaa's afneemen, en de schoone marmere zuilen aan de altaaren polysten. Clemens XI. trok een yzeren tralie rondom 't voorportaal. Onder andere verbeteringen deed Benedictus XIV. ook het gewelf witten, waardoor egter het gebouw veel van zyn oud eerwaardig aanzien verloor.

III. Wyk, de Colonna. Het portaal is pragtig en grootſch. De gevel ruft op agt korinthiſche zuilen. De ingang beantwoordt aan 't gebouw, en heeft veelen nieuwen architecten tot een model gediend. De koepel doet een ſchoone werking, dog de torens, die Bernini 'er aangelapt heeft, doen nadeel aan 't geheel. Veel architecten hebben zig 'er toelaaten brengen, om twee gevels boven malkander te plaatſen, om dat 'er aan de Rotonda twee zyn. Dog dit komt daarvan daan, dat men 't portaal 'er naderhand aangebouwd, en, om niet al te hooge zuilen noodig te hebben, het laager gemaakt heeft. Hier doet dit geen nadeel, dewyl de bovenſte gevel agterwaards ligt, en van beneden niet kan gezien worden. De tuſſchenruimtenſ der zuilen in 't portaal vertoonen zig daardoor te ſchoonder dat de zuilen dicht by malkanderen ſtaan. De zuilen zelve zyn byna tien modellen te hoog; de gevel ſchynt wat te zwaar voor dezelve. De voet is niet zo ſchoon als 't kapiteel en de kornis, welke wel geëvenredigde uitſtekken heeft.

Het portaal heeft eene ſchoone evenredigheid. Dat het zo laag ſchynt komt daarvan daan, dat de treden, die men voorheen moest opgaan, nog onder 't puin begraven liggen. Het beſtaat uit zeffien treſtyke zuilen van Oosterſch graniet, die 15. voet in de rondte hebben. In de twee groote niſſen ſtonden voorheen de beelden van Auguſtus en Agrippa. Dat de groote porſieren zark, die voor deezen hier te zien was, in de kapel Corſini geraakt is, hebben wy by S. Giovanni di Laterano reeds aangewezen. De groote deur om in de kerk te komen is, naar evenredigheid van de afſtanden der zuilen, niet te groot.

Veelen houden de bronzen deuren niet voor de ouden, en meenen dat de regten zo hoog hebben moeten zyn als de opening van den ingang. Dog wy vinden op oude monumenten en in de Herkulaanſche ſchilderyen tralies boven de

de tempeldeuren, gelyk hier, die dienden om ligt te gee- *III. Wjk.,*
ven. (*) Het koper waarmede het portaal gedekt was, *di Colonna,*
gebruikte Urbaan VIII., gelyk een opschrift alhier uit-
wyft, (**) tot het hoofdaltaar der Pieterskerk.

De Rotonda is van binnen 72. schreeden of 337. Parys-
sche voeten breed, en even zo hoog. Wyl de tempel aan
alle de Goden gewyd was, bootste men de gedaante des
hemels na, en gaf het gewelf die van een halven kogel,
die van boven een opening van 27. voet in de mid-
delyn heeft. Door deeze opening alleen krygt de kerk
een zeer voordeelig ligt. (†) De vloer, is ten deele met
porfier belegd, en naar het midden toe een weinig schuin-
afloopend, hebbende daar een opening waardoor het van
boven invallende regenwater wegloopt. De tempel heeft
korinthische zuilen, die wel geëvenredigd, dog een wei-
nig laag zyn. Maar de bovenste pilasters hebben 'er geen
verbindtenis mede. De agt altaaren, die in den binnen-
sten omtrek zyn, pronken ieder met twee kostbaare zui-
len; vier zyn van porfier, vier van giallo antico, en agt
van graniet. Haar evenredigheden verdienen geen beris-
ping; alleen springt de kornis der groote korinthische order
te ver vooruit. De agt groote nissen, die in de oude ty-
den het eenige sieraad uitmaakten, gaven den tempel een
veel

(*) Winkelman beweert in zyn Aanmerkingen over de Bouwkonst
bl. 39. dat het de oude deuren zyn. La Lande zegt Tom 3. p. 644.
zonder aantewyzen waar hy 't van daan haalt, dat Koning Genfe-
rik by de verovering der stad de oude deuren weggenomen heeft,
dat zy op zee verongelukt zyn, en dat men in haar plaats de tegen-
woordigen van brons gesteld heeft.

(**) Zie boven bl. 55.

(†) Men zegt daarom, dat de Roomsche meisjes die verloofd zyn
zig, om dat het ligt hier zo zuiver is, in deeze kerk gaarn het serk
aan haar vryers vertoonen. Zie Winkelman, als bov. bl. 41.

III. Wyk, veel grootfcher aanzien, voor dat nog de van Keizer Ha-
di Colonna, driaan in elke nis aangebragte, fchoon in haar zelven kost-
 baare zuilen van giallo antico, 'er bykwamen. De vakken
 aan 't gewelf waren voormaals met verguld brons overtrok-
 ken. Voor 't overige treft men in de kerk, behalven de
 graftekens van eenige vermaarde fchilders, niet veel merk-
 waardigs aan. (*)

Graf van Voor Raphaël en Hannibal Caracci heeft Karel Maratti,
Rapbaël. uit liefde voor de konft, gedenktekens doen ftellen, die
 egter zo fchoon niet zyn als zulke meesters het verdienden.
 Het borftbeeld van Raphaël heeft Naldini, en het graf-
 fchrift La Casa gemaakt; waaronder men het fchoone dis-
 tichon van den Kardinaal Bembo leeft;

*Ille hic est Raphaël, timuit quo fospite vinci
 Rerum magna Parens, & moriente mori. (**)*

Aan de andere zyde ftaat het monument van Hannibal
 Ca-

(*) Wy moeten egter een paar ftatuen aanwyzen, welken Winkel-
 man, over het gevoel des fchoonen bl. 12, onder de beste moderne
 werken rekent. Bernini, zegt hy, was dit gevoel door de natuur in
 de beeldhouwery ontzegt, dog Lorenzetto meer dan andere meesters
 van laater tyden 'er mede begaafd. Hy was een leerling van Ra-
 phaël, en zyn Jonas in de kapel Chigi, te S. Maria del popolo, is
 bekend, maar eene Madonna in 't Pantheon, eens zo groot dan de na-
 tuur, die hy na Raphaëls dood gemaakt heeft, wordt niet be-
 merkt. Een ander beeldhouwer van verdienfte is Lorenzo Ottone,
 een leerling van Hercules Ferrata, van wien de h. Anna in dezelve
 kerk is, zo dat twee der beste nieuwe ftatuen op dezelve plaats
 ftaan.

(**) De Italiaanfche overzetting van Bellori is een model van ge-
 lukkig overzettingen:

*Questi è quel Rafacèle, cui vivo vinta
 Esfer temeà Natura, e morto effinta.*

Caracci, met een bust, ook van Naldini; onder wiens III. Wyk,
graffchrift dit distichon is uitgehouwen. di Colonna.

Arte mea vixit Natura, & vivit in arte
Mens, decus & nomen, cætera mortis erant.

Op het graf van Taddeo Zucchero heeft hem zyn jonger
broeder Frederik afgebeeld. Flaminius Vacca heeft zyn
eigen hoofd by zyn graf in marmer met deeze bescheiden
woorden gehouwen,

FLAMMINIO VACCE
Sculptori Romano
Qui in operibus quæ fecit
Nusquam sibi satisfecit.

Verders liggen hier nog begraven Pierin del Vaga, Gio-
vanni da Udine, de hersteller der grotesqueschildery, Do-
menico Guidi, de Ridder Lanfranco, Gibbescius, een
Engelsch digter, met een borstbeeld van Naldini, Barro-
nius een vermaard architect; en Arcangelo Carelli, een
der grootste violmeesters, die ooit in Italien geleefd heb-
ben. De standbeelden en basreliefs in de kapel Corbi-
nelli zyn van Andries Contucci, en worden hoog geschat.
Het standbeeld van Maria werd volgens den laatsten wil
van Raphaël door Lorenzetto vervaardigd. In de kapel
des h. Josefs staat een standbeeld van Vincent de Rosfi
van Fiesole, een leerling van Bandinelli. De schilderyen
op de zyde, en God de Vader, zyn van Franciscus Coz-
za, il Calabrese genaamd. De voorstelling in den Tempel
van Gemignani.

Men gaat langs een trap, aartig in de gedaante van
een

III. Wyk di Colonna. een driehoek aangelegd, tot aan de koepel, en van daar in de koepel zelve, zonder dat 'er een leuning aan de trappen is. De geheele hoogte bedraagt 190. treden. Het gebouw is van gebakken steen. In 't muurwerk zyn op veele plaatsen openingen gelaten om ligt te ontvangen.

Toen in 't jaar 1756. de kerk boven aan 't gewelf gewit werd, had men een stelladie naar de gedaante van 't gewelf met trappen, en dat wel zo ligt, gemaakt, dat men het door middel van een paar katrollen rondom de koepel voeren, en overal by haar komen kon, zonder 'er aan te raaken. De Italiaanen hebben in dit stuk in 't algemeen iets byzonders; zy weeten de stelladies zeer eenvoudig, ligt, en beweegbaar te maaken, waarvan men in Zabaglia's werk over de werktuigen de schoonste voorbeelden vindt. Men heeft by de hooge en groote koepels der Pieterskerk steigeringen, die maar op de kornis rusten, en met het grootste gemak van de eene plaats naar de andere gebragt worden, zonder dat men, gelyk in andere landen, noodig hebbe, een steigering van beneden tot boven aan de kerk opterigten. De behangers weeten de ladders zo wel aan malkander te voegen, dat zy zonder veel moeite tapyten van een verbaazende zwaarte, die van beneden tot aan de kornis deezer kerk gaan, met groote behendigheid ophangen en vastmaaken kunnen. Agter de Rotonda ziet men eenige geringe overblyffels van de muuren van de baden van Agrippa.

S. Maria Maddalena. *S. Maria Maddalena de' P. P. Ministri de gl' Infirmi, of de' Crociferi,* van de welken wy reeds gesproken hebben, is naar de architectuur van Jan Antonie de Rossi gebouwd. De geheele uitvinding verdient den naam van een wonderbaaren grilligen inval. Schilderyen en beeldhouwery zyn tot verkwisting toe in deeze kerk gebragt.

De

De kapel Torri behoort onder de pragtigsten van Romén. *III. Wyk,*
 Het daarin te vinden schilderstuk van den h. Nikolaas de *di Colonna.*
 Bari komt van de hand van Baciccio. De kapel Farsetti,
 met het praalgraf van den Prelaat van dien naam, is niet
 minder schoon. Den daarin zynden h. Laurent Giustiniani,
 eersten Patriarch van Venetiën, heeft Luca Giordano ge-
 schilderd. De met marmer bekleeede kapelle des h. Ca-
 millus is van Sebastiaan Conca en twee van zyn leerlingen
 geschilderd, dog het altaarstuk is van Costanzi. De pligt
 van de order deezer kerk is niet alleen de kranken opte-
 pasfen, maar ook de menschen op hun doodbed, en zelfs
 in pesttyden bytestaan.

DE VIERDE WYK DER STAD ROMEN

Rione di Campo Marzo.

De vierde Wyk der stad heeft den naam *Campo Marzo*
 nog van het oudtyds hier gelegene *Campus Martius* over-
 gehouden. Zy heeft een grooten omtrek, en beslaat het
 geheele noordelyke gedeelte der stad, naamlyk van de
Porta Pinciana en de *Piazza di Spagna* voor by *S. Lo-*
renzo in Lucina tot aan *Porto di Ripetta*.

Het oude *Campus Martius* was oorspronglyk een veld *Campus*
 dat den Tarquynen toekwam, en na dat zy verjaagd waren *Martius.*
 Mars geheiligd, en tot allerlei krygsoeffeningen, wed-
 loopen, en de vergadering des volks gebruikt werd. Strabo
 geeft 'er een volstandige beschryving van. Dit veld strekte
 zig van 't Pantheon tot aan het graf van Augustus by Ri-
 petta en de brug S. Angelo uit, 't welk byna een langte
 van 800. schreeden van 't noorden naar 't zuiden uitmaakt.
 Het begreep de *Piazza Navona*, en alles wat van daar
 noordwaards tot aan den Tiber lag. De breedte strekte
 zig van 't oosten, of van de *Via Flaminia*, westwaards

IV. Wyk, tot aan de *Via recta*, die naar den *Pons triumphalis* ging, di Campo en nu *Strada Giulia* heet. (*)

Marzo.

Obelisk.

De Obelisk, die de uren aanwees, *Obeliscus solaris* of *horarius*, en die een der voornaamste sieraaden van dit veld was, ligt nu naast zyn piedestal aan stukken, en ongeagt op een plaats agter *S. Lorenzo in Lucina*. Plinius zegt, (+) dat men hem ook gebruikt heeft tot een in de vloer met
brons

(*) Men noemde dit veld dikwyls blootlyk het *Campus*.

Tot jam abiere dies, cum me nec cura theatri,

Nec tetiget campi, nec mea Musa juvat. Propert. II. 16.

Het was met tempels, als het Pantheon, met galleryen, als den *Porticus Europæ*, en andere openbaare gebouwen omringd. De plaats geschikt voor wedloopen, en andere lichaamssoeffeningen, was met gras bewaflen. Ovidius zegt *Fast.* VI.

Tunc ego me memini ludos in gramine campi

Aspicere, & dici, lubricè Tibri, tuos.

En Horatus l. III. Od. V.

Lamvis non alius steterè equum silens

Aequè conspicietur gramine Martis.

(+) *Hist. Nat.* l. 36. c. 10. Men vindt hem op drie bladen in de Pauslyke Calcografia. Een uitvoertig natigt 'er van vindt men in 't werk gesteld: *Dell' Obelisco di Cesare Augusto scavato delle Rovine del Campo Marzo, Commentaria di Angelo Maria Bandini, con alcune lettere e dissertazioni di Uemini illustri, in Roma 1750.* in fol. in 't Latyn en 't Italiaansch. Die merkwaardige brieven zyn van den Marquis Maffei en Polani, Boscovich, Stuard, Marinoni, en anderen. Stuard heeft ook in 't jaar 1750. te Romèn eenen brief, *de Obelisco Casaris Augusti ad Carolum Wentworth Comitem de Walton* in fol. met plaaten byzonderlyk laten drukken, en door deezen Obelisk de grootte van den ouden Roomfchen voet naauwkeurig getragt te bepaalen.

brons ingelegde middaglyn, om de lengte der dagen voor
 verscheiden jaargetyden te bepaalen. Hy had veel eeuwen on-
 der het puin van 't Campus Martius begraven gelegen, *IV. Wyk,*
di Campo
 toen hy in 't begin der zestiende eeuw ontdekt werd. *Marzo.*
 Sixtus V. liet 'er de zichtbaare stukken van, reeds in 't jaar
 1594. door Fontana, en Alexander VII. in 't jaar 1666.
 door Vader Kircher onderzoeken. Vermoedelyk vond men
 telkens, dat de obelisk in te veel stukken gebroken was,
 en dat eenigen daarvan tot onder de muuren der oude ge-
 bouwen gingen. Dog toen de puin in 't jaar 1748. weg-
 genomen werd, deed Benedictus XIV. die ontzaglyke
 stukken door de bekwaamheid des grooten werktuigkundi-
 gen Zabaglia, uit de puin ophaalen, en op de tegen-
 woordige plaats by malkander leggen. Het piedestal stond
 nog op het oude fondement. Ter gedagtenis werd op het
 nieuwe gebouw der Augustynen, waaronder hy gelegen
 had, het volgende opschrift gezet, 't welk kortelyk zyn
 oud gebruik en zyne historie bevat.

*Benedictus XIV. P. M. Obeliscum hieroglyphicis notis
 eleganter insculptum, Aegypto in potestatem Pop. Rom. reda-
 ta, ab Imp. Caf. Augusto Romam advectum, ex strato la-
 pide regullisque ex aere incisus ad deprehendendas solis um-
 bras, dierum ac noctium magnitudinem, in Campo Martio
 erectum, ac Soli dicatum, temporis & barbarorum injuria
 confractum, jacentemque terra, ac aedificiis obrutum,
 magna impensa ac artificio eruit, publicoque rei literariae
 bono, propinquum in locum transtulit, & ne antiquae se-
 dis Obelisci memoria vetustate exolesceret, monumentum
 poni jusfit. A. 1748.*

De Obelisk bestaat nu uit zes stukken en het piedestal,
 waarop men leeft:

Cesar Divi Jul. F. Augustus Pontifex Maximus. Imp.
 S 5 *XII.*

IV. Wyk di Campo Marzo. XII. *Cof.* XI. *Trib. Pot.* XIV. *Aegypto in Potestatem Pop. Rom. redacta Soli donum dedit.*

Op de eene zyde zyn de hieroglyphen byna gantsch uitgegaan, dog op de andere onderscheidt men verscheiden beelden van menschen, dieren, en sphynxen, die in een goeden styl gewerkt zyn. Deeze obelisk is de zwaarste onder allen, en zou gevolglyk des te moeiliker opterigten zyn; veelligt is het ook niet mooglyk de stukken wederaan malkander te zetten. Hy heeft eene wel geeventedigde lange, die 67. voet bedraagt.

De kerk *S. Concezione di Campo Marzo* is volgens het plan van Jan Antonie Rosfi gebouwd. Het hoofdaltaar heeft schoone perspektiefstukken, van den bekenden Vader Pozzo. Buiten die vindt men hier nog goede schilderyen. Op de plaats in het daarbystaande klooster van Benediktynner nonnen zyn schoone zuilen van graniet, giallo antico, en cipollino.

S. Lorenzo in Lucina. *S. Lorenzo in Lucina* is een der oudste, vermaardste, en grootste kerspelkerken van Rome, van de welke altyd de eerste Kardinaal Priester den titel voert. Volgens eenigen wordt zy naar eenen Tempel van Juno Lucina nog *in Lucina* genoemd, op welks puinhoopen zy door den h. Paus Sixtus III. gebouwd zou zyn, volgens anderen naar Lucina de nig van Keizer Gallienus. Het hoofdaltaar is ryk in marmer, en met twee schoone zuilen van zwart marmer voorzien. De gekruiste Christus van Guido op het zelve behoort onder de vermaarde schilderyen van Rome. De tekening en 't koloriet zyn vlytig gedaan, alleen valt het koloriet wat in 't grauwe. De h. Laurens in de eerste kapel ter regterhand is van Tomaso Salini, de h. Antonius in de andere van den Ridder Masfimi. Het schoone graf van den Kardinaal Davia, 't welk Benedictus

XIV. hem als een Bolonees heeft doen oprigten, is van Fuga, en het borstbeeld van Augustyn Corfino. De kondiging in de volgende kapel is een kopy van Geminianni naar Guido Reni. In een kapel op de andere zyde is een Maria met het Kind, en Josef van Alesandro Turchi of Veronese. De vermaarde Nikolaas Pousfin, die zyn leven meest te Rome heeft doorgebracht, en van de Italiaanen, als een genaturalizeerd konstenaar, tot de Roomsche school gerekend wordt, ligt in deeze kerk begraven. Hy stierf in 1665. en Bellori heeft hem het volgende schoone grafschrift gemaakt:

Parce piis lacrymis, vivit Pusfinus in urna,

Vivere qui dederat, nescius ipse mori.

Hic tamen ipse silet; si vis audire loquentem,

Mirum est, in tabulis vivit & eloquitur.

Het aan de kerk slootende Paleis van den Hertog Fiano Ottoboni, was eertyds de woonplaats des Kardinaals die den tiel van deeze kerk voerde. Een zekere Engelsche Kardinaal zou het in 't jaar 1300. op de puinhoopen van een gebouw, dat het Paleis van Domitianus heette, hebben opgerigt.

S. Carlo al Corso is een groote en schoone kerk, die ook *S. Ambrosio e Carlo de' Lombardi* heet. Zy behoort den Milaneezen, die ze met de hulp van eenige Milaneesche Kardinaalen gebonwd hebben. De voorzyde is van Honorius Lunghi, en de koepel van Pieter van Cortona. De korinthische zuilen zyn te groot voor het portaal, en de gevel, die over het geheele portaal gaat, en te veel resalieten heeft, welken door alle de deelen van de kornis en 't geheele stuk heengaan, geeft een plomp en styf aanzien. Ook is de smalle voorzyde met te veel deuren en

ven-

IV. Wyk, vensters doorsneden, 't welk tegen de deſtigheid van een
di Campo, kerk ſtrydt. Van binnen is zy volgens korinthiſche order
Marzo. gebouwd, dog de vakken boven de arcade doen geen
 groote werking. De vakken aan de gewelven van 't ſchip
 zyn te veel bewerkt, dog de boorden van de ſchildery aan 't
 zelve zyn wel geëvenredigd. De geſchilderde gewelven der
 zydgangen geeven der kerke een ſchoon aanzien, dog
 doen de wanden en pilaars kaal ſchynen.

In de derde kapel ziet men een goed ſchilderſtuk van
 Mola, verbeeldende den h. Barnabas, die 't Euangelie
 predikt. Op het hoofdaltaar heeft Karel Maratti Maria af-
 gebeeld, die den h. Karel aan Chriſtus aanbiedt. De beel-
 den van den heiligen en Maria zyn ſchoon, dog dat van
 Chriſtus is niet ſtout genoeg geſchilderd. De ſchilderyen
 aan het ſchip, aan de tribune van 't hoofdaltaar; en de
 koepel, komen van de hand van Hiacynthus Brandi. De
 ſtatues van gips, die als een navolging van den Dom te
 Milaan op den omgang der zydgangen, en om de leuning
 der tribune ſtaan, zyn van Gramignoli en Cavallini.

Mauſoleo Het graf van Augustus ligt agter S. Carlo al Corso by
& Augusto. Ripetta. Het beſtaat uit een ouden toren, den Marquis
 Gabrieli toebehoorende. Men ziet niets meer van de zuilen
 en het marmer, waar het voorheen mede pronkte. Binnen
 in ligt een tuin, en rondom den muur loopt een terras. In
 de onderaardsche vertrekken werden vermoedelyk de urnes
 van de familie van Augustus bewaard. (*) Men bemerkt
 nog

(*) Agrippa, Drusus, en meer anderen, vonden hier hunne be-
 graafplaatſen, welken Peto Albinovanus *de Conſolatione ad Liviam*
 bybrengt, en eindelyk aldus beſluit:

ſtandite, jam Parca, nimum reſerata ſepulcra,
ſtandite, plus juſto jam domus iſta patet.

Veel:

nog enige cirkels van 't muurwerk die een het zelve mid-
 deelpunt hebben, en aantoonen dat die binnen malkander
 liepen, en het geheel een piramidaal aanzien gegeven heb-
 ben. Boven op de spits stond het reusagtige beeld des
 Keizers. Indien de reusagtige kop van de Villa Mattei,
 dien men voor een Alexanders kop uitgeeft, dog dien vee-
 len voor een hoofd van Augustus houden, hier was opge-
 graven, in plaats dat men hem ver hiervan daan op den
 Aventynschen berg ontdekt heeft, zou het waarschynlyk
 wezen, dat hy tot het reusagtige beeld van Augustus be-
 hoord heeft. Dit Mausoleum was veel grooter dan dat
 van Hadrianus, uit het welk het kasteel van S. Angelo
 ontstaan is. Eenigen vermoeden dat Virgilius, in de be-
 kende schoone vaarzen, die hy op den dood van den jon-
 gen Marcellus, als een vleyery voor Augustus zuster Octa-
 via, in de Aeneis brengt, op dit praalgraf doelt. (**)

IV. Wyk
 di Campo
 Marzo.

Het Paleis *Ruspoli* heeft de beroemde Bartolomeo Am-
 manati voor de familie van Rucelloi gebouwd. Daarna
 kwam het aan 't huis Gaëtani, onder welchen naam men
 het in oude reisbeschryvingen ontmoet. Ook zou het in
 dit huis gebleven zyn, indien de bezitter het niet, in 't
 begin deezer eeuw, met alle de konststukken en het huis-
 raad, aan den Prins Ruspoli, op eenen avond, met het
 spel verloren had. Het gebouw staat van drie zyden vry.
 De hoofdingang is van *Strada Condotti*, de andere van 't
 Corso, en de tuinkant ligt tegen S. Lorenzo.

Paleis
 Ruspoli.

Geen paleis in Romen heeft een zo schoonen trap. Alle
 de treden, waarvan 'er honderd en twintig zyn, bestaan
 uit

Veelligt werden de vrygelatenen van Augustus in den tuin, die aan
 het graf paalde, begraven, ten minsten heeft men daar dicht by het
 volgende grafchrift gevonden, 't welk deeze gissing waarschynlyk
 maakt. *D. M. Ulpio Martiali Augusti liberto a marmoribus.*

(**) ————— *Vel qua, Tiberine, videbis*

Funera, cum tumulum praterlabere recensens. Lib. VI. 273.

IV. Wyk, uit een enkeld stuk Parifch marmer, 9. voet in de langte, *di Campo* en 2. in de breedte groot, en 't welk 40. dukaaten gekoft heeft. Zy zyn gemakkelyk, wel verligt, en hebben, met de vier bordesfen, een zo edel aanzien, dat men weinig diergelyken vindt. Deeze trap wordt daarom onder de bezienswaardigften van Rom en gehouden. Onder de gallery op de plaats staat een reusagtig beeld van Alexander Grooten. By en op den trap vindt men een Burgermeester, Hadrianus, Bacchus, Apollo, Mercurius, Jole, met den leeuwenhuid van Hercules bekleed, en een momnangezigt in de hand, Aesculapius, en een paar faunen van een Grieksch meester.

In de kamers zyn verſcheiden ſchoone landschapstukken, eenige piedestallen van giallo antico, de busten der twaalf eerste Keizers van een modern meester. Een Silenus, Hadriaan, en Antoninus Pius. Deeze drie stukken hebben dat byzondere, dat zy alleen van boven uitgewerkt, en van onderen met een marmeren voet voorzien zyn, die waarſchynlyk gemaakt is, om in een gat of in 't ontbreekende onderstuk der ſtatue te zetten. In een ander vertrek staat een groot konfoor, twee groote zilveren vaazen, een ſpiegel met zilveren lyſten, en een groote tafel met basreliefs en geloofwerkte voeten, inſgelyks van zilver. Alle deeze ſtukken zyn meer waard om het metaal dan om 't werk. Op een groot antiek basrelief van marmer ziet men op den voorgrond een jongeling met een kort manteltje, die in de eene hand een spies houdt, en de andere aan een zittende geheel gekleede vrouw overreikt. In beide deeze beelden, waarvan de handen zeer ſlegt vernieuwd zyn, heerscht een groote ſtyl. De uitdrukking, zo wel in de hoofden als het vallen der kleederen, is meesterlyk.

Tuſſchen 't Corſo en de kerk *Trinita de' Monti*, of de *Via Flaminia* en Monte Pincio, lagen in oude tyden veele

gebouwen, inzonderheid van Domitiaan, welker eigenlyke *IV. Wyk*,
 ligging men heden niet bepaalen kan. By S. Lorenzo in *di Campo*,
 Lucina stond b. v. zyn triomfboog, van den welken in de *Marzo*.
 voorige eeuw nog overblyffels, onder den naam van *Arca*
di Portogallo, voorhanden waren, die Alexander VII.,
 om 't Corso te verbeteren, heeft doen afbreeken. De
 baden van deezen Keizer lagen op de Plaats van *S. Sil-*
vestro. Van zyn *Naumachia* zag men nog voor tweehou-
 derd jaar, ten tyde van Fulvius en Martianus, eenig muur-
 werk, onder aan den voet van den heuvel van *Trinita de'*
Monti. Verder is hier het *Odeum* van dien Keizer, of de
 plaats waar de muzikanten zig lieten hooren, en onder
 malkander naar den prys dongen, gelyk ook zyn *Stadium*,
 waar allerlei lichaamsoeffeningen gehouden werden, te
 zoeken. Het oude *Acqua Vergine* verdeelde zig omtrent
 de *Piazza di Spagna*; een arm ging naar de *Fontana di*
Trevi, en de andere door de *Strada Condotti*, welke daar-
 van den naam gekregen heeft, en veelligt gedagte *Nauma-*
chia het water verschaftte.

De *Porticus Gordiani* lag ook in 't *Campus Martius*, aan
 den voet des bergs. Hy bestond in 't midden uit een ba-
 filica, 455. voet breed, en ter wederzyde waren twee
 galleryen, 910. voet lang, 'er aangebouwd. Op de zyden
 deezer galleryen zag men laurier en andere boomen, en
 in 't midden lag een geplaveide, met zuilen en een leuning
 ingesloten gang. Dog ten tyde van den historieschryver
Capitolinus, die omtrent het einde der derde eeuw leefde,
 was deeze Plaats reeds in tuinen en borgerhuizen veran-
 derd. Hieromstreeks stonden ook de Trofeen van *Marius*,
 die *Sylla* omverwerpen, dog *Julius Caesar* weder oprigten
 deed. Dit was vermoedelyk tusschen de *Via Flaminia* en
 de *Collis Hortulorum*, op die plaats daar men in laater tyden
 een

IV. Wyk, een breedvoerig opschrift, dat alle de daaden van Marius *di Campo* verhaalt, opgegraven heeft.

Marzo.

Op de Strada Condotti die naar *Piazza di Spagna* loopt, en op de Piazza zelve, huisvesten byna alle de vreemdelingen die te Romen komen. Hier zyn een menigte huizen, waar men kamers by de week of de maand kan huren, voor allerlei prys. Op deeze straat woont ook de Gezant van Malta, in een huis dat de geleerde Antonius Bofius daartoe by maaking geschikt heeft.

Piazza di Spagna.

De Plaats van Spanjen voert dien naam naar het huis van den Spaanschen Gezant, die hier een soort van regtsgebied oeffent, en zyn eigen wagt en geregtsdienaars heeft, zo dat die van den Paus hier niemant vatten mogen. In 't midden ligt de van Bernini onder Urbaan VIII. aangelegde fontein, *Barcaccia* genaamd, naar de gedaante van een schuit. Zy bestaat uit een enkeld stuk van porfier. Bernini zou op dien inval gekomen zou by gelegenheid, dat hier by een overstroming der Stad een schuit aan stukken gestoten was. (*) Het denkbeeld is aartig; alleen had de kunstenaar, in plaats van de verhevene schaaalen of gueridons in het schip, het water uit het schip zelf moeten doen voortkomen, en regt op doen springen, zo dat de straal den mast van 't schip verbeeldde. Het water dat van beide de zyden van 't schip afloopt doet een aartige werking.

De Trap.

De prachtige Trap, die van de Plaats naar de kerk S. Trinita de Monti opgaat, geeft der Plaats een edel aanzien. Hy is van travertynsteen, en heeft 175. treden, die zig nu in twee armen verdeelen, en dan weder by mal-

kander

(*) Anderen zeggen, dat Urbaan VIII. de gedaante van een schip gekozen heeft, ter gedagtenisse van 't veroveren der haven van La Rochelle op de Hervormden in 't jaar 1628.

kander komen. Innocent XIII. deed hem, door Francis- *W. Wyk*
 cus de Sanctis, aanleggen. Mischien had 'er de architect *di Campo*
 een schoondere gedaante aan kunnen geeven: hy blyft *Marzo.*
 egter in zyn tegenwoordigen toestand de pragtigste van ge-
 heel Romen, en heeft naauwlyks ergens zyns gelyken.

De kerk van *S. Trinita de' Monti* is van Koning Karel *S. Trinita*
 VIII. gestigt, waarom de hier woonagtige Franciskaanen *de' Monti.*
 allen geboren Franschen zyn. Zy staan onder bescherming
 van Frankryk, en de Generaal der order mag, als hy geen
 Franschman is, niet boven de vier dagen in het klooster bly-
 ven. Een Kardinaal Diaken voert altyd den titel naar deeze
 kerk. Zy heeft een voorzyde met twee torens, die haar,
 vooral daar zy zo hoog staat, een goed aanzien geeven.
 Het hoofdaltaar is van de architectuur van Jan Champag-
 ne, die, zo wel de h. Drieënheid, als het standbeeld van
 S. Louis, en van Francisco de Paola, in gips gemaakt
 heeft. De schilderyen in de eerste kapel ter regterhand
 zyn van Jan Baptist Naldini, die in de andere van Fabricio
 Chiari. De Hemelvaart van Maria, de voorstelling in den
 Tempel, de Verkondiging, de Geboorte van Christus, zyn
 door Daniel Volterra getekend, en door zyn leerling
 Rosfetti geschilderd. De getchiedenis van Maria aan 't
 gewelf heeft ten deele Marco di Siena, ten deele Pelle-
 grino di Bologna gedaan. In de kapel der Masfimi op de
 andere zyde ziet men de historie van Maria Magdalena,
 door Julius Romanus, de opwekking van Lazarus, en het
 bad van Bethesda, door Pierin del Vaga.

In de volgende kapel is de Afneeming van 't kruis op *Vermaara*
 natten kalk van Ricciarelli, gemeentlyk Daniel van Volterra *de Schilde-*
 genoemd, 't welk onder de drie voornaamste schilderstuk- *ryen.*
 ken van Romen gerekend wordt, niet voorbytegaan. De
 zamenstelling is schoon, dog zou mischien nog beter zyn,
 indien de bovenste groepen meer verbindtenis hadden. In

*IV. Wyk,
di Campo
Marzo.*

de uitdrukking, vooral by de benedenste groepen der drie Mariaas, die de van zig vallende Moeder Gods te hulp komen, blinkt een groote konst uit. De eene houdt Maria vast, de andere heft de handen vol van verwondering om hoog, en de derde houdt een doek voor de oogen en weent. De houding van het stuk schynt niet de beste, en het lokaal koloriet wat eenvormig, hoewel 'er niet wel over te oordeelen is, vermits de kleuren veel verloren hebben. Sommigen vinden het beeld van Christus te vet, schoon het styfgeworden vleesch van het lyk zeer wel is uitgedrukt 'T is niet genoeg te zeggen, dat de uitdrukking in 't algemeen voortreflyk is, men zal by naauwer onderzoek bemerken dat zy by trappen toeneemt. De mannen die Christus van 't kruis afneemen zyn aangedaan, dog niet zo sterk als de drie Mariaas. Dit onderscheid is natuurlyk. De vrouwen geeven zig altyd meerder aan de droefheid over, en de onmagt van Maria brengt de overigen in een nieuwe outsteltenis. Daar zyn 'er, die beweerden dat Michaël Angelo de tekening 'er toe gemaakt heeft, in de hoop dat Ricciarelli hier een volmaakt stuk leveren zou, om het tegen dat van Raphaël, over wiens grooten roem hy yverzugtig was, te kunnen stellen. De stukken ter wederzyde deezer kapelle zyn ook van deezen meester, dog komen op verre en na niet by dit. Het eene verbeeldt de verheffing van het kruis, en het andere een mirakel, wordende een doode, by het weder gevonden kruis gebragt zynde, weder leevend, 't welk gemeenlyk als een bewys, dat dat kruis het waare was, wordt aangehaald.

De kapel der Verkondiging is door Cesare Piemontese geschilderd. In de kapelle Borghese' ziet men Christus aan 't kruis in olieverbw, en de andere verborgenheden van 't lyden op natten kalk van Cesare Nebbia. Aan het grafteken van Pierini zyn de twee kinderen in basrelief van Lorenzetto.

In den omgang van 't klooster heeft de Ridder d'Arpino *IV. Wyk* de heiligverklaaring van S. Franciscus geschilderd, waar- *di Campo* door deeze schilder het eerst in naam kwam. De Ridder *Marzo.* Roncalli heeft, op de deur waardoor men in de kerk komt, *S. Francesco di Paolo*, die eenen zieken gezond maakt, afgebeeld. De overige daaden van deezen heilig zyn van verscheiden meesters, Nogari, Semenza, Marcus van Faenza, enz. Avanzino Nuzzi heeft de portraiten van alle de Koningen van Frankryk geschilderd. In een gang boven deezen omgang ziet men een landschap, 't welk uit een zeker gezigspunt beschouwd twee groote beelden voorstelt. Dit stuk is van een broeder der order, Jean François Niceron. (*) Het klooster heeft eene schoone ligging en voortreflyke bibliotheek. Men ziet van hier over geheel Romen.

Niet ver van deeze kerk in de Strada Gregoriana ligt *Palazzo* het Paleis, dat voormaals den broederen Zuccheri toebe- *degli Zuc-* hoorde, en welks zonderlinge voorzyde ook van hunne *cheri.* architectuur is. Beiden, zo wel Taddeus als Frederik, hebben in het zelve het geheugen huns naams door veele schilderstukken bewaard. De Koningin van Polen, Casimira, heeft 'er ook eenige jaaren in gewoond.

De *Villa Medici* is in aanzien der antieke statues een *Villa Me-* der merkwaardigsten van Romen, (**) en heeft met den *dici.* tuin

(*) Dezelve heeft zig ook door zyn *Thaumaturgum Opticum* bekend gemaakt. In de voorige eeuw leefde hier een bewaam wiskundige, Pater Magnan, van den welken men een konstigen zonnwyzer in eenen gang van 't klooster vindt. Sedert eenige jaaren zyn de twee groote wiskundigen Vader Jacquier, en Vader Le Sucur, die zig, door hunne diepzinnige uitlegging over Newtons werken en andere boeken, in de geleerde wereld eenen naam verworven hebben, een regt sieraad voor hun klooster.

(**) In 't jaar 1770. verkteeg de Groot Hertog van Toskanen van
T 2 ded

*IV. Wyk,
di Campo
Marzo.*

tuin en de wynbergen meer dan twee Italiaansche mylen in den omtrek. Zy ligt naby de kerk S. Trinita de' Monti, en heeft van den eenen kant het uitzigt over Romen, en van den anderen over de stadsmuuren heen in 't veld. Een zekere Kardinaal Pucci de Monte Pulciano deed zè, in 't midden der zestiende eeuw, door den architekt Hannibal Lippi aanleggen. Hiet meest heeft zy haare schoonheid den Kardinaal Ferdinand II. de Medicis te danken. Zy begon zeer te vervallen, toen de laatst overleden Keizer door zynen Minister alhier, den Baron Santodile, ze weder herstellen deed. Dees heeft niet alleen veel verbeterd, maar ook den tuin tot een openbaare wandeling gemaakt, die 's zomers avonds om zyn gezonde en frische lugt veel bezogt wordt. (*)

Het gebouw heeft van buiten aan den kant der stad niets byzonders. By 't inkomen van de voorplaats vertoonen zig agt antieke pilasters, die met loofwerk versierd zyn. In den openen portiek aan de zyde van den tuin staan zes groote standbeelden, die Priesteressen, Sabynsche vrouwen, en diergelyken verbeelden. Zy zyn wel geëvenredigd, en hier wel te pas gebragt. Boven de deur, die in de vertrekken brengt, ziet men een schoon reusagtig borstbeeld van den Kapitolynschen Jupiter, met een aangelapten neus, en een schoone vierkante vaas.

In

den Paus verjof om alle de anrieken uit deeze Villa naar Florencen te zenden. Met eenigen is hiervan reeds een begin gemaakt. Dewyl men egter niet weet wat hier blyven zal, beschryven wy het alles zo als het tot het jaar 1770 geweest is. Al zyn de stukken niet meer hier, zal het den liefhebber altyd aangenaam zyn, omdat van de Niobe, en andere voormaalghe schatten der Villa Medicis, in zo veel boeken gesproken wordt.

(*) Aan de poort vertoont men nog het teken van een kanonkogel, dien de moedige Koningin Christina van 't kasteel S. Angelo had geschooten.

In de gallery der antieken staan veel merkwaardige stukken, verscheiden pragtige zuilen, waaronder een paar van verde anico, en een paar van alabaster. Pan, Apollo on-derrigtende, is eene wel zamengefelde groep, dog die niet gelukkig is uitgevoerd. Een klein vierkant altaar, met basreliefs, die bacchanten verbeelden, en wegens de uitdrukkung en de stelling verdienen aangemerkt te worden. Bacchus, die een geitenvel met vrugten vasthoudt, dog te lang van gestalte is. Marsyas hebbende eene hand in den boom vast. De neus, armen, en beenen zyn nieuw; dog het beeld is schoon getekend, en 't hoofd vol uitdrukkung. In 't algemeen is van 't hoofd tot aan de knie, die te grof en kwalyk getekend is, niets te berispen. Een treflyk beeld van een van Niobe's zoonen. Hy leunt met eene hand op den steen waarop zyn kleed hangt, en ziet in de lugt. Het is een jongeling, het lichaam in een groote manier gewerkt, en in 't hoofd heerscht veel uitdrukkung.

Een van de vermaardste stukken deezer gallery is de beroemde vaas van Parisch marmer, aan welke men uit alle de antieken alleen die uit de Villa Borghese tot mededingster geeven kan. De handvatten zyn onder aan, en doen een goede werking. De gantsche vorm der vaas is treflyk. Het basrelief op de zelve verbeeldt het offer van Iphigenia, die in eene schoone stelling voor het altaar zit. Aan de twee soldaaten op haar zyden is het naakte in een groote manier getekend. Aan de beelden van Agameinnon heeft men veel moeten vernieuwen: egter vertoont 'er zig nog veel uitdrukkung in.

Een Apollo, hebbende een zwaan aan zyn voeten. De uitvoering is niet de beste, dog de stelling is goed. De evenredigheden schynen tuschen die van een jongeling en eene jonge dogter in te zyn. Een vrouw, op een zee-paard,

IV. Wyk, paard zittende, wel gekapt, en van de heupen tot aan de
di Campo voeten gekleed. Haar aangezicht is niet bekoorlyk. Een
Marzo. Apollo, vier voet hoog, met een arm op 't hoofd, met
 den anderen op een boom leunende, waaraan de koker
 hangt. De omtrekken van het beeld zyn zagt en vloeyend,
 de evenredigheid is goed, dog zy valt byna in 't vrouw-
 lyke. Een Mercurius uit brons van Willem della Porta.
 Een kop blaast hem onder de voeten, om aantetoonen dat
 hy van den wind door de lugt gevoerd wordt. Het beeld
 is los, en heeft goede omtrekken; egter is 'er hier en
 daar wat styfs en buitenspoorigs aan.

In de benedenkamers aan den tuinkant heeft Sebastiaan
 del Piombo twee zolderingen vervaardigd, elke van zeven
 byzondere schilderyen. Zy verbeelden verscheiden God-
 heden, aan de welken zo wel de tekening als de uitdruk-
 king aan de koppen te pryzen is. Dog het vleesch is
 rood, en 't koloriet te hard. Ook ziet men hier den zee-
 slag van Lepanto door Tempesta, twee historiestukken van
 Basfano, eenige schoone marmeren tafels, enz.

De versieringen van 't gebouw aan den tuinkant zyn
 van Hannibal Lippi, volgens tekening van Michaël Angelo.
 Dog zy zyn niet regelmatig; hier en daar zyn alleen an-
 tieke basreliefs en statues ingemetseld. De open portiek
 in 't midden vertoont zig wel, en het geheel heeft in 't
 algemeen een zeer schilderagtig aanzien. Tusschen de zu-
 len staan twee leeuwen, van welken de oude slegt, dog
 de moderne van Flaminius Vacca veel beter geslaagd is.
 Vier statues van gevangen Koningen, daaronder twee van
 porfier. Onder de ingemetselde basreliefs ziet men het
 offer van een stier, welken twee mannen naar 't altaar bren-
 gen, met een schoonen tempel op den agtergrond. Her-
 cules, die een leeuw ter neder werpt, enz. En onder
 de statues nog eens vier Parthische Koningen, enz.

Ter zyde de gallery staat een groot standbeeld eener Dame, die zeer beschadigd is, dog een schoon gewaad heeft. *IV. Wyk, di Campa*
 Een bronzen Faun, Bacchus vasthoudende; het origineel *Marzo.*
 hiervan is in de Villa Borghese, desgelyken een Mars van brons, die wel van Jan Bologne, dog te kort en te lomp is.

Voor het huis in den tuin staan twee groote schalen van Oosterfch graniet, waarvan de eene 22. en de andere 18. voet in de middellyn heeft. Zy zyn uit de baden van Titus afkomstig, en gelyk aan die welken op de Plaats Farnese tot fonteynen dienen. In een tent daar dicht by ligt een gebroken porfieren schaal van schoone gedaante, die ook tot een fonteyn zou kunnen gebruikt worden. Het standbeeld van Jupiter met een piedestal, dat voorheen een altaar geweest is. De basreliefs daaraan zyn schoon; het beste van die verbeeldt een offer van Augustus. Op een plaats waar graszooden liggen staat een kleine obelisk met hieroglyphische beelden. In een Loggia, of open kabinetje, uit het welk men een aangenaam gezigt heeft, ligt de zogenaamde Cleopatra, die Winkelman voor een nymf houdt. Het hoofd, dat sommigen voor byzonder schoon uitgeeven, is, volgens hem, modern. Over 't geheel is zy niet zo goed als die by 't Vatikaan, welke daarom eenigen voor 't oorspronglyke houden.

Het merkwaardigste deezer Villa is de groep van Niobe, *Groep van Niobe.* welke, onder een op vier pilaaren rustend dak, op een verhevenen gemetselden voet, die omtrent 8. ellen in de middellyn heeft, staat. Men ziet hier Niobe met haar twaalf kinderen, nevens een steigerend paard, welks buik, om grooter vastigheids wille, op een steen rust. De kinderen zyn in verschillende houdingen, van vrees en schrik, die zeer natuurlyk zyn. De houding van Niobe in inzon-

*IV. Wyk,
di Campo
Marzo.*

derheid edel. Haar jongste dogter zoekt zig in 's moeders schoot te verbergen, die haar kleet ophoudt, om 't kind voor de pylen van Apollo te bedekken. Nevens den ouden man zyn 'er in 't geheel vyftien beelden, waaronder een der zoonen van Parifch marmere. Aan de handen hebben zy meerendeels geleden. (*) Deeze stukken waren van ouds zo beroemd, dat 'er veele kopyen van gemaakt zyn, gelyk men in de bovengewaagde gallery deezer Villa een zoon en een dogter, en in 't Kapitoel een dogter ziet, die antiek, en van goede meesters gemaakt zyn. Wyl Niobe de grootfte vrouwlyke fchoonheid uit de Oudheid, en in een hoogen ftyl is, zo willen wy, in plaats van de gedagten van anderen, hier plaatsfen het geen de beste kenner van oude ftatues daarvan zegt, op dat de liefhebbers, die 't genoegfen fmaaken dit meesterftuk te befchouwen, zyn grondig oordeel daarmede vergelyken mogen.

„ De Niobe (†) en haar dogters zyn als ongetwyffelde werkftukken des hoogen ftyls te befchouwen. De eigenschappen die dit aanduiden zyn: het als ongefchapen begrip der fchoonheid, voornaamlyk de hoogdraavende eenvoudigheid, zo wel in de vorm der hoofden, als in de gantfche tekening, in de kleeding, en in de bewerking. Deeze fchoonheid is als een niet door behulp de zinnen ontvangen denkbeeld, dat in een verheven verftand, en eene

(*) Plinius zegt *Hift. Nat. l. 36. c. 5.* dat men niet wift of Scopas dan Praxiteles de Niobe met haar kinderen in den tempel van Apollo Soffianus te Romem gemaakt had. Winkelman oordeelt, dat de ftyl meer met de tyden van Scopas dan met die van Praxiteles overeenkomt. Deeze ftukken werden, nevens den Schermer in de Tribune te Florence, allen voor de Porta S. Giovanni opgegraven, en zyn onberwiftbaar die zelve waarvan Plinius fpreekt.

(**) *Hift. der Kunft. bl. 226.*

eene gelukkige verbeelding, wanneer zy zig in de befchouwing tot digt aan 't goddelyke kunnen verheffen, gereeld werd, in een zo groote eenheid van vorm en omtrekken, dat het niet met moeite geformeerd, maar als door een enkelde gedagte verwekt, en als met den adem fchynt geblazen te zyn. Gelyk de vaardige hand des grooten Raphaëls, welke aan zyn verftand als een snel werktuig gehoorzaamde, met een enkelden trek den fchoonften omtrek des hoofds van eene heilige maagd ontwerpen, en onverbeterd, rigtig ter uitvoering beftemd, daar ftellen zoude. De dogters van Niobe (*) zyn een afbeeldfel der doodvrees, en in deeze onbefchryfelyke angst met een overwonnen en verftyfd gevoel voorgelteld, wanneer de tegenwoordige dood aan de ziel alle vermogen tot denken beneemt; en van zulk een ontzielde angst geeft de fabel een afbeelding door de verandering van Niobe in een rots. Om die reden bragt Aefchylus in zyn treurspel Niobe ftilzwygend op 't toneel. Zulk een toefland, waar gevoel en overleg ophouden, en die der onverschilligheid gelyk is, verandert geen trek in de gefalte of het aangezigt, en de groote konftenaar kon hier de grootfte fchoonheid afbeelden, gelyk hy ze afgebeeld heeft, want Niobe en haar dogters zyn en blyven de hoogfte ideaalen der fchoonheid. In den hoogften (**) en fchoonften ftyl werden de plooyen van 't gewaad meer boogsgewyze gekromd, en, dewyl men de verfcheidenheid zegt, werden de plooyen gebroken, dog gelyk als takken, die uit een ftam nitkomen, en zy hebben allen een zagte buiging. In groote fchilderftukken tragt men de plooyen in vereenigde hoopen te houden, in welke groote manier de mantel

*IV. Wijk,
di Campo
Marzo.*

(*) Ald. bl. 170.

(**) Ald. bl. 205.

*IV. Wyk,
di Campo
Marzo.*

mantel van Niobe, het schoonste drapeerfel uit de geheele Oudheid, een model zyn kan. Aan de kleeding van demoeder heeft een modern kunstenaar, in zyne aanmerkingen over de beeldhouwery, (*) niet gedagt, als hy voorgeeft, dat in de kleederen van Niobe een eentoonigheid heerfcht, en dat de plooyen zonder verbindtenis in de verdeeling zyn."

Niet verre van de Niobe is een oude zark van gewoonen vorm, welks basreliefs eenige mans, die vrouwen fchaaken, met veel uitdrukking voorftelt. Onder de verminkte standbeelden, die in een hoek staan, is 'er een van gevinkt groen porfier, desgelyks men nergens te Romem vindt. De tuin heeft een aangename ligging, veele fchilderagtige gezigten, en breede laanen. De haagen worden laag, gelyk een borftweering, gehouden, waaruit dit dubbel voordeel ontftaar, dat de standbeelden grooter fchynten, en de koele avondlugt den tuin te beter verfrifchen, en de wandeling aangenaamer maaken kan.

*Athanafio
de Greci.*

Wy begeeven ons nu van deeze aangename hoogte, vermiddels den boven gedagten trap, over de *Piazza di Spagna* in de *Strada del Babuino*, welke naar *Porta del Popolo* loopt. Deeze ftraat wordt *del Babuino* genaamd naar het standbeeld van een Silenus, die boven een fontein aan 't Paleis des Prinzen van Piombino ftaat. By de kerk van S. Athanafius heeft Gregorius XIII. een kollegie voor de Grieken, onder het opzigt der Jefuïeten, gefigt, en het naar den vermaarden leeraar der Griekfche kerk, den h. Athanafius, genoemd. Op den dag van S. Athanafius wordt hier door een Griekfchen aardsbifchop met alle de gebruiken dier kerk de mis gedaan. Het gebouw is van Jakob della Porta, en de voorzyde van Martin Lunghi. De Ridder d'Arpino heeft daar zyn naam vereeuwigt door een

(*) Falconet, *Reflexions sur la sculpture*. p. 25.

een hemelvaart van Maria en een Christus aan 't kruis. Een *IV. Wyk*, paar andere stukken zyn van Franciscus Tibaldi. In het *di Campo* Kollegie wordt de bibliotheek van den geleerden Leo Al-Marzo. latius, die hier werd opgevoed, bewaard.

De Kerk *Gesu e Maria al Corso* is met een goede voorzyde door den Ridder Rainaldi gebouwd. Dog de pilasters moesten meer vooruitspringen, en hun piedestals niet op een zo hoogen voet gezet zyn. De dorische order der kerk schikt zig niet wel by de overige ryke versierfels. Op het hoofdaltaar heeft Iliacynth Brandi Christus, Maria kroonende, die in de hemelsche heerlijkheid aanlandt, verbeeld. Het koloriet valt in 't graauwe, en het ligt is te veel verdeeld. Hy heeft ook het gewelf beschilderd. De tombes van de familie Bolognetti in deeze kerk zyn aartig: die van den Domheer del Corno heeft Dominicus Guidi vervaardigd. De drie stukken in de sakristy, naamlyk de Hemelvaart van Maria, de Apostelen die hemelvaart aanziende, en de h. Drieënheid Maria afwagtende, heeft Lanfranco, dog niet in een zo goede manier als zyn andere zolderstukken, geschilderd. Het pinfeel is hard.

Het *Teatro Aliberti* ligt in een klein straatje tegen over *Teatro Aliberti* de kerk S. Athanasius. Men noemt het ook het Theater *berti* der Dames. Het is een der grootsten van Rom en schikt zig het best voor operaas en groote dekoraties. Als wy van de schouwspelen spreken, zullen wy hier meer van zeggen.

De *Porta del Popolo*, welke by de Ouden *Porta Flaminia* heette, heeft haar naam, gelyk sommigen willen, van *Porta del Popolo* de nabuurige kerk *Maria del Popolo*, of van de menigvuldige voormaals hier staande populierboomen. Alle vreemdelingen, die uit andere landen te Rom en aankomen, moeten door deeze poort, en krygen door den obelisk, en twee schoone kerken, aan de ingangen van drie aanzienlyke

IV. Wyk
di Campo
Marzo.

lyke fraaten , terfcond een groot denkbeeld van Romen. Cajus Flaminius lei deeze poort te gelyk met de straat aan. Pius IV. deedze door Vignola vernieuwen , en de buitenzyde verfieren. Zy heeft vier dorifche zuilen van marmer , met haare behoorlyke piedeftals en korniften. Op de laaften is een attiek , die het Pauslyke wapen en een paar groote horens van overvloed draagt. Tufchen de dorifche zuilen ftaan de flegt gewerkte ftatues van Petrus en Paulus door Monchi , een leerling van Michaël Angelo. De zyde naar de Stad deed Alexander VII. , by de komft van Koningin Chriftina , door Bernini bouwen. Op elke zyde der poort ftaan een paar gekoppelde dorifche pilafers , en boven een attiek , nevens 't Pauslyke wapen , gelyk op de buitenzyde. De evenredigheden en verbindteniffen zyn in dit gebouw gebrekkelyk. Het wapen en de feftons fchikken zig in 't geheel niet naar de benedenfte architectuur.

Obelisk.

Midden op de Plaats voor de poort ftaat een pragtige Egiptifche Obelisk , die haar een edel aanzien geeft. Hy is 108. Roomfche palmen , het kruis $17\frac{1}{2}$, dog het piedeftal met de bafis waarop hy ftaat 37. palmen hoog , 't welk alles te zamen een hoogte van 162. palmen , of 81. Paryfche voeten , maakt. Hy is met hieroglyphen verfierd. Auguftus deed hem van Heliopolis naar Romen brengen , en in den *Circus Maximus* oprigten. Hiervan kreeg hy zyn naam , gelyk uit een opfchrift op het piedeftal blykt. Ook dit kostbaare gedenkstuk is Romen aan Sixtus V. fchuldig , die het , in 't jaar 1589. , door Fontana deed oprigten , na dat het , nevens den Lateraanfchen obelisk , uit de puinhoopen van gedagte renbaan getogen was. (*)

Niet

(*) Fontana maakte te gelyk het plan van de voor den obelisk liggende aartige fontein , by de welke de plegtige wedloopen in de Carnaval beginnen.

Niet ver van de Porta del Popolo lag het graf van *IV. Wyk,*
 Domitiaan, 't welk naar toskaansche order gebouwd, en *di Campo*
 met marmer ryklyk versierd was. Nero werd hier, volgens *Marzo.*
 Suetonius, van zyn twee voedsters en zyne meesteres begra- *Graf van*
 ven. Het monument heeft veete eeuwen gestaan, en de *Domiti-*
 duivels hielden, in de gedaante van zwarte kraayen, op *aan.*
 een nootenboom daar dicht omtrent, by de asch van Nero
 vlytig de wagt, tot dat Paschalis II. ze, in 't jaar 1100.
 na een vasten van drie dagen, veele omgangen en gebe-
 den, verbande, den boom omhouwen, verbranden, en
 de asch, nevens die van Nero, in den Tiber snyten deed.
 Ter gedagtenisfe deezer duivelbannery werd hier een altaar
 opgerigt, over 't welke in de volgende eeuw, op kos-
 ten van 't volk van Romem, de kerk van *Madonna del*
Popolo gebouwd is.

Paus Julius II. deed deeze kerk met goede schilde- *Madonna*
 ryen voorzien, en Alexander VII. door Bernini met stuka- *del popolo.*
 doorfel versieren. De andere kapel ter regterhand heeft
 Fontana naar de roomsche order gebouwd. Zy heeft te
 veel zuilen, dog een schoone marmeren vloer, en is in 't
 geheel ryk aan marmer. Boven het altaar aan den wand
 heeft Maratti met olieverbw de ontvangenis van Maria, en
 daaronder een zamenpraak geschilderd, waar de h. Joan-
 nes staat, de h. Gregorius in een armstoel zit, en zig van
 den Heiligen Geest, in de gestalte eener duive, iets in 't
 oor luisteren laat. Een wonderlyke inval! De koepel is
 door Lodewyk Gazzi, in de manier van Pieter van Cor-
 тона, dog met geen juiste tekening, beschilderd. In de
 derde kapel zyn de schilderyen van Pinturicchio. Dewyl
 zyn werken onder de oudsten hooren, zien zy 'er gothisch
 uit. Hier en daar vindt men verguldsels op de mauren.
 Men ziet 'er egter eenige aartige koppen onder. In den
 regter kruisgang verthoont zig een Mariabezoek door Gio-
 vanni

*IV. Wyk,
di Campo
Marzo.*

vanni Maria Morandi, dat veel bevalligs heeft. De borstbeelden van beide de Kardinaalen Cibo heeft Cavallini, de statues aan de beide grafsteden op 't koor Andries Sanfovino vervaardigd. De standbeelden in 't middelste schip zyn volgens de tekeningen van Bernini door Naldini en Rosfi gehouwen. In de kapel ten einde der zydgangen ziet men de bekeering van Paulus, en de kruisfiging van Petrus door Caravagio. Het koloriet in beiden is zeer leevendig, dog de samenstelling buitenspoorig zonderling.

In de eerste kapel ter slinkerhand heeft Hannibal Caracci een Mariahemelvaart, en Michaël Angelo da Caravagio de stukken ter zyde, welken slegt opgeschilderd zyn, gemaakt.

*Kapelle
Chigi.*

De kapelle Chigi, of der *Madonna di Loretto*, behoort onder de aartigsten van Rom. De architekt was Balhafar van Perugia. Zy is, zo wel over 't geheel, als in haar deelen beschouwd, van schoone evenredigheden. Ge-kanneleerde korinthische pilaaren, van wit marmer, in wel geëvenredigde grootte, gaan tot aan de koepel, die, zo wel als haar vakken, van onberispelyke struktuur is. De piramides in de zydarkades zyn eenvoudig, en geeven, gelyk het hier de bestemming medebrenge, een akelig aanzien. Augustyn Chigi van Siena, en Sigismund Chigi, liggen 'er onder begraven. Eenige architecten berispen 'er aan, dat het oogmerk van piramides is van alle zyden gezien te worden, en dat zy deswegen vry, en nooit binnen in een gebouwd staan moeten. De mozaïeken aan de koepel zyn wel naar Raphaëls tekening, dog zeer slegt uitgevoerd. De agt schilderyen van de historie van Adam en Eva in de attiek zyn, zo wel als de vier jaargetyden aan de koepelpilaaren, naar Raphaëls tekeningen, door Fra Sebastiano del Piombo begonnen, en door Franciscus Salviati voltooid. Zy zyn voor een kerk te naakt en ongevoeglyk, dog in eene groote manier uitgevoerd. De geboorte van
Maria

Maria op het altaar heeft Piombo ook geschilderd. Het stuk is graauw en styf. Voor 't altaar is een bronzen basre-^{IV. Wijk,} lief in antieken sijnak, waarop Christus met de Samari-^{di Campo} taansche vrouw, en de vermeerdering der brooden ver-^{Marzo.} beeld zyn.

In de nissen van deeze kapel staan vier beelden van wit marmer. Jonas en Elias van Lorenzetto (*) volgens Raphaëls tekening. Jonas is de beste van beiden, en zit op een walvisch, met den eenen voet op zyn geopenden bek. Het beeld gelykt veel naar dat van Antinous in 't Belvedere. Eenigen meenen, schoon zonder grond, dat Raphaël het gemaakt heeft. Deeze groote schilder heeft nooit zig sterk op 't beeldhouwen toegelegd, en de Jonas is te konstig, dan dat hy van een ongeoeffende hand komen zoude. De beiden beneden standbeelden, zo wel als de grasteden, hebben Bernini tot maaker. Het eene verbeeldt den Profeet Habakuk, die van een engel uit de leeuwenkuil gehaald wordt. De profeet is schoon, maar de engel kwalyk getekend. Het andere is Daniel in de leeuwenkuil, 't welk veel uitdrukking heeft. De profeet roept met opgeheven handen den godlyken bystand aan. In beiden is het vleesch schoon uitgewerkt, de gewaaden zyn ligt, dog de plooyen te veel verward. Het grasschrift op iemant, die van den beet eener kat in deeze kerk gestorven is, is zonderling:

*Hospes, disce novum mortis genus, improba felis,
Cum trahitur, digitum mordet, & intereo.*

Op de *Piazza del Popolo* staan twee schoone kerken, welker

(*) Wy hebben boven, by 't Pantheon, Winkelmans oordeel over Lorenzetto aangehaald, waarvan deezen Jonas gesproken wordt.

IV. Wyk di Campo Marzo. ,welker architectuur van buiten volmaakt eenerlei is. Zy maaken den ingang van 't Corso zeer pragtig, en voor dezelven staan de paarden eer de wedloop in de carnaval begint. (*) Men ziet tuschen beide de kerken langs het Corso lynregt af, en op elke zyde der Plaats ligt insgelijks eene lynregt getrokken straat, 't welk een treflyk gezigt maakt. De eene is de tot hier toe beschrevene Strada del Babbuino, en de andere de Strada di Ripetta, welke naar de haven van dien naam leidt. Op de boeken die deeze straaten met het Corso maaken staan de twee kerken. De daarby gehoorige kloofsters zyn voor weinig jaaren nieuw opgebouwd, en geeven een regelmatig sieraad aan 't begin van 't Corso. De Kardinaal Gastaldi heeft beide kerken, zynde hy lang Pauslyke schatmeester geweest, en daar door zeer ryk geworden, doen bouwen. Wy zullen ze nu naauwkeuriger beschryven.

Maria de Miracoli. *Maria de' Miracoli* werd onder Alexander VII. van den Ridder Rainaldi begonnen. De Kardinaal Gastaldi deed ze naderhand, volgens Rainaldi's plan, door Fontana en Bernini versieren, en haar zo wel van binnen als van buiten de tegenwoordige schoone gedaante geeven. De voorzyde pronkt met agt travestynsteenen beelden, van Morelli en andere meesters, agter de welken zig de koepel verheft. De koepel, zo wyl als die 'er tegen over staat, heeft een slegte gedaante. Dog het portaal van Fontana is des te schoonder. Vier zuilen, waarop een gevel rust, maaken een portiek, door den welken men aan de wel geëvenredigde deur komt, en twee andere, meer agterwaards staande zuilen, maaken op beide zyden den ingang door de zyddeuren.

De

(*) Paulus II. heeft deeze wedloopen om het jaar 1465. ingesield.

De bouwkonst binnen in de kerk verdient lof; de klo- *IV. Wyt,*
 rinthische order heeft een wel geëvenredigde grootte, dog *di Campo*
 de arcade op 't koor is te eng. De koepel is cirkelformig, *Marzo.*
 Het beeldhouwwerk op het hoofdaltraar heeft Antonie Raggi,
 en de tombe van den Kardinaal Gastaldi en zyn broeder,
 met hun borstbeelden van brons, de Ridder Lucenti ge-
 maakt.

De buitenste architectuur der kerk *Maria di Monte santo* *Maria de*
 is volmaakt dezelve met die der voorgaande; dog de bin *Monte Sari-*
 nenste is niet zo goed, vallende de korinthische order, *10.*
 naar evenredigheid der eironde koepel, te laag, en schyn-
 nende de voet waarop de koepel rust van een ongemeene
 hoogte. In de kapel des Krucifix', of de eerste ter reg-
 terhand, heeft Salvator Rosa het gewelf en twee schilde-
 ryen, die men egter niet wel zien kan, vervaardigt, naam-
 lyk die van Habakuk, die van een engel uit den leeuwen-
 kuil gevoerd wordt, en die van Daniel, die in den leeu-
 wenkuil slaat geworpen te worden. De laatste schynt de
 beste te zyn. In de derde kapel hangt een schoone heilige
 familie van Karel Maratti, waarvan het koloriet aangenaam
 en harmoniesch is, en de uitdrukking in de hoofden zeer
 veel verscheidenheid heeft. Daarentegen valt het stuk van den
 meester in de kapel Montioni, de derde ter slinkerhand,
 wat koel uit. Het verbeeldt S. Franciscus en Rochus,
 Maria aanbiddende. Deze kapel pronkt met kostbaar
 marmar, en een paar zuilen van verde antico. In de
 sakristy hangt een Maria met het Kind van Baciccio. De
 Maria is vol behoortlykheids, schoon het stuk wat in 't roo-
 de valt.

S. Giacomo de gl'Incurabili is een groot hospitaal, in *S. Glaco-*
 welks omtrek aan de Strada di Ripetta de kerk *Maria* *mo degli*
della Porta del Paradiso, ligt, voorheen *Augusta* ge- *Incurabili.*
 naamd, naar het nabuurige graf van Augustus. De groote
 III. DEEL. V daar-

IV. Wyk, daartoe behoorende kerk staat aan 't Corso, en pronkt met *di Campo* een heerlyke voorzyde van Karel Maderno. Beide orders, *Marzo.* zo wel de dorische, als de bovenste roomsche, hebben goede evenredigheden. De deur is wat te groot, en springt voor een voorzyde met pilasters te veel voorwaards, de zyddeuren daarentegen vallen zeer klein uit. Van binnen ontbreeken 'er geen sieraaden. In de andere kapel ter regter hand ziet men een groot basrelief, verbeeldende S. Franciscus op de wolken, een Marienbeeld, ter geneezing van de onder hem zynde kranken, aanbeddende. Daar is veel goeds in; het beeld van den heilig is schoon; dog 'er heerscht een zeker gewoel in, dat het oog nergens rust geeft. Het kind op den voorgrond schynt daar alleen gelegd te zyn om een opening te vullen. In het hospitaal staan honderd en dertig bedden, in twee gangen, daarvan de een voor de mans, de ander voor de vrouwen is. Op 't feest van den h. Jacobus huwelykt de broederfchap van dien naam eenige arme meisjes in deeze kerk uit.

S. Rocco. De kerk *S. Rocco* ligt, nevens een klein hospitaal, aan de Strada Ripetta, en heeft goede schilderyen van Calabrese, Balthasar Peruzzi, en Baciccio. Van den laatsten vindt men hier in de tweede kapel ter regter hand de h. Antonius en Rochus, die Maria, ten behoeven van een met de pest besmetten zieken, aanroepen. Het koloriet is goed, dog de tekening ontbreekt uitdrukking. Hiacynth Brandi heeft ook in dezelve Christus, die den h. Rochus zyne hand te kussen geeft, afgebeeld. Het stuk valt in 't graatwe, en is ook niet in alles naar de grootste juistheid getekend.

S. Girolamo degli Schiavoni. *S. Girolamo degli Schiavoni* behoort den Illyriërs en Sklavoniërs. Sixtus V. deed de kerk, toen hy nog Kardinaal en beschermer van de zelve was, door den ouden Martin Lunghi en Fontana herbouwen. De voorzyde heeft beneden ionische en boven gekanneleerde korinthische pilasters

lasters. Zy vertoont zig wel, dog het venster in de tweede *IV. Wyk,*
 order is te groot. In de andere kapel zyn de Mariaas by *di Campa*
 het graf van Christus van Josef del Bastaro, die voor de *Marzo,*
 konst te vroeg gestorven is. Men ziet in 't stuk de bly-
 ken dat hy een groot meester zou geworden zyn. De h.
 Hieronymus, nevens den engel met de trompet, in de derde
 kapel, is ook van hem, en heeft veel van Guercino's
 manier.

Porto di Ripetta is de plaats aan den Tiber waar de sche- *Porto di*
 pen, die allerlei voorraad van eetwaaren, olie, en dier- *Ripetta.*
 gelyken, uit Sabina en Umbrien naar Romén voeren, aan-
 komen. Clemens XI. deed hier een schoonen trap met
 breede treden, opschriften en fonteinen, aanleggen, 't
 welk zamengenomen deeze zo genaamde haven een aartig
 aanzien geeft. Niet ver van daar is de van Clemens
 XII. aangelegde timmerplaats, insgelyks aan den Tiber.

Het *Palazzo Borghese* ligt een weinig zuidwaards van *Palets*
 Porto di Ripetta, en is ten opzigte der schilderyen het *Borghese.*
 voornaam e van Romén. Martin Lunghi bouwde in 't
 jaar 1590. de voorzyde voor den Kardinaal Dezza. Deeze
 voorzyde is 185. voet breed. Flaminius Ponzio bouwde
 de zyde naar Ripetta. Naderhand is nog een groot gebouw
 voor de bedienden, en andere tot het huis behoorende lie-
 den, door Antonie Batisti gebouwd. De ruime omtrek geeft
 aan dit Paleis, gelyk als aan de anderen te Romén, een
 edel aanzien; dog de architectuur valt, wegens de grootte
 eenvoudigheid, mager uit. (*) De met een keten om-
 geevene kleine Plaats voor den hoofdingang vergroot dit aan-
 zien, en kondigt de woonplaats eens vorsten aan. De bin-
 nenste plaats is, tegen de gewoonte der Romeinen, zeer
 ruim.

(*) Naar den buitensten omtrek, of naar de grondtekening, heeft
 dit paleis wat van de gedaante eens klawiers. Men rekent het voor
 de

IV. Wyk, di Campo Marzo. ruim. Men geeft den grootſten gebouwen gemeenlyk maar enge plaatſen, om ze voor de zon te beſchutten. Rondom deeze plaats gaan twee gangen met arcades boven malkan- der, welken meer dan op honderd zuilen van dorifche en ionifche order ruſten. Boven deeze gangen is nog een attifche order. Men ziet op de plaats verſcheiden antieken, als een Julia, een Fauſtina, een Amazone, enz.

Beneden heeft dit Paleis elf vertrekken, vervuld met omtrent zeventienhonderd origineele ſchilderſtukken. Geen ander Paleis te Rom en kan met dit ten aanzien der menigte en waarde der ſtukken vergeleken worden. In deeze verzameling vindt men byna iets van elken Italiaanſchen meester van naam. Wy hebben reeds in de Inleiding van het eerſte Deel aangemerkt, dat zy als een historie der ſchilderkonſt van de verſcheiden Italiaanſche ſchoolen, en dat wel naar haaren aanvang en voortgang, bevat. Het zou voor de liefhebbers niet alleen aangenaam, maar ook nuttig zyn, als men de ſtukken volgens de ſchoolen, en zo veel als mooglyk is, in een tydkundige order ſchikte. Wat een heerlyk werk zou het worden, indien de bezitter de ſchoonſten naar zulke een ſyſtematiſche order in plaat deed brengen, vooral daar van de geheele menigte 'er miſchien geen twaalf door middel der graveerkonſt zyn bekend geworden! By 't inkomen in deeze elf kamers geeft de opzigter den vreemdeling een geſchreven lyſt van alle de

ſtuk-
de bouwkonſt onder de vier merkwaardige paleizen van Rom en, volgen deeze oude vaarzen:

Il Cembalo Borghese,

Il Dado di Farnese,

Il Portone di Carboniani

E la ſcala di Gaetani,

Sono le quattro maraviglie Romane.

stukken, welken men zien, en 'er naar believeu zig mede bezig houden kan. By het teruggeeven der lyst geeft men een drinkpenning van drie of vier Paoli. Het ware te wenschen dat in de andere paleizen dit pryslyke gebruik werd nagevolgd, in plaats dat men gemeenlyk van den opzichter begeleid, en met zyn gezwets gekweld wordt. Het is dit volkje maar te doen om schielyk gedaan te hebben; des overhaaften zy de menschen, noemen een Raphaël, een Rubens, of wat naam hun 't eerst inschiet, en maaken dat de liefhebber in dwaaling, en de kenner in verwarring gebragt en verdrietig wordt. By alle deeze voordeelen der Borghefische gallery is het jammer, dat 'er voor de stukken niet genoeg zorg gedragen wordt. Zy hangen in kamers die nooit dan voor kykers geopend worden, en, dewyl zy gelykvloers liggen, zeer vogtig zyn. Dit bemerkt men, vooral in 't voorjaar, aan den muffen reuk zeer duidelyk. Hoe schadelyk dit voor een zo kostbaare verzameling is, kan men ligt begrypen. Haar bederf wordt 'er maar des te meer door verhaaft. Wy zullen de schoonste stukken aanwyzen, zonder ons aan een zekere order te binden.

Diana met haar nymfen op de jagt, van Domenichino, *De Diana* een der schoonste stukken van Romen. (*) Zy schieten met pylen naar vogels in de vlugt, en Diana geeft eener nymfe, die een vogel neergeschoten heeft, den prys over. De beelden van eene nymf, welke geschoten heeft, en van de eene die ziet of zy wel gemikt heeft, zyn treflyk. Een andere, die zig gereed maakt om te gaan baaden, is zeer bekoorlyk, en nog een andere, die uit het water komt, heeft een schoon hoofd. Het stuk heeft veele byzondere schoon.

(*) Uit de elendige plaat van Venturini, die in de Pauslyke Calligrafia verkost wordt, zou men dit niet opmaaken.

IV. Wyk
di Campo
Marzo.

schoonheden, en een goed koloriet; egter doet het in 't algemeen geen groote uitwerking, 't welk ten deele daarvan daan komt, dat de beelden niet regt in groepen gebragt en 't zamenverbonden zyn. De hoofden der nymfen zyn wat eenvormig. Diana, als het hoofdbeeld, verheft zig niet genoeg, en is het minst schoon.

De Aanbidding der herders van Jakob Bassano. De kleuren zyn ongemeen sterk opgedragen, en de houding van Maria is niet edel. Een h. Cecilia in Raphaëls eerste manier. De Kardinaal Borgia en Machiavel, op een stuk van den zelve meester. De christelyke liefde, een bekoorlyk beeld van Guercino. De vier elementen van Albani, in een drooge manier, waarom veelen ze voor origineel houden. De zogenoemde Schoolmeester, of een oud man met een boek in een armstoel zittende, een vermaard stuk van Titiaan, waaraan men de uitdrukking, het koloriet, en de tekening bewonderen moet. Van denzelve een stuk met twee vrouwen, waarvan de eene, die gekleed is, op een badkuip leunt, en de naakte aan 't eind daarvan zit, terwyl een Cupido voelt of het water warm genoeg is. Het koloriet is schoon. In 't algemeen is deeze verzameling zeer ryk in stukken van Titiaan. (*)

De h. Magdalena tweemaal in 't klein van Hannibal Caracci. Beiden zyn in een groote manier getekend. De eene, welke in de woesterny verbeeld wordt, ziet 'er wat manlyk uit; in de andere, die op den kant van 't stuk gebragt is, en een engel by zig heeft, bemerkt men een schoon

(*) In de slaapkamer, die de zesde in de ry de vertrekken is, hangen verscheiden beelden van Venus en eene Psyche van hem. Deeze kamer bevat een verzameling van wellustige stukken. Daartoe behooren, eene Leda van Leonard da Vinci, Adam en Eva van Jan Bellino; eene schoone bacchante van Lavinia Fontana, eene Venus van Palma den ouden, enz.

fchoon karakter. Een doode Christus met twee weenende engelen, een piquant stuk van Guercino. De h. Cecilia van Domenichino. In haar trekken heerscht veel bekoring, dog de handen zyn droog. De Bevalligheden, Cupido blindende, van Titiaan. In de Bevalligheden heerscht een schoon karakter, en het koloriet verdient inzonderheid lof. De verzoeking van den h. Antonius door Hannibal Caracci. De duivel wil hem met zyn klauwen verscheuren, en een leeuw hem opvreeten. In 't hoofd des heiligs is een groote uitdrukking. De zamenstelling en tekening zyn goed, en de engelen in de glorie ongemeen bevallig aangebragt. Een schoon vrouwen hoofd met blonde hairen van Titiaan.

In eene gallery, die met veel verguldsels en sieraaden van slegten smaak voorzien is, ziet men agt spiegels, welke scheuren Ciro Ferri met kindertjes, bloemen, en andere sieraaden, konstiglyk beschilderd heeft. Dit staat zeer aartig, en komt naby de manier van Pieter van Cortona. Zestien antieke koppen, van Keizers en Burgemeesters, uit porfier, staan op busten van *alabaſtro Cotognino*. Het ontbreekt in de kamers niet aan kostbaare marmeren tafels, waaronder die welke in de hoekzaal staat uit *cotognino* is. De overige meubelen zyn zeer slegt. In een paar kamers zyn marmeren fonteinen gebragt, die ze des zomers zeer aangenaam verfrischen.

Een andere kamer is van wegen eenigen in lyften gezette tekeningen merkwaardig. Van Julius Romanus ziet men een paar legers op marsch, een triomf, een slaapenden jaager, dien eenige nymfen in 't water willen snyten, een zwynenjagt, een menigte volks uit het amphitheater komende. De doode Adonis in de handen der Bevalligheden Cupido beklaagt hem, Venus weent, en eenige mingodtjes doorbooren het zwyn met pylen. Raphaëls tekening

*IV. Wyk,
di Campo
Marzo.*

van den slag van Konstantyn, die Julius Romanus in 't Vatikaan geschilderd heeft. De drie daaronder geplaatste basreliefs zyn naar dezelve tekening gemaakt, en van Raphaël getekend. Verscheiden mozaïeke stukken, als het portrait van Paul V. en een paar vogels, die op een eiken tak zitten, en zeer natuurlyk gedaan zyn.

Maria met het Kind en den h. Joannes van Andrea del Sarto. Het hoofd van Maria is ongemeen schoon, het koloriet valt in 't violette, en de omtrekken der beelden zyn niet zagt genoeg. Een schoone tekening van Raphaël, verbeeldende Christus-begraafnis, die zeer uitvoerig is, schoon 'er weinig werks in schynt te zyn. Een begraafnis van denzelven, in zyn eerste manier, op hout. De tekening is droog, dog juist, en in de hoofden is veel uitdrukking. De verlooving der h. Catharina zeer beoorlyk en los van Parmegianino geschilderd. Het hoofd der heilige heeft veel bevalligheid. Op den voorgrond aan den kant ziet men een zeer groot hoofd van Jofef, 't welk met het overige geen evenredigheid heeft.

In 't jaar 1763. ontdekte men in de Borghefische *Villa Monte Dragone* te Frascati aan drie marmeren tafels eene zonderlinge eigenschap, weswegen men ze hierin 't Paléis bragt. Zy zyn uit een antieke kornis genomen, die men door gezaagd heeft, om 'er een kamer mede te bevloeren. Het zonderlinge is, dat zy week zyn, zig buigen, en weder regt drukken laaten. Haar lengte bedraagt 3. voet en de dikte omtrent 1. duim. Als men ze met de einden ergens oplegt en 't middelste hol laat, zo zakt dat omtrent 1. duim in. De Abbé Sauvages, die ze het eerste onderzocht heeft, denkt, dat het marmer door de lengte des tyds, en de werking der lugt, de lymagtige drooge deeltjes, welken de buigzaamheid der andere deelen pleegen

te beletten, verloren heeft. Hy bevond te gelyk dat deeze tafels geen veerkragt, gelyk staal, (*) hebben, maar alleen buigzaam zyn, want zy krygen gebogen zynde van zelve haar voorige gedaante niet weder, dog moeten door een niterlyke kragt daar wederom in gebragt worden. Ondertusfchen blyft dit verschynfel altyd zonderling, wyl men by geen ander marmmer iets diergelyks befpeurt. Het moet een byzonder foort van marmmer uit een groef zyn, diergelyke men niet meer heeft, of 'er moeten ongewoone oorzaaken geweest zyn, welken het deeze eigenschap gegeven hebben.

*W. Wyk,
di Campa
Marzo.*

In het binnenste van 't Paleis ligt een kleine tuin met veel bedriegfonteyntjes. Uit drie niften komen kleine waternallen af, die van flegten fmaak zyn. Men vindt niets groens in deezen tuin, maar hy beftaat uit vierkante bedden met bloemen bezet, en met fteenen ingevat. Op zekere afftanden ftaan citroenboomen in aarden potten. Het beeldwerk is hier flegt, uitgenomen een klein basrelief, door Bartoli in plaat gebragt. Het verbeeldt drie fteden, onder zo veel vrouwelyke beelden; met een stadskroon op 't hoofd, waarvan de eene een offerkelk heeft. De zamenftelling is eenvoudig, en de drapery navolgens waardig. Alleen fchynen de beelden wat te kort te zyn.

Op de eerfte verdieping, welke de Heeren bewoonen, zyn de wintervertrekken met goede fchilderyen van Pouffin, Tempefta, Pieter van Cortona, en anderen, verfierd. In de grootfte kamer heeft Giacomo Piazza, een Kapucyn, aan de fries de gefchiedenis der Koningin van Scheba, en den roof der Sabynfche vrouwen gefchilderd. Ook ontbreekt het niet aan kostbaare behangfels naar de modellen

(*) Gelyk Venuti in zyne befchryving van Romeen fttaande houdt, zonder het behooryk onderzocht te hebben.

*IV. Wyk,
di Campo
Marzo.*

len der grootſte meesters gewerkt, en aan voortreflyke zogenaamde *studioli*, waaronder een van ebbenhout met edele ſteenen bezet, en met bybelfche hiftorien op gouden plaaſten verſierd, dat op 20000. dukaaten geſchat wordt.

Op de bovenſte verdieping, waar ook de talryke bibliotheek des overledenen Kardinaals Scipio Borghefe ſtaar, is een ry van kamers naar den nieuwſten ſmaak en zeer koſtbaar ingerigt. De zolderſtukken heeft Corradi, een Napolitaan, meeft geſchilderd. In de zaal ziet men agt groote landſchappen van den bekenden, en nog in Frankryk leevenden ſchilder, Vernet, waarvan 'er vier de tyden van den dag voorſtellen. De behangſels en vloeren zyn ſchoon. De tafels, deur- en ſchoorſteenlyſten beſtaan uit het ſchoonſte antieke marmer. Men zal weinig kamers te Romem van zo modernen ſmaak vinden, waarom zy ook, omze tegen de vogtige lugt, die 's winters te Romem heerſcht, te beſchermen, in dat jaargetyde altyd warm geſtookt worden. De hoofdtrap van 't Paleis is een wenteltrap, en veel ouder dan het tegenwoordige gebouw zelf. Zy is van Bramante's architectuur.

*Collegio
Clementi-
no.*

Niet ver van dit Paleis ligt het *Collegio Clementino*, aan de *Piazza Nicofia*, en behoort aan de order der Somaschi. Hieronymus Emiliani ſtigtede deeze order in 't jaar 1530. met inzicht om ze voornaamlyk voor de opvoeding van weezen te doen zorgen. De naam is afkomſtig van het vlek Somasco, tuſſchen Milaan en Bergamo, waar de ſtigter het eerſte gebouw daartoe aanlei. Clemens VIII. naar wien het Kollegie genaamd wordt, deed het huis voor de adelyke jeugd te Romem bouwen, en het is, nevens dat der Jeſuïeten, het geen waar de meefte voornaame families hunne zoonen ter opvoeding naar toe zenden. Jakob delta Porta was 'er de bouwmeester van. Binnen is een aartig theater, waarop de jonge heeren komedien ſpeelen.

In 't jaar 1764. heeft men hier twee treflyke lykbusfen van basalt, die eifond, en 6. voet lang zyn, gebragt. Men heeft in geheel Rom en niets van dit foort van basalt, 't welk in 't groene valt, en met aderen van chalcedon vermengd is. Zy zyn aan de Via Appia, niet ver van de baden van Caracalla en de kerk S. Cesareo, gevonden.

VYFDE WYK DER STAD ROMEN.

Rione di Ponte.

De vyfde Wyk der Stad wordt zo genaamd van de brug *V. Wyk*, der Engelen, *Ponte S. Angelo*, welke voor Sixtus V. daar *di Ponti*, toe behoorde. Zy begint by de Plaats voor die brug, en loopt langs den Tiber naar de lange schoone *Strada Julia* tot aan *Piazza Navona*.

Rondom de brug der Engelen was voortyds het schoonste der Stad; thans woonen daar weinig voornaame lieden. Op de Plaats voor dezelve worden sedert 1488. de misdadigers geregt, in plaats dat het ondryds op den Tarpeijfchen rots, op de plaats *Monte caprino* geheten, geschiedde. Voorheen stond hier omtrent een stuk van een ouden boog der Keizers Gratianus, Valentiaianus, en Theodosius, 't welk in de voorgaande eeuw is afgebroken.

Palazzo Ciciaporci, anders *Alberini*, in de *Strada de Palazzo Banchi*, is van Julius Romanus architectuur, en wordt voor de bouwkunst als een der merkwaardigsten gehouden. Tegen over staat *Palazzo Nicolini*, van de architectuur des beroemden Florentyner Jakob Sansovino. Op de plaats in 't zelve ziet men een groep van Mars en Venus, afkomstig van de hand van Moschino, een zoon van Simon Mosca. Vasari maakt 'er veel ophefs van.

Het gebouw van *Banco di S. Spirito* behoort tot het hospitaal des H. Geests, en is van Bramante gebouwd. Voor *Banco di S. Spirito*.

V. Wjk, Voorheen was hier de munt, die nu by Belvedere is. In
de Ponte. deeze bank liggen veele ryke lieden hnn geld, zynde het
hospitaal voor het zelve verbonden.

In den hoek der nabuurige Plaats, tegen over de kerk
S. Giovanni de' Fiorentini, toont het volgende opschrift
een merkwaardige en schriklyke overstrooming aan, en te
gelyk de hoogte waartoe het water gestegen was. Zy
viel voor op kermisnagt van 't jaar 1508. onder Clemens
VIII.

*Hic unda inclemens, dum sub Clemente superbit,
Pacis Rex oritur, Tibridis ira perit.*

De Paus kwam even van 't bezit neemen van Ferrara te-
rug, en had den 20. December zyn intreedde gedaan. Het
had van S. Jan af byna onophoudelyk geregend, en de
Tiber veroorzaakte veele kleine overstroomingen; dog den
23. ving hy aan zo schielyk te steigen, dat den 24. ver-
scheiden huizen in de Stad invielen, en wegspoelden. Den
25. 's morgens vroeg was het water 't hoogst, en de ge-
heele omtrek van de Rotonda, de Minerva, en de Piazza
Navona lag onder water. Hy kwam tot aan den trap der
Pieterskerk; de Ponte S. Angelo en Ponte S. Maria dree-
ven weg. Den 27. kwam het water weder binnen zyn
boorden. (*) Het stroomde omstreeks Ponte S. Angelo
zo sterk, dat men de van den vloed overvallen inwoonders
bezwaarlyk met schuiten redden kon. Die het digst aan
de brug en in de barakken van 't bastion van Gregorius
XIII.

(*) Het is nog in de jaaren 1530. en 1557. nog in de volgende
tyden zo hoog gezwollen geweest, waarvan men by Pasquino en in
verscheiden straaten opschriften vindt. *Trattato dell inondazione del
Tevere de Giac. Castiglione. 1599.*

XIII. woonden vlugten op de daken, en kroopen van *V. Wjz.* het eene op het andere, tot dat zy langs afgelaten ladders *di Ponte.* op de brug konden komen.

De kerk van S. Jan den Dooper, den Florentynen toe- *S. Giovan-* behoorende, ligt in de Strada Julia, niet ver van 't ge- *ni Batista* melde opschrift. Eenige Florentynen stigten hier in 't jaar *de' Fioren-* 1448. een gezelschap tot bezorging der armen, nevens *tini.* een hospitaal, en Leo X., een Florentyn, maakte 'er een kerspelkerk van, voor zyne te Romén woonende landslieden. Den 2. Augustus vierden de Ridders van S. Steven, van de welken wy by Pifa gesproken hebben, hunnen heilig ter eere, een groot feest in deeze kerk. Clemens XII. deed haar door Alesfandro Galilei een nieuwe voorzyde geeven, die met marmeren basreliefs versierd is. Zy heeft twee korinthische orders boven malkander. Dog de architect had beter gedaan van onderen de ionischen te plaatsen, en de zuilen niet half in te metselen. Het piedestal der bovenste zuilen doet een slegte werking, vooral dewyl 'er de ondersten geen hebben. De kornis des gevels schynt naar reden der zuilen die hem draagen te zwaar. De voorzyde is met standbeelden van Florentynsche heiligen versierd, dog 'er zyn nog eenige nissen leeg, om met den tyd gevuld te worden.

Het hoofdaltaar, welks basrelief den doop van Christus verbeeldt, en door Antonie Raggi gemaakt is, heeft tot architect Borromini gehad. Ter wederzyde bemerkt men eene schoone tombe van de familie van Falconieri, die het altaar gestigt heeft. Op het altaarstuk in den regter kruisgang heeft Salvator Rosa de h. Cosmus en Damianus op den brandstapel verbeeld: de engelen, om hoog verschynende, jaagen de beulen en soldaaten een grooten schrik aan. Het koloriet is frisch; de zamenstelling en de uitdrukking geeven een bewys van 't vuurige genie des meesters.

Een

V. Wyk,
di. Ponte. Een zonderlinge inval zyn de beenen van een gevallen man, wiens lichaam niet in het stuk is; zy liggen daar als of zy afgehakt waren. De tombe by de deur van den Prelaat Abgardi Corsini heeft Algardi, en dat van den Prelaat Accajoli, Hercules Ferrata gemaakt. Magdalena door den engel naar den hemel gedragen, in den kruisgang ter linkerhand, heeft Baccio Campi, de leermeester van Pieter van Cortona, geschilderd. De andere altaarstukken zyn meest van Civoli, Santi Tito, en andere Florentynen. Aan den eersten pilaar van 't schip ziet men een wel geordonneerd grafteken van den Marquis Capponi, door den Franschen beeldhouwer Michaël Angelo Slotz. Een vrouwlyk beeld leunt op den zark, en heeft een boek, aan haar voeten ligt een lam, insgelyks op een boek, waardoor de kunstenaar de zagmoedigheid des overledenen en zyne liefde tot de wetenschappen heeft willen uitdrukken. Twee Genies draagen zyn portrait in een medaillon. Het bouwkundige is aan dit gedenkteken, even zo zeer als de schrandere keus van verscheiden kleuren van marmer, te pryzen. Behalven dit, zyn 'er de tombes der Marquissinne Riccardi, en eenige anderen te zien.

Deeze kerk staat aan den ingang der Strada Julia, eene der langste en beste straten van Rome, welke Julius II. op de oude *Via regia* heeft doen aanleggen.

Palazzo
Sacchetti. Het Paleis *Sacchetti* is in aanzien der architectuur en schildering merkwaardig. De bekende architect Antonie van San Gallo heeft het voor zig gebouwd en bewoond. Naderhand heeft het de Kardinaal Pucci door Nanni Bigio doen voltooyen en versieren. In de eene voorkamer heeft Cecchino Salviati verscheiden historien uit het oude Testament, en in de gallery eenige historien van David, op natten kalk geschilderd. Deze stukken zyn, en voor de
teke-

tekening en het koloriet, met groote bekwaamheid uitgevoerd. Raphaël Borghini en andere schryvers pryzenze *V. Wijk di Ponte.* ongemeen. De Marquis Luccatelli heeft in dit Paleis eene verzameling van antieken, en voornaamlyk van schilderyen aangelegd, die Benedictus XIV. gekoft, en in 't Kapitoof heeft doen plaatsen. Uit de zaal van dit Paleis heeft men een goed uitzigt over den Tiber, 't welk te Rom en iets zeldzaams is.

Het Paleis *Gabrieli* is ten aanzien zyner grootte en hooge ligging merkwaardig. Het kwam voorheen den Hertog Orfini toe, die de daarby liggende kerk *S. Simone e Giuda di monte Giordano* heeft doen bouwen. Deeze bynaam komt van den Hertog Giordano Orfini af, dien de geheele omliggende streek toebehoorde. In 't Paleis is een fontein, die zeer veel water geeft, dat herwaards van Bracciano geleid wordt. Het is met eenige goede standbeelden, als een Diane, een Sileen, een bust van Scipio Africanus, enz. en niet minder met goede schilderyen versierd. De tegenwoordige bezitter is een groot liefhebber van de natuur- en wiskunde, en heeft daarom een schoonen voorraad van instrumenten, en een uitgelezen bibliotheek verzameld. De verzameling is de eenige in haar soort, wyl de voornaame Romeinen zig om deeze nuttige wetenschappen weinig pleegen te bekommeren.

Het Paleis *Lancelotti*, 't welk de Architect Franciscus *Lancelotti.* van Volterra begonnen, en Karel Maderno ten einde gebragt heeft, ligt in de straat *de Coronari* of der roozenkransmaakers, en moet, uit hoofde der menigvuldige standbeelden, van de liefhebbers der oudheid niet voorby gegaan worden. De voornaamsten daar onder zyn de grootste Diana van Efesen die te Rom en is, en een treflyk beeld van de Eerbaarheid, van Parisch marmer, 't welk een melkagtigen schyn gelyk alabafter heeft. Het gewaad is zo zagt,

V. Wyk, zegt, dat men byna den vinger der eene hand daaronder *di Ponte*. ontdekt. Het hoofd is nieuw, en schikt zig in aanzien van 't marmer en het werk wel voor het beeld. De konstenaar heeft het een laurierkroon opgezet, en schynt 'er niet om gedagt te hebben, dat het hoofd voor een beeld der Eerbaarheid geschikt was.

Als men uit de straat de' Coronari naar de Plaats Navona gaan wil, komt men eerst aan de *Piazza della Pace*, dicht by de welke het huis Rolandi ligt, waar eertyds een beroemd kabinet van penningen, allerlei oudheden en zeldzaamheden, plegt te zyn. Deeze schoone verzameling is meest verstrooid; alleen wordt 'er een gering gedeelte van in een zeker huis op de Piazza Farnese bewaard.

La Pace. *La Pace*, of *Maria della Pace* is gebouwd ter voldoening eener gelofte die Sixtus IV. ter verkryging van den vrede gedaan had, toen, in 't jaar 1480. Italië door de Turken met een inval bedreigd werd. Alexander VII. deed de kerk by eene diergelyke gelegenheid herbouwen, toen men naamlyk den vrede onder de Christen vorsten zeer verlangde. De voormalige reguliere Domheeren van 't Lateraan zyn in 't bezit deezer kerk gekomen. De groote schilder, Pieter van Cortona, heeft aan dezelve zyn bekwaamheid als bouwmeester getoond. De voorzyde bestaat uit twee orders boven malkander. De benedenste is dorisch, en maakt een uitspringenden portiek in de gedaante van een halven cirkel, 't welk de kerk een ouden tempel doet gelyken. De bovenste order is roomsch; dog het geheel wil al te konstig zyn. Vermoedelyk wilde de meester niet zo zeer een stuk van zuivere bouwkunde als een schilderagtig gezigt leveren, en dat oogmerk heeft hy, vooral by zonnenschyn, gelukkig bereikt. De terug getrokken zyden met de medaillons van Paus Sixtus IV. en Alexander VII. doen, met betrekking tot het

het hoofdportaal, een gelukkige uitwerking, en geeven 'er veel aanzien aan. *V. Wyk, di Ponte.*

De kerk bestaat van binnen uit een schip, dat wat klein is, met een agtkantige koepel van een goede gedaante. Het hoofdaltaar is met vier zuilen van verde antico, met standbeelden, en verscheiden soorten van marmer versierd. Op het zelve staat een van de door den Evangelist Lukas geschilderde Mariabeelden. Boven de eerste kapel heeft Raphaël eenige Sibyllen geschilderd, die veel geleden hebben. De tekening is juist, dog de zamenstelling zwak, 't welk waarschylyk aan de ongeschiktheid van de plaats moet geweten worden. De tweede kapel is, volgens Michaël Angelo's tekeningen, met arabesques versierd, die hoog geschat worden, dog niet eenvoudig genoeg zyn. Onder de koepel ziet men drie schilderyen. De eerste verbeeldt het bezoek van Maria, door Karel Maratti. Het is koel geschilderd, dog welgeordonneerd. De andere is de geboorte van Maria door den Ridder Vanni, in de manier van Pieter van Cortona. De derde is de dood van Maria, door Maria Morandi. De ordonnantie is wat verward, en 't stuk valt in 't roode. Aan het gewelf boven 't koor heeft Albani, met een zwak koloriet, de Hemelvaart van Maria afgebeeld. Zyne stukken aan de pilaaren onder de koepel zyn beter geslaagd. De plaats van 't klooster tot deeze kerk behorende is van Bramante.

De kerk *Maria dell Anima* is van de architectuur des *Maria* ouden San Gallo, (*) en heeft den bynaam van een hier *dell Ani-* gevonden Mariabeeld, gekregen, voor het welk een paar *ma.*

za-

(*) De goede architectuur der voorzyde heeft zo veel byval gevonden, dat zy in de kerk op 't Strand te Londen is nagevolgd, 't welk daar ook omtrent het voorportaal der Rotonda in de Martenskerk geschied is.

V. Wyk,
di Ponte.

zalige zielen gekniel liggen. Een kopy 'er van ziet men in basrelief boven de kerkdeur. In de eerste kapel des zygangs ter regterhand is een h. Benno, met het wonderwerk van den visch, door Carlo Veneziano afgebeeld. Op het hoofdaltaar heeft Julius Romanus de krooning van Maria door de engelen geschilderd. De h. Josef, Jakob, en nog een, roepen ze aan. Uit hoofde van de zwartheid des stuks kan men over de houding van 't zelve niet wel oordeelen; dog men ziet dat de Maria schoon, en de uitdrukking in de hoofden der engelen gelukkig is.

Vermits met deeze kerk het zogenaamd *Hospitium* der Duitschers verbonden is, ontbreekt het hier niet aan graftekens van Duitschers en Nederlanders. Aan den derden pilaar van 't schip ter slinkerhand is dat te vinden van Ferdinand Vander, waaraan de twee kindertjes, die een kleed houden, van Frans Quesnoy, niet schoonder zouden kunnen zyn; dat van Ariano van Alkmaar heeft den zelve meester gehad. Het gedenkteken des Kardinaals Andries van Oostenryk is van Egidio Fiamingo, gelyk ook dat van den Hertog van Kleef. Dat van den geleerden Kardinaal Slusius heeft Hercules Ferrata gemaakt. De vermaarde Bibliothecarius van 't Vatikaan, Lucas Holstenius, ligt hier ook begraven. De voornaamste tombe is die van Hadriaan VI. van Utrecht, aan de welke Michaël Angelo Senese zyne konst getoond heeft. (*)

De

(*) Het lange grafchrift op hem gemaakt luidt zeer roemrugtig, schoon hem Pallavicini, en andere Pauslyke Schryvers, wel voor een eerlyk man, maar niet voor een grooten Paus houden. Ondertuschen is het valsch, als Pater Labbe *Tom. I. de Script. Eccl. p. 415.* beweert, dat men op den zark der kerk dell'Anima, deeze van den Paus zelve ingedagte woorden leest.

*Hadrianus VI. hic situs est, qui nihil sibi infelicius in vita
duxit quam quod imperaret.*

Hy

De kerk van *S. Niccolo de Lorenese* voerde voorheen *V. Wyk*, den bynaam in *Agone*, om de nabyheid van den *Circus di Ponte Agonalis*, van welks brokken zy in 't jaar 1636. door Ka *S. Niccolo* rel Fontana gebouwd is. De aanleg is gelukkig; van bin *de Lorenese*. nen heeft zy eene ionische order. Men kan niets rykers zien dan deeze kleine kerk. Waar zig het oog maar wendt ziet men niets dan wanden met kostbaare marmers overtogen, verguldfels, en versieringen, waarvan de laatste al te menigvuldig zyn. De gewelven van 't schip, der kruisgangen, en des koors zyn van den reeds dikwyls gemelden nieuwen schilder Corrado, dien men den Italiaanschen Boucher noemen kan, wyl hy, gelyk die, zynen beelden een zekere behoorlykheid weet te geeven, de heldere partyen te veel verspreidt, en te veel lak gebruikt. Dog hy heeft meer verscheidenheid in zyn koppen en houdingen dan Boucher.

De Plaats *Torre Sanguina* heeft haar naam naar een ouden toren van roode baksteen, welken men nog ziet.

Het Paleis der Roomsche, dog oudtyds Duitsche familie van *Altemps*, is van Martin Lunghi den ouden. Op *Paleis Altemps.* de plaats van 't zelve staan goede beelden, als een Hercules, een Flora, een schoone schermer; op den trap een

Es-

Hy bezat geen weetenschappen, en was het tegendeel van zyn voorgangers Julius II. en Leo X, die beschermers der konsten waren, en de schilder- beeldhouw- en bouwkonst hooglyk beminden. Hadriaan haatte die veel eer. De bekende digter Sannazario maakte de volgende regels op hem.

*Classe virisque potens, domitque Oriente superbus,
Barbarus in Latias Dux quatit arma domos;
In Vaticano nosse latet, hunc tamen, alto,
Christe, vides coelo, probo dolor! & patetis.*

V. Wyk, di. Ponte. Eskulaap, Merkuur, en Bacchus; in de gallery een Apol, een Merkuur, eene Ceres, een Faun, en een schermer; in een kamer een treffelyk grafteken van Grieksch marmere met basreliefs, schoone zuilen van giallo antico, porfier, enz. In de kapel liggen de beenderen van den h. Paus Anicetus in een schoone antieke urne. Zyn leeven is aan de zoldering door Leoni geschilderd.

S. Apollinare. De kerk van *S. Apollinare* hoort aan het daaraan verknogte *Collegio Germanico*, en staat op de Plaats van 't Paleis des Kardinaals de Luna, die by de groote kerk-scheuring in 't jaar 1394, een tegenpaus van Benedictus XIII. was. Het Kollegie behoort den Jesuïeten, en daar worden omtrent honderd jonge Duitschers en Hongaaren opgevoed. De kerk is sedert eenige jaaren door den Ridder Fuga herbouwd, en 't voorportaal voor de zelve, waarop de doopvont is, met marmere ryklyk versierd. Het altaar schikt zig hier niet wel, dewyl op een plaats waar een geduurige beweging van doorgangers is de aandacht te veel verstrooid wordt. De kerk heeft van binnen korinthische pilasters, en over 't geheel een goeden aanzeg. De evenredigheden zyn juist, dog vallen wat mager uit. De kapellen zyn meest met moderne schilderyen van Placido Costanzi en andere meesters versierd, en zeer ryk in marmere, gelyk alles wat den Jesuïeten toekomt. Inzonderheid vertoont zig het hoofdaltaar wel. In de derde kapel ter regter hand staat een schoon standbeeld van den h. Franciscus Xaverius door Le Gros. De stelling en tekening daaraan is wel uitgevallen, dog de kleederen hebben te veel kleine plooijen.

S. Agosti. De kerk van *S. Agostino* is de voornaamste van de monniken der Augustynere order te Rom, en, tegens het einde der vyftiende eeuw, meest van steenen uit het Coliseo gebouwd. De vorm derzelve valt in den gothischen smaak,

finaak, schoon zy zeer verfierd is. Het met een kostbaaren tabernakel voorziene hoofdataar is van Bernini, en de engel daarboven van Algardi. Het Mariabeeld wordt het weinig konstige penseel van den h. Lukas toegeschreven. Eenige Grieken, wil men, hebben 't na de verovering van Konstantinopolen herwaards gebragt. Een verlies is het voor de konst dat hier de schilderyen, die meest van groote meesters zyn, zo veel geleden hebben, zo dat men 'er niet veel meer van ziet. Wy willen egter de voornaamsten aanwyzen, omdat zy in de historie der konst vermaard zyn.

Aan den derden pilaar ter linkerhand is de Efaïas van Raphaël. De konstboeken pryzen inzonderheid de knie 'er van. In de kapel des kruisgangs ter regter hand zyn drie stukken van Guercino, naamlyk op het altaar de h. Franciscus, Hieronymus, en Joannes, en op beide zyden de h. Jacobus, en de door den h. Franciscus ter aarde geworpen Kettery. Boven de deur der andere kapelle, in den linker kruisgang, ziet men den h. Thomas van Villa nuova, die aalmoezen uitdeelt, van Romanelli, in de manier van Pieter van Cortona, zyn meester. Van binnen is de gantsche kapel van Lanfranco. De zoldering stelt de Hemelvaart van Maria voor, het altaarstuk de krooning van Maria, die door S. Augustinus en Willem aangeroeven wordt. Aan de eene zyde ziet men den h. Augustinus, peinzende over de verborgenheid der Drieëenheid, en nevens hem het kind dat water in een kom schept, en zegt, dat het ligter ware daar mede de zee leeg te scheppen, dan die verborgenheid te doorgronden. In de eerste kapel by den ingang ter linker hand heeft Michaël Angelo de Caravagio de Aanbidding der herders afgebeeld. De kapel Pamfili is zeer kostbaar. Men ziet 'er den h. Thomas van Villa nuova, die eene schoone be-

V. Wyk, di Ponte. delaares, welke een kind aan de borst heeft, een almoe-
geeft, door Hercules Ferrata in marmere gehouwen.

In deeze kerk zyn verscheiden gedenkstukken, die men niet moet voorbygaan. Het schoone monument van den Kardinaal Lorenzo Imperiali heeft Domenico Guidi gemaakt. Een witte adelaar heft in de vlugt het deksel van 't graf op. Deeze zinspeeling op de vergoeding der Ouden is des te gelukkiger, omdat de familie van Imperiali een adelaar in haar wapen heeft. Op de eene zyde staat het standbeeld van den Tyd, op de andere dat van den Dood. Boven de deur die naar 't klooster gaat is het monument van een anderen Kardinaal Imperiali. Onuphius Panvinius, die zo veel aan de oudheden verdiend heeft, ligt hier ook begraven. Boven het graf van de Vrouw des Ridders Calabrese hangt haar portraict, door haaren man geschilderd.

Op het monument van den vermaarden Kardinaal Hendrik Norris is zyn borstbeeld, door Franciscus Maratti. Hy was een Augustyner van Verona geboortig, en stierf in 't jaar 1704. Men heeft een menigte van geleerde schriften van hem, inzonderheid heeft hy zig door zyne hittorie der Pelagiaanen bekend gemaakt.

Biblioteca Angelica. Het Klooster naast deeze kerk is zeer ruim, en door den tegenwoordigen Generaal der order Vasquez, onder opzigt van Vanvitelli nieuw opgetrokken. De zelve heeft ook een schoone nieuwe sakristy by de kerk aangelegd. De bibliotheek van 't klooster staat vyf dagen in de week voor een ieder open. Zy is van een zekeren Angelo Rocca van Camerino gestigt, waarom zy Angelica heet, en hoort, nadat zy op verscheiden wyzen is vermeerderd geworden, onder de voornaamsten van Romer. Men heeft hier de handschriften van den zo even gemelden Kardinaal Norris. Een aanzienlyke n aanas heeft zy door 't verkry-
gen

gen der verzameling van den geleerden Lucas Holstenius ontvangen, en door de heerlyke bibliotheek van den Kardinaal Pafionei is zy verdubbeld geworden.

ZESDE WYK DER STAD ROMEN.

Rione di Parione.

De zesde wyk van Romem, *Rione di Parione*, begrypt *VI. Wyk*, den omtrek van Piazza Navona, en gaat van daar langs *Strada di Perione. Papale* naar *Campo di Fiore* tot aan *S. Andrea della Valle*, 't welk een deel van 't oude Campus Martius en der renbaan van Flaminius uitmaakt. De naam *Parione* wil men dat van *Apparitores*, dus werden voormaals de Sbirri genaamd, afkomstig is. Men denkt dat zy in deeze streek plegten te woonen.

De plaats van *Campo di Fiore*, wil men, heeft aan *Flora*, *Campo di* of zekere hoer, *Terralia*, toegekomen, welke ze aan 't *Fiore*. Roomsche volk by uitersten wil gemaakt heeft, en naderhand als eene Godin geëerd is. Hier wordt tegenwoordig de koorn- en paardenmarkt gehouden. Voorheen werden op deeze plaats de kettens, en andere veroordeelden door de Inquisitie, ter dood gebragt. Dog sedert men in dit opzigt redelyker, en der godlyke en natuurlyke wet overeenkomstiger denkt, ziet men hier zelden zulke wreeden meer.

Aan het Campo di Fiore, waar nu het Paleis Orfini of *Pio* staat, lag voormaals het Theater van Pompejus, 't *Theater* welk het eerste regte en bestendige theater in Romem was, *van Pompejus*.
en

(*) Wy hebben boven by 't Paleis der Consulta, waar de Kardinaal woonde, 'er van gesproken. Het klooster heeft zynen efgenaamen 3000. scudi, een maatige somme in vergelyking van haare waarde, daarvoor betaald.

VI. Wyk, en volgens Plinius (*) 80000. menschen bevatten kon-
di Pariene. Ten dage dat Cæsar vermoord werd hielden de zamenge-
 zworenen hier een groot getal sghermers in gereedheid.
 Men ziet 'er in den stal van 't genoemde Paleis nog eenige
 gewelven van, en de nabuurige huizen zyn in een halven
 cirkel gebouwd, welks middelyn de straat uitmaakt die
 van Campo di Fiore naar S. Andrea della Valle loopt;
 gevolgelyk was op deeze zyde niet alleen het toneel, maar
 ook de gallery, waarin zig het volk als 't begon te rege-
 nen borg, en waar de speelders zig in de koorgezangen
 en dansen oeffenden. (†) Voor het theater lag het Raad-
 huis van Pompejus, waar de Raad op den dag toen Cæsar
 vermoord werd vergaderde.

*Palazzo
 Pio.*

Het gemelde Paleis *Pio* werd in de vyftiende eeuw ge-
 bouwd, en kwam na 't uitsterven van het huis van Orfini
 aan de prinzen Pii di Carpi, die een fraaijen ingang tegen
 't noorden hebben aangelegd. Daar staan eenige antiëken
 in, dog de schoone schilderyen, die hier eertyds waren,
 heeft Benedictus XIV. voor de pragtige verzameling van 't
 Kapitoel gekoft.

*S. Lorenzo
 in Da-
 maso.*

Van de kerk *S. Lorenzo in Damaso*, die de h. Paus
 Damasus reeds op 't einde der vierde eeuw zou gestigt
 hebben, voert de Kardinaal *Vice Cancelliere* altyd den ti-
 tel. Zy is met goede schilderyen en ryke kapellen voor-
 zien. Op het door Bernini aangelegde hoofdataar heeft
 Frederik Zuccherò het stuk geschilderd. De beroemde
 digter Hannibal Caro ligt in deeze kerk begraven, en zyn
 borstbeeld is van Dosio. Aan den zelve pilaar ziet men
 ook

(*) *Hist. Nat. l. 36. c. 15.*

(†) Deeze gissing wordt versterkt door een plan van 't Kapitoel
 gemaakt ten tyde van Septimius Severus, waar men niet slegts een
 stuk van het Theater, maar ook de gallery ter zyde ziet,

ook het gedenkteken van Valtrini door Bernini. De kapel *VI. Wyk*, van de ontvangenis van Maria is van Pieter van Cortona; *di Parione*. ook heeft hy het gewelf gefchilderd.

Palazzo della Cancellaria is een ruim gebouw, waarin *La Cancellaria* altyd de Kardinaal *Vice-Cancelliere* woont. De Kardinaal Rafaël Riario deed het volgens het plan van Bramante, of, gelyk anderen willen, van San Gallo, bouwen, en de steenen daartoe werden uit het Colifco, en van een ouden boog van Gordiaan, genomen. De voorzyde aan Campo di fiore is geheel van marmer, en van Fontana's architectuur. Zy heeft zo veel van Vignola's smaak, dat men hem voor den bouwmeester houden zou. De inwendige vierkante plaats heeft twee galleryen met arkades boven malkander, die op zuilen van graniet rusten. De pragtige hoofdtrap leidt naar twee ryen groote kamers, die van Salviati, Vafari, en andere meesters befchilderd zyn. In de groote zaal vergaderen de voornaamfte bedienden der kanselary, inzonderheid de twaalf Prelaaten, die de Pauslyke bullen moeten overzien en afvaardigen. Zy is met de kartons van Francefchini, die in de koepel van St. Pieter in mozaïek gebragt zyn, verfierd. Daaronder heeft Nafini van Siena de gebouwen, die Clemens XI. te Romem heeft doen bouwen of verbeteren, in gezigten voorgesteld. Aan de poorten van dit Paleis worden de Pauslyke Bullen, ordonnanties, en de bekendmakingen, wanneer openlyk konfistorie zal gehouden worden, aangeplakt.

Ter zyde van dit Paleis is de *Strada degli Orefici*, waar al de goudfmeden wonen. Deeze straat geeft eenen vreemdeling een groot denkbeeld van den rykdom der Stad Romem. Zy is zeer leevendig in vergelyking van 't Corso en den oord daar de adel woont. De goudfmeden hebben veele voorregten, en hunnen *Ca-*

VI. Wyk di Parione. merlingo, die onmiddelaar onder den Kardinaal Camerlingo staat.

De *Chiesa nuova* of *Maria in Vallicella* voert dien laafien naam om dat zy in een laagte ligt. Men noemt ze egter meer *Chiesa nuova*, federt dat zy door de zorg van Filippo Neri in 't jaar 1575. nieuw en pragtig is opgebouwd. De voorzyde is van Martin Lunghi. By gelegenheid des jubeljaars van 1700. hebben de vaders van 't Oratorio hun kerk met stukadoorfels en verguldfels doen verfiereu. Aan de voorzyde zyn twee orders, een korinthifche en een roomsche, boven malkander. De benedenfte half ingemefelde kolommen hadden behoord of geheel vry te flaan of pilaffers te zyn. Het piedeflal der bovenfte order is veel te hoog, en het rifaliet in den gevel doet een kwaade werking. Anders zyn de evenredigheden fchoon; inzonderheid agt men de kapiteelen hoog.

Van binnen is de architectuur, die niet kwaad is, van Borromini. Het fchip is eng, en de koepel wat klein. In 't algemeen wil de architectuur al te konfzig zyn, en de zoldering is al te veel verfierd. Aan 't middelste gewelf heeft Pieter van Cortona Maria gefchilderd, op voorbidding van Filippo Neri, de oude kerk bewaarende van in te florten, een wonderwerk dat men op rekening van dien heilig zet. De uitvinding is flegt. Maria houdt de kerk op, terwyl het volk de vlugt neemt. De heilige en het volk flaan buiten de kerk te bidden waar geen gevaar is, en Maria houdt ze van binnen op, daar geen menfch is. De architectuur in 't fluk is zeer doorzigtkundig, dog Maria wat lomp, en de glorie niet lugtig genoeg. Van den zelven meefter is de wat onregelmaatig geordonneerde hemelvaart van Maria aan de tribune, zo wel als de koepel, waar men Christus ziet, die God den Vader de werktuigen des lydens, door de engelen gedragen, vertoon.

Dit

Dit stuk heeft veel byzondere schoonheden, dog men *VI. Wyk,* moet op de juistheid der tekening, alzo weinig als in zyn *di Parione.* andere stukken, zien.

In de andere kapel ter regterhand hangt de begraafnis van Christus door Michaël Angelo da Caravagio. Men ziet 'er dat hem eigen wilde vuur niet in, en de harde overgangen van licht en schaduw. De Hemelvaart in de derde kapel is van Muziano. De kapel Spada onder 't orgel is van Fontana's architectuur. Zy pronkt met kostbaar marmer, en tien treflyke zuilen van breccia, dat in 't geele valt. De h. Carolus Borromæus en Ignatius, die Maria aanbidden, zyn van Karel Maratti met een zeer lustig penseel geschilderd. Het aangezigt van Maria is te rond, dog het beeld van den h. Karel meesterlyk. Het stuk ter regterhand in de zelve kapel, verbeeldende den h. Karel, die kranken geneeft, is van Bonatti, en de h. Karel aalmoezen uitdeelende aan de andere zyde van Scaramuccia.

Het majestueuze hoofdaltaar heeft veertien treflyke zuilen van porta santa, (*) welker voet, kapiteel, nevens den tabernakel en den engel uit verguld brons bestaan. De tekening van het gantsche werk komt van Ciro Ferri. De drie schilderyen by dit altaar zyn van Rubens eerste manier, toen hy nog niet wist welk eene hy kiezen zou. De middelste verbeeldt Maria in een glorie, de andere ter zyde den h. Gregorius, en de derde eene gekroonde heilige tuschen drie andere heiligen.

In de kapel ter linkerhand, waar het lyk des h. Filips Neri ligt, zyn geen foorten van marmer en agaat gespaard.

Het

(*) Dit marmer wordt zo genaamd naar de heilige deur der Pieterskerk, waarvan de raamen uit dit soort van marmer gemaakt zyn.

VI. Wyk, di Parione. Het altaarstuk van Guido vertoont den heilig in den gebede tot Maria. In de naaste kapel ziet men de voorstelling van Maria in den Tempel van Frederik Baroccio. Het beeld van Maria heeft veel bevalligs, en het geheele beeld veel schoons, schoon de tekening eenigfins gebrekig, en de drapery zwaar is. Van het stuk diens zelven meesters in de vierde kapel op deeze zyde geldt het zelve oordeel. Het verbeeldt het bezoek van Maria by Elizabeth.

De fakristy is ook van Pieter van Cortona op natten kalk geschilderd. Men ziet 'er in een grooten engel met een kruis, en kleine cherubim, die de andere werktuigen van het lyden draagen. De zoldering is van een verruklyk koloriet, en het karakter van den engel treflyk. Het kruis doet voor de perspektief een zonderbaare werking. De marmeren groep van den h. Filip Neri, nevens een engel die een boek houdt, is een zeer middelmatig stuk van Algardi, schoon 'er Venuti veel mede op heeft. In een kapel in 't klooster, waar de armstoel van deezen heilig bewaard wordt, hangt een treflyk stuk van Guercino, waarin het hoofd van den heilig meesterlyk geschilderd is. In een ander vertrek, waar zyn huisraad in bewaaring is, heeft Pieter van Cortona de zoldering met een frisch koloriet beschilderd.

Oratorio van Borromini.

Aan de kerk komt het *Oratorio* deezer Vaders, 't welk een bewys oplevert van 't buitensporig genie van Borromini. Aan de voorzyde heeft hy een nieuwe order aangebragt, waar de kromme en regte lynen op een wonderlyke wys t'zamenverbonden zyn. Sommigen hebben dit als iets vernuftigs aangezien; dog inderdaad loopt de geheele uitvinding aan tegen de eenvoudigheid der schoone bouwkonst, en is een gevaarlyk model voor jonge meesters. Op het hoofdaltaar heeft Vanni, Maria, aan Filip Neri en Cecilia verschynende, geschilderd. Het Klooster

is

is ook van Borromini. Een fraaije colonnade draagt een *VI. Wyk*, dubbelde gallery, welke het gebouw een nieuw, dog edel *di Parione*, aanzien geeft. De Vaders deezer order bezitten een heerlyke bibliotheek met veele handschriften.

De *Pasquino* is een zo bekend standbeeld, (*) dat wy *Pasquino*. het niet voorby kunnen gaan. Het stond voormaals op een kleine Plaats, omtrent 50. schreeden van de Piazza Navona, aan 't begin van de *Strada de' librari*, waarbyna al de boekverkoopers van Rom en woenen. Deeze Plaats heeft haaren naam van een Roomsche familie, of van een grappigen schoenmaaker, na wiens dood het beeld dien naam behouden heeft, en sedert heeft men 'er allerlei fatires op aangeplakt. *Marforio*, een ander beeld digt by 't Kapitoel, deed de vraagen, en *Pasquino* antwoordde. Men heeft een verzameling van satirische antwoorden van *Pasquin*, endiergelyke invallen worden, zo wel in Italiën als Frankryk, *Pasquinades* genaamd. De meeste scherpe antwoorden geeft *Pasquin* geduurende het Conclave. Dan vermaakt hy zig dikwyls op een grove wys ten koste der Kardinaalen, schoon de mode daar van allengskens meer en meer afneemt. Voorheen maakte men geen zwaartigheid, op die wys den Pauzen zelfs te verstaan te geeven, wat het volk niet beviel. By voorbeeld toen *Clemens XI.* uit den huize *Albani*, groote sommen naar zyn geboortestad *Urbino* zond, vroeg *Marforio* wat *Pasquin* deed, en die antwoordde, *Guardo Roma, che non vada a Urbino*, 't welk zyn Heiligheid het best van allen begreep.

Om-

(*) Het is eigenlyk maar een verminkt, dog schoon gewerkt standbeeld, dat men gemeenlyk, maar zonder grond, voor een soldaat van *Alexander den Groeten* uitgeeft. Het werd onder 't Paleis *Orfini* of *Pio* gevonden. Belachlyk is het met *Bernini* te beweeren, dat het de schoonste statue uit de Oudheid is.

VI. Wyk, Omtrent ander halven mans lengte boven dit beeld, ver-
di Partone. toont zig een gedenkteken met een opschrift, dat het wa-
 ter des Tibers by de schriklyke overflooming des jaars
 1530. zeer hoog gestaan heeft. Het opschrift gewaagt van
 de toenmaalige droevige tyden, en zinspeelt op de plon-
 dering der stad, welke drie jaaren te vooren was voorge-
 vallen. De Keizerlyke troepen veroverden Romem, onder
 aanvoering des Connetables de Bourbon, die 'er by sneu-
 velde, en hielden 'er byna twee maanden lang huis, op 't
 gruwzaamste met plonderen te werk gaande. De Paus
 bleef zes maanden lang op S. Angelo ingesloten, en moest
 alles inwilligen, om maar van den Keizer zyne vryheid
 weder te erlangen.

*Piazza
 Navona.*

De *Piazza Navona* is eene der grootsten in de stad, en
 zou een der pragtigste plaatsen van de wereld zyn, indien
 zy met zulke gebouwen als het Paleis Pamfili en de kerk
 S. Agnese omgeeven was, daar thans op de eene zyde
 'er veel slegte gebouwen onder loopen. Hier wordt des
 woensdags en op andere dagen der week een groote markt
 gehouden, waar veel voddenkraamen, oud yzerwerk, en
 Jooden, deezer schoone plaats een armzalig aanzien gee-
 ven. Zy is 80. schreedem breed, en byna 400. lang.
 De langwerpige, en aan den eenen kant afgeronde gedaan-
 te, heeft zy van den ouden *Circus agonalis*, die hier
 lag (*), en van Keizer Alexander Severus gebouwd was.
 Gregorius XIII. deed de plaats vergrooten, haar een goe-
 de gedaante geeven, en 'er twee fonteinen aanleggen. De
 mid-

(*) De Agonaalſche spelen werden hier ter eere van Janus gehou-
 den. Eenigen meenen dat *Navona* een verbasterde uitspraak is van
 't Griekſche *Agone*. Ten tyde van Ovidius, wil men, was deeze
 plaats besloren, en werd tot het rennen van paarden gebruikt. Men
 houdt ze voor de plaats die hy *Equiria* noemt.

middelste en pragtigste is egter uit de milddaadigheid van Innocent X. afkomstig. *VI. Wyk, di Pariene.*

De fontein voor het Paleis Pamfili bestaat uit twee groote kommen boven malkander. Op den kant der bovenste zyn groote koppen of maskes, *Mascaroni* genaamd, van Michael Angelo, die water uitgeeven, gelyk ook vier Tritons van Flaminio Vacca en andere meesters, die door twee hoorns water uitwerpen. De beelden zyn niet schoon, dog het denkbeeld is natuurlijk. In 't midden staat een ronde Triton van Bernini, die eenen dolfyn by den staart houdt, welke het water in de gedaante van een waaier uitspuit, dog kwalyk getekend is.

De op de noordzyde der Plaats door Gregorius XIII. aangelegde tweede fontein geeft een menigte waters, en is wel van marmar, dog voor 't overige eenvoudig, zonder beeldwerk. Het water komt uit het midden door een steen te voorfchyn, en valt in de groote kom. Op deeze plaats ligt nog een schoone schelp, die by S. Lorenzo in Damaso, waar de Porticus van Pompejus eindigde, is opgegraven.

De heertyke fontein, die in 't middelpunt der Plaats ligt, *Bernini's fontein met den obelisk.* is onbetwistbaar eene der schoonste uitvindingen van Bernini. Men ziet de vier grootste rivieren uit de vier werelddeelen, den Donauw met een riem in de hand, den Ganges als een Moor, den Nyl, met een bedekten kop, wagens de onzekerheid zyns oorsprongs, en La Plata, zittende op een stuk van een zwaaren rots, die een obelisk draagt. (*)

Men

(*) De riviergod tegen over de kerk van S. Agnese heeft de houding van een mensch die voor iets verbaasd staat of bevreesd is, en men zegt dat Bernini daarmede op de zonderlinge architectuur der kerk gezinspeeld heeft, als ware de god versield over den grilligen inval van Borromini.

VI. Wyk. Men kan van de vier zyden door den rots heen zien, van *di Partone*. den welken vier stroomen afvlieten, die egter wat te weinig waters geeven. De opening verbeeldt een hol, waaruit een van Lazarus Morelli vervaardigd paard en een leeuw, als de eigenschappen van Europa en Afrika, te voorschyn komen, om te drinken. Boven den ingang van 't hol ziet men ter wederzyde het Pamfilische wapen van Innocent X. en op den 24. voet hoogen rots een groot piedestel, waarop de obelisk rust. Het geheele werk heeft een schoone evenredigheid, en is zeer konstig geordonneerd, om den obelisk te meer te verhoogen. Het bedraagt omtrent de hoogte van 105. voet. In 't beeldwerk ontdekt zig een grootere manier, en rigtiger tekening, als gemeenlyk die zyn welken Bernini gebruikt. De palmtak is wel geordonneerd, en karakterizeert de eene rivier. De styl in de rivieren toont iets manlyks en groots, en komt by het antieke. De meesters waren Claudio Framese, Baratta, Fancelli, en Antonio Raggi. De statues bestaan uit marmet, de rots uit travertynsteen, en de obelisk met het piedestel uit rood graniet. Hy werd in 't jaar 1651. opgerigt. De vier wydloopige opschriften op de zyden des piedestels strekken ter eere van Paus Innocent X.

De met Egyptische hieroglyphen versierde obelisk heeft een hoogte van 50. voet, en stond voorheen in den Circus van Caracalla, die hem uit Egypten deed komen, en hier oprigten. Van de overblyffels deezer renbaan by St. Sebastiaan, in de plaats die *la Giostra* genoemd wordt, spreeken wy in 't vervolg. Deeze obelisk heeft Vader Kircher aanleiding gegeven tot het schryven van een geleerd, dog met vcele ongegronde gissingen opgevuld werk, 't welk 560. bladzyden in folio be-

beftaat. (*) Zyne verklaringen fchynen ten deele ver- *VI. W. 96.*
 nufstig genoeg; dog of zy zo waar zyn, is niet te beflis- *di Parione.*
 fen, dewyl zyn geheele zamenftel op giftingen fteunt. Wy
 willen ten bewyze een voorbeeld bybrengen. Op de
 ooftzyde ziet men, naar de fpits toe aan, een kogel met
 twee vleugels en twee flangen. Dit is volgens Vader Kir-
 cher een zinbeeld der Godheid. De kogel duidt aan dat
 God een onmeetlyk en eeuwig wezen is, de flangen zin-
 fpeelen op zyn wysheid, en dat alles van hem is voort-
 gekomen; en de vleugels, dat hy alomtegenwoordig en
 een geest is. Alle die gedagten zyn met groote geleerd-
 heid bewezen, en daaruit wil hy eindelyk opmaaken, dat
 deeze hieroglyphen te zamen genomen niets anders aan-
 wyzen, dan dat de wereld, met alles wat 'er in is, door
 het hoogfte wezen, 't welk de Egyptenaars Hemfta noem-
 den, voortgebracht is:

De groote menigte waters, 't welk de drie fonteinen op *Bewatt.*
 de Piazza Navona leveren, geeft gelegenheid tot eenering *der*
 zonderlinge gewoonte; die men buiten Rom bezwaarlyk *Plaats.*
 vinden zal, dog egter zeer vermaaklyk is. Alle zondagen
 in Augustus worden des namiddags de afleidingen der fon-
 teinen toegestopt, zo dat de Plaats, die rondom wat hoo-
 ger geplaveid is; onder water geraakt. Binnen twee uren
 ftaat het in 't midden, waar 't het diepste is, een el hoog,
 en dan ryden de voornaamfte lieden met hun koetsen
 rondom. De beweeging der paarden en koetsen in 't wa-
 ter geeft in de hette dier maand een aangenaame verfris-
 fching,

(*) *Athanasii Kircheri Obeliscus Pamphylius, i. e. Interpretatio hucusque
 intentata Obelisci hieroglyphici, in quo post varia Aegyptiaca, Chaldaica,
 Hebraica, Graecanica antiquitatis, doctrinaeque, quae sacra, quae profa-
 na monumenta; Veterum tandem Theologia, hieroglyphicis involuta sym-
 bolis, detecta, e tenebris in lucem afferitur. Rom. 1650.*

VI. Wijk, sching, niet alleen aan die in de koetsen zitten, maar ook *di Parione*, aan de menigte van toekykers, waarmede alle de vensters vervuld zyn. Voorheen bragt men een deel van den nagt op de Plaats door, spysde in de naaft gelegen herbergen, en maakte muziek, dog Clemens XIII. heeft dit verboden. By 't aanbreeken des nagts wordt het water weder weggelaten. De koetsen ryden in ryen op en neer, en gaan omtrent tot aan de voorasfen in 't water. De menigte derzelve maakt egter dat het niet zonder wanorder afloopt. Vermits de Plaats geplaveid, en het fonteinwater zeer zuiver is, droogt het in weinig uren weder op, zonder een kwaaden reuk te veroorzaaken. (*)

S. Agnese. De groote en pragtige kerk van *St. Agnese* geeft der Piazza Navona een heerlyk sieraad. Voorheen was zy een kerspelkerk; dog sedert dat zy door 't huis van Pamfili herbouwd is, behoort zy aan het zelve, en de Prins Doria, als erfgenaam van dat huis, is 'er sedert eenige jaaren patroon van. Men verhaalt dat Simphronius, Stadhouder van Rome, een vervolger der Christenen, de h. Agnes in de gewelven van den Circus agonalis, waar zig de ontugtige vrouwen pleegen optehouden, brengen deed, om ze den geilen wellust der soldaaten ten prooije te geeven; dog dat, wanneer zyn eigen zoon zelf die euveldaad wilde bedryven, de haren der heilige zo schriklyk waren aangewasfen, dat zy 'er geheel mede bedekt, en hy daardoor in zyn voorgenomen stuk belet geworden

was.

(*) In 't jaar 1729. gaf de Kardinaal de Polignac, wegens de geboorte des Dauphins, op deeze Plaats een heerlyk festyn, waartoe groote stellaadren werden opgerigt, volgens 't plan van Pannini. Wy spreken 'er alleen van, omdat men 'er een groote schoone plaat van heeft, welke de geheele Plaats nevens de fonteynen, gebouwen en stellaadren, in perspektief verbeeldt.

was. Hy viel dood ter aarde; dog de heilige bragt hem door haar gebed weder tot het leeven.

VI. Wijk,
di Pariene.

De kerk S. Agnese ligt tusfchen twee paleizen van gelyke bouworder, welken der Plaats een fchoon aanzien geeven. Innocent X. bouwde ze, en ftelde een getal priesters 'er toe, die *Cappellani Innozenziani* genoemd worden. De voorzyde is van Borromini, en fchoon men 'er in berispt, gelyk boven by den obelisk voor de zelve gefchied is, dat 'er te veel konft aan is te konft gelegd, is 'er ook veel goeds in, en zy behoort onder de aartigften van Romem. De kloktorens zyn in vergelyking der koepel te hoog. Het binnenste is volgens 't ontwerp van den Ridder Rainaldi gebouwd, de koepel uitgenomen. Het is een Griekfch kruis, waarvan de eene arm tot een inkomem, en de drie anderen tot drie kapellen dienen. Vier kleinder kapellen zyn 'er in de niffen der groote mafieve pilaars, die de koepel draagen, en met zeer middelmaatige basreliefs op de altaaren verfierd. Deeze pilaaren fchynten te zwaar; dog de koepel zelve heeft goede evenredigheden. Waar men maar ziet ontdekkt men de fchoonfte foorten van marmer, en de zoldering pronkt met verguld ftukadoorfel. Het hoofdaltaar is met bont alabafter overtrokken, en heeft een paar fchoone zuilen van verde antico. De ftandbeelden van Maria, Josef, Joannes, en Joachim, zyn van Domenico Guido. Ciro Ferri heeft begonnen de koepel te befchilderen, en zyn leerling Corbellini heeft het voltooid. De allegoriefche fchildery aan den pilaar daaronder is van Baciccio. De manier is frifch, dog de tekening en de houding zyn gebrekig. Boven den ingang ziet men van binnen het pragtige gedenkteken van Innocent X.

Langs een trap komt men beneden onder 't gewelf, waar de h. Agnes zou gefchonden worden. Het basrelief op

VI. Wyk, di Parijs. het altaar alhier is van Algardi, en verbeeldt het geval. De stelling en miene der heilige is goed, dog het overal met hairen bewasfene lichaam ziet 'er affchuwelyk uit. Over 't geheel verdient het niet onder de beste stukken van dien meester gerekend te worden. Van het pragtige Ofsensorio deezer kerke hebben wy boven gesproken. (*)

Palazzo Pamfil.

Het *Palazzo Pamfil*, 't welk sedert eenige jaaren den Prinse Doria toekomt, heeft Innocent X. in 't jaar 1650. door Hieronymus Rainaldi, doen bouwen, (†) en daardoor der Piazza Navona het grootste tieraad gegeven. Het voornaamste in het zelve is de schoone gallery, die Pieter van Cortona op natten kalk geschilderd heeft. Men geeft de schuld, dat de meester hier zo wel niet geslaagd is als in de Barberynsche zaal, aan zekeren Prelaat, die 'er 't opzigt over had, en den schilder te veel verhaastte, en gemelyk maakte. De gallery is in vyf groote stukken verdeeld, waarvan 'er twee eirond, en drie vierkant zyn. Aan beide einden zyn weer twee vierkante stukken, zo dat men in alles zeven schilderyen telt. Over 't algemeent moet men deezer gallery den lof geeven, dat zy bevallig uitgevoerd, wel geordonneerd, en gekleurd is. De tekening is wel niet geheel zonder gebrek, dog egter naarstig gemaakt, inzonderheid heeft de meester de fluka-doorfels op natten kalk gelukkig weeten natedoen. (**)

Het

(*) By 't Pamfilische Paleis al Corso.

(†) En dat wel ten behoeven zyner zwagerin en byzit, de berugte Donna Olympia, wier schandelyk leeven de Abt Gualdi beschreven heeft.

(**) Men heeft 'er het volgende werk over: *La Galleria dipinta in Roma nel Palazzo del Principe Pamfil, con ripartimenti di chiaro scuro e favole di Enea, disegnati e intagliate in acqua forte da Carlo Cessi. Opera di XVI. fogli imperiali per traverso.*

Het eerste stuk is van een eironde gedaante, en ver- *VI. Wyk.*
 beeldt Juno op een regenboog, waar zy Æolus verzoekt *di Parione.*
 den winden te beveelen, de vloot van Æneas te ver-
 strooijen. De meester heeft het zo wel uitgevoerd als het
 voorwerp en de plaats het toelieten. Het andere vertoon
 het *quos ego*, of Neptuun die de baaren bedaaren doet.
 Hier heeft zig Pieter van Cortona geheel aan zyn digterlyk
 vuur overgegeeven. Neptuun is majestueus, de hem bege-
 leidende Tritons en Nereides zyn schoon, en wel gegroe-
 peerd. In het derde stuk landt Æneas op de Italiaansche
 kust; de Nymfen, die met den Tiber als aankykers ver-
 toond worden, maaken een aartig bywerk. In het vierde,
 of andere eironde stuk, verzoekt Venus Vulkaan wapenen
 voor Æneas te smeeden. In het vyfde doet Æneas, met
 een olyfstak in de hand, den Koning Evander voorslagen
 van vrede. De ordonnantie is schoon, de bewegingen
 in Æneas en Ascanius zyn natuurlijk, dog in Evander wat
 lomp. Indien de schilder den Koning wat grooter gevolg
 had gegeven, zoude het geheel een edeler aanzien gehad
 hebben. In het zesde ziet men het gevegt van Turnus en
 Æneas, in aanzien van beide de heiren. De Koning en
 zyn dogter staan op de muuren toetekyken. Het laatste
 stuk eindelyk verbeeldt de vergoeding van Æneas. Hy
 komt op een wolk aan, en Venus gaat vooruit, om hem
 Jupiter aantebieden. Æneas, als het hoofdbeeld, is te
 veel verborgen, en niet edel genoeg voorgesteld. Cybele
 en Ceres zitten op haaren wagen, en de leeuwen, zo wel
 als de slangen daarvoor, zyn zeer wel uitgevoerd. In een
 boog boven het venster ziet men Æneas met zyn vloot op
 zee, en in een ander, hoe hy door de Sibylle ter helle
 gevoerd wordt.

Aan de wanden deezer gallery hangen veete stukken,
 waaronder egter, buiten een paar van Trevisani, niet veel

VI. Wyk, goeds is. Het eene vertoont een dooden Christus, van *di Parione*, de engelen aangebeden. De verkorting van het beeld van Christus is zeer konstig, en het koloriet treflyk. Het bywerk van den eenen engel, die den anderen een appel, als de oorzaak van Christus dood, wyft, is aartig. In eene kamer heeft Pousfin in de friezen schoone landschappen op natten kalk geschilderd. In twee anderen zyn zy van Romanelli. Op het eerste ziet men een Bacchusfeest, met een slaapend kind op den voorgrond, 't welk een Sileen wyn in den mond giet. Het koloriet is nog ongemeen frisch. Het ander behelst vier stukken, het vinden van Romulus en Remus aan den oever des Tibers, den roof der Sabynsche vrouwen, Numa Pompilius, die het schild ontvangt, en Coriolanus, die zig door de gebeden zynet moeder beweegen laat. De bibliotheek van dit Paleis is aanzienlyk, en ten openbaaren gebruike geschikt. Dog zy wordt niet veel bezogt. Aan de andere zyde der kerk van S. Agnese staat een gebouw, volkomen aan dit Paleis gelyk, waarin Innocent X. een kollegie ter onderwyzing van jonge lieden aangelegd heeft, mits zy op de landeryen van 't huis Pamfili geboren zyn, en naderhand den dienst in de kerk S. Agnese verrigten willen.

*Palazzo
Santobuono.*

Palazzo Santobuono, 't welk voor aan Piazza Navona, en ter zyde aan de Plaats van Pasquin ligt, was voorheen van de familie Orfini, en wordt nu door die van Caraccioli bewoond. Het heeft eenen schoonen voorraad van antieken en schilderyen. Onder de statues ziet men voornaamlyk eene Venus, die uit het bed komt, een schermer, en een tyger. Onder de schilderyen, een Magdalena ten halven lyve, van Hannibal Caracci, eene van Pordenone, het Avondmaal van Tintoret, de Lastering van Frederik Zuccherro, waarin de schilder het vermaarde stuk van Apelles, waarvan de Ouden spraken, heeft gezogt na-

tevolgen; Andromeda met Cupido van Polydoor Cara- *VI. Wyk*,
vagio. De bezitters van 't Paleis hebben ook een schoone *di Parione*,
verzameling van verheven en holgefneeden oude steenen,
waaronder inzonderheid Leda met den zwaan, en Trajaan
te paard, met een barbaar onder zig, verdienen bemerk
te worden.

De kerk *S. Pantaleone* behoort den Vaderen *delle scuole S. Panze-*
pie. Een kleine straat *Cuccagna* genaamd, wyl men 'er *leone*.
allerlei foorten van winkels vindt, leidt van de Piazza Na-
vona daarnaar toe. Deeze Vaders zyn in de wereld geko-
men uit een kongregatie, door den gekanonizeerden Josef
Calafanzio, onder Paulus V. gestigt, tot onderwyzing der
jeugd. Zy voldoen aan dit oogmerk, hebben groote schoo-
len, en worden van de Jesuïeten met nydige oogen aange-
zien, die al te gaarn het onderwys der jeugd alleen tot zig
wilden trekken, ten einde haar hunne gevaarlyke beginsels
inteboezemen. Deeze order heeft zeer bekwaame mannen
voortgebracht, van de welken wy maar den nog leevenden
geleerden natuurkundigen, Pater Beccaria, (*) en Pater
Carcani, een groot starrekundigen te Napels, aanhaalen.
Gregorius XV. ruimde hun in 't jaar 1621. de kerk Panto-
leone in. Het groot altaarstuk is van den bekenden Jesuïet
Andrea del Pozzo, of, volgens anderen, van zyn leer-
ling Antonio Colli.

Het naby gedagte kerk liggende Paleis *Massimi* is van *Palazzo*
vooren met een op zuilen rustenden portiek voorzien, die *Massimi*.
van een treflyke architectuur is. De bouwmeester Balthasar
Peruzzi heeft zig de plaats zo goed als 't mooglyk was ten
nutte gemaakt. Het Paleis heeft drie plaatsen van binnen, die
met fonteinen, basreliëfs en standbeelden versierd zyn. In
de

(*) Zie boven I. Deel bl. 273.

VI. Wyk, di Parione. de vertrekken ziet men verscheiden busten van Keizers, vier schoone mozaïeken, waaronder een mensch dat van een krokodil gegeten wordt, verscheiden schilderyen uit de baden van Titus, die de Kardinaal Massimi herwaards heeft doen brengen, drie Etrurische vaazen met beelden, en een vaas met basreliefs.

In de tot het Paleis behoorende gebouwen zyn door Koenraad Sweynheim, en Arnoud Pannarz in 't jaar 1455., of volgens anderen 1467. de eerste boeken te Rom en gedrukt, naamlyk *Augustinus de Civitate Dei*, en *de Brieven van den b. Hieronymus*,

DE ZEVENDE WYK DER STAD ROMEN.

Rione della Regola.

De zevende Wyk van Rom en gaat langs den Tiber van het nieuwe Gevangenhuis tot aan het Joodenkwartier, en in de breedte van de rivier tot aan *S. Carlo a' Catinari*, en *Andrea della Valle*. Zy heette eertyds *Arenula*, naar het menigvuldige zand, 't welk de Tiber hier op den oever smyt; daaruit ontstond eerst *Argola*, en ten laatste *Regola*.

S. Carlo a' Catinari. De kerk *S. Carlo a' Catinari* wordt zo genoemd naar zekere houten vaten, die in 't Latyn *Catini* heeten, en voorheen hieromtrent gemaakt werden. Zy werd, na een zwaaren brand, in 't jaar 1612. zeer schoon weder opgebouwd. Het portaal, dat van Soria is, heeft een manlyke architectuur, hoewel het de pilasters een plat aanzien geeven. De kornisfen der deuren en nissen zyn te zwaar, en de bovenste pilasters wat te laag. De zydeuren zyn in vergelyking van den hoofdingang zeer klein. Het hoofdstel der onderste pilasters is voor de korinthische order

te zwaar, en het middelste bovenvenster voor de anderen te groot.

*VII. Wijk.
della Re-
gola.*

In aanzien der inwendige architectuur van Rosato Rosati werd deeze kerk onder de besten van Rom en geteld. De korinthische order en de koepel hebben schoone evenredigheden, hoewel de pilaars onder de koepel wat zwak uitvallen, daarentegen zyn de roomsche pilasters in dezelve des te beter geëvenredigd. De gewelven in de kerk zyn met smaak versierd, schoon 'er eenige wanorder, die van 't veranderen der gedaante in de vakken voortkomt, in heerscht. In de eerste kapel ter rechterhand ziet men eene zeer zwart geworden Verkondiging van Lanfranco, zo dat men 'er niet veel meer van onderscheiden kan.

Het hoofdaltaar is met vier heerlyke zuilen van porfier, en een schilderstuk van Pieter van Cortona, verbeeldende een omgang van den h. Karel by een pest te Milaan, versierd. De heilige gaat met een krucifix in de hand, en onder een verhemelte. De beelden die dat draagen vullen het grootste deel van het stuk, en dit maakt dat men geen menschen genoeg van den omgang ziet. De vrouw met het kind op den voorgrond, en eenige koppen, zyn schoon gekarakterizeerd. Voor 't overige heeft de meester zig van het ligt niet wel weeten te bedienen, en de kindertjes in de glorie te groot gemaakt. Dit hoofdaltaar is van Martin Lunghi's architectuur; en de schildery boven het zelve van Lanfranco. Daar agter ziet men een stuk in fresco van Guido, verbeeldende den h. Karel ten halven lyve.

Het merkwaardigste stuk in deeze kerk is het vermaarde stuk van Andries Sacchi, verbeeldende den dood der h. Anna, 't welk, nevens het reeds beschrevene van S. Rosaldus voor het beste van dien meester gehouden wordt. De h. Anna ligt te bed, en Maria houdt haar het kind Jesus

*De Dood
van S.
Anna.*

VII. Wyk, della Regola. fus voor, 't welk zy met de hand wil liefkoozen. De h. Joachim zit vol droefheids aan 't bed. Het koloriet is in dit stuk zeer harmoniesch; dog Maria ontbreekt een edele miene. De h. Anna is voor haar jaaren wat te jong, daartegen is de uitdrukking in den h. Joachim treffelyk. (*)

Boven aan de pilaaren onder de koepel heeft Domenichino de vier hoofddeugden, de Voorzigtigheid, de Sterkte, de Maatigheid, en de Geregtheid, op natten kalk geschilderd. Zy zyn schoon getekend, en in een edele manier gedrapeerd. Het koloriet is zo schoon niet als dat van veele stukken van dien zelven meester. De vrouw die melk uit haar borst drukt is beneden de Geregtheid zeer kwalyk te pas gebragt. Zy behoort nog tot de allegorie, nog tot de zamenstelling, en schynt 'er alleen in te komen om een ledige plaats te vullen.

Palais S. Croce.

Palazzo S. Croce ligt op de Plaats Branchi. Op de plaats daar binnen zyn verscheiden oude basreliefs en statues, en in de kamers insgelyks goede statues en schilderyen.

S. Trinita de' Pellegrini.

In 't hospitaal by de kerk *S. Trinita de' Pellegrini* worden de pelgrims van allerlei natien opgenomen, en drie dagen lang onderhouden. De architectuur der kerk is van Franciscus de Santis. Aan de voorzyde ziet men de standbeelden der vier Euangelisten. Op het hoofdaltaar heeft Guido de Drieëenheid op een zo zonderlinge wys afgebeeld, dat men zig verwonderen moet, hoe een meester, die in geen van zyne werken een buitenspoortige ver-

(*) Frey heeft van dit stuk een meesterlyke plaat geleverd. De zelve meester heeft ook het beeld des h. Karels op het hoofdaltaar, en de vier deugden van Domenichino aan de pilaaren der koepel op vier bladen gegraveerd.

verbeeldingskracht vertoont, 'er op gevallen is. Boven aan *VII. Wijk*,
 ziet men God den Vader, die de armen uitbreidt, met *di Rego-*
 hoofden van cherubim, die rysgewyze geschikt zyn, om *la.*
 geeven. Vlak onder den baard van God den Vader is de
 Heilige Geest, die op het hoofd van Christus neer schynt
 te daalen. Christus hangt vlak daaronder aan 't kruis, dat
 op een kogel rust, en van de zyden door een paar enge-
 len zeer sierlyk vastgehouden wordt. Een paar groote en-
 gelen in de wolken bidden het kruis zeer eerbiedig aan.
 Als men het aanstootlyke van dezen inval aan een kant
 zet, heeft het stuk groote schoonheden. De engelen zyn
 bekoorlyk, het hoofd van God den Vader heeft een edele
 uitdrukking, het beeld van Christus is schoon getekend.
 Het benedenste deel van 't stuk valt in 't graauwe, zo dat
 het is als of het koloriet van tweederlei handen was. In
 de lantaarn der koepel heeft Guido God den Vader nog
 eens in een voortreflyk karakter afgebeeld.

In het gebouw dat by deeze kerk staat heeft de broeder-
 schap van 't hospitaal een Oratorio, waarin alle zaterda-
 gen voor de Jooden, welker kwartier of *Ghetto* in de na-
 buurschap ligt, gepredikt wordt, en zy moeten onder ze-
 kere straffen 'er altyd honderd mans en vyftig wyven uit
 hun naar toe zenden.

Als men de Strada Julia afgaat vertoont zig aan 't einde *Fontein*
 derzelve de fontein van *Ponte Sisto*, welke Paulus V. van *Ponte*
 door Jan Fontana heeft doen aanleggen, en het water *Sisto.*
Acqua Paola van den *Janiculus* naar beneden, en onder
 de brug door leiden. Deeze fontein bestaat uit een arcade
 met twee ionische zuilen, een attiek met een opschrift en
 een gevel, waarin het Pauslyke wapen gebragt is. In de
 nisfe der arcade is boven een groote opening, waaruit het
 water in groote menigte in een op de hoogte van het dek-
 stuk geplaatste schaal, en van daar in de kom beneden
 valt.

VII. Wyk, valt. De waterval zou nog edeler aanzien hebben, indien het water zonder over een uitstek te rollen, van de bovenste opening, die de gantsche bovenste breedte der boogs had moeten inneemen, met grooter geruisch was neergevallen.

Palazzo Falconieri. Wy gaan nu het overige deel der Strada Giulia, langs welke noordelykste gedeelte reeds onder de vyfde Wyk beschreven is, en komen het eerst aan het Paleis *Falconieri*, 't welk reeds zeer oud is, dog door Borromini vernieuwd is geworden. Het vertoont zig met een groot terras tegen den Tiber als men over de naaste brug gaat, en heeft in dit stuk een groot voordeel boven de andere Roomsche paleizen. Liefhebbers der schilderkonst vinden hier uitgelezene stukken. Een heilige familie nevens den h. Franciscus behoort onder de schoonste schilderyen die van Rubens in Rom en overig zyn. De zamenstelling is gelukkig, en het vleesch voortreflyk gekleurd. Het hoofd van Maria is meer aangenaam dan edel. Een schermtufeling, en een overtocht van soldaaten over een rivier van Bourguignon, ongemeen natuurlyk en vlytig gedaan. Een heilige familie van Pousin. In het kind Jesus, dat den kleinen Joannes aan de kin vat, is de uitdrukking zeer naif, de stelling van Maria edel en onopgesmukt. De tekening, zo zuiver als die der Ouden, het penseel mergagtig, en het koloriet lieflyk. Een heilige familie met het kind Jesus, rydende op een schaaap, van Raphaëls eerste manier. Een eirond stuk van Guido, verbeeldende Maria met het kind aan de borst. Haar karakter heeft veel zagts, dog 't koloriet valt in 't graauwe. De Mildaadigheid van Guido, de weenende Petrus van Domenichino, en een Diana in 't bad van Karel Maratti, verdienen ook opgemerkt te worden.

Carceri nuove.

Het nieuwe Gevangenhuis, *Carceri nuove*, maakt een groot

groot gebouw uit in de Strada Giulia, 't welk Innocent *VII. Wyk,*
 X. gebouwd, en tot dat oogmerk bekwaam gemaakt heeft, *di Rego-*
 In geene Stad wordt zo zeer voor de gevangenen gezorgd. *la.*
 Daar zyn verscheiden broederschappen, die tot hunne
 bezorging en bystand, als 'er een ziek van wordt, gestigt
 zyn. Als de Paus gevaarlyk krank wordt, brengt men alle
 de gevangenen van hier naar S. Angelo, op dat het volk,
 in een tyd dat het gemeenlyk onrustig toegaat, hen niet
 in vryheid tragte te stellen.

De kerk van *Maria di Monserrato* heeft niets merk-*Maria di*
 waardigs dan haar goede architectuur, die van Anto-*Monser-*
 nio Sangallo is. Daarby staat een hospitaal voor de Span-*rato.*
 jaards, *Monserrato* genaamd, naar een plaats in Katalo-
 nien, waar een vermaard Mariabeeld vereerd wordt.

S. Girolamo della Carita behoort aan eene broeder-
 schap, die voor de armen zorg draagt, en den naam van
 dien heilig voert. Domenico Castelli heeft de kerk, *S. Girola-*
 lo Rainaldi het hoofdaltaar ontworpen. Het pronkt met *mo della*
Carita.
 heerlyke marmers en verguld brons. Dog wat het het
 meest merkwaardig maakt, is het vermaarde Avondmaal des
 h. Hieronymus van Domenichino, welk stuk de kenders
 onder de vier voortreffelyksten van Rome tellen. (*)
 Dees heilig had zo veel eerbieds voor het h. Sakrament,
 dat hy het altyd gelyk de gemeene leeken ontving, en
 nooit de stoutheid had de mis te doen. Hy is hier knie-
 lend verbeeld, en wordt van twee menschen vastgehou-
 den. De priester nadert hem met de hostie in de hand,
 een andere op zyde heeft de kelk, en een die knielt een
 boek.

(*) Het mozaïek daarvan is in de Pieterskerk aangewezen. Frey
 heeft het door zyn meesterlyke graveerkonst bekend gemaakt.
 Men heeft 'er nog een oude, dog niet zo goede plaat van, door
 Farjat.

VII. Wyk, boek. Pousfin schattede dit stuk oneindig hoog, en Andries Sacchi stelde het zelfs boven de Verheerlyking van Raphaël, 't welk anders voor het beste stuk der wereld gehouden wordt. Het blyft altyd het meesterstuk diens grooten schilders; ondertuschen is het eenigfins aanfootlyk, dat zig de stervende heilig, in een opene plaats by een tuin, byna geheel naakt, bevindt; men ziet wel den grond waarop hy knielt, dog niet regt duidelyk. Het is jammer dat de donkere partyen in dit treslyke stuk zig zo sterk beginnen te vertoonen; anders kan de houding 'er van niet schoonder zyn. De lokaalkleuren zyn met een zeer frisch penseel opgebracht, en de vier kleine engelen in de glorie treslyk uitgevoerd.

Het ontbreekt deezer kerke ook niet aan andere merkwaardige konststukken. De eerste kapel ter regterhand, die aan de familie van Spada behoort, heeft een liggend beeld, en andere goede beeldwerken van Hercules Ferrata; de architekt was Borromini. Het aartige grafteken des Graaven van Montanti is van Pieter van Cortona. In de schoone kapel van den h. Filip Neri op de andere zyde heeft Camillo Rusconi al het beeldwerk gemaakt, uitgenomen het beeld des heiligs, dat van Le Gros herkomt.

*Palazzo
Farnese.*

Het Paleis *Farnese* is voor de liefhebbers een der merkwaardigsten van Romen, en wordt ook ten aanzien der architectuur voor het schoonste gehouden. Het ligt op de naar het zelve genoemde Plaats; dog is niet, gelyk sommigen meenen, volgens de architectuur van Bramante, maar door Sangallo begonnen gebouwd te worden. Michaël Angelo heeft het werk tot aan de kornis voortgezet, den trap, de versiersels der plaats van binnen, en de inrigting der kamers opgegeven, tot aan de tegen de Strada Giulia gelegen gallery, die een bewys geeft van den edelen

ten smaak van Jakob della Porta. Het Paleis is met alle *VII. Wjk.* de overige goederen van 't Farnesefche huis aan den Ko-*della Re-*ning van Napels gekomen, en wordt van zyn Minister, *gola.* den Kardinaal Urfini, bewoond. Hoe fchoon ook dit gebouw is, verwenschen het egter de vereerders der Oudheid, en schimpen deswegen op Paus Paulus III. uit den huize van Farnese, die, of uit onnozelheid, of uit een kwalyk gepaste gierigheid, de gehouwen steenen en het marmer van 't Coliseo en 't Theater van Marcellus deed wegneemen, en tot dit gebouw gebruiken. Hy sloorde 'er zig niet aan, dat die heerlyke gedenkstukken der Oudheid geschonden werden, om zyner familie, die voor 't overige van deezen Paus niet veel eers had, een pragtige woonplaats te bezorgen.

Op de groote Plaats voor 't Paleis heeft gedagte Paus twee fonteinen met twee pragtige eironde schaaLEN van graniet doen aanleggen. Zy zyn in de baden van Titus gevonden, met groote uitgehouwen ringen versierd, en voor de plaats, waarvoor zy geschikt zyn, groot genoeg. Zy staan boven een nog grooter kom, en werpen het water uit een lelie agt ellen hoog.

Het Paleis maakt een gelykzydig vierkant uit, dat op elke zyde drie ryen vensters heeft. Het ziet 'er byna al te massief uit, en gelykt meer naar een openbaar gebouw, dan een byzonder huis. De hoofdverdieping verheft zig niet boven de twee anderen; de beneden getraliede vensters zyn te lomp, en de vensters in 't gemeen te klein voor het gebouw. De kornisfen, die van buiten de scheidings maaken der verdiepingen, hebben een manlyk aanzien; de bovenste hoofdkornis is van een schoone evenredigheid, en zwaar genoeg voor het gebouw. De hoofdingang is te klein, en het balkon daar boven niet aanzienlyk. Door de hoofd-
deur

[VII. Wyk, *della Regola.*] deur komt men in een voorportaal van dorische granieten zuilen, die op teerlingen staan. Dit portaal moest grooter zyn naar evenredigheid van 't gebouw. De plaats in 't Paleis is vierkant, en schynt, van wegen de hoogte des gebouws, niet alleen te klein, maar ook treurig en donker. Rondom gaan arcades met dorische zuilen beneden, en met ionischen daarboven. De derde order bestaat uit korinthische pilasters, tusfchen de welken, in plaats van arcades, vensters zyn.

*Farnese-
sche Her-
cules.*

Onder de arcades is deeze plaats met merkwaardige standbeelden versierd, waaronder ten eersten de vermaarde *Hercules van Farnese*, die uit de Griekfche konftstukken nog onzen tyd bereikt heeft, in 't oog valt. Het onderschrift zegt, dat hy van Glycon, een Athenienser, gemaakt is. Het beeld is onverbeteryk. Men kent geen fchoonder model van een sterke manlyke natuur, dat te gelyk zo fierlyke en juifte omtrekken hebbe. Ontelbaare reizen is het beeld gekopieerd en in plaat gebragt, en men vindt die platen in al de werken die over de evenredigheden en standbeelden handelen, als in Audran, Sandrart, Roffi, het *Dictionnaire Encyclopédique*, en anderen. Deeze Hercules heeft de lengte van 7. hoofden, 3. neuslengtens, en 7. deelen, als men onderfelt dat hy regt op staat, want hy leunt een weinig over zyde op zyn knods, en heeft de eene hand op den rug. Men vond dit fchoone beeld zonder beenen, en Willem della Porta heeft 'er zo gelukkig nieuwen aangemaakt, dat naderhand Michaël Angelo, toen de regte beenen gevonden werden, oordeelde dat men de nieuwen 'er aan laten moest. De beenen worden in de Villa Borghefe bewaard. (*) Het pie-

(*) Veelen verhaalen dat de beenen eenige mylen daarvandaan, en het

pedestal heeft de regte hoogte, om het beeld met de be- *VII. Wyl,*
 hoorlyke evenredigheid in 't oog te doen vallen, 't welk *della Re-*
 dient om de beeldhouwers te doen denken om hunne beel- *gola.*
 den den regten stand te geeven.

Tegen over staat een andere Hercules van de zelve groot-
 te met de huid van den Nemeïſchen leeuw en den ſtier van
 Marathon. Eenigen houden hem voor antiek. Hy ſchynt
 het egter niet, maar naar de beſchryvingen der Ouden ge-
 maakt te zyn. Ten minſten heeft hem de konſtenaar voor
 de ſtelling zeer naauwkeurig naar de anderen gekopieerd.
 Daarby ſtaat een groot graſteken, waarin de aſch van Cæ-
 cilia Metella, een dogter van Metellus Creticus geweest is.
 Het is uit haar graf te Capo di Bove op de Via Appia her-
 waards gebragt.

Het beeld van *Flora* is, ten opzigte der drapeering, *Flora,*
 niet minder vermaard als de Hercules, met wien zy ook
 de zelve hoogte heeft. Zy heeft in de eene hand een
 bloemenkrans, met de andere ligt zy haar kleed wat op.
 Het hoofd, de armen en voeten zyn wel van Della Porta,
 dog niet gelukkig aangemaakt. Wat 'er oud aan is ver-
 dient volmaakt lof. De evenredigheden zyn
 ſchoon. Het kleed heeft ſchoone loſſe plooijen, en
 laat de omtrekken van het naakte voortreflyk doorſchynen.
 Veelen houden dit voor een van de beelden waar mede
 Titus de voorplaats van zyn Paleis bezetten deed, die
 meeft van de hand waren van Polykleet van Sicyon, ten
 minſten is het, zo wel als dat van Hercules, in de baden
 van Titus gevonden.

Een verminkte jongeling, die met koornairen bekrant
 is,
 het hoofd in een put, eene myl ver, gevonden zyn, 't welk een ver-
 tellingje is. Anderen houden den kop voor te klein, dog Winkel-
 man ſpreekt dit tegen.

VII. Wyk, *della Regola.* is, en een soort van korf op het hoofd draagt. Het beeld is van Grieksch en styl, het lyf schoon, en de uitdrukking in de spieren treflyk. Den schermer, die een dood kind op de schouder draagt, houden eenigen voor het standbeeld van Keizer Commodus, anderen voor den vermaarden schermer Spicillus Mirmillo, die, na 't behaalen van veel overwinningen, openlyk by de spelen gekroond werd. Nog een schermer, die met een voet op zynen helm treedt, en nog eene Flora, met een krans gekroond.

Als men den trap wil opgaan vertoonen zig een paar reusagtige liggende beelden, die den Oceaan en de Middellandsche Zee verbeelden, en tuschen beiden een kleine Iphion, dien een dolfyn den staart om 't lyf slaat; verders de busten van Jupiter, Castor en Pollux. Op het eerste bordes in een eivond ziet men het hoofd van een man met bloemen gekroond, waarin een groot karakter heerscht. Ter zyde van een deur, op het andere bordes, staan een paar in goeden styl gewerkte beelden van Parthers.

By 't inkomen op de eerste verdieping staan tegen over den trap een paar Dacische slaaven, die in den zelve styl als op de Trajaansche zuil gewerkt schynen. Polydoor Caravagio schatte ze zeer hoog, en kwam dikwyls hier om ze te bestudeeren. Boven de deur staat een borstbeeld van Pyrrhus. De groep van den Hertog van Parma, Alexander Farnese, die zig vlak by den ingang der zaal vertoont, is van Kaspar Celio getekend, en door Simon Maschino gemaakt. De overwinning bekroont den held. Het beeld van Vlaanderen knielt voor hem, en de rivier de Schelde is geboeid, om zyn heldendaaden in de Nederlanden aanteduiden. In de zelve zaal staan vier schermers, een Apollo, een Niobe, en agtien busten van brons. De standbeelden der Liefde en des Overvloeds, die Willem della Porta voor het grafteken van Paulus III. in

in de Pieterskerk vervaardigd had, dog Michaël Angelo *VII. Wyk,*
niet goed genoeg vond. Hy deed derhalven een paar an- *della Re-*
deren, welken men daar nu ziet, maaken. *gola.*

In de voorkamer heeft Salviati veel historien geschilderd; de regterzyde hebben de beide broeders Zuccheri en de linker Vasari geschilderd. (*) In de volgende kamers zyn verscheiden friezen van Daniël van Volterra. De zevende kamer bevat elf oude busten van Julius Cæsar, Augustus, Vespasianus, Titus, Domitianus, Trajanus, Commodus, Tribonianus, Caracalla. Paul III. ziet men hier tweemaal in bust, eens van Willem della Porta, en eens van Michaël Angelo. Twee kleine statues te paard verbeelden, gelyk men meent, Gidippe en Odoardo, en Clorinda en Tancrede, uit het verlostte Jerusaleem van Tasso. Vier honden van marmer, schoon gewerkt. Een slaapende Cupido, een Meleager of Adonis van brons. Twee kinderen van brons, waarvan het een voor Hercules gehouden wordt, dien Juno door twee slangen wil doen dood drukken. Een paar kostbaare tafels van verde antico en porta santa, nevens een schoon piedestal van marmer, door Michaël Angelo gemaakt.

De gallery, het meesterstuk van Hannibal Caracci, is *Gallery*
62. voet lang, en 19. breed. Zy behoort onder *van Caracci*
de voornaamste konstwerken, die Rome kan opgeeci.
ven. Men kan ze ter zyde van de groote stukken van
Raphaël stellen, die nog zo schoon gekleurd, nog zo
wel onderhouden zyn, nog zo aangename voorwerpen
ver-

(*) Deeze stukken verbeelden de daaden van gemelden Hertog Alexander, en van Paus Paulus III. de zamenkomst van Karel V. en François I. te Nizza, de zamenpraak van Luther met den Kardinaal Cajetano, enz.

VII. Wyk,
della Re-
gola.

verbeelden. (*) Dit maakt dat men hier altyd schilders vindt, die 'er naar tekenen, en ze bestudeeren. 'T is lofslyk dat hun hier alle vryheid toe gegeven wordt. Caracci bragt byna agt jaaren met dit werk door, en verloor 'er zyn gezondheid by, waarby nog het verdriet kwam, dat de Paus den over dit werk nydigen Arpino meer gehoors gaf, en Caracci naauwlyks aan brood liet komen. Men verhaalt dat Caracci uit verdriet Romen verliet, en zodra hy te Piperno gekomen was, ten deele om zig op den Paus en Arpino te wreken, ten deele om zynen waard, by gebrek aan geld, met een schildery te betaalen, op een oude plank een satirisch stuk ging schilderen, naamlyk een pragtig opgeschikten, en overal met het Pauslyke wapen behangenen ezel, met een dryver, die Arpino volmaakt geleet; waardoor de waard veel klauten kreeg, en Caracci's vyanden belachlyk werden gemaakt.

De gallery is rondom met korinthische pilasters versierd. In de nissen tusschen dezelve staan verscheiden antieken, en in de rondtens daar boven oude busten. Het gewelf is in zeven groote schilderyen, vier van middelmaatige grootte, en verscheiden kleinderen verdeeld. Zy zyn allen in architectuursteraaden, die geschilderd zyn, dog naar stuka-doorfsel gelyken, gevat. Deeze versieringen worden hier en daar van

(*) De konstenaar heeft voorwerpen uit de fabelen genomen, en de beelden meest zeer naakt voorgesteld. Men moet ze van den kant der konst beschouwen, en niet volgens een gestreng zeedenkunde, gelyk de door zyn zeedenkundige schesen bekende Bruyere, die ze noemt, *les saletés des Dieux, la Venus, le Ganymede, & les autres nudités du Carrache, faites pour les princes de l'église, & qui se disent les successeurs des Apôtres. Le Palais Farnese en est la preuve.*

van thermes gedragen, onder de welken akademifche figuren gefchilderd zyn. VII. Wzkt.
della Re-
gola.

Hannibal Caracci heeft deeze gantsche gallery op nattenkalk gefchilderd, allenthalven den ftyl der antieke basreliëfs nagevolgd, en zyn fterkte in een juifte tekening getoond. (*) Het middelste ftuk verbeeldt den triomf van Bacchus en Ariadne; Bacchus rydt op een vergulden en met tygers befpannen' wagen, en Ariadne op een zilveren, door witte bokken getrokken. Zy zyn vergezeld van Bacchanten, Faunen, en Saters. De ordonnantie in 't algemeen, en vooral in de groep van Silenus, is fchoon. Ariadne heeft meer majesteits dan bevalligheids, en Bacchus veel van den antieken fmaak. Het karakter der vrolykheid heerfcht in het gantsche ftuk. Van de twee zydfstukken verbeeldt het eene Pan, die de wol zyner fchaapen aan Diana offert, het andere, dat beter is, Mercurius, die Paris den appel brengt. Mercurius, vliegt lugtig, het gantsche beeld is vlugtig, dog manlyk getekend. Paris heeft ook wel een fchoon lichaam, dog de meester heeft het

on-

(*) Men kan ligt denken dat de plaatfnyders deeze heerlyke gallery ook onder handen genomen hebben. Wy gaan losfe bladen voorby, en wyzen alleen werken van belang aan. Carlo Cefio heeft de geheele gallery op verfcheiden bladen in plaat gebragt, waarvan de oude afdrucken fchoon zyn. Men heeft ze met breedvoerige mythologifche verklaringsen vol van onnutte geleerdheid, onder den titel *Edium Farnesiarum tabulae* 1753. te Romen uitgegeven. Het andere werk voert ten titel, *Galleria del Palazzo del Duca di Parma in Roma colle favole, e scompartimenti di chiaro fcuuro, e ornamenti d'architettura e ftatue, col ritratto e deposito di Annib. Caracci, invenzione di Carlo Maratti, difegnata e integliata in acqua forte de P. Aquila, colle ifcrizioni in verfi di G. P. Bellori*, 25. bladen. De fchilderyen in 't vertrek heeft de zelve Aquila op 13. bladen uitgegeven onder den titel, *Camerino del Palazzo del Duca di Parma, &c.*

VII. Wyk della Regola. onderscheid tusschen de natuur van een god en een mensch in agt genomen.

Van de twee groote stukken onder de ronding van 't gewelf vertoont het eene een Triton, die met Galathee op de zee rydt. Triton houdt haar, op een zeer ongevoeglyke wys, op een zeegedrogt zittende, vast, en Cupido schiet op haar een pyl af. Dit stuk bewyft, dat Caracci niet gelukkig was in 't geeven van veel bckoorlykheids aan vrouwen en kinderen. Het stuk dat de weergade wezen moet van de Galathea vertoont het opneemen van Cephalus door Aurora. Beiden zien zy 'er te oud uit, en Cephalus weert zig op geen goede wys tegen de liefkoozeryen van Aurora. Daartegen is het beeld van den slaapenden Morpheus, op den voorgrond, treflyk. Boven deeze twee stukken zyn twee kleinen, naamlyk Apollo die Hiacynthus rooft, en de adelaar die Ganymedes ontvoert.

Aan de beide uiterstns van 't gewelf ziet men nog twee groote stukken. Op het eene speelt Polyphemus Galathea iets voor, en op het andere werpt hy een grooten rots op den met Galathee vliogenden Acis. De laatste Polyphemus heeft een sterk manlyk karakter. Het eerste stuk daartegen is over 't geheel niet schoon.

Van de bovengedagte vier schilderyen van middelmaatige grootte stelt het eene Juno voor, die met den gordel van Venus by 't bed van Jupiter komt. De ordonnantie is goed, en niet tegen de betaamlykheid; de beide hoofdbeelden zyn wel gedrapeerd. Het andere is Diana, Endymion liefkoozende. Haar beeld heeft veel edels, dog de miene een weinig van een oude knorrige matrone. Endymion ontbreekt uitdrukking. Het derde is Hercules in de kleederen van Iole, die haar iets voorspeelt, terwyl zy, de leeuwenhuid omhebbende, op zyn knods leunt, en toehoort. Men ontdekt in beide beelden, dat de schilder de

antiekten bestudeerd heeft. Het hoofd van Iole heeft iets *VII. W. J. K.*, eenvormigs met anderen in deeze gallery. Het vierde en *della Re-* laatste vertoont Anchises, die Venus den schoen uitdoet. *gola.* Venus ontbreekt bekoorlykheid.

Tusfchen deeze vier stukken heeft de fchilder vier zittende Saters van een zeer kragtige uitdrukking gefchilderd. Het zelve kan men zeggen van de hier en daar aan 't gewelf aangebragte akademien. De op stukadoorfel gemaakte Cariatides zyn zeer gelukkig nagevolgd, en maaken met de akademien een fchoone tegenftelling.

Boven de deuren aan beide de eindens der gallery zyn weer twee groote stukken. In het eene ziet men Andromeda door Perfens verloft. Haar kop is fchoon, dog de droefheid van haare in de verte fttaande ouden is niet wel uitgedrukt. Op het andere verandert Perfens Phineus en zyn gezellen in fteenen. De uitdrukking in de beelden, welken de oogen toe houden, om 't hoofd van Medufa niet te zien, heeft Caracci gelukkig getroffen. Onder deeze fchilderyen zyn eenige akademien met eenertei kleur op groen gefchilderd. De tot hiertoe aangewezen stukken zyn zonder uitzondering van de hand des grooten Caracci's.

Boven de hoofddeur heeft Domenichino volgens een karton van Caracci een meisje dat een eenhoorn ftreelt (*) gefchilderd. Caracci en Domenichino hebben hier verfcheiden stukken gemeenfchaplyk vervaardigd, en wel de eerfte meest de tekening, de andere het fchilderwerk. Zy verbeeldten de volgende voorwerpen. Jupiter die Europa vervolgt, Euridice die weder naar de hel keert, Boreas die Orythia fchaakt, Apollo die Marfyas vilt, Cupido

eenen

(*) Een Eenhoorn is het devies van 't Faruufcch geflagt.

VII Wyk della Regola. eenen Faun aan een boom bindende, Salmacis die den Hermaphrodiet overvalt, Syrinx in een riet veranderende, Leander in den Hellespont verdrinkende, enz. De Prelaat Agucchi gaf Caracci de voorwerpen op, en Lodewyk Caracci nevens Lanfranco hielpen in de uitvoering. De volgende stukken zyn van Hannibal Caracci alleen. Arion zittende op een dolfyn, Prometheus een standbeeld het leeven geevende, Hercules Prometheus op den Caucasus losmaakende, en den draak der Hesperieden doodende, de val van Phaëton, Callisto in 't bad, haar verandering in een beer, Phœbus de lier van Merkuur ontvangende, vier beelden van deugden.

De nissen der gallery zyn, gelyk gezegd is, met antieken versierd, waaronder een Merkuur, een Faun, Ganymedes, Hercules, enz. Boven de pilaaren staan verscheiden koppen, waaronder inzonderheid een Homeer, de schoonste van Rome, verdient opgemerkt te worden. (*) Het werk is voortreflyk, en vertoont een ouden gerimpelden kop, die geen onedel aanzien heeft. De bust eener Vestaalsche maagd schynt een portrait, en daarom niet zo schoon geslaagd te zyn als wanneer de meester zig ideaale trekken koos. De sluyer, die 't onderste gedeelte van 't aangezigt bedekt, is aartig geplooid.

In een byzondere kamer zyn nog schoone schilderyen van Hannibal Caracci aantetrefsen, als Hercules tuschen de deugd en de ondeugd, Anope en Ansimone, die haar onderen uit den brand redden, Ulysses die de laagen van Circe en de Sirenen ontgaat, Perseus die 't hoofd van Medusa be-

komt,

(*) Plinius l. 35. c. 2. zegt wel, dat men geen regt beeldenis van Homerus had; egter zyn 'er veel koppen, zo wel in marmere als op gesneden steenen, die men voor koppen van Homerus uitgeeft.

komt, enz. De stukken zyn door geschilderde sieraaden, *VII. Wyk*, die veel naar stukadoorfel gelyken, van malkander afgezonderd. In een kamer daaraan staat een toetsteenen beeld *della Regola*. van de Vestaalsche maagd Tuccia, die ten bewyze haarer onschuld water uit den Tiber naar den tempel in een doorgeflagen zeef draagt; insgelyks een porfieren standbeeld, 't welk voorheen een hoofd, handen en voeten van brons had, en, gelyk men meent, het zegenpraalend Romein verbeeldde. Een andere kamer wordt naar de daarin staande groote tafel, die 11. voet lang, en met kostbaare Oosterfche steenen ingelegd is, genoemd. De marmeren voeten worden Michaël Angelo toegeschreven.

Aan de Venus met schoone billen, *Callipygis*, of de *Venus Callipygis*. Griekfche herderin, zyn het hoofd, het eene been, de eene arm geheel, en de andere maar half nieuw aange maakt. De omtrekken zyn zagt, en de beweging is aartig, de handen hebben veel schoons, dog de beenen en armen schynen wat te kort, en de lendenen styf. Twee beelden van de zittende Venus, gelyk zy uit het bad komt, zyn niet zo wel geslaagd; by de eene, die geen Cupido by zig heeft, doen de plooijen in 't lyf en de styve voeten een kwaade uitwerking. Een schoone antieke Mercurius van brons met zachte, juist getekende omtrekken, en schoone handen en voeten. Hy staat, en heeft in de eene hand den staf van vrede, en in de andere een buidel. Een marmeren vaas van een ongemeen aartige gedaante, met een basrelief van Etrurisch werk, verbeeldende een priester met een Frigiesche muts, die in de eene hand een offervat, en in de andere een thyrsus heeft. Hy schynt twee vrouwen ten offer te willen leiden. De zogenaamde kamer der Heremieten heeft Lanfranco geschilderd, dog de sieraaden zyn van Salviati en Zuccherò.

In de reeds gedagte kamers staan nog veel andere antie-

VII. Wyk, della Regola. ken, waaronder de besten zyn, een Cupido, Mercurius, Juno, Venus, een Faun, die Bacchus by den hals grypt, Ganymedes, die op een grooten adelaar leunt, Apollo met een speeltuig, een Harmafrodiët van basalt, een herder die zig een doorn uit den voet trekt, van brons. Zestien

oude koppen, meest van oude filosofen, Socrates, Diogenes, Posidonius, Zeno, Bias, Lyfias, Seneca, Homerus, Euripides, Virgilius, Ovidius, Marcus Aurelius, de Vestaalsche maagd Domitia, nog zes koppen, van Keizers, en Roomsche vrouwen, die in nissen staan. Mithridates met een aangemaakten neus. Het karakter in dit beeld is grootfch, waarom Pousfin het in verscheiden van zyn schilderyen gebragt heeft. Een hoofd van Caracalla, vol uitdrukking en wel onderhouden. Het is het schoonste dat men van hem kent, en heeft niets aangelapts dan het spits van den neus. Demosthenes met een aangemaakten neus en schoonen kop, welks trekken voor den beeldhouwer zeer voordeelig zyn.

In een benedenkamer ziet men een Plinius van marmer, verscheiden busten van burgemeesters en basreliëfs. Een Atlas, die den hemelkloot draagt, is daarom merkwaardig, om dat het het oudste stuk uit de Oudheid is, waarop men gestarntens ziet. (*)

Toro Farnese.

Als men op de tweede plaats naar den beroemden *Toro Farnese*, of Farnesefchen stier gaan wil, vertoonen zig eerst onder de gallery twee groote statues van Philippus den Jongen, en de Fortuna redux, verder een reusagtige kop van Vespasianus en Antoninus Pius, twee oude graftekens met basreliëfs, enz.

De Toro Farnese is een van de vermaardste stukken uit de

(*) Bianchini heeft ze doen in koper brengen, en 'er een geleerde uitlegging by gedaan.

de Oudheid. Men staat versteld op het eerste gezigt de- *VII. Wsk.*
 zer groepe, welke uit zes beelden, meer dan levensgroot- *della Re-*
 te, en verscheidene kleinderen is zamengefeld, die voor- *gola.*
 maals nevens den rots waarop zy staan uit een stuk mar-
 mer bestaan zou hebben. Plinius gewaagt 'er van *l. 36.*
c. 5. De kunstenaars waren Apollonius en Tauriscus van
 Rhodus, waar het stuk ook gemaakt en van daar te Ro-
 men in de baden van Caracalla gebragt is. Men vond het
 daar in de ruinen ten tyde van Paulus III. Het vertoont
 Zethus en Amphion, die hun stiefmoeder Dirce met de
 hairen aan een wilden stier binden, om hun regte moeder
 Antiope over het ongelyk te wreeken, dat zy van haar
 voorigen man Lycus, Koning van Theben, op aanbiting
 van Dirce, lyden moest. De beide broeders houden den
 stier te rug. Onder aan ziet men een kleinen Bacchus,
 een hond, een korf, en een fluit met verscheiden pypen.
 Heel beneden is een hinde die drinkt, een hert dat aan een
 boom knaagt, een schilpad en een slang onder een boom,
 een leeuw die een stier verscheurt, een vluggende hond,
 enz. Beneden uit den bast des booms, die den stier op-
 houdt, komt een groote slang te voorschyn. 'Er is over
 dit stuk zeer veel geschreven, en meest zeer verkeerd ge-
 oordeeld, wyl de meesten het aangelapte voor oud hebben
 aangezien. Winkelman is onbetwistbaar de beste regter:
 zie hier zyn woorden. (*)

„ Men kan denken, dat de zogenaamde Farnesefche os
 dat zelve werk zy, naamlyk waarvan Plinius ten opzigte
 van Apollonius en Tauriscus gewaagt, en het schynt niet
 geloofbaar, dat men een zo ongemeen groot werk twee-
 maal gemaakt hebbe. Dog zy die het ver beneden het be-
 grip dat een werk van een goeden tyd geeven zou, en

VOOR

(*) *Geschiede der Kunst S. 353.*

*VII. Wyk,
della Re-
gola.*

voor een zo genaamd Romeinsch werk houden, zyn, gelyk alle anderen die van dit stuk geschreven hebben, blind geweest, want het geen het schoonste zyn zoude is nieuw, hoe men ook schryven moge dat het zonder 't minste gebrek in de baden van Caracalla gevonden is, en niet anders verplicht is geweest te doen dan de brokken weer aan mal-kander te lappen. De bovenste helft van de Dirce (*) tot op de schenkels is nieuw; aan den Zethus en Amphion is niets oud dan de romp, en een enkelid been aan een van de twee beelden; den kop daarvan schynt men naar een hoofd van Caracalla gemaakt te hebben; de beeldhouwer die dit gedaan heeft was Battista Bianchi, een Milanees. Antiope die staat, en de zittende jongeling, die volmaakt heel gebleven zyn, hadden het onderscheid moeten doen zien. Men zal ophouden zig te verwonderen dat het touw heel gebleven is, (†) daar de kop van den os, waaraan het vastgebonden was, nieuw is. Aldrovandi (*) beschryft dit stuk, voor dat het hersteld was, en toen hield men het voor eenen Hercules, die den stier van Marathon ter nedervelt.

Deeze groote groep staat onder een byzonder verdek op de plaats, waar nog verscheiden andere antieken bewaard

wor-

(*) Het moet derhalven niemand vreemd voorkomen, als Wright en La Lande zeggen, dat Dirces hoofd in 't geheel het regte karakter niet heeft, dat zy 'er meer vrolyk dan verschrikt uitziet, en als een Bacchante gekleed is.

(†) De Abr Richard pryft dit touw zeer, en leidt het van den ouden tyd af. Hy ziet in de Dirce juist het tegendeel van La Lande, naamlyk de grootste ontsteltenis. In 't algemeen is zyn geheele oordeel over deeze groep zeer onrigtig, gelyk veele anderen, die hy over standbeelden velt, La Lande, of liever Gougenot, wiens handschrift hy gebruikt heeft, oordeelt veel juistler.

(*) *Statue di Roma.*

worden, by voorbeeld Augustus te paard, een bust van *VII. Wyk*, Antinous en Basianus, eenige afgodsbeelden, en stukken *della Re-* van verminkte statues, die allen in de baden van Caracalla, *gola*. gelyk Aldrovandi berigt, gevonden zyn.

Een basrelief van een grooten styl is dat van Trimalcion, die in de eetkamer komt, waar hem twee zyner vrienden, die op een bed liggen, verwagten. Een Faun houdt hem vast, en een andere ontkleedt hem. Agter staat een hoop komedianten.

Palazzo Pisbini ligt niet ver van Palazzo Farnese, en is van de architectuur van Alexander Specchi. Men vindt *Paleis Pisbini's* 'er verscheiden standbeelden, waaronder de dikwyls gekopieerde en gegraveerde Meleager van Parisch marmer het voornaamste is. (*) Aan de eene zyde ligt de kop van 't Kaledonische zwyn, 't welk hy velde, en aan Atalanta schonk, aan de andere zit een hond die hem aanziet. Over de plaats waar dit meesterstuk der Grieksche konst gevonden werd, zyn de schryvers niet eens. De hand ter zyde van het zwyn was gebroken; Michaël Angelo wilde een andere van 't zelve marmer maaken, en brak ten dien einde een stuk agter uit het blok, waar men nog het gat ziet. Dog naauwlyks had hy ze 'er aangezet, of hy nam ze 'er weder af, wyl zy niet naar zyn zin was uitgevallen. Het tipje van den neus is ook angelapt. Het beeld heeft een goeden stand, en veel gelykenis met den Antinous in 't Belvedere. Het is voortreflyk van 't hoofd af tot aan de knie, dog de beenen zyn wat styf, en de kuiten niet schoon. In het hoofd van 't zwyn ziet men een naauwkeurige navolging der natuur. Het kleed van Meleager raakt

(*) In 't jaar 1770 koft de Paus dit standbeeld, 't welk dit Paleis meer dan een eeuw tot sieraad had verstrekt, voor 6000. scudi, om het in de verzameling van 't Kapitoel te plaatsen.

VII. Wyk, raakt aan den zwynskop, 't welk de konstenaar gedaant
della Re- heeft om de statue des te vaster te doen staan. Dit is wel
gola. niet fraai, dog veelligt oorzaak dat het stuk geheel geble-
 ven is. Verders ziet men hier een grooten marmeren wolf,
 eene Venus, in de stelling van die van Medicis, dog lang
 zo schoon niet, een statue zonder kop, waaraan de dra-
 pery zeer hoog geschat wordt.

Palazzo *Spada* ligt insgelyks niet ver van 't Farnesefche
Spada. Paleis, en is met dat te gelyk gebouwd, dog naderhand
 door Borromini versierd. De voorzyde en 't voorportaal
 hebben veel statuen en basreliefs van stukadoorfel, 't welk
 dit Paleis van buiten een ongemeen aanzien geeft.

Tegen over een venster heeft men in een klein tuintje
 een gallery aangelegd, die op dorische zuilen rust, wel-
 ken allengskens afneemen, en in perspektief, gelyk de
 trap van Bernini in 't Vatikaan, zyn aangelegd. Dit ge-
 welf doet de plaats veel grooter schynen, en deeze door-
 zigtkundige konstgreep maakt dat men den aan 't einde
 staanden antieken sluitspeelder voor meer dan 5. voet
 hoog aanziet, daar hy maar een weinig meer dan 3.
 voet is.

Beneden staat in de voorkamer een Apollo, een Diana,
 een Cupido, Pan, Hercules, en anderen meer; in de
 daarop volgende agt groote marmeren tafels met basre-
 liefs, die vermoedlyk tot een groot gebouw gehoord
 hebben; in de derde een Apollo, eene Najade; in de
 vierde een Paris, Venus, en een schermer; in de vyfde
 een zeldzaame, dog treslyke statue van den Griekschēn
 filosoof Antisthenes, waaruit eenigen verkeerdelyk eenen
 Seneca gemaakt hebben. Hy leunt met zyn hoofd op
 zyn hand, als hoorde hy Seneca zynen leermeester
 aan. Eene wel gedrapeerde Ceres, met een kop vol uit-
 drukking.

De eerste verdieping is niet minder met merkwaardige *VII. Wjk.* standbeelden en schilderyen vervuld. Het reusagtige *della Re-* beeld van Pompejus trekt voornaamlyk de oogen tot *gola.* zig. Eenigen denken dat het dat zelve beeld is by 't welk Cæsar den geest gaf; anderen oordeelen liever dat het een Augustus is, omdat hy in de eene hand een kogel, het zinbeeld van heerschappy heeft. Een borger vond het beeld by de Kanselaary op de plaats van 't voormalige Raadhuis van Pompejus, en 't lyf lag in zyn kelder, dog de kop in dien zyns buurmans; de scheimuur stond 'er op. De buurman wilde zig het beeld toeëigenen, wyl de kop, als het voornaamste deel, op zyn grond lag; de ander beweerde dat het grootste gedeelte op den zynen gevonden werd, en dat hem dus ook het hoofd toekwam. De zaak kwam voor 't gerigt, en de regter, die waarschyntlyk geen groot eerbieder der Oudheid was, vonnisde, dat men het beeld aan stukken slaan, en ieder het zyne geeven zou. Dog Julius III. kwam tusfchen beiden, koft het beeld voor 150. dukaaten, en schonk het den Kardinaal Capo di Ferro.

In een kamer heeft Zucchero agt schilderyen op natten *De Dido* kalk vervaardigd, die niet geheel slegt zyn, dog te veel *van Guercino.* maakte beelden, en geen goede ordonnantie hebben. Het offer van Iphigenia door Pieter Testa heeft een hard koloriet, dog de groep van 't hoofdbeeld is schoon. Esther en Mardochai van Guercino. De zamenstelling is niet byzonder, en Esther wat lomp, daar tegen zyn haar twee gezellinnen des te schoonder. De dood van Dido, door den zelve meester, behoort onder de vermaarde stukken van Romer. Haar kop, schoone boezem, en het gewaad zyn onverbeterlyk, dog de zamenstelling is wat buitenspoorig, en het kostuum verwaarloosd, alzo men op den voorgrond een beeld in Spaansche kleeding ziet. Het portrait

VII. Wyk della Regola. trait van Paul III. uit het huis Farnese van Vafari heeft veel van Titiaans manier. De schaaking van Helena van Guido heeft schoone koppen, dog is voor 't overige van een zwakke zamenstelling. De Vestales met het heilige vuur, schoone schetsen van Ciro Ferri. De kindermoord van Pieter Testa is van een schoon koloriet, dog van een buitenspoorige vinding. Een glorie van engelen aanschouwt het bloedbad, en van verre staat Maria met het kind Jesus, 't welk een kruis draagt, in een schuit op de rivier. Het stuk bestaat uit weinig beelden. De man op den voorgrond is voortreflyk.

Zucchero heeft eene gallery met slegte schilderyen in fresco voorzien, egter is hier en daar in de friezen veel goeds aantetreffen. Een groot portrait van den Kardinaal Spada van Guido; de markt te Napels ten tyde van het oproer van Masaniello, van Michaël Angelo, den veldslag schilder. Op de derde verdieping wordt een verzameling van oudheden bewaard, waaronder veel kleine afgodsbeelden, en ook een Egiptisch uit basalt, 2. voet hoog, van goeden Egiptischen styl, diergelyken men een menigte in 't Kapitoel ziet.

Monte di Pietà.

De *Monte di Pietà*, of de openbaare lombard, is een uitgestrekt gebouw van de bank van *S. Spirito*, waar de panden, op de welken geld geschoten is, bewaard worden. Toen de Jooden, omtrent het jaar 1539. den gemeenen man door woekeren en bedriegen zeer drukten, en zig de bedroefde tyden, na de plondering van Rom en de groote oversrooming, ten nutte maakten, verwierf Calvo, de Generaal der Franciskaanen, van Paulus III. verlof, een broederschap van bemiddelde menschen oprigten, die den noodlydenden op panden geld zonder renten verschaften, en tegen betaling der geborgde somme weder terug gaven. In 't vervolg zagen de Pauzen, dat
zuik

zulk een instelling, als zy op openbaar gezag gevestigd *VII. Wijk,*
 werd, het gemeene wezen van groot nut zou zyn. Daar *della Re.*
 uit ontfond de Monte di Pieta, welke zekere inkomsten, *gola.*
 voorregten, en vryheden verwierf. Clemens VIII. verleide dien in 't jaar 1604. naar dit gebouw, 't welks allengskens vergroot werd, en voor eenige jaaren werd het nog merkelyk verder uitgebreid.

Dit uitgestrekte gebouw bestaat uit veele kamers, waar de panden bewaard worden. Het is verdeeld in zes afdeelingen, waarvan elke iemant heeft die de panden waardeert, een schryver, en andere daartoe vereischte personen. De eene is voor het linnen, de andere voor het zilverwerk, de derde voor juweelen en kleinoodien, enz. geschikt. Men vindt hier dikwyls panden die 6000. daalders en meer waard zyn. Tot de somme van 150. scudi toe neemt men de panden zonder renten, schoon maar ten langsten voor agtien maanden, aan. Van zwaarder sommen betaalt de eigenaar van 't pand jaarlyks den vyftienden penning van 't ontvangene geld, of $6\frac{2}{3}$. ten honderd. Na verloop van dien tyd worden de niet geloste panden openlyk verkocht, en de eigenaar krygt het overschot als een stuk boven den geschotenen prys verkocht wordt terug.

Dit gebouw dient ook tot een bank, of bewaarplaats, waar een ieder het geen hy niet by zig houden wil onder borgtocht van het huis kan doen bewaaren. Op deze wys ontvangt het huis of de bank geduurig groote sommen zonder 'er renten voor te geeven, en de eigenaar kan 'er gerust op slaapen. Men staat verbaasd als men ziet wat zwaare boeken hier gehouden worden. Het opzigt over dit alles heeft een Kongregatie van Romeinsche Cavalieri, nevens den Prelaat die schatmeester is der Pauslyke Kamer. De schoone kapel, die in dit gebouw

is, is van Rossi, het basrelief van 't altaar van Domenico Guidi, het eene standbeeld van Teodon, en de Tobias van Le Gros.

AGTSTE WYK DER STAD ROMEN.

Rione di S. Eustachio.

VIII. Wyk. De Wyk van *S. Eustachio* wordt dus genoemd naar de *di S. Eustachio*. kerk van dien naam. Zy strekt zig tegen 't zuiden naar *Piazza S. Marco*, en ten westen tot aan *S. Carlo di Catinari*, en ten oosten aan *S. Agostino*. De voornaamste gebouwen deezer Wyk zyn *S. Andrea della Valle*, *Palazzo Giustiniani*, en eenige anderen.

S. Eustachio. De kerk van *S. Eustachio* behoort onder de oudsten van Romem, wyl zy reeds van Konstantyn den Grooten is aangelegd. (*) In 't jaar 1196. werd zy herbouwd. Het hoofdaltaar is van Nikolaas Salvi, en zeer ryk aan marmor. Het stuk op het zelve komt van Franciscus Fernandi of Imperiali, en verbeeldt den marteldood van den h. Eustachius, die in een gloeyenden koperen os gestoken werd. De zelve historie heeft Frederik Zucchero, nevens het

(*) Als eens de h. Eustachius op de jagt was, zag hy een hert met een crucifix aan den kop, om die reden voert deeze Wyk een hertenkop met een kruis tuschen de takken ten wapen. De geleerde Fransche godgeleerden de Valois en de Launoy hebben de geheele legende van deezen heilig zeer in twyffel getrokken, waarom Vignoul de Marville in zyn *Mélanges* verhaalt, dat de toenmaalige priester van St. Eustache te Parys al spottende gezegd had, *Quand je rencontre le Docteur de Launoy, je le salue jusqu'à terre. Et je ne lui parle qu'avec respect, tant j'ai peur qu'il ne m'ôte mon S. Eustache, qui ne tient à rien.*

het verdere leeven van deezen heilig, op den muur van *VIII. Wijk*, een huis, ter linkerhand in de buurt staande, geschild. *di S. Eustachio*. derd.

Digt by deeze kerk ligt het Paleis van de familie van *Palazzo Cenci*, die haar geslagt van de oude Romeinsche familie *Cenci*. Cincia afleidt. Buiten de architecteur van den vermaarden schilder Julius Romanus is 'er niets merkwaardigs aan.

Daar aan paalt het Paleis van den Hertog van *Lante*, 't welk *Lante*. veel goede antieken, en een schoone van Romanelli geschilde zoldering heeft. De Kardinaal van dien naam, wiens heerlyk landhuis Bagnaia by Viterbo in 't tweede Deel gemeld is, heeft dit sedert eenige jaaren in een goeden smaak doen vernieuwen.

In de straat die van S. Eustachio naar S. Luigi loopt *Guistiniani* ligt *Palazzo Guistiniani*, 't welk de ryke, en door zyn *ni*. liefde tot de konsten en oudheden beroemde Marquis Vincent Giustiniani heeft doen bouwen. De architectuur is van Jan Fontana; egter is 'er veel van Borromini onder, als de versieringen der vensters en de hoofddeur. Na de verzameling in 't Kapitoel treft men hier den grootsten voorraad van standbeelden en basreliefs aan, wier getal op 560. gerekend wordt, waarvan de meesten in de baden van Nero, die hieromstreeks gelegen hebben, gevonden zyn. (*)

On-

(*) Van gemelden Marquis bekwam Sandrart, die zig door zyn beeldhouw- en schilderkonst bekend gemaakt, en lang te Rom en opgehouden had; last, de voornaamste stukken aferekenen, en door de beste meesters in plaat te doen brengen, waaruit het pragtige werk, 't welk onder den titel van *Galleria Giustiniana* te Rom en 1631. in twee folio deelen is uitgekomen, ontstaan is. Het is zeldzaam geworden, inzonderheid het 2de deel. De oorzaak daarvan

VIII. Wyk, di S. Eustachio.

Onder de statues en basreliefs, waarmede de geheele plaats van 't Paleis omringd is, verdient boven al bemerkte te worden, die welke ter linker zyde by den ingang staat. Zy verbeeldt een geheel gekleede vrouw, die met de eene hand een slip van haar gewaad houdt, waarvan een deel onder den arm geslagen is. Verder ziet men een paar reusagtige koppen van Drusus en Germanicus, en een paar anderen die men voor den Tiber en Titus uitgeeft. Een standbeeld, met een maske in de hand, houdt men voor Terentius. Het schoone beeld der zittende Domitia mer eene slang, twee statues van Hercules, als een kind, van Grieksche hand. Beneden aan den trap een Eskulaap, op den trap Marcus Aurelius, Caligula, Domitianus, Antinous, Jupiter op den Olympus, Merkuur met den vreedestaf en een beurs; de stelling van dit beeld is goed, en de omtrekken zeer zagt. Op het bordes der eerste verdieping staat een Nymf, die Jupiter uit den hoorn van Amalthea te drinken geeft. Haar stelling is van een edele eenvoudigheid, en zo wel als die van Jupiter zeer goed. De slang, die zig om den stronk van den boom slingert, heeft een natuurlyke beweeging, dog de sater, die agter den rots op de fluit speelt, verdient niet veel lofs.

In de kamers ziet men verscheiden zuilen van groen porfier en verde antico, statues, frescoschilderyen, en olie-

is, dat, na den dood van den Marquis, gelyk Sandrart berigt, een proces ontstond, geduurende het welke de plaaten en exemplaaren van 't werk verzegeld lagen. De plaaten verroefsteden en werden onbruikbaar, en van de exemplaaren waren de meesten vergaan, vooral van het zde deel, dat mischien op de vogtigste plaats gelegen had.

oliefstukken. De eerste kamer heeft twee schermers en twee staande Faunen van een Griekſchen meester; de twee de, twee ſtatuës, het triomfeerend Romē, en den Burge-meester Marcellus. De ſtelling van den laaſten is als of hy leefde. Hy zit op een ſtoel met een kuſſen, en heeft een rol papiers in de hand. De plooyen van 't gewaad zyn wel natuurlyk, dog wat lomp. Het aangezigt is zo ſchoon uitgevoerd, dat men byna niet twyffelen kan of het moet hem geleken hebben. De hoofden eener Sybille, van Alexander den Grooten van toetsſteen, en van Scipio Africanus, moeten ook niet onopgemerkt worden voorbygegaan.

De Kindermoord van Pouſſin wordt voor een van zyn beſte ſtukken te Romē gehouden. Het beſtaat uit een groep van vier perſoonen, waarin wel een treflyke uitdrukking heerſcht, dog het blyft uitgemaakt dat zo weinig beelden voor zulk een voorwerp niet toereikend zyn. Men ziet maar een enkeld kind dat gedood wordt. Chriſtus voor Pilatus van Hundhorſt, die in Italiē *Gherardo delle notte* genaamd werd, een ſtuk van een ſchoone manier en natuurlyke uitdrukking. Chriſtus in den Olyvenhof van den zelven; het heilige Avondmaal van Albani; eene Madonna van Raphaël; Chriſtus aan 't kruis van Caravagio; eene heidinne van den zelven; een Verheerlyking van Chriſtus door Guercino; een Magdale-na, het Wonder van den blindgeborenen, en den zoon der weduwe te Nain van Parmegiano; de Bruiloft te Kanaan van Paul Veroneſe; een h. Hieronymus van Guido, S. Paul de Heremiet, en S. Antonie de Abt, van denzelven. Petrus, door de beulen aangepakt om gekruist te worden, van Saltarelli een Genuees; het koloriet is treflyk, dog de uitdrukking niet edel genoeg. Joannes de Euangelift van Domenichino, in een zonderlinge ſtelling.

VIII. Wyk. Hy zit op een steen, heeft den adelaar tusfchen de beenen, en twee kleine engelen houden hem een boek voor.
di S.
Eustachio. Het hoofdbeeld is te jong, de engelen hebben veel bevaligs, en het geheele stuk een fchoone tekening. Een weduwe, welker Cupido een spiegel voor de oogen houdt, van Veronefe. Dit is vermoedlyk een portrait, dat een fchoon koloriet gehad, dog veel geleden heeft. Christus met de Kananietsche vrouw van Hannibal Caracci; beide beelden hebben veel uitdrukking. Agter Christus staan een paar Apostelen met treflyke hoofden.

Het Voetwasfchen der Apostelen van Carravagio. De beelden zyn wel naar de natuur, dog naar een laage natuur. Voor 't overige heeft hy 'er een helderder koloriet, dan zyn gewoonte was, ingebragt. S. Antonie en Paul de Heremiet, een groot stuk van Guido, van een fchoon penfeel, dog geen edele uitdrukking. Socrates, gereed om den vergiftbeker te drinken, van Lanfranco. Hy zit op een bed, met de miene van een booswigt. Het stuk heeft een fchone omftandigheid, en in de omftanders heerscht een goede uitdrukking. Het stuk, 't welk de weergade hiervan is, verbeeldt Seneca met geopende aderen. Het geval gebeurt by flambouwligt, welks werking gelukkig getroffen is.

Een byzondere kamer is voor de Madonnaas, waar van men 'er boven de veertig aantref, van Raphaël, Perugino, Leonard da Vinci, Parmegiano, en andere meesters. Een heilige familie van Andrea del Sarto is byzonder fchoon. Een vrouwenhoofd met een witte flapmuts van Titiaan. De wezenftrekken hebben veel bekoorlyks, dog zyn niet volkomen uitgevoerd, 't welk men dikwyls by de ftukken van dien meester aantref.

De gallery. By 't intreeden in de gallery verbeeldt men zig in een beeldhouwersmagazyn te komen, waar de beelden zonder fchik-

schikking, gelyk de haringen in den ton, op malkander *VIII. Wjz.* gepakt staan. Indien zy naar behooren uit malkander ge *di S.* zet waren, konden zy een half douzain galleryen versie- *Eustachio.* ren. By veelen zou de liefhebber gelegenheid hebben zig opehouden en ontdekkingen te doen, dog nu wordt het oog in verwarring gebragt, en men overziet het geheel zonder aandagt. Wy zullen tragten de besten aantekenen. De marmeren liggende bok, met den kop om hoog, wordt hoog geschat, en voor den besten uit de Oudheid gehouden. Een schoone vaas, van gedaante gelyk aan een schaal, met geflingerde handvatfels. Een treflyke groote gewapende Minerva van schoone evenredigheden, en wel gedrapeerd. De bust eens faters vol van uitdrukking. Aan een jongeling, die de armen om hoog houdt, deugen de aangelapte armen niets, dog het antieke lyf is zeer schoon. Een Meleager en eene Vestaalsche maagd. Het hoofd van Homerus. Een bronzen Hercules, van den welken men ook in dit Paleis een gelukkige kopy, van Fiammingo of Frans Quesnoy, vindt. Een bust van Serapis. Een zeer schoone Faun. Een Efefesche Diana met verscheiden borsten. Cleopatra als een Venus verbeeld. De Eerbaarheid, Marcus Aurelius, twee kleine beelden van Hercules, Harpocrates. Een schoone kop van een Faun, een van Vitellius, dat iets zeer zeldzaams is. De borstbeelden van Vespasianus, Hadrianus, Antoninus, Severus, een zeer zeldzaam borstbeeld van slangensteen. Een zittende Mesfalina, zeer gelykende naar de beeldenissen dier berugte Keizerin op de penningen.

De Kerk van *S. Luigi de' Francesi* is de schoonste van *S. Luigi* alle de kerken die vreemden natien toekomen. De bloed *de' Fran-* dorstige Koningin Catharina de Medicis heeft het meest tot *cesi.* haar bouwing, die onder opzigt van Jakob della Porta

VIII. Wjk. in 't jaar 1589. tot stand kwam, toegebracht. Dees bouw-
di S. meester heeft der voorzyde beneden een dorische, en bo-
Eustachio. ven een korinthische order gegeven. De bovenste is voor
 de onderste wat te hoog uitgevallen; over 't algemeen
 schynt de geheele voorzyde, by mangel van een genoeg-
 zaam rifaliet, te plat. De deuren en vensters hebben goede
 evenredigheden.

Van binnen is de kerk met ionische pilasters, die met
 Siciliaansche jaspis overtrokken zyn, met veel verguldsfels
 en stukadoorsels voorzien. De koepel, het koor, en de
 tribune van 't groot altaar, zyn volgens de tekening van
 Derizet versierd. Het hoofdgewelf heeft Le Natoire, tegen-
 woordige opzigter der Fransche schilderakademie te Ro-
 men, geschilderd, dog 'er niet veel eers mede ingelegd.
 Op het hoofdaltaar ziet men een groot stuk van de Hemel-
 yaart van Maria, door Franciscus Basfano, waarin schoone
 koppen en een edele uitvoering te vinden zyn. Als de
 voorste groep kragtiger geschilderd was, zou het geheele
 stuk beter uitkomen.

De tweede kapel ter rechterhand is wegens de schilde-
 ryen van Domenichino vermaard. Op de eene deelt de
 h. Cecilia haar klèederen onder de armen uit, op de an-
 dere ligt zy op 't uiterste, op de derde wordt zy, nevens
 haar man, door de engelen gekroond. Deeze stukken be-
 hooren onder de besten van Domenichino. Het is jam-
 mer dat zy hier en daar door 't ophaalen en 't vernis be-
 dorven zyn. Dit ziet men duidelyk, als men ze met twee
 kleine stukken boven deeze grooten hangende vergelykt,
 die niet opgehaald zyn. Het zelve ongeluk is ook het
 altaarstuk overkomen, dat eene van Guido gemaakte ko-
 py van de vermaarde Cecilia van Raphaël te Bolog-
 ne is.

Het stuk uit de derde kapel verbeeldt de gekanonizeer-
 de

de Jeanne de Valois, Koningin van Frankryk, en is van VIII. Wyk, Parocel. Hier ligt de vermaarde Kardinaal d'Ostaf begra- di S. ven, die lang gezant van Hendrik IV. by Clemens VIII. Eustachio. was, en voortreflyke staatkundige brieven geschreven heeft. In de kapelle des h. Matheus in den slinker-kruisgang heeft Caravagio Matheus op 't altaar en de wanden geschilderd, dog het gewelf met de twee profeeten is van d'Arpino. Onder verscheidene tombes ziet men die van Henri de la Grange, Marquis d'Arquian, in 't jaar 1707. overleden, en die vader is geweest van Koningin Maria Casimira; insgelyks de graffchriften der twee Fransche schilders Poerfon en Vleughels, die in 1737. gestorven is. By deeze kerk ligt een hospitaal voor Franschen en Lotharingers, inzonderheid voor pellegrims.

Het Paleis des Gouverneurs van Rom en, *il Governonnuovo*. *Governo nuovo*, heette voor deezen *Palazzo Madama*, omdat Catharina de Medicis, dogter, en erfgenaam van Laurentius, Hertog van Urbino, en nigt van Paus Clemens VII. het door Paulus Marucelli heeft doen bouwen, eer zy met den Hertog van Orleans, die naderhand Koning Hendrik II. werd, trouwde. Het Paleis bleef aan de Groot-hertogen van Toskanen, tot dat Benedictus XIV. het van den laatst overleden Keizer koft, en het tot een woonplaats zyns stadhouders, en deszelfs ondergestelde bedienden, schikte.

Hier lagen voortyds de pragtige baden van Nero. (*) Uit haar tegen deezen dwingland noemde men ze naderhand de Alexandrynschen, omdat die Keizer groote veranderingen daar in gemaakt had. In 't jaar 1755. stond nog op de plaats in 't Paleis een groote arcade, en eeni-

ge

(*) Martialis zegt l. 7. ep. 33. *Quid Nerone pejns
Quid thermis melius Neronianis?*

VIII. Wjk, ge overblyffels van de gewelven , die Benedictus XIV. di S. deed afbreeken. De plaats van dit Paleis heet nog *Piazza Eustachio. Madama.*

S. Giacomo de' Spagnoli.

S. Giacomo behoort , nevens het daartoe behoorende hospitaal, der Spaansche natie. Op alle groote feestdagen worden hier sehoone concerts gegeven , uit kragte eener maaking van Vides uit Navarre , wiens tombe by de hoofddeur der kerke staat. De kerk heeft veel goede schilderyen. In de andere kapel ter regterhand heeft Cesare Nebbia de Opstanding van Christus verbeeld, en Balthasar Croce het gewelf geschilderd. De schoone kapel van den h. Jakob aan de andere zyde is van Sangallo's architectuur, en het standbeeld des heiligs van Sansovino, in zyne jeugd, gemaakt. Het altaarstuk der kapel S. Diego heeft Hannibal Caracci, (*) en de frescoos Domenichino en Albani , volgens de kartons van hun leermeester Caracci vervaardigd. In de sakristy ziet men twee koppen van Bernini, die verdienen aangetekend te worden , uit hoofde van den zonderlingen inval. De eene zou het hoofd van een zalig, de andere dat van een verdoemd mensch afbeelden. Het eerste vertoont een met bloemen bekransd vrouwenhoofd, welks trekken vol van blydschap zyn, het andere een man met een opgespalkten mond , die de tong wil uitsteeken. De koppen hebben hun fraai; dog als men 'er niet by zegt wat de kunstenaar

'er

(*) Dit stuk behoort onder de laatste werken van Hannibal. Hy schilderde het in een tyd dat hy vol verdriets was over het slechte gedrag van Paul III. ten opzigte der Farnesefche gallery , en begon ook de twee ovaalen aan 't gewelf , dog de droefheid bragt hem de jigt aan , zo dat hy de uitvoering , volgens zyn kartons, zynen leerlingen Albani en Domenichino moest overlaaten, weswegen hy de 2000. guldens , die hem 'er voor beloofd waren , grootmoedig met hun deelde.

'er mede bedoeld hebbe, zoude men ze den eenen voor *VII. Wjz.*, het hoofd van Flora, den anderen voor dat van een *di S.* sater houden. *Eustachio*

Het gebouw der Univerfiteit voert den titel *Archiginasio della Sapienza*, naar het opschrift boven den hoofdingang, *La Sapienza.*

Initium sapientiae timor Domini.

Vastgeftelde Profeforen leezen hier op zekere uren over de weetenschappen der fakulteiten, Oosterfche taalen, wiskunde, en wysgeerte voor de studenten, die egter reeds de beginfels uit de Kollegien moeten medebrengen. Egter, schoon 'er geleerde mannen in de Sapienza leeren, ontbreekt het daar aan toehoorders, wyl de Jefuïeten te veel tot zig trekken.

Innocent IV. ftigte de reeds in 't jaar 1244. openbaare fchoolen voor het geestelyke en wereldlyke regt, die in 1295. herwaards verlegd werden. De volgende Pauzen deden 'er leeraars in de taalen en andere weetenschappen by, en Leo X., de groote bevorderaar van konften en geleerdheid, deed, volgens het bestek van Michaël Angelo, de grondflagen voor het tegenwoordige gebouw leggen, 't welk Sixtus V. deed voltrekken. Alexander VII. bouwde de kerk, en ftigtede een pragtige bibliotheek en een botaniefchen tuin. De Kardinaal Valenti munte uit in de fcheidkunde en proefneemende natuurkunde, die te Rom en geheel verwaarloofd werden, en ftigtede byzondere profeforaaten daartoe, waarvan een bekleed wordt door den vermaarden Pater Jacquier. Hier wordt in de drie fakulteiten gepromoveerd. Een vreemdeling, die het begeert, kan ligt Doctor van de Sapienza worden. Na een niets beduidend examen van een half uur,

VIII. Wyk, uur, legt de Kandidaat openlyk een belydenis van het di S. Roomsche geloof en eenen eed af, betaalt 36. scudi, bedankt voor de genoten eer, en daarmede is de ceremonie geëindigd.

Men wil dat de h. Gregorius Magnus, reeds in 't jaar 598. op deeze zelve plaats het kollegie der Konfistoriaal Advokaaten gestigt heeft. Deezen maaken een gezelschap uit van twaalf perfoonen, die te Romem in groot aanzien zyn, en het voorregt hebben alle geheime konfistorien bytewoonen, en daar zelfs de voorlagen doen. Zy hebben sedert den tyd van Sixtus V. het opperopzigt over de Sapienza, en maaken in den naam des Kardinaals Cammerlingo de Doctoren in de Regten, in plaats dat de Profesoren in de Godgeleerdheid en Geneeskunde die waardigheid in hunne fakulteiten uitdeelen.

De Sapienza heeft van buiten de gedaante van een langwerpige vierkant, (*) rondom vensters, en een goede eenvoudige architectuur, dog zonder bouwoorders. De plaats heeft van drie zyden twee ryen arcades boven mal-kander, waarvan de benedenste dorisch, en de bovenste ionisch is. Onder beiden loopt een gang op drie zyden rondom, de vierde, welke tegen over den hoofdingang ligt, en de kerk bevat, is in een halven cirkel gebouwd, met nischen en vensters, en met de zelve zuilen als de arcades. De architectuur op de plaats heeft schoone evenredigheden. De goede ordonnantie van 't gebouw, rondom dezelve, geeft het geheel een edel aanzien.

De

(*) Dit geheele voor een liefhebber der bouwkonst merkwaardige gebouw is beschreven, en, met verscheidene grondtekeningen, in koper gebragt, onder den titel, *La chiesa e fabbrica della Sapienza di Roma, con le vedute in prospettiva, e con lo studio delle proporzioni geometriche piante, alzate, profili, e spaccati in Roma 1720. in folio.*

De kerk is voor den aanleg eene der zonderlingsten van Romē. Bernini heeft een driehoek, als een zinbeeld der Drieëenheid, tot de grondtekening gekozen, en de muuren met pilasters van romeinsche order voorzien, tusschen de welken groote en kleine nissen en deuren liggen. Men bemerkt deeze driehoekige gedaante, schoon hier en daar rondingen in den muur gebragt zyn. De sieraden zyn in een groote manier, en over 't algemeen van goeden smaak, hoewel sommige byzondere deelen gebrekkig zyn. De koepel is in aanzien der versiering het schoonste stuk der kerk; haar hoogte is wel geëvenredigd tot de grootte der kerk; zy is regelmatig; en rust wel op de onderste deelen. De vensters in de zelve hebben een behoorlyke grootte; schoon de gedaante een weinig gedwongen schynt, verspreiden zy egter overal ligts genoeg. Het bovenste deel des torens heeft van buiten een zonderlinge, en niet fraai in 't oog vallende gedaante, dewyl hy volgens spiraallynen gebouwd is.

Het stuk van 't hoofdaltaar komt van Pieter van Cortona, en verbeeldt den h. Yvo, als een advokaat der armen, die van hun memorien aanneemt. De zamenstelling verdient des te meer goedkeuring, om dat het op die hoogte zeer bezwaarlyk was de geheele ruimte te vervullen. De schilder redde zig uit de zwaarigheid door een behangfel, waarop Christus in een glorie verbeeld wordt, wien een heilig een boek overgeeft, 'er by te brengen, 't welk als aan de kolommen, welker voet men ziet, hangt. Het koloriet is in 't stuk zig niet gelyk, boven valt het in 't roode, en beneden in 't graauwe.

De groote en schoone kerk van *S. Andrea della Valle* behoort den Theatynen, en is in 't jaar 1591. gebouwd, na dat de Hertogin van Piccolomini Amalfi deeze, niet lang van te vooren, door den h. Gaetano gestigte order, hun

VIII. Wyl.
di S.
Eust acbia.

della Valle.

VIII. Wyk, hun haar hierby gelegen aanzienlyk paleis geschonken had. Men kan ligt vermoeden, dat het aandenken van *di S. Eustachio*, zulk eene milddadigheid door een opschrift in de kerk is bewaard geworden. De kerk zelve is op kosten van drie Kardinaalen, inzonderheid van den Kardinaal Montalto, gebouwd. Men houdt de voorzyde, die van den Ridder Karel Rainaldi is, gemeenlyk voor een der besten van Rome. Over 't geheel beschouwd is zy van een edele gedaante. De evenredigheid der roomfche en korinthifche orders, waarmede zy praalt, zyn, zo wel als de uitstekken, wel gekozen. De niften zyn ook wel evenredigd, dog zy staan wat eng tusfchen de ruimtens der zuilen. De voetgeftellen der onderfte zuilen hebben een bekwaame hoogte tot de zuilen, dog die der bovenften vallen te hoog uit. Men berispt in het portaal, niet zonder grond, dat de zuilen zo verborgen staan, dewyl een zuil op zig zelve staan, en van rondom gezien moet worden, zal zy eene behoorlyke werking doen. Ook heeft het te veel rifalieten, waardoor het gezigt van 't geheel te veel gebroken wordt. Het portaal is met verfcheiden ftatuës verfiert, waaronder de h. Gaëtanus en Sebastianus van Domenico Guidi, en de Apostel Andreas met den h. Andreas Avellinus, van Hercules Ferrata zyn. De twee beelden boven de deur zyn van Jakob Antonie Fancelli. De vier eerften, die in niften staan, verdienen geprezen te worden.

De eerfte bouwmeester der kerk heette Olivieri; Madero ontwierp het koor, de tribune van 't hoofdaltaar, en de koepel. Deeze laafte heeft in de middellyn 51 voet. Als men ze van buiten bezieer, heeft zy eene goede evenredigheid, en een wel getekende ronding. De ofsenoogen en valfche venfters die 'er aan zyn dienen tot niets, en breeken de boogen op een onaangenaame wys.

De

De lantaarn doet by haar eenvoudige gedaante een goe-^{VIII. Wjk.}
de werking. ^{di S.}

Als men de inwendige architectuur onderzoekt, be-^{Eustachio.}
vindt men, dat het schip en 't koor, nevens de agterste
ronding, wel geëvenredigd zyn, dog dat de koepel van
binnen te klein is. De korinthische zuilen in den mid-
delsten gang schynen by mangel van kanneleeringen wat te
slegt en te mager. Aan de koepel heeft Lanfranco de
heerlykheid van 't Paradys voorgesteld. Zy wordt ten
aanzien der schilderstukken door veelen voor het beste
werk van dien meester gehouden; dog men kan 'er aan
berispen, dat zy te veel met beelden overladen is, en dat
in 't geheel geen regte samenhang heerscht. De vier Euan-
gelisten aan de koepelpilaaren zyn van Domenichino,
(*), en treflyk getekend. Men kan niets verruklykers
zien als de twee kleine jongens, die aan de voeten van
Joannes zyn; dog of zy niet beter by eene Venus dan
hier te pas kwamen, is een andere vraag. 'T is wonder,
hoe Domenichino, die anders het lugtigste penseel niet
had, deezen kinderen zo veel bevalligheids en losheids
heeft kunnen geeven. Het koloriet van alle de vier beel-
den, dog voornaamlyk van Marcus en Joannes, heeft zo
veel leevendige kragt, dat hy aan dezelve met alle zy-
ne bekwaamheid met olie verw 'er geen grootere had kun-
nen geeven. De agterste ronding van het koor met de
historie van den h. Andreas heeft de zelve meester geschild-
erd, gelyk ook de zes reusagtige deugden tuschen de
vensters. In de overige stukken aan 't gewelf, door Ma-
ria Preti, gemeenlyk il Calabrese genaamd, schynen de
beel-

(*) Deeze vier beelden zyn op vier bladen van Frey treflyk in
print gebragt. De vermaarde kapel van Lanfranco heeft Carlo Cesi
op agt bladen gegraveerd.

VIII. Wyk, beelden naar gerade van de grootte der deugden te klein, di S. en alzo zy zo ver van malkander afgecheiden zyn, ontbreekt in 't geheele de houding. *Eustachio.*

Op 't koor zyn drie groote stukken van Calabrese. De kruisfiging van den h. Andreas is schoon geordonneerd, alleen staan de groepen te ver van malkander. Op den agtergrond ziet men een wel gekleurde architectuurschildering, naamlyk den boog van Keizer Constantinus. Op het andere stuk ziet men den Apostel aan 't kruis, en op het derde wordt hy in 't graf gelegd. Hier ontbreekt weder de verbindtenis der groepen. Deeze drie stukken komen wel niet in koloriet by die van Domenichino; dog met al hun gebreken zyn zy in een groote manier. Het in marmer zo ryke hoofdaltaar, nevens de daarop zynde groep van engelen, die, in plaats van een tabernakel, het kruis houden, zyn van den Ridder Franciscus Fontana.

De eerste kapel ter regterhand behoort aan de familie Ginetti, en is van Carlo Fontana's architectuur. Alle de muuren zyn met marmer bekleed. Agt zuilen van verde antico, en het met sinaragden ingelegde altaarblad, geeven een heerlyk sieraad. Het basrelief van de vlugt naar Egipten heeft Antonio Raggi gemaakt. De tweede, niet min pragtige kapel van Strozzi, is van Michael Angelo's ordonnantie, die ook de modellen voor de agt bronzen standbeelden gemaakt heeft. Zy pronkt met agt zuilen van voortreflyk marmer, *pidochiofo* genoemd. De h. Andrea Avellino in den kruisgang is van Lanfranco.

Aan de andere zyde ziet men de tombe des Graaven van Thieni door Domenico Guidi, en in de volgende kapel den h. Sebastiaan door Giovanni de' Vecchi, en ter zyde Maria met het kind, door Julius Romanus. Dan
komt

komt men aan de kapel van Rucecciai, volgens het bestek *VIII. Wyk,*
 van Matteo da Castello gemaakt, waarin Roncalli het al *di S.*
 taarstuk en de frescoschildery verzorgd heeft. Hier ziet *Eustachio.*
 men ook de tombe van den Aardsbischop van Benevento,
 Giovanni della Casa, die zig door zyn gedigten vermaard
 gemaakt heeft. (*) Het grafschrift is van Pietro Vet-
 tori.

De laatste kapel aan deeze zyde is van de Barberynsche
 familie. Zy is onder Urbaan VIII. door gemelden Mat-
 teo da Castello gebouwd, en praalt insgelyks met tref-
 lyk marmer. Het altaarstuk en de overige schilderyen ko-
 men van de hand van Pasquano. By de ingangen ter
 zyde ziet men de tombes van twee Pauzen, uit den hui-
 ze van Piccolomini, naamlyk Pius II. en Pius III. Op
 den graffteen van Malteululcius leeft men deeze aar-
 tige vaarzen.

*Mentis eram hospitium, gelidi sum marmoris hospes:
 Mens dedit esse hominem, mors modo vertit humum:
 Hospitium mihi vita fuit, sibi terra recepit
 Omnia, mens tantum quod bene gesfit habet.*

Niet ver van de plaats voor deeze kerk ligt het Paleis *Palazzo*
 der oude familie *della Valle*, waar de bekende reisbeschry. *Valle.*
 ver Filippo della Valle een verzameling van Oosterfche
 merkwaardigheden heeft aangelegd. De statues die voor-
 maals hier waren zyn thans in 't Kapitoool.

In de straat *Cesarini* staat een huis, dat eertyds den
 Caf-

(*) *Prose e rime di Giovanni della Casa, rivedute e corrette per l'Ab-
 bate Antonini. Par. 1727. in 12.*

VIII. Wyk, Cassarellies toekwam, en merkwaardig is uit hoofde van di S. den edelen smaak der buitenste architectuur, welke van Eustachio. den grooten Raphaël is.

Teatro
Argentina.
na.

Het *Teatro Argentina* is nieuw, en eerst in 1732., onder opzigt van den Marquis Teodoli, gebouwd. De naam komt van den ouden in de nabuurschap staanden toren, *Torre Argentina*. Het is een der schoonste theaters van Rom, ruim, en sierlyk gebouwd, en dient tot de opera in de carnaval. Als wy van de schouwspelen handelen, zullen wy 'er breeder van spreken.

en della
Valle.

Het kleine *Teatro Valle* ligt agter Palazzo Valle, en is sedert eenige jaaren hersteld. Het dient om komedies te speelen.

EINDE VAN HET DERDE DEEL.

D R U K F O U T E N.

- Bl. 34. staat *Grand cuppola* lees *Gran Cuppola*
Bl. 88. — *Scrutinum* — *Scrutinium*
Bl. 168. — *Campus Equillnus* — *Campus Esquillinus.*
Bl. 178. — *Prudenziana* — *Pudenziana.*
Bl. 385. — *Cyntbiarium* — *Cyntbiamum*

D R U K K O R S T E N

...
Bl. 22. — ...
Bl. 23. — ...
Bl. 24. — ...
Bl. 25. — ...
Bl. 26. — ...
Bl. 27. — ...
Bl. 28. — ...
Bl. 29. — ...
Bl. 30. — ...
Bl. 31. — ...
Bl. 32. — ...
Bl. 33. — ...
Bl. 34. — ...
Bl. 35. — ...
Bl. 36. — ...
Bl. 37. — ...
Bl. 38. — ...
Bl. 39. — ...
Bl. 40. — ...
Bl. 41. — ...
Bl. 42. — ...
Bl. 43. — ...
Bl. 44. — ...
Bl. 45. — ...
Bl. 46. — ...
Bl. 47. — ...
Bl. 48. — ...
Bl. 49. — ...
Bl. 50. — ...
Bl. 51. — ...
Bl. 52. — ...
Bl. 53. — ...
Bl. 54. — ...
Bl. 55. — ...
Bl. 56. — ...
Bl. 57. — ...
Bl. 58. — ...
Bl. 59. — ...
Bl. 60. — ...
Bl. 61. — ...
Bl. 62. — ...
Bl. 63. — ...
Bl. 64. — ...
Bl. 65. — ...
Bl. 66. — ...
Bl. 67. — ...
Bl. 68. — ...
Bl. 69. — ...
Bl. 70. — ...
Bl. 71. — ...
Bl. 72. — ...
Bl. 73. — ...
Bl. 74. — ...
Bl. 75. — ...
Bl. 76. — ...
Bl. 77. — ...
Bl. 78. — ...
Bl. 79. — ...
Bl. 80. — ...
Bl. 81. — ...
Bl. 82. — ...
Bl. 83. — ...
Bl. 84. — ...
Bl. 85. — ...
Bl. 86. — ...
Bl. 87. — ...
Bl. 88. — ...
Bl. 89. — ...
Bl. 90. — ...
Bl. 91. — ...
Bl. 92. — ...
Bl. 93. — ...
Bl. 94. — ...
Bl. 95. — ...
Bl. 96. — ...
Bl. 97. — ...
Bl. 98. — ...
Bl. 99. — ...
Bl. 100. — ...

